

HOGE RAAD VAN FINANCIËN

Studiecommissie voor de vergrijzing

JAARLIJKS VERSLAG

MEI 2005

HOGE RAAD VAN FINANCIËN

Studiecommissie voor de vergrijzing

JAARLIJKS VERSLAG

MEI 2005

De leden van de Studiecommissie voor de Vergrijzing

de Heer T. PEETERS, Voorzitter

de Heer H. BOGAERT, Ondervoorzitter

de Heer G. DE SMET, op voordracht van de
Minister van Begroting

de Heer H. BECQUAERT, op voordracht van de
Minister van Sociale Zaken

de Heer M. WEBER, op voordracht van de
Minister van Financiën

de Heer M. ENGLERT, op voordracht van het
Federaal Planbureau

de Heer J. SMETS, op voordracht van de
Nationale Bank van België

Waarnemend lid :

de Heer J.-M. CLOSE

Het Secretariaat:

Mevrouw M. LOPEZ-NOVELLA

Mevrouw S. WEEMAES

Synthese

A.	Inleiding	15
B.	De evolutie van de sociale uitgaven tot 2030	15
1.	De evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing op korte en middellange termijn	16
2.	De evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing op lange termijn	18
C.	De effecten van de pensioenhervorming	22
D.	De jaarlijkse verslagen van de SCvV : evolutie van de resultaten	23

De budgettaire en sociale gevolgen van de vergrijzing

I	Evolutie van de uitgaven van de sociale bescherming tot 2030	25
A.	Inleiding	25
B.	De basishypothesen	26
C.	Nieuwe vooruitzichten	29
1.	Macro-economisch kader	29
2.	De arbeidsmarkt	30
3.	De budgettaire kost van de vergrijzing	31
D.	Een vergelijking van de resultaten in de verschillende rapporten	40
1.	Ontwikkeling van de sociale uitgaven in de loop van de opeenvolgende rapporten	41
2.	Evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing in de loop van de verschillende rapporten	42
3.	Conclusie	47
II	Langetermijnontwikkeling van de gemiddelde pensioenen in de zelfstandigenregeling	49
A.	De pensioenwetgeving voor zelfstandigen	49
1.	Het rustpensioen	49
2.	Het overlevingspensioen	51
B.	Modellering van de pensioenregeling voor zelfstandigen	51
1.	De zelfstandigen	52
2.	Het referentie-inkomen	53
3.	Duur van de loopbaan	60
4.	De berekening van het pensioen	63

C.	De pensioenprojectie in de zelfstandigenregeling	66
	1. Het gezinspensioen (pensioen aan gezinsbedrag) van de gehuwde mannen	66
	2. De mannelijke rustpensioenen	71
	3. De vrouwelijke rustpensioenen	73
	4. De gemiddelde pensioenen van de stock	77
	5. De vervangingsratio	79
	6. De overlevingspensioenen	80
	7. De pensioenmassa in de zelfstandigenregeling	82
D.	Besluit	83
III	De overheidspensioenen: een verkenning op lange termijn	85
A.	Inleiding	85
B.	Overzicht pensioenstelsels	86
	1. Administratieve organisatie van de overheidspensioenen	86
	2. De rol van de Administratie der Pensioenen in deze administratieve organisatie	87
	3. De financiering van de pensioenen toegekend door de AP	87
C.	Pensioenreglementering	90
	1. Rustpensioenen	90
	2. Overlevingspensioenen	94
D.	De modellering van het gemiddeld pensioenbedrag in de over- heidssector	96
	1. Inleiding	96
	2. De nieuwe methodologie, de gebruikte hypothesen en de resul- taten voor het pensioenbedrag van de sectoren 'administratie' en 'onderwijs'	97
E.	Besluit	113
IV	Projectie van de gezondheidszorguitgaven en analyse van de leeftijdseffecten	115
A.	Inleiding	115
B.	Resultaten van de projectie van de gezondheidszorg	116
C.	Verband tussen leeftijd en gezondheidszorguitgaven	118
	1. Evolutie van de uitgavenprofielen naar leeftijd en geslacht in de loop van de tijd	119
	2. Desaggregatie van de gezondheidszorg naar acute zorg en langdurige zorg	121
	3. Gezondheidszorgkosten vlak voor het overlijden	125

D. Besluit	129
E. Bibliographie	129
V De pensioenhervorming van 1996 in de werknemers- en de zelfstandigenregeling	131
A. Inleiding	131
B. De pensioenhervorming en het pensioneringsgedrag van de vrouw	132
1. Intrede van de vrouw in de pensioenregeling voor werknemers	132
2. De intrede van de vrouw in de pensioenregeling voor zelfstandigen	143
C. De pensioenhervorming en de voortzetting in een ander statuut dan dat van gepensioneerde in de werknemers- en de zelfstandigenregeling	150
1. De voortzetting van de statuten in de werknemersregeling	150
2. De voortzettingsgraad van de statuten in de zelfstandigenregeling	163
D. Besluit	166
VI Bijlage I	169
A. De activiteitenklassen	169
B. De RVP-categorieën	170
VII Bijlage 2	171
A. Opsomming van de preferentiële tantièmes :	171
B. Berekening van de loonstijging van man en vrouw in de sectoren 'administratie' en 'onderwijs'	173
C. De berekening van het gemiddeld pensioenbedrag	173
VIII Bijlage 3	175
A. De toetredingsgraad tot het pensioen en de gemiddelde pensioneringsleeftijd	175
B. Het behoud in een ander statuut dan dat van gepensioneerde en de gemiddelde uittredeleeftijd uit dat statuut	176

SYNTHESE

A. Inleiding

De Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV) maakt voor het vierde jaar op rij haar Jaarlijks verslag over aan de Federale Regering, in het kader van de wet van 5 september 2001 tot waarborging van een voortdurende vermindering van de overheidsschuld en tot oprichting van een Zilverfonds¹.

Het voorliggend verslag, legt, zoals elk jaar, het accent op de geactualiseerde evaluatie van de budgettaire kost van de vergrijzing, de laatste beleidsmaatregelen opgenomen in de nieuwe middellangetermijnvooruitzichten (oktober 2004) en verfijningen in de modellering. Dit jaar hebben die verfijningen vooral betrekking op:

- de pensioenen van de zelfstandigen (hoofdstuk II);
- de overheidspensioenen (hoofdstuk III);
- de gezondheidszorg (hoofdstuk IV).

Daarnaast konden wij op basis van de eerste observaties, de impact van de pensioenhervorming van 1996 berekenen op het pensioneringsgedrag enerzijds en op het voortzettingsgedrag in de andere sociaal-economische categorieën anderzijds.

In tegenstelling tot voorgaande edities wordt geen afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan de sociale houdbaarheid van het wettelijk pensioensysteem. Niettemin komen vervangingsratio's aan bod in hoofdstuk II over de pensioenen van de zelfstandigen en hoofdstuk III gewijd aan de openbare sector terwijl in de voorgaande jaren de analyse van de vervangingsratio's veeleer beperkt bleef tot de werknemersregeling.

Betreffende de ontwikkeling van de tweede pensioenpijler kunnen wij verwijzen naar het Jaarlijks verslag van 2003. Sectorale onderhandelingen over een verruimde toepassing van de tweede pensioenpijler in het kader van de wet op de aanvullende pensioenen, zijn momenteel lopend. Na het afsluiten van deze onderhandelingen, zal nieuwe statistische informatie beschikbaar komen. In volgende rapporten zal de ontwikkeling van de tweede pijler op basis van de nieuwe gegevens worden uitgediept.

B. De evolutie van de sociale uitgaven tot 2030

Hoofdstuk I “Evolutie van de uitgaven van de sociale bescherming tot 2030” geeft de actualisatie van de budgettaire kost van de vergrijzing zowel op middellange als lange termijn, en dit volgens de twee scenario's die jaarlijks in het rapport verschijnen. Deze twee scenario's verschillen slechts van elkaar inzake de hypothese betreffende de 'loskoppeling' tussen reële loonevolutie en welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen. Het scenario zonder welvaartsaanpassing, dat geen gebruik maakt van de wettelijke mogelijkheid tot

---

1. Belgisch Staatsblad van 14.09.2001.

welvaartsaanpassing, acht de SCvV weinig waarschijnlijk in de context van een verouderende samenleving. Recente maatregelen en beleidsafspraken wijzen ook in deze richting. Daarom acht de SCvV het voorzichtiger om een scenario naar voor te schuiven dat met een zekere welvaartsaanpassing rekening houdt.

Het is de eerste keer dat een aparte gedetailleerde en verfijnde analyse voor zelfstandigen- en overheidspensioenen wordt uitgevoerd. Daarom worden de pensioenuitgaven in tabel 1 opgesplitst volgens de drie grote pensioenstelsels: de werknemersregeling, de regeling van de zelfstandigen en de overheidssector.

Tabel 1 presenteert de nieuwe resultaten van beide scenario's. Ter herinnering wordt erop gewezen dat de budgettaire kost van de vergrijzing het *verschil* weergeeft in de uitgaven van de sociale prestaties *tussen twee periodes in % van het bbp*.

TABEL 1 - De budgettaire kost van de vergrijzing in % van het bbp tussen 2004 en 2030 volgens het scenario van de SCvV en het scenario zonder welvaartsaanpassing

	Scenario van de SCvV van mei 2005				Scenario zonder welvaartsaanpassing van mei 2005			
	2004	2010	2030	2004-2030	2004	2010	2030	2004-2030
Pensioenen ^a	9.3	9.0	12.3	3.1	9.3	9.0	11.9	2.7
- werknemersregeling	5.2	5.2	7.6	2.4	5.2	5.1	7.2	2.0
- zelfstandigenregeling	0.7	0.7	0.7	0.0	0.7	0.7	0.7	-0.0
- overheid	3.3	3.1	4.0	0.7	3.3	3.1	4.0	0.7
Gezondheidszorg ^b	7.2	7.9	9.5	2.3	7.2	7.9	9.5	2.3
- "acute" gezondheidszorg ^c	6.3	6.8	8.0	1.7	6.3	6.8	8.0	1.7
- "langdurige" gezondheidszorg	0.9	1.1	1.5	0.6	0.9	1.1	1.5	0.6
Arbeidsongeschiktheid	1.3	1.3	1.3	0.0	1.3	1.3	1.3	-0.0
Werkloosheid	2.3	1.9	1.2	-1.2	2.3	1.9	1.1	-1.2
Brugpensioen	0.4	0.4	0.4	-0.1	0.4	0.4	0.4	-0.1
Kinderbijslag	1.7	1.5	1.3	-0.4	1.7	1.5	1.1	-0.6
Andere sociale uitgaven ^d	1.5	1.5	1.5	-0.0	1.5	1.5	1.5	-0.0
Totaal	23.7	23.5	27.3	3.6	23.7	23.4	26.7	3.0
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	4.4	4.0	3.8	-0.5	4.4	4.0	3.8	-0.5

- Inclusief pensioenen van de overheidsbedrijven die verbonden zijn aan de openbare uitgaven en inkomensgarantie voor ouderen.
- Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg.
- De "langdurige" gezondheidszorg omvat de thuisverpleging, het verblijf in rustoorden voor bejaarden (ROB), in rust-en verzorgingstehuizen (RVT), in psychiatrische verzorgingstehuizen (PVT) alsook het beschut wonen. De "acute" gezondheidszorg omvat de andere gezondheidszorgen.
- Voornamelijk arbeidsongevallen, beroepsziekten, bestaanszekerheid, Vlaamse Zorgverzekering.

1. De evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing op korte en middellange termijn

Op korte termijn noteren we nog een lichte daling van de budgettaire kost van de vergrijzing, o.m. dankzij de evolutie in de pensioenen, de werkloosheid en de kinderbijslag. Op middellange termijn treedt evenwel een sterke stijging op in de uitgaven voor de gezondheidszorg.

Pensioenen

De pensioenuitgaven dalen met 0,3 % van het bbp tussen 2004 en 2009 waarvan 0,1 % van het bbp zich bij de pensioenuitgaven in de werknemersregeling bevindt. Twee verklarende elementen kunnen aangehaald worden. Enerzijds is er een demografisch effect: de - weinig talrijke - generatie geboren tijdens de tweede wereldoorlog, treedt op dit moment toe tot het pensioen. Anderzijds spelen de gevolgen van de pensioenhervorming van 1996. De geleidelijke verhoging van de pensioenleeftijd van de vrouw (van 60 tot 65 jaar in 2009), gekoppeld aan de invoering van de loopbaanvoorwaarde (35 kalenderjaren vanaf 2005) om vervroegd op pensioen te kunnen gaan, vertaalt zich in uitstel van de pensionering bij vrouwen.

Daarnaast wordt op korte en middellange termijn een daling van 0,2 % genoteerd in de pensioenuitgaven van de overheidssector. In de overheidssector speelt het hierboven vermelde demografisch effect niet (behalve bij defensie), omwille van de aanwervingsgolven aan de overheid in het verleden, waardoor juist in het huidige decennium een grote instroom van gepensioneerden genoteerd wordt. Ondanks deze instroom, zouden de pensioenuitgaven dalen, vooral in de sector 'administratie'. In die sector zou een daling van het gemiddeld pensioenbedrag worden opgetekend: de oudste gepensioneerden met het hoogste pensioenbedrag (zie punt 2, 'pensioenen van de overheid') verlaten het pensioenbestand, waardoor het gemiddeld pensioenbedrag van de resterende stock daalt. Daarnaast is er in deze periode een daling te noteren van het aantal gepensioneerden bij defensie.

Werkloosheid en kinderbijslag

De werkloosheidsuitgaven dalen in deze periode met 0,3 % van het bbp door de weliswaar trage daling van de werkloosheidsgraad: de economische groei en de lage productiviteitswinsten op middellange termijn zorgen ervoor dat de werkgelegenheid sneller groeit dan de beroepsbevolking. De kinderbijslag daalt met 0,2 % van het bbp als gevolg van de demografische evolutie en de gedeeltelijke welvaartsaanpassing.

Gezondheidszorg

Parallel met die daling van de uitgaven, is er een aanzienlijke stijging van de gezondheidszorguitgaven tussen 2004 en 2009: +0,6 procentpunt van het bbp. Er werd rekening gehouden met de overschrijding van 513 miljoen euro van de budgettaire doelstelling van 4,5 % (reële groeionorm) in 2004. Deze overschrijding verklaart tevens het verschil ten opzichte van de resultaten van april 2004. Het gehanteerde scenario veronderstelt dat de groeionorm van 4,5 % wordt nageleefd tot het einde van de regeerperiode. De effectieve groei zal desalniettemin iets hoger zijn door de integratie van de kleine risico's van de zelfstandigen en, in mindere mate, door het recente sociale akkoord in de witte sector¹.

De budgettaire kost van de vergrijzing

In vergelijking met de projectie van verleden jaar ligt de budgettaire kost van de vergrijzing (over de periode 2004-2009) 0,1 % van het bbp hoger door de lichte terugval van de economische groei en door kleinere dalingen van de werkloosheidsuitkeringen (de daling van het aantal werklozen is minder groot, namelijk - 50 000 tegenover - 83 000 vorig jaar) en van de pensioenuitgaven (o.m. door de sterke loonstijging in het onderwijs van de Franse Gemeenschap wat door de perequatie wordt weerspiegeld in hogere pensioenuitgaven). De groeiversnel-

1. Het sociaal akkoord 2005-2009 voorziet een jaarlijkse toename van 78 miljoen euro voor de gezondheidssector, waarvan 55 gefinancierd worden in het kader van de groeionorm en 23 met bijkomende middelen.

ling van de gezondheidszorguitgaven wordt in 2005 gevolgd door een vertraging, die het gevolg is van het eenmalige karakter van een deel van de ontsporing in 2004.

2. De evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing op lange termijn

De budgettaire kost van de vergrijzing zou 3,6 % van het bbp bedragen tussen 2004 en 2030 volgens het scenario van de SCvV en 3,0 % volgens het scenario zonder welvaartsaanpassing. De verschillen tussen de resultaten van het scenario van de SCvV van dit jaar en die van vorig jaar zijn vooral te wijten aan veranderingen in de methodologieën (zie *'pensioenen van de zelfstandigen'* en *'Pensioenen van de overheid'*).

De resultaten m.b.t. de pensioenuitgaven zijn mee beïnvloed door de ingebruikname van twee nieuwe modellen, nl. een voor de berekening van het gemiddeld pensioen van de zelfstandige en één voor het gemiddeld overheidspensioen. Aan beide regelingen wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd o.m. om tegemoet te komen aan een bekommernis van de Kamercommissie voor de Sociale Zaken.

In september 2004 heeft de Kamercommissie voor de Sociale Zaken immers een verslag gemaakt over *"De vergrijzing van de samenleving: de uitdagingen inzake werkgelegenheid en financiering van de sociale zekerheid en de pensioenen"*¹. Op grond van de hoorzittingen en de besprekingen in die Commissie werden een aantal vaststellingen en aanbevelingen goedgekeurd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers en overgemaakt aan de regering². Een van de vaststellingen was dat in beleidsvoorbereidende rapporten over de vergrijzingsproblematiek belangrijke lacunes bestonden over de kennis met betrekking tot de zelfstandigenpensioenen en overheidspensioenen. De SCvV tracht daarom in hoofdstuk II *"Langetermijnevolutie van de gemiddelde pensioenen in de regeling van de zelfstandigen"* en hoofdstuk III *"De overheidspensioenen: een verkenning op lange termijn"* deze lacunes gedeeltelijk in te vullen. Merk op dat het hier gaat om twee modellen die het *gemiddelde pensioenbedrag* ramen. De methode die het *aantal* gepensioneerden berekent is ongewijzigd gebleven ten opzichte van het vorige verslag.

Pensioenen van de zelfstandigen

De nieuwe projectie van de gemiddelde zelfstandigenpensioenen onderstreept in de eerste plaats het bestaan van een overgangsregeling, te wijten aan de aanwezigheid van forfaitaire inkomensjaren in de berekening van het referentieinkomen. Deze overgangsperiode wordt gekenmerkt door een vrijmatige groeivoet van het gemiddelde pensioen die zelfs negatief wordt naar het einde van de periode toe.

De verfijnde modellering van de wetgeving met betrekking tot het forfaitaire inkomen toont aan dat, in tegenstelling tot wat men zou denken, de jaarlijkse vervanging van het forfaitaire inkomen door een belastbaar inkomen niet louter gunstig is voor de zelfstandigen.

1. Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2 september 2004, Verslag namens de Commissie voor de Sociale Zaken uitgebracht door de dames Nahima LANJRI en Maggie DE BLOCK, DOC 51 1325/001.
2. Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 3 september 2004, Tekst aangenomen door de Commissie voor de Sociale Zaken, DOC 51 1325/002.

Voor de vrouwelijke zelfstandigen blijkt dit het geval te zijn. Zij hebben overwegend belastbare inkomens die lager liggen dan het forfaitaire inkomen en voor hen is de progressieve verdwijning van dit laatste negatief. Het duwt immers het toegekende pensioenbedrag omlaag. Indien men rekening houdt met de inkomensontwikkelingen tijdens de loopbaan, blijkt bovendien dat de belastbare inkomens die in aanmerking genomen worden in de pensioenberekening op dit ogenblik, het hoogst zijn en dat diegene die er in de toekomst elk jaar bijgevoegd zullen worden, steeds lager zullen liggen¹.

Voor de mannen blijft de vervanging van het forfaitaire inkomen door het belastbaar inkomen over bijna de volledige overgangperiode voordelig, maar dit voordeel wordt steeds kleiner. Vanaf een paar jaren voor het einde van de overgangperiode, wanneer het forfaitaire inkomen wordt vervangen door kleine belastbare inkomens uit het begin van de loopbaan, zal de vervanging zelfs negatief zijn en hierdoor het toegekende pensioen naar beneden halen.

Een tweede eigenschap van de pensioenregeling voor zelfstandigen die naar voren komt uit het model, is het belang van het minimumpensioen. Zoals in de andere stelsels, verwacht men een verlenging van de loopbaan van de zelfstandige vrouw. Gezien aan een loopbaanvoorwaarde moet worden voldaan om het minimumpensioen te kunnen genieten, leidt de verlenging van de loopbaanduur van de vrouw tot een stijging van het aandeel gerechtigden op het minimumpensioen. Het aandeel van de gerechtigden op het minimumpensioen daalt echter bij de mannen.

De weerslag van de wettelijke berekening van het zelfstandigenpensioen wordt bijna volledig verdoezeld door de aanwezigheid van het minimumpensioen. Ongeveer 75 % van de pensioengerechtigde zelfstandigen trekken een minimumpensioen. Bovendien wordt de groeivoet van het gemiddeld zelfstandigenpensioen dat wordt uitgekeerd, méér bepaald door de groeivoet van het minimumpensioen dan door andere variabelen zoals de groei van het inkomen van de zelfstandigen of van het inkomensplafond. Deze situatie is zeer specifiek voor de zelfstandigenregeling want bij de werknemers is de impact van het minimumpensioen gering en primeren de loongrens en de groeivoet van de lonen.

Het meer verfijnd modelleren van de overgangregeling van forfaitaire inkomensjaren naar jaren met belastbare inkomens en van de minimumpensioenen heeft tot een iets lager gemiddeld pensioenbedrag van de zelfstandigen geleid t.o.v. vorig jaarverslag. Deze nieuwe modellering en de actualisatie van de gegevens herzien deze budgettaire kost van de vergrijzing tussen 2004 en 2030 met 0,1 procentpunt naar beneden toe.

Pensioenen van de overheid

De pensioenberekening in de openbare sector wordt op een nieuwe manier benaderd als gevolg van een samenwerking met de Administratie der Pensioenen (AP) die naar aanleiding van dit rapport tot stand is gekomen. De AP heeft een hele reeks nieuwe en gedetailleerde gegevens ter beschikking gesteld, die samen met de actualisatie van de bedragen en de verfijning in de modellering, heeft geleid tot exactere ramingen.

1. Momenteel zijn de belastbare inkomens die in rekening worden gebracht voor de pensioenberekening de inkomens van de laatste loopbaanjaren. Hoe verder in de toekomst, hoe meer jaren met belastbare inkomens (dus met minder forfaitaire inkomensjaren) er in aanmerking worden genomen waarbij steeds meer jaren van het begin van de carrière (met lagere inkomens) worden toegevoegd.

We onderscheiden vier overheidssectoren, met name 'administratie', 'onderwijs', 'defensie' en 'overheidsbedrijven'. De methodologie voor de pensioenberekening van de twee laatste sectoren is ongewijzigd gebleven in vergelijking met vorige rapporten. De pensioenberekening voor de sectoren 'administratie' en 'onderwijs' wordt nu uitgevoerd per pensioentype (bereiken van de wettelijke pensioenleeftijd, vervroegde pensionering, wegens ziekte). Voor alle pensioentypes afzonderlijk wordt een pensioen berekend en dit per leeftijd en geslacht. De pensioenberekening van elk pensioentype en elke overheidssector wordt gekenmerkt door verschillende parameters: de gemiddelde wedde einde loopbaan, de loopbaanduur, het tantième, ... De loopbaanduur en de gemiddelde wedden einde loopbaan van vrouw en man die vandaag sterk van elkaar verschillen, zullen tot op zekere hoogte convergeren op basis van de toenemende arbeidsparticipatie van de vrouw.

Binnen de sector 'administratie' wordt bovendien een onderscheid gemaakt tussen pure 'administratie' enerzijds en de 'geïntegreerde politie' anderzijds omdat zij een preferentieel tantième genieten.

Deze nieuwe methodologie heeft geleid tot een herziening van de pensioenuitgaven voor administratie en onderwijs naar boven toe en heeft geleid tot een budgettaire meerkost tussen 2004 en 2030 van 0,2 procentpunt ten opzichte van vorig jaar (0,1 procentpunt in de pensioenuitgaven van de administratie en 0,1 procentpunt in de pensioenuitgaven voor onderwijs).

De projectie van de overheidspensioenen in de administratie en het onderwijs plaatst een aantal typische kenmerken op de voorgrond.

Ten eerste wordt het pensioenbestand van de *administratie* gekenmerkt door een hoog pensioenbedrag voor de oudste generaties. Hun lange loopbaanduur in vergelijking met de jongere generaties is enerzijds het gevolg van een effectief langere carrière door de hoge pensioneringsleeftijd (vóór 1978 was vervroegde pensionering vanaf 60 jaar niet mogelijk bij de overheid). Anderzijds werden aan de effectieve loopbaanduur jaren toegevoegd door tijdsbonificaties voor oorlogsdiensten en koloniale diensten. De jongere generaties werden dan weer getroffen door aanpassingen in de wetgeving die hun pensioenbedrag afremden in vergelijking met de oudere generaties (het verstrakken van preferentiële tantièmes indien een minimumloopbaan niet werd gehaald, het invoeren van een maximumduur voor sommige gelijkgestelde afwezigheidsperiodes die in aanmerking worden genomen voor de pensioenberekening,...). Daarnaast wordt het bedrag van het overheidspensioen kleiner naarmate meer gemengde carrières met de algemene pensioenregeling (werknemers en zelfstandigen) tot stand komen. Het verdwijnen van die hoge pensioenbedragen van de oudste generaties door overlijden, remt in het eerste deel van de projectieperiode de groeivoet van het globaal gemiddeld pensioenbedrag af. Bij de *onderwijspensioenen* speelt dit laatste een kleinere rol.

Een tweede kenmerk is de sterkere groei van het gemiddeld pensioenbedrag van de vrouw: de toenemende vervrouwelijking in de *administratie* heeft tot gevolg dat meer en meer vrouwen ook hogere functies gaan uitoefenen (ten nadele van de positie van de mannelijke ambtenaar). De vrouw zal dus niet enkel een beter betaalde loopbaan hebben maar zal haar loopbaan ook verlengen. De uitgesproken vervrouwelijking in het politiekorps impliceert meer pensioenen bij vrouwen die berekend worden aan een preferentieel tantième. Ondanks de verdere ver-

vrouwelijking in het *onderwijs*, evolueert het nieuw pensioenbedrag van de vrouw parallel aan dat van de man: in die sector wordt immers geen langere of betere betaalde loopbaan vooropgesteld, gezien zij nu reeds een vrij lange loopbaan optekenen, die in aanmerking komt voor de pensioenberekening (dus inclusief diplomabonificaties, verloven voorafgaand aan het pensioen, ...). De loopbaanduur van de vrouw overstijgt zelfs lichtjes die van de man.

Het overheidspensioen kent een hoge macro-economische bruto vervangingsratio¹. De gunstige pensioenberekening ligt hier aan de basis: hoge referteweddes (gemiddelde wedde van de laatste vijf loopbaan jaren), een verlenging van de werkelijk gepresteerde loopbaanduur door o.a. diplomabonificaties en leeftijdsbonussen voor wie na 60 jaar op pensioen gaat, het gebruik van preferentiële tantièmes (politie, onderwijs) waardoor men vlugger een volledig pensioen optekent... Nagenoeg alle vervangingsratio's liggen lager in de administratie dan in het onderwijs omdat veel meer gepensioneerden uit de administratie een gemengde loopbaan hebben dan de gepensioneerden uit het onderwijs. Anderzijds kent de administratie een grotere evolutie van de opdeling van het personeel in niveaus en functies, met grotere fluctuaties in het pensioenbedrag als gevolg, terwijl het onderwijs een vrij homogene groep vormt.

Gezondheidszorg

Nieuw is ook de opsplitsing van de gezondheidszorg tussen *langdurige zorg* (voornamelijk de verzorging van langdurig hulpbehoevenden) en *acute zorg* (alle andere gezondheidszorg). De vergrijzing heeft een veel belangrijkere impact op de uitgaven voor langdurige zorg dan op die voor acute zorg. Rekening houdend met de evolutie van de economische groei weerhouden in het scenario van de SCvV stijgen de overheidsuitgaven voor langdurige zorg over de periode 2004-2003 met een gemiddelde groeivoet van 4,0 % per jaar en deze voor acute zorg met een gemiddelde groeivoet van 3,0 % per jaar.

In Hoofdstuk IV “Projectie van de gezondheidszorguitgaven en analyse van de leeftijdseffecten” werd eveneens een beschrijvende analyse gegeven van de uitgavenprofielen naar leeftijd en geslacht, zowel voor de totale uitgaven als voor de uitgaven voor langdurige zorg. Hoewel het leeftijds- en geslachtsprofiel van de totale uitgaven (acute en langdurige zorg) relatief stabiel verloopt over de periode 1997-2000, wordt het profiel met verloop van tijd stijler wat betreft de langdurige zorg. De weerhouden methodologie van de projectie van de gezondheidszorguitgaven gaat uit van de hypothese dat de leeftijds- en geslachtsprofielen stabiel zijn doorheen de tijd. De resultaten van de projectie, in het bijzonder die voor de langdurige zorg, riskeren dus de impact van de vergrijzing te onderschatten.

Omgekeerd zou het in rekening brengen van de kosten vlak voor het overlijden in de methodologie van de projectie van de SCvV, de impact van de vergrijzing op de gezondheidszorguitgaven verminderen. Andere potentiële niet-demografische factoren, zoals de technologische verspreiding onder steeds hogere leeftijdsklassen, zouden dan weer tenderen naar een opwaarts effect op de toekomstige gezondheidszorguitgaven.

1. De macro-economische vervangingsratio vergelijkt het gemiddeld pensioen van een bepaald jaar met het gemiddeld loon van de actieve ambtenaar in dat zelfde jaar. De micro-economische vervangingsratio meet daarentegen het verlies aan levensstandaard bij pensionering door het pensioenbedrag van een nieuw gepensioneerde te vergelijken met zijn laatst verdiende inkomen.

C. De effecten van de pensioenhervorming

De pensioenhervorming van 1996 heeft een impact op de opdeling van de budgettaire kost van de vergrijzing tussen de verschillende sociale prestaties. Nu we over de eerste observaties beschikken van de impact van deze hervorming, achtte de SCvV het nuttig een analyse te maken van de effecten van de pensioenhervorming op het pensioneringsgedrag enerzijds en op het voortzettingsgedrag in de andere sociaal-economische categorieën anderzijds. Bovendien kunnen we nagaan of de gestelde hypothesen in het verleden bevestigd worden door de observaties. Deze analyse wordt gepresenteerd in **hoofdstuk V “De pensioenhervorming van 1996 in de werknemers- en zelfstandigenregeling”**.

Uit de analyse blijkt dat de meeste vrouwen hun pensionering uitstellen tot de wettelijke pensioenleeftijd, die geleidelijk wordt opgetrokken van 60 tot 65 jaar, enerzijds door een effectieve verlenging van de loopbaan en anderzijds door een langer verblijf in de andere stelsels van de sociale zekerheid. In de werknemersregeling zou de gemiddelde pensioneringsleeftijd van de vrouw tegen 2010 63,8 jaar bedragen, wat overeenkomt met de gemiddelde uitstapleeftijd¹ van 63,7 jaar. In de zelfstandigenregeling zou de gemiddelde pensioneringsleeftijd 64,3 jaar bedragen tegen 2010 terwijl de uitstapleeftijd 63,8 jaar zal optekenen.

De effecten van de pensioenhervorming werd op twee manieren benaderd. Een eerste - statische - benadering is gebaseerd op de huidige werkgelegenheids- en activiteitsgraden. Omdat in deze benadering geen rekening wordt gehouden met de toenemende arbeidsparticipatie van de vrouw in de toekomst, wordt de impact onderschat. Daarom werd het probleem ook op een dynamische manier benaderd, waarbij een gegeven aandeel van de vrouwen hun loopbaan verlenen, met een grotere impact van de pensioenhervorming op het pensionerings- en voortzettingsgedrag tot gevolg.

Onder de statische benadering (met een hypothese van een vaste werkgelegenheids- en activiteitsgraad op 59 jaar), zou de hervorming op kruissnelheid leiden tot een verhoging van de activiteitsgraad met iets meer dan 12 procentpunt dat in 2010 40 000 actieven vertegenwoordigt binnen de leeftijdsklasse van 60-64 jaar. De werkgelegenheidsgraad zou stijgen met 3,7 procentpunt (12 000 nieuwe jobs) in vergelijking met een situatie zonder hervorming. Het aantal werklozen zou met ongeveer 28 000 eenheden toenemen. Het aantal vrouwelijke gerechtigden op een andere uitkering dan een rustpensioen of een werkloosheidsvergoeding (ongeacht of het gaat om invaliditeit, brugpensioen of een vergoeding voor loopbaanonderbreking) zou met 35 000 eenheden toenemen. De werknemers- en zelfstandigenregeling zou dus tegen 2010 in totaal 75 000 eenheden meer tellen tussen 60 en 64 jaar. Het aantal vrouwelijke gepensioneerden zou met iets meer dan 165 000 eenheden afnemen. Dat cijfer bevat echter dubbeltellingen, namelijk zij met een gemengde loopbaan in de werknemers- en zelfstandigenregeling. De categorie van de inactieven tussen 60 en 64 jaar zou maximaal 90 000 eenheden meer tellen dan in een situatie zonder hervorming.

De raming van de door de pensioenhervorming teweeggebrachte jobcreatie is in sterke mate beïnvloed door het feit dat zij tegen een vaste werkgelegenheids-

1. De uitstapleeftijd is de leeftijd waarop men uit de arbeidsmarkt stapt of uit de andere takken van de sociale zekerheid (buiten pensioen).

graad (op 59 jaar) werd gerealiseerd. Bij de dynamische benadering waarbij de werkgelegenheids- en activiteitsgraden zouden overeenstemmen met die van het scenario van de SCvV, zou de hervorming op lange termijn meer nieuwe jobs opleveren en zou de werkgelegenheidsgraad van de 60-64 jarigen met 8 procentpunt toenemen ten opzichte van een situatie zonder hervorming.

De resultaten waarbij een toename van de werkgelegenheidsgraad van de 60-64 jarigen met 8 procentpunt wordt opgetekend, bevestigen de hypothesen die werden vooropgesteld in de ramingen van vorige jaarverslagen. Dit resultaat toont bovendien duidelijk aan dat een hervorming die de uittredingen uit de activiteit vóór 60 jaar aanzienlijk zou kunnen doen dalen, de weerslag van de pensioenhervorming op de werkgelegenheidsgraad van de 60-64-jarigen ten volle tot uiting zou kunnen laten komen.

D. De jaarlijkse verslagen van de SCvV : evolutie van de resultaten

Het jaarrapport van de SCvV is voor het eerst verschenen in april 2002 en is nu aan zijn vierde uitgave toe. Het leek ons dan ook interessant om van deze gelegenheid gebruik te maken om de evolutie van de resultaten in die vier opeenvolgende rapporten te bestuderen en te vergelijken. Over een periode van vier jaar werden talrijke elementen in de projecties gewijzigd (zie hoofdstuk I, punt D).

Tabel 2 toont de evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing in % van het bbp doorheen de vier jaarverslagen.

TABEL 2 - De budgettaire kost van de vergrijzing volgens de 4 jaarverslagen (in % van het bbp)

Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	2010-2000				2030-2010				2030-2000			
	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005
Pensioenen	-0.5	-0.3	-0.2	0.0	3.1	3.1	3.2	3.3	2.7	2.8	3.0	3.3
Gezondheidszorg	0.7	1.0	1.5	1.6	1.3	1.5	1.5	1.6	2.0	2.5	3.1	3.2
Arbeidsongeschiktheid	0.1	0.2	0.2	0.2	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0	0.0	0.1	0.1	0.1
Werkloosheid	-0.4	-0.0	-0.0	0.1	-0.5	-0.8	-0.7	-0.8	-0.8	-0.8	-0.8	-0.7
Brugpensioen	0.0	-0.1	-0.1	-0.0	0.0	0.0	-0.0	-0.0	0.0	-0.0	-0.1	-0.1
Kinderbijslag	-0.4	-0.3	-0.3	-0.3	-0.2	-0.2	-0.2	-0.2	-0.6	-0.5	-0.5	-0.5
Andere sociale uitgaven ^a	-0.2	0.2	0.2	0.2	0.1	-0.1	-0.1	0.0	-0.1	0.1	0.1	0.2
Totaal	-0.7	0.7	1.3	1.7	3.9	3.5	3.7	3.9	3.1	4.2	4.9	5.6
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	-0.4	-0.3	-0.3	-0.2	-0.1	-0.2	-0.2	-0.2	-0.5	-0.5	-0.5	-0.4

a. Voornamelijk arbeidsongevallen, beroepsziekten, bestaanszekerheid, Vlaamse Zorgverzekering.

In de loop van de verschillende uitgaven is de budgettaire kost van de vergrijzing aanzienlijk gestegen over de globale periode 2000-2030, namelijk van 3,1 % in het eerste rapport naar 5,6 % in het laatste rapport.

Die oorsprong van die stijging ligt echter duidelijk in het huidige decennium (2000-2010), waarin de budgettaire kost van de vergrijzing toeneemt van - 0,7 % in het eerste rapport tot 1,7 % in het laatste rapport. Indien we die periode aandachtiger bestuderen (zie hoofdstuk I, punt D) blijkt dat die stijging zich vooral situeert in de periode 2000-2005. Dat is enerzijds het gevolg van de zwakke economische groei in het begin van de jaren 2000, waarvan het aanhoudend karakter niet werd geanticipeerd in de macro-economische vooruitzichten van toen, en anderzijds van de talrijke nieuwe overheidsmaatregelen die de sociale uitgaven doen stijgen. Deze twee oorzaken worden in hoofdstuk I punt D verder uitgediept.

Het is inherent aan de werkwijze van de SCvV dat ook in de toekomst nog herzieningen van de budgettaire kost van de vergrijzing kunnen plaatsvinden. Voor de ramingen op lange termijn hanteert de SCvV van verslag tot verslag nagenoeg identieke hypothesen en methodes. Hierdoor vertonen de resultaten op lange termijn een zekere stabiliteit. Dit in tegenstelling tot de ramingen op middellange termijn. De SCvV neemt hier de middellangetermijnvooruitzichten van het Federaal Planbureau over. De resultaten van deze middellangetermijnvooruitzichten kunnen aanzienlijk afwijken van vorige versies door onder meer een gewijzigde inschatting van de conjunctuur en/of het opnemen van recente beleidsmaatregelen.

---

*DE BUDGETTAIRE EN SOCIALE
GEVOLGEN VAN DE VERGRIJZING*

Evolutie van de uitgaven van de sociale bescherming tot 2030

A. Inleiding

Het Jaarverslag van de SCvV geeft een evaluatie van de budgettaire kost van de vergrijzing, gebaseerd op de evolutie van uitgaven van de sociale bescherming en die permanent wordt geactualiseerd. Deze actualisering steunt in hoofdzaak op drie elementen:

- het gebruik van de meest recente gegevens : dat betreft zowel de meest recente geobserveerde cijfers als de evolutie van de wetgeving en het beleid ;
- de herziening van de basishypothesen van de verkenning. Die hypothesen hebben betrekking op de demografische, macro-economische, sociaal-economische parameters en de sociale beleidsparameters ;
- de methodologische aanpassingen op basis van verbeteringen of verfijningen van de bestaande methodes.

De originaliteit van dit verslag zit vooral in de belangrijke verfijningen van verscheidene modules, met name de modules voor langetermijnprojecties van de gezondheidszorguitgaven, voor de pensioenuitgaven in de zelfstandigenregeling en voor de pensioenuitgaven voor het openbaar ambt. Daarnaast werd de impact van de pensioenhervorming van 1996 op het uittredingsgedrag uit de arbeidsmarkt en op het pensioneringsgedrag in detail bestudeerd. Op die manier kon de gegrondheid van bepaalde hypothesen over de sociaal-economische parameters worden nagegaan.

Net zoals bij de vorige verslagen, wil de SCvV nogmaals wijzen op het verkennende karakter van de langetermijnprojecties : de resultaten van de evolutie van de sociale uitgaven moeten met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd, gelet op het langetermijnkarakter en de talrijke onzekerheden waarmee bepaalde hypothesen gepaard gaan.

B. De basishypothese

De belangrijkste macro-economische hypothesen en sociale beleidshypothesen voor de middellange termijn (2005-2009) komen grotendeels overeen met de hypothesen gebruikt voor de 'Economische Vooruitzichten' op middellange termijn van oktober 2004 van het Federaal Planbureau¹ (cf. punt C).

De belangrijkste langetermijnhypothesen zijn opgenomen in tabel 3. Ze zijn ongewijzigd² ten opzichte van het Jaarverslag 2004.

TABEL 3 - Overzicht van de basishypothesen: het scenario van de SCvV en het scenario met ongewijzigd beleid

Demografisch scenario	2000	2030
Vruchtbaarheidsgraad	1,61	1,70
Levensverwachting bij de geboorte: mannen	75,06	80,96
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen	81,53	86,43
Migratiesaldo	18 445	17 358
Sociaal-economisch scenario (per geslacht en leeftijdsklasse, invloed van het verouderen van de opeenvolgende generaties)		
Scholingsgraad	gehandhaafd op het niveau van de recentste waarneming	
Potentiële activiteitsgraden: mannen	modellering die rekening houdt met cohorten en	
Potentiële activiteitsgraden: vrouwen	overgangsprobabiliteiten tussen	
Overstap uit de beroepsbevolking, naar: (invaliditeit, oudere werklozen, bruggpensioen, pensioen)	sociaal-demografische categorieën, per geslacht en leeftijdsklasse	
Macro-economisch scenario (op lange termijn)		
Toename van productiviteit en jaarloon per tewerkgestelde	1,75 % per jaar	
Structurele werkloosheidsgraad ^a in 2030	7,5 %	
Werkgelegenheidsgraad ^b in 2030	67,6 %	
Sociaal-beleidsscenario's (op lange termijn)		
Loongrens	1,25 % per jaar	
Minimumrecht per loopbaanjaar	1,25 % per jaar	
Perequatie van de overheidspensioenen	1,25 % per jaar	
Welvaartsaanpassing (algemene regeling)	scenario SCvV: 0,5 % per jaar	
	scenario zonder welvaartsaanpassing: 0,0 % per jaar	
Binding aan de welvaart van de forfaitaire bedragen	scenario SCvV: 1 % per jaar	
	scenario zonder welvaartsaanpassing: 0,5 % per jaar	

a. Inclusief oudere niet werkzoekende werklozen.

b. % van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

De macro-economische projectie

De macro-economische projectie wordt ondersteund door 2 centrale hypothesen: de productiviteitsgroei op lange termijn en het niveau van de structurele werk-

1. Federaal Planbureau, Economic Outlook for 2004-2009, dated October 2004 (in Federal Planning Bureau, Short Term Update, Quarterly Newsletter, december 2004, pp. 5 en 6), de betrokken projectie werd aangepast zodat er rekening kon worden gehouden met de maatregelen van de begroting voor 2005 en met de laatste gegevens over de evolutie van de sociale uitgaven, met inbegrip van het sociale akkoord in de witte sector dat begin 2005 werd afgesloten.
2. Enkel de exogene hypothesen zijn ongewijzigd gebleven, de endogene hypothesen, zoals die van de werkgelegenheidsgraad, kunnen wel veranderen.

---

loosheidsgraad in 2030. Die twee hypothesen zijn gebaseerd op de langetermijn-evoluties die in het verleden werden waargenomen.

Voor de economische groei maant artikel 7 van de wet van 5 september 2001 tot waarborging van een voortdurende vermindering van de overheidsschuld en tot oprichting van een Zilverfonds, de SCvV aan tot voorzichtigheid. Daarom vindt de SCvV een gemiddelde jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit van 1,75 % vanaf het begin van het volgende decennium een redelijke keuze. Die groei ligt iets lager dan de groei die werd waargenomen over bijna een eeuw (1,88 % tussen 1913 en 2003), en binnen de groeivork tijdens recentere periodes (1,45 % tussen 1980 en 2003 en 1,93 % tussen 1970 en 2003).

Die hypothese staat voor een versnelling van de productiviteitsgroei vanaf 2010, voor zover de gehanteerde productiviteitsgroei op middellange termijn (1,5 %) beantwoordt aan de recente trend (cf. punt C). Er dient wel opgemerkt te worden dat die lagere groei op middellange termijn kadert in een arbeidsmarktbeleid dat een daling van het loonaandeel in de toegevoegde waarde teweegbrengt (matiging van de conventionele loonsverhogingen, verhoging van de subsidies voor de werkgelegenheid in het algemeen en voor banen met een lage productiviteit in het bijzonder,...). Vanaf 2010 wordt verondersteld dat het loonaandeel constant blijft en het zou roekeloos zijn op lange termijn van die hypothese af te wijken.

In de talrijke projectieoefeningen op lange termijn die werden uitgevoerd door buitenlandse of internationale instellingen wordt tevens een groeihypothese van 1,75 % gehanteerd, zowel voor de Belgische economie, als voor talloze andere economieën die een aantal belangrijke kenmerken¹ gemeen hebben met ons land. Methodes die de trend nagaan op het vlak van de componenten van de productiviteit (kapitaalintensiteit van de groei en totale factorproductiviteit) leiden, voor België, tot een gelijkaardig resultaat.²

Het valt echter niet te ontkennen dat in een economie waarin de tertiaire sector een belangrijke rol speelt, een gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei van 1,75 % enkel kan worden bereikt met een versnelling van de productiviteitstoename in de dienstensector.

De structurele werkloosheidsgraad op lange termijn is gebaseerd op de gemiddelde geobserveerde werkloosheidsgraad over de periode 1953-2002 en bedraagt 7,5 % van de beroepsbevolking. Die hypothese houdt een aanzienlijke daling in van de werkloosheidsgraad, die momenteel ongeveer 14 %³ bedraagt. De hypothese van een progressieve daling van zowel de werkloosheidsgraad als de structurele werkloosheidsgraad is enerzijds gebaseerd op een scenario dat

-
1. Economic Policy Committee, Working Group on Ageing, 'Budgetary Challenges posed by Ageing Populations: the Impact on Public Spending on Pensions, Health and long-term Care for the Elderly and possible Indicators of the long-term Sustainability of Public Finances', Brussels, October 2001.
DANG, T.T., ANTOLIN, P., OXLEY, H., 'Fiscal Implications of Ageing: Projections of Age-Related Spending', Economic Department Working Paper n° 305, OCDE, september 2001.
  2. Economic Policy Committee, Working Group on Ageing Populations, eigen berekeningen (rapport nog te verschijnen).
  3. Op basis van het aantal werklozen die door de betrokken overheden werden geteld met inbegrip van de oudere niet-werkzoekende werklozen.

---

veronderstelt dat de economische activiteit op middellange termijn opnieuw naar zijn potentieel zal toegroeien - wat veronderstelt dat de 'conjuncturele' werkloosheid verdwijnt - en anderzijds op de impact van het huidige beleid op de structurele werkloosheid. Het is trouwens waarschijnlijk dat in een situatie waarin het arbeidsaanbod gaat dalen, de relatieve schaarste op de arbeidsmarkt een neerwaartse druk zou uitoefenen op de werkloosheidsgraad.

De omvang van de daling van de werkloosheidsgraad die zou voortvloeien uit die elementen, is echter moeilijk in te schatten. Om de zeer aanzienlijke daling van de werkloosheidsgraad tegen 2030, die het scenario van de SCvV vooropstelt, werkelijkheid te laten worden, moet het actieve arbeidsmarktbeleid worden voortgezet. Dat de regering zich hiervan bewust is, bewijzen de maatregelen die de laatste jaren door de regering werden genomen om de arbeidsmarktparticipatie te stimuleren (zie Jaarlijks verslag van april 2004, p. 50 en 51). De regering wil haar actief arbeidsmarktbeleid voortzetten, wat blijkt uit de Federale beleidsverklaring van 12 oktober 2004: “(...) *Om deze doelstellingen te halen, is een sterke economische groei natuurlijk cruciaal. Dit vereist een goed klimaat waarin de bedrijfsinvesteringen en de investeringen in innovatie, onderzoek en ontwikkeling kunnen gedijen. Maar dat zal niet volstaan. Er is door een reeks ingrepen op onze arbeidsmarkt ook een belangrijke toename nodig van het aanbod aan goed opgeleide arbeidskrachten en dit op een ogenblik dat de veroudering van de bevolking sterk toeneemt en het aantal oudere arbeidskrachten sterk is afgenomen. Er is met andere woorden naast een strategie om het ondernemen te bevorderen, nood aan een globale arbeidsmarktstrategie die de werking van onze arbeidsmarkt verbetert, meer arbeidskrachten mobiliseert en verder de arbeidskosten beheerst. Hierbij moet ook aandacht besteed worden aan duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, kwaliteit van de arbeid en mens- en milieuvriendelijk ondernemen.*” De concrete maatregelen en initiatieven die door de regering worden aangekondigd, zijn terug te vinden op de website van de eerste minister (<http://www.premier.fgov.be/politics/20041012-pol-declar-nl.pdf>).

Zelfs met deze vooropgestelde daling van de werkloosheidsgraad, ten belope van 6,5 procentpunt, gecombineerd met de langetermijnprojectie van de sociaal-economische gedragingen¹, bereikt de geprojecteerde werkgelegenheidsgraad (63,2 % in 2010 en 67,6 % in 2030) niet de oorspronkelijke Lissabondoelstelling.

Sociale beleidsscenario's

Voor het sociaal beleid zijn er twee belangrijke hypothesen die enerzijds betrekking hebben op de evolutie van de loongrens en anderzijds op de welvaartsaanpassing.

De wet op de pensioenhervorming van 1996 voorziet in een aanpassing van de *loongrens* voor het pensioenstelsel van de werknemers op basis van de loonmarges die werden vastgesteld in het kader van de wet ter bevordering van de werkgelegenheid en ter vrijwaring van de concurrentiekracht. Onder een hypothese waarin de productiviteitsgroei 1,75 % bedraagt en de spontane loonstijging

---

1. Uitgaande van gelijkblijvende gedragingen en een ongewijzigde institutionele en wetgevende context. Toch wordt rekening gehouden met geobserveerde trends (bv. een voortzetting van de toename van de vrouwelijke arbeidsparticipatie), de recente gedragswijzigingen (bv. een iets neerwaartse trend van de toetredingskans op brugpensioen bij mannen) en wijzigingen in de wetgeving die bepaalde toekomstige gedragingen beïnvloeden (zoals de invloed van de pensioenhervorming op het gedrag bij vrouwen).

0,5 % (wage drift als gevolg van een verschuiving van de werkgelegenheid naar een hoger kwalificatieniveau), wordt de loongrens jaarlijks verhoogd met 1,25 %. Een gelijkaardige hypothese wordt gehanteerd voor de andere vervangingsinkomens.

Voor de *welvaartsaanpassing*, worden twee scenario's gehanteerd. Het eerste voorziet in een jaarlijkse welvaartsaanpassing van 0,5 % op lange termijn, die kadert binnen de maatregelen die werden genomen tijdens de buitengewone ministerraad van Oostende (20 en 21 maart 2004). Dit eerste scenario draagt de voorkeur weg van de SCvV in de context van een vergrijzende maatschappij. De SCvV is immers van mening dat het aangewezen blijft om bij de raming van een scenario - dat als basis zal dienen voor de uitstippeling van het budgettaire beleid - rekening te houden met een beperkte welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen.

Om de impact van die hypothese na te gaan, presenteren we ter vergelijking eveneens een scenario 'zonder welvaartsaanpassing'. Dat scenario is gebaseerd op de historische gegevens : tussen 1956 en 2002 zijn de lonen gemiddeld met 2,9 % gestegen en de welvaartsaanpassing slechts met 1,1 %, dat is een verschil van 1,8 %. Bij een productiviteitsgroei van 1,75 % in de projectie, betekent dat een gemiddelde nul-welvaartsaanpassing op lange termijn.

C. Nieuwe vooruitzichten

1. Macro-economisch kader

Op middellange termijn, van 2004 tot 2009, baseert het macro-economische scenario zich op de 'Economische Vooruitzichten 2004-2009' van oktober 2004. In die vooruitzichten gaat het gehanteerde scenario ervan uit dat voor het geheel van de Europese economieën de economische groei op het einde van de periode terugkeert naar zijn potentiële groei. Ook de Belgische economie zou tegen 2009 opnieuw een activiteitsniveau bereiken dat aansluit bij de potentiële groei.

Vanaf 2010 steunt de economische groei op de hypothesen die werden gehanteerd voor de langetermijnevolutie van de arbeidsproductiviteit, de structurele werkloosheidsgraad en bijgevolg ook de werkgelegenheid.

Tabel 4 geeft de macro-economische projectie die gelijkaardige resultaten oplevert in beide sociale beleidsscenario's voor de welvaartsaanpassing (scenario van de SCvV en scenario zonder welvaartsaanpassing).

TABEL 4 - Macro-economische projectie 2004-2030 - in %, volgens het scenario van mei 2005 (1) en in verschil met de resultaten van april 2004 (2)

	2004-2009		2009-2030		2004-2030	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
in gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in reële termen						
Werkgelegenheid	0.7	-0.2	0.1	-0.0	0.2	-0.1
Productiviteit en lonen	1.5	-0.1	1.8	0.0	1.7	-0.0
Bbp	2.2	-0.3	1.8	-0.0	1.9	-0.1
in % van de beroepsbevolking (met inbegrip van de oudere niet-werkzoekende werklozen)						
Structurele werkloosheidsgraad op L.T.					7.5	

Ten opzichte van het Jaarverslag 2004, is er een lichte daling van de werkgelegenheids groei en de groei van de arbeidsproductiviteit tussen 2004 en 2009, waardoor de economische groei beperkt blijft tot 2,2 %. Op lange termijn (2010-2030) wordt de economische groei ondersteund door de evolutie van de langetermijnproductiviteit, die ongewijzigd gebleven is t.o.v. de vorige projectie.

2. De arbeidsmarkt

In het Jaarverslag 2003 van de SCvV, werden de geaggregeerde werkgelegenheidscijfers die gepubliceerd werden door het INR (Instituut voor de Nationale Rekeningen), grotendeels aangepast als gevolg van een herziening van de opmaakmethode door de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg.

Dit jaar werd de verdeling van die geaggregeerde werkgelegenheidscijfers herzien. Die verdeling per geslacht en leeftijdsklasse, of per geboortjaar, is nu generaliseerd op basis van gedetailleerde gegevens van de Kruispuntbank. Tabel 5 toont de nieuwe situatie op de arbeidsmarkt en de gevolgen daarvan voor de langetermijnprojectie.

De kans op uitstap uit de arbeidsmarkt naar gelang van de leeftijd en het geslacht werd herberekend op basis van de nieuwe gegevens. Bijgevolg werd niet alleen het uitgangspunt voor de werkgelegenheidsgraad aangepast, maar ook de geprojecteerde evoluties.

TABEL 5 - Situatie op de arbeidsmarkt - nieuwe gegevensbank, scenario van mei 2005 (1) en verschil met de resultaten van april 2004 (2)

	2004		2010		2030	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Werkgelegenheidsgraad (% van de bevolking 15-64)	61.8	0.2	63.2	-0.4	67.6	-0.9
15-54 jaar	66.3	-0.4	68.3	-1.3	71.8	-2.3
* vrouwen	61.3	2.1	65.0	1.4	71.0	0.7
* mannen	71.1	-2.9	71.6	-3.9	72.6	-5.3
55-64 jaar	33.7	0.3	36.2	0.9	42.7	0.3
* vrouwen	25.1	1.5	31.0	3.3	39.6	3.2
* mannen	42.6	-0.9	41.6	-1.5	45.7	-2.7
Totale werkloosheidsgraad ^a (% van de overeenkomstige beroepsbevolking)	13.7	-0.4	12.0	0.2	7.5	0.0
Brugpensioneringsgraad (% van de potentiële beroepsbevolking ^b)	9.6	0.5	10.6	1.8	10.7	1.1

a. Inclusief de oudere niet-werkzoekende werklozen

b. Dit is de actieve bevolking waarbij de gerechtigden op een conventioneel brugpensioen en de gerechtigden op een uitkering voor voltijdse loopbaanonderbreking toegevoegd zijn.

De nieuwe gegevens impliceren enerzijds een hogere werkgelegenheidsgraad voor de werknemers van 55 tot 64 jaar en een lagere werkgelegenheidsgraad voor de 15- tot 54-jarigen. Anderzijds is binnen die grote leeftijdsklassen ook de verdeling per geslacht gewijzigd : de werkgelegenheidsgraad bij de vrouwen ligt hoger en bij de mannen, als logisch gevolg daarvan, lager.

3. De budgettaire kost van de vergrijzing

De budgettaire kost van de vergrijzing geeft het verschil in de totale sociale uitgaven weer tussen twee periodes in % van het bbp.

Wat de componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing betreft, levert dit Verslag talrijke nieuwe desaggregaties: enerzijds worden de pensioenen opgedeeld per regeling (werknemer, zelfstandige en openbare sector) en anderzijds wordt de gezondheidszorg opgesplitst in acute zorg en langdurige zorg. Het merendeel van die gedetailleerde sociale uitgaven komt uitvoerig aan bod in de volgende hoofdstukken, die daar integraal aan gewijd zijn (hoofdstuk II - Langetermijnevolutie van de gemiddelde pensioenen in de zelfstandigenregeling; hoofdstuk III - Overheidspensioenen: een verkenning op lange termijn; hoofdstuk IV - Projectie van de gezondheidszorguitgaven en analyse van de leeftijdseffecten), terwijl in dit hoofdstuk enkel een beknopte samenvatting is opgenomen.

a. Op middellange termijn

Tabel 6 geeft de verschillende componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing op middellange termijn (periode 2004 - 2009), volgens het scenario van de SCvV, dat op zijn beurt gebaseerd is op de 'Economische Vooruitzichten 2004-2009' van oktober 2004. Die vooruitzichten werden aangepast om rekening te kunnen houden met bepaalde evoluties en beslissingen die dateren van na oktober 2004.

Tabel 6 toont eveneens de verschillen tussen de nieuwe projectie en de vorige projectie, die gebaseerd was op de 'Economische Vooruitzichten 2003-2008' van oktober 2003.

TABEL 6 - De budgettaire kost van de vergrijzing op middellange termijn - in % van het bbp, volgens het scenario van de SCvV en verschil met het scenario van april 2004

Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	Scenario van de SCvV van mei 2005								Vershil met de resultaten van april 2004
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2004-2009	2004-2009
Pensioenen	9.3	9.3	9.2	9.1	9.0	9.0	9.0	-0.3	0.1
- werknemersregeling	5.3	5.2	5.2	5.1	5.1	5.1	5.1	-0.1	-
- zelfstandigenregeling	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	-0.0	-
- overheid ^a	3.2	3.3	3.3	3.2	3.2	3.1	3.1	-0.2	-
Gezondheidszorg ^b	7.0	7.2	7.2	7.4	7.6	7.7	7.8	0.6	-0.1
Arbeidsongeschiktheid	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3	0.0	0.0
Werkloosheid	2.3	2.3	2.3	2.2	2.1	2.1	2.0	-0.3	0.1
Brugpensioen	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	-0.0	0.0
Kinderbijslag	1.7	1.7	1.7	1.6	1.6	1.6	1.5	-0.2	0.0
Andere sociale-zekerheidsuitgaven ^c	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5	-0.0	-0.0
Totaal	23.6	23.7	23.5	23.4	23.5	23.5	23.5	-0.3	0.1
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	4.4	4.4	4.3	4.2	4.2	4.1	4.1	-0.3	0.1

- a. Inclusief pensioenen van de overheidsbedrijven die verbonden zijn aan de openbare uitgaven en de inkomensgarantie voor ouderen (IGO). Hoewel de IGO voornamelijk een aanvulling is op de zelfstandigen- en werknemerspensioenen, worden de uitgaven hier onder de overheidspensioenen genoteerd omdat zij in de nationale rekening geboekt worden bij de federale overheid.
- b. Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg. Deze bevatten de uitgaven van de sociale zekerheid m.b.t. de geneeskundige verzorging (regeling van werknemers en zelfstandigen (inclusief de kleine risico's), DOSZ en andere regelingen), bepaalde uitgaven van de federale overheid (de tussenkomst in de ligdagprijzen in de ziekenhuizen die vanaf 2004 overgeheveld is naar sociale zekerheid, van de gewesten (sociale voorzieningen aan gehandicapten) en van de lokale overheden (medische prestaties van OCMW's aan behoeftigen inclusief verblijfskosten in bejaardentehuizen).
- c. Voornamelijk arbeidsongevallen, beroepsziekten, bestaanszekerheid, Vlaamse Zorgverzekering.

Op middellange termijn, tussen 2004 en 2009, zou de budgettaire kost van de vergrijzing dalen met 0,3 % van het bbp ten gevolge van de lagere uitgaven voor de werknemers- en overheidspensioenen, de werkloosheidsuitkeringen en de kinderbijslag. Deze daling treedt op tussen 2004 en 2006, nadien stabiliseren deze uitgaven zich min of meer.

De pensioenuitgaven dalen met 0,3 % van het bbp tussen 2004 en 2009 waarvan 0,1 % van het bbp zich bij de pensioenuitgaven in de algemene regeling bevindt. Twee verklarende elementen kunnen aangehaald worden. Enerzijds is er een demografisch effect: de - weinig talrijke - generatie geboren tijdens de tweede wereldoorlog, treedt op dit moment toe tot het pensioen. Anderzijds spelen de

---

gevolgen van de pensioenhervorming van 1996. De geleidelijke verhoging van de pensioenleeftijd van de vrouw (van 60 tot 65 jaar in 2009), gekoppeld aan de invoering van de loopbaanvoorwaarde (35 kalenderjaren vanaf 2005) om vroeger op pensioen te kunnen gaan, vertaalt zich in uitstel van de pensionering bij vrouwen.

Daarnaast wordt op korte en middellange termijn een daling van het gewicht van de pensioenuitgaven van de overheidssector genoteerd met 0,2 % van het bbp. In de overheidssector speelt het hierboven vermelde demografisch effect niet (behalve bij de defensie), omwille van de aanwervingsgolven aan de overheid in het verleden, waardoor juist in het huidige decennium een grote instroom van gepensioneerden genoteerd wordt. Ondanks deze instroom, zou het gewicht van de pensioenuitgaven in bbp-termen dalen, vooral in de sector 'administratie'. In die sector zou een daling van het gemiddeld pensioenbedrag worden opgetekend: de oudste gepensioneerden met het hoogste pensioenbedrag (zie punt 2, 'pensioenen van de overheid') verlaten het pensioenbestand, waardoor het gemiddeld pensioenbedrag van de resterende stock daalt. Daarnaast is er in deze periode een daling te noteren van het aantal gepensioneerden bij defensie.

De werkloosheidsuitgaven dalen met 0,3 % van het bbp door de daling van het aandeel van de werklozen in de beroepsbevolking: de economische groei en de lage productiviteitswinsten op middellange termijn zorgen ervoor dat de werkgelegenheid sneller groeit dan de beroepsbevolking. De kinderbijslag daalt met 0,2 % van het bbp als gevolg van de demografische evolutie en de gedeeltelijke welvaartsaanpassing.

Parallel met die daling van de uitgaven, is er een aanzienlijke stijging van de gezondheidszorguitgaven tussen 2004 en 2009: +0,6 % van het bbp. Er werd rekening gehouden met de overschrijding van 513 miljoen euro van de budgettaire doelstelling van 4,5 % (reële groeionorm) in 2004. Deze overschrijding verklaart tevens het verschil ten opzichte van de resultaten van april 2004. Het gehanteerde scenario veronderstelt dat de groeionorm van 4,5 % wordt nageleefd tot het einde van de regeerperiode. De effectieve groei zal desalniettemin iets hoger zijn door de integratie van de kleine risico's van de zelfstandigen en, in mindere mate, door het recente sociale akkoord in de witte sector¹.

In vergelijking met de projectie van verleden jaar ligt de budgettaire kost van de vergrijzing (over de periode 2004-2009) 0,2 % van het bbp hoger door de lichte terugval van de economische groei en door kleinere dalingen van de werkloosheidsuitkeringen (de daling van het aantal werklozen is minder groot, namelijk - 50 000 tegenover - 83 000 vorig jaar) en van de pensioenuitgaven (o.m. door de sterke loonstijging in het onderwijs van de Franse Gemeenschap wat door de perequatie wordt weerspiegeld in hogere pensioenuitgaven). De groeiversneling van de gezondheidszorguitgaven wordt in 2005 gevolgd door een vertraging, die het gevolg is van het eenmalige karakter van een deel van de ontsporing in 2004.

---

1. Het sociaal akkoord 2005-2009 voorziet een jaarlijkse toename van 78 miljoen euro voor de gezondheidssector, waarvan 55 gefinancierd worden in het kader van de groeionorm en 23 met bijkomende middelen.

b. Op lange termijn

Tabel 7 geeft de resultaten van de budgettaire kost op lange termijn volgens het scenario van de SCvV en het scenario zonder welvaartsaanpassing. Het scenario van de SCvV wordt vergeleken met hetzelfde scenario dat in het vorige verslag werd geprojecteerd, terwijl het scenario zonder welvaartsaanpassing vergeleken wordt met het scenario van de SCvV van dit jaar.

TABEL 7 - De budgettaire kost van de vergrijzing op lange termijn - in % van het bbp, scenario van de SCvV en scenario zonder welvaartsaanpassing - en verschil ten opzichte van de scenario's van april 2004

Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	Scenario van de SCvV van mei 2005				Vershil met de resultaten van april 2004
	2004	2010	2030	2004-2030	2004-2030
Pensioenen ^a	9.3	9.0	12.3	3.1	0.2
- werknemersregeling	5.2	5.2	7.6	2.4	-
- zelfstandigenregeling	0.7	0.7	0.7	0.0	-
- overheid	3.3	3.1	4.0	0.7	-
Gezondheidszorg ^b	7.2	7.9	9.5	2.3	-0.0
- "acute" gezondheidszorg ^c	6.3	6.8	8.0	1.7	nd
- "langdurige" gezondheidszorg	0.9	1.1	1.5	0.6	nd
Arbeidsongeschiktheid	1.3	1.3	1.3	0.0	0.0
Werkloosheid	2.3	1.9	1.2	-1.2	0.0
Brugpensioen	0.4	0.4	0.4	-0.1	-0.0
Kinderbijslag	1.7	1.5	1.3	-0.4	0.0
Andere sociale uitgaven ^d	1.5	1.5	1.5	-0.0	0.0
Totaal	23.7	23.5	27.3	3.6	0.3
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	4.4	4.0	3.8	-0.5	0.1
	Scenario zonder welvaartsaanpassing van april 2005				Vershil met het scenario van de SCvV van april 2005
Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	2004	2010	2030	2004-2030	2004-2030
Pensioenen	9.3	9.0	11.9	2.7	-0.4
- werknemersregeling	5.2	5.1	7.2	2.0	-0.3
- zelfstandigenregeling	0.7	0.7	0.7	-0.0	-0.0
- overheid	3.3	3.1	4.0	0.7	0.0
Gezondheidszorg	7.2	7.9	9.5	2.3	0.0
- "acute" gezondheidszorg	6.3	6.8	8.0	1.7	nd
- "langdurige" gezondheidszorg	0.9	1.1	1.5	0.6	nd
Arbeidsongeschiktheid	1.3	1.3	1.3	-0.0	-0.0
Werkloosheid	2.3	1.9	1.1	-1.2	-0.0
Brugpensioen	0.4	0.4	0.4	-0.1	-0.0
Kinderbijslag	1.7	1.5	1.1	-0.6	-0.1
Andere sociale uitgaven	1.5	1.5	1.5	-0.0	-0.0
Totaal	23.7	23.4	26.7	3.0	-0.6
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	4.4	4.0	3.8	-0.5	0.0

- Inclusief pensioenen van de overheidsbedrijven die verbonden zijn aan de openbare uitgaven en inkomensgarantie voor ouderen.
- Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg.
- De "langdurige" gezondheidszorg omvat de thuisverpleging, het verblijf in rustoorden voor bejaarden (ROB), in rust-en verzorgingstehuizen (RVT), in psychiatrische verzorgingstehuizen (PVT) alsook het beschut wonen. De "acute" gezondheidszorg omvat de andere gezondheidszorgen.
- Voornamelijk arbeidsongevallen, beroepsziekten, bestaanszekerheid, Vlaamse Zorgverzekering.

De budgettaire kost van de vergrijzing zou met 3,6 % van het bbp stijgen volgens het scenario van de SCvV en met 3,0 % volgens het scenario zonder welvaartsaanpassing. De verschillen tussen de resultaten van het scenario van de SCvV van dit jaar en die van vorig jaar zijn vooral te wijten aan veranderingen in de methodologieën (zie punt *i* en *ii*).

Als we de desaggregatie van de pensioenuitgaven per regeling van naderbij bekijken, blijkt dat de pensioenregeling van de werknemers de grootste uitgavenpost vormt, gevolgd door de uitgaven voor de overheidspensioenen en de uitgaven voor de zelfstandigenpensioenen.

In dit verslag wordt bijzondere aandacht besteed aan de gemiddelde pensioenen in de zelfstandigenregeling (hoofdstuk II), in de overheid (hoofdstuk III), en aan de gezondheidszorguitgaven (hoofdstuk IV).

De analyse van de impact van de pensioenhervorming van 1996 op het sociaal-economische gedrag, die werd uitgevoerd op basis van de eerste beschikbare gegevens (hoofdstuk V), kon grotendeels de trends bevestigen die vooraf waren voorspeld en opgenomen in de projectie.

Bovendien heeft de hervorming ervoor gezorgd dat de vrouwen massaal op latere leeftijd toetreden tot het pensioen en dat de werkgelegenheidsgraad bij vrouwen ouder dan 59 jaar lichtjes is gestegen. Die stijging lijkt echter heel significant gezien het 'potentieel', met name het aandeel van de 59-jarige vrouwen dat nog een betaalde job heeft in de bedrijfssector. Dat 'potentieel' is namelijk erg beperkt. Dit resultaat toont duidelijk aan dat een hervorming die de uitredingen uit de activiteit vóór 60 jaar aanzienlijk zou kunnen doen dalen, de weerslag van de pensioenhervorming ten volle tot uiting zou kunnen laten komen.

i. Het gemiddelde pensioen in de zelfstandigenregeling

Voor het gemiddelde pensioen in de zelfstandigenregeling werd er een gloednieuw model uitgewerkt (MoSES¹). Dat model wordt beschreven in hoofdstuk II van dit verslag. Terwijl het vorige model uitging van een globaal gemiddeld pensioen waarvan de projectie slechts afhing van enkele variabelen, werkt het model met typegevallen en voert het projecties uit per leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en type pensioen. De modellering is dus veel gedetailleerder dan vroeger en kon enkele kenmerken onderscheiden die eigen zijn aan de zelfstandigenregeling.

Als eerste kenmerk brengt het model naar voren dat de zelfstandigenregeling pas op kruissnelheid zal komen vanaf 2030. Vanaf dan zal de volledige loopbaan van de zelfstandige in aanmerking worden genomen bij de berekening van het pensioen, zoals dat nu reeds gebeurt bij de werknemers. Vóór die datum wordt slechts een deel van de loopbaan van de zelfstandige in rekening gebracht en de rest wordt vervangen door loopbaanjaren die gewaardeerd worden aan een forfaitair inkomen. Die overgangsregeling, die loopt tot 2030, werd in het vroegere model slechts op zeer vereenvoudigde wijze opgenomen, en zorgt ervoor dat de

---

1. Model of the Self-Employed Scheme.

---

uitgaven tussen het begin van de projectie en het laatste overgangsjaar een lagere groei kennen.

Een tweede kenmerk, dat gelijkloopt met het eerste, is dat de evolutie van de beroepsinkomsten van de zelfstandigenloopbaan een sterke rem zet op de groei van het gemiddelde pensioen van de nieuwkomers tijdens de overgangperiode. In het begin van de overgangperiode zijn de referte-inkomens, die als basis dienen voor de berekening van het pensioen, eerst samengesteld uit de hoge inkomsten op het einde van de loopbaan. Naarmate het einde van de overgangperiode nadert, omvat de berekening van het pensioen echter steeds meer loopbaan jaren met niet-forfaitaire inkomsten, met inbegrip van de beginjaren van de loopbaan met lagere inkomsten. De referte-inkomens voor de berekening van het pensioen dalen dus naarmate men de kruissnelheid nadert.

Er werden nog andere kenmerken belicht die eigen zijn aan de pensioenhervorming en aan de regels die daarmee verband houden. Maar zij hebben slechts weinig invloed op de evolutie van de totale massa.

ii. Het gemiddelde pensioen bij de overheid

Reeds in het verleden omvatten de pensioenprojecties de resultaten van specifieke modules voor de berekening van de pensioenen van de overheid. De resultaten werden echter nooit afzonderlijk gepresenteerd in de Jaarlijkse verslagen van de SCvV.

De modules voor de sectoren 'onderwijs', 'defensie' en 'overheidsbedrijven' kenden een globale aanpak, terwijl voor de sector 'administratie' een meer verfijnde modellering bestond volgens administratief niveau (niveau 1 t.e.m. niveau 4).

In de voorgaande jaren werd het pensioenbedrag voor de ambtenaren van de administratie berekend voor gepensioneerden wegens lichamelijke ongeschiktheid enerzijds (enkel volgens geslacht) en voor de andere gepensioneerden anderzijds, en dit volgens geslacht, leeftijd (60 tot 99 jaar en meer) en administratief niveau (niveau 1 t.e.m. niveau 4).

Naar aanleiding van dit verslag is er een samenwerking met de Administratie der Pensioenen (AP) tot stand gekomen (zie hoofdstuk III, punt A), die heeft geleid tot een andere benadering voor de pensioenberekening voor de sector 'administratie' omdat bv. het administratief niveau geen parameter is voor de pensioenberekening en als dusdanig niet wordt opgenomen in hun databank. Daarom werd overgestapt op een methodologie die strookt met de indeling die ook de AP hanteert. Het Federaal Planbureau heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om deze alternatieve verfijnde aanpak voor de sector 'administratie' eveneens op de module voor 'onderwijs' toe te passen.

De pensioenberekening wordt nu uitgevoerd per overheidssector en per pensioentype: type I zijn de gepensioneerden die op rust zijn wegens het bereiken van de wettelijke pensioenleeftijd (65 jaar); type II komt overeen met gepensioneerden die vervroegd op rust zijn (tussen 60 en 64 jaar) en type III zijn de gepensioneerden wegens ziekte (of met de terminologie gebruikt bij de AP, 'wegens

---

lichamelijke ongeschiktheid'). Voor alle pensioentypes afzonderlijk wordt een pensioen berekend en dit per leeftijd en geslacht. De pensioenberekening van elk pensioentype en elke overheidssector wordt gekenmerkt door verschillende parameters: de gemiddelde wedde einde loopbaan, de loopbaanduur, het tantième, ..., waarbij de loopbaanduur en de gemiddelde wedden einde loopbaan van vrouw en man tot op zekere hoogte convergeren op basis van de toenemende arbeidsparticipatie van de vrouw.

Binnen de sector 'administratie' wordt bovendien een onderscheid gemaakt tussen 'administratie' in strikte zin enerzijds en de 'geïntegreerde politie' anderzijds. Het pensioen van de politie heeft trouwens typische kenmerken: hun pensioen wordt berekend op basis van een ander tantième, meer bepaald 1/50, terwijl bij de gewone ambtenaar elk loopbaanjaar wordt gewaardeerd aan 1/60. Bovendien wordt rekening gehouden met het overgangsregime dat de ex-rijkswachters genieten, waardoor er vervroegde pensioneringen mogelijk zijn vanaf 56 jaar, terwijl bij de nieuwe geïntegreerde politie vanaf 58 jaar vervroegde uitstreding mogelijk is.

Deze nieuwe methodologie heeft geleid tot een herziening van de pensioenuitgaven voor administratie en onderwijs naar boven toe en heeft geleid tot een budgettaire kost tussen 2004 en 2030 die 0,2 procentpunt hoger ligt ten opzichte van vorig jaar (0,1 procentpunt in de pensioenuitgaven van de administratie en 0,1 procentpunt in de pensioenuitgaven voor onderwijs). Niet alleen de actualisatie van al de bedragen maar ook een hele reeks nieuwe meer gedetailleerde gegevens, ter beschikking gesteld door de Administratie der Pensioenen, verhoogt de waarde van de modules.

Zo werd vorig jaar nog rekening gehouden met een profiel per leeftijd van een aantal jaren geleden, waarbij de oudere gepensioneerden een hoger bedrag hadden dan de jongste gepensioneerden. Dit heeft o.m. te maken met het feit dat die generatie noodgedwongen tot 65 jaar moest werken (vervroegde pensionering is maar mogelijk sinds 1978) en zodoende een langere loopbaanduur hebben opgebouwd met een hoger pensioenbedrag als gevolg. Deze langere loopbanen worden niet alleen in de hand gewerkt door de pensioenleeftijd maar ook door tijdsbonificaties voor oorlogsdiensten en koloniale diensten ten gunste van de betrokken generaties. Deze tijdsbonificaties gaven dikwijls aanleiding tot een pensioenbedrag dat uitsteeg boven het relatief maximum (m.a.w. bedroeg meer dan 75 % van de referentewedde, wat werd toegelaten voor deze diensten). De jongere generaties daarentegen hebben geen oorlogsdiensten of koloniale diensten. Bovendien zijn voortdurend kleine aanpassingen gebeurd waardoor het pensioenbedrag van de jongere generaties verminderd werd: het invoeren van een maximumduur voor sommige gelijkgestelde afwezigheidsperiodes die in aanmerking worden genomen voor de pensioenberekening (zie Hoofdstuk III, C. Pensioenreglementering), het verstrakken van preferentiële tantièmes indien een minimumloopbaan niet werd gehaald,.... Daarnaast zorgt de toename van gemengde loopbanen¹ voor een kleiner overheidspensioen. Ook de aanwervinggolven in het verleden kunnen hierin een rol spelen: was er in die generatie een grotere instroom van hogere niveaus, dan speelt dat op het gemiddeld pensioenbedrag.

---

1. De ambtenaar heeft ook gewerkt als werknemer en/of als zelfstandige.

Dit profiel evolueerde in projectie in functie van de aanwervingsgolven van de verschillende niveaus in het verleden (die op hun beurt gebaseerd waren op de indeling per niveau van de werkgelegenheid van de federale ministeriële departementen alleen, wat veralgemeend werd naar de gehele administratie bij gebrek aan gelijkaardige gegevens voor de gemeenschappen en gewesten en de lokale overheden). De actualisatie van de gemiddelde bedragen per leeftijd en het werken met veel meer gedetailleerde gegevens leidt tot een gelijkaardig profiel. De pensioenspanning tussen de oudere en jongere gepensioneerde is echter kleiner en verdwijnt iets vlugger in de tijd waardoor de neerwaartse invloed van de uitstroom van deze oudere gepensioneerden door overlijden, op het gemiddeld pensioenbedrag minder speelt.

In de sector onderwijs is de meerkost voor de pensioenuitgaven voor ruim de helft te verklaren op middellange termijn: de voorziene loonstijging in het onderwijs van de Franstalige Gemeenschap heeft uiteraard implicaties voor de gepensioneerden uit het Franstalig onderwijs. Bovendien heeft de rijkdom aan gedetailleerde gegevens, die de parameters bepalen voor de pensioenberekening, geleid tot een exactere pensioenberekening, resulterend in een iets grotere pensioenmassa.

Voor meer details over methodologie en resultaten wordt verwezen naar hoofdstuk III, waar ook de verschillende pensioenstelsels en de pensioenreglementering uitgebreid aan bod komt.

iii. Opsplitsing van de gezondheidszorg in acute zorg en langdurige zorg

Bepaalde types gezondheidszorguitgaven zijn nauwer verbonden met de vergrijzing, met name de uitgaven die betrekking hebben op de opvang van chronische zieken. Om een beter zicht te krijgen op de impact van de leeftijd op de gezondheidszorguitgaven, werden die uitgaven opgesplitst in twee categorieën: de uitgaven voor langdurige zorg (voornamelijk zorg voor langdurig hulpbehoevenden) en de uitgaven voor andere gezondheidszorgtypes (acute zorg).

Hoofdstuk IV analyseert in detail de uitgavenprofielen per leeftijd en geslacht voor die twee zorgtypes alsook hun evolutie in de tijd. Een kenmerk dat duidelijk werd in die opsplitsing, is dat de uitgaven voor langdurige zorg het meest zullen toenemen onder invloed van de vergrijzing. Rekening houdend met de evolutie van de economische groei weerhouden in het scenario van de SCvV stijgen de overheidsuitgaven voor langdurige zorg over de periode 2004-2003 met een gemiddelde groeivoet van 4,0 % per jaar en deze voor acute zorg met een gemiddelde groeivoet van 3,0 % per jaar.

c. Per entiteit

Tabel 8 geeft de verdeling van de budgettaire kost van de vergrijzing tussen entiteit I (federale overheid en sociale zekerheid) en entiteit II (lokale overheden en gemeenschappen en gewesten), volgens het scenario met welvaartsaanpassing van de SCvV en het scenario zonder welvaartsaanpassing.

Aangezien het grootste deel van de sociale uitgaven afhangen van de sociale zekerheid, lijkt het logisch dat de budgettaire kost van de vergrijzing zich voornamelijk situeert binnen entiteit I : 3,3 % tussen 2004 en 2030 volgens het scenario van de SCvV (2,8 % volgens het scenario zonder welvaartsaanpassing). Gedurende dezelfde periode loopt in entiteit II de budgettaire kost op tot 0,3 % in het scenario van de SCvV en tot 0,2 % in het scenario zonder welvaartsaanpassing.

TABEL 8 - Budgettaire kost van de vergrijzing per entiteit - in % van het bbp, volgens het scenario van de SCvV en volgens het scenario zonder welvaartsaanpassing

	Entiteit I							
	Scenario van de SCvV (mei 2005)				Scenario zonder welvaartsaanpassing (mei 2005)			
	2004	2010	2030	2004-2030	2004	2010	2030	2004-2030
Pensioenen	8.8	8.6	11.7	2.8	8.8	8.6	11.3	2.5
- waarvan pensioenen van entiteit II	1.1	1.1	1.5	0.4	1.1	1.1	1.5	0.4
Gezondheidszorg	6.5	7.1	8.7	2.2	6.5	7.1	8.7	2.2
- "acute" gezondheidszorg	5.7	6.1	7.3	1.6	5.7	6.1	7.3	1.6
- "langdurige" gezondheidszorg	0.8	1.0	1.4	0.6	0.8	1.0	1.4	0.6
Arbeidsongeschiktheid	1.3	1.3	1.3	0.0	1.3	1.3	1.3	-0.0
Werkloosheid	2.3	1.9	1.2	-1.2	2.3	1.9	1.1	-1.2
Brugpensioen	0.4	0.4	0.4	-0.1	0.4	0.4	0.4	-0.1
Kinderbijslag	1.6	1.4	1.1	-0.4	1.6	1.4	1.0	-0.5
Andere sociale uitgaven	1.2	1.2	1.2	-0.0	1.2	1.2	1.2	-0.0
Totaal	22.1	21.9	25.4	3.3	22.1	21.8	24.9	2.8
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	0.0	0.0	0.0	-0.0	0.0	0.0	0.0	-0.0
	Entiteit II							
	Scenario van de SCvV (mei 2005)				Scenario zonder welvaartsaanpassing (mei 2005)			
	2004	2010	2030	2004-2030	2004	2010	2030	2004-2030
Overheidspensioenen	1.6	1.5	2.2	0.6	1.6	1.5	2.2	0.6
- waarvan ten laste van entiteit I	-1.1	-1.1	-1.5	-0.4	-1.1	-1.1	-1.5	-0.4
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0.7	0.8	0.8	0.1	0.7	0.8	0.8	0.1
Vlaamse zorgverzekering	0.1	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	-0.0
Kinderbijslag	0.1	0.1	0.1	-0.0	0.1	0.1	0.1	-0.0
Andere sociale uitgaven	0.2	0.2	0.2	-0.0	0.2	0.2	0.2	-0.0
Totaal	1.6	1.6	1.9	0.3	1.6	1.6	1.8	0.2
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	4.3	4.0	3.8	-0.5	4.3	4.0	3.8	-0.5

Entiteit II omvat de sociale uitgaven, zoals de uitgaven voor pensioenen van bepaalde ambtenaren en onderwijzend personeel. Drie vierde daarvan wordt gefinancierd door entiteit I.

De uitgaven voor gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening omvatten:

-
- voor de gemeenschappen en gewesten: de hulp aan gehandicapten voor hun integratie in de maatschappij en op de arbeidsmarkt. Dat soort uitgaven zou a priori niet beïnvloed worden door de vergrijzing en evolueert dus mee met de groei van het bbp in de langetermijnprojectie;
  - voor de lokale overheden, de OCMW-hulp aan personen met financiële moeilijkheden voor gezondheidszorgkosten en kosten i.v.m. maatschappelijke dienstverlening. Die sociale uitgaven volgen eveneens de evolutie van het bbp in de projectie, want die uitgavencategorie lijkt tot op heden beperkt door de budgettaire enveloppen en evolueert niet op basis van de vraag.

D. Een vergelijking van de resultaten in de verschillende rapporten

Het jaarrapport van de SCV is voor het eerst verschenen in april 2002 en is nu aan zijn vierde uitgave toe. Het leek ons dan ook interessant om van deze gelegenheid gebruik te maken om de evolutie van de resultaten in die vier opeenvolgende rapporten te bestuderen en te vergelijken.

Over een periode van vier jaar werden talrijke elementen in de projecties gewijzigd. Naast de jaarlijkse actualisering van alle gegevens, zijn er nog een aantal andere wijzigingen, meer in het bijzonder :

- bepaalde databanken met waargenomen gegevens werden aangepast : zo werd, bijvoorbeeld, de werkgelegenheid per geslacht, leeftijd en regeling volledig herzien ;
- het model om de projecties te maken werd verfijnd (de projectie van de budgettaire kosten van de vergrijzing per entiteit, de gezondheidszorg, de gemiddelde pensioenen van de zelfstandigen en de werknemers in de overheidssector, ...);
- de economische groei op middellange termijn (5 jaar) wordt elk jaar via de 'Economische Vooruitzichten' van het Federaal Planbureau herzien en in de langetermijnprojecties ingevoerd ;
- door de regering besliste nieuwe maatregelen of hervormingen worden eveneens in de simulaties opgenomen (hervorming voor de oudere werklozen, maatregelen inzake gezondheidszorg, invoering van de IGO, ...);
- bepaalde waargenomen gedragswijzigingen werden in de projecties opgenomen (bijvoorbeeld, de toetredingskans tot het brugpensioen per leeftijdsjaar).

Op lange termijn, echter, zijn de voornaamste basishypothese van de simulaties onveranderd gebleven, waardoor de verschillende simulaties beter met elkaar kunnen worden vergeleken :

- de langetermijnhypothese van het demografische scenario (vruchtbaarheid, levensverwachting en migratiesaldo) werden tot op vandaag niet gewijzigd;
- de hypothese inzake de jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit en de lonen werd in alle basissimulaties vastgesteld op 1,75 %;
- voor de hypothese inzake het sociale beleid werd de aanpassing van de loongrenzen vastgesteld op 1,25 % op basis van de conventionele loonstijging (rekening houdend met een wagedrift van 0,5 %). De welvaartsaanpassing gebeurt nog steeds volgens twee scenario's: het SCvV-scenario waarin een welvaartsaanpassing van 0,5 % wordt toegekend en het scenario zonder welvaartsaanpassing, dat overeenstemt met een historische loskoppeling van 1,75 % tussen de welvaartsaanpassingen van de pensioenen en de loonstijging.

Enkel de hypothese inzake de structurele werkloosheidsgraad op lange termijn in 2030 is in de loop van de verschillende uitgaven lichtjes veranderd, zij het zeer miniem: 7,9 % in het rapport van 2002, 7,3 % in het rapport van 2003 en 7,5 % in de rapporten van 2004 en 2005.

1. Ontwikkeling van de sociale uitgaven in de loop van de opeenvolgende rapporten

Tabel 9 geeft de ontwikkeling van de verschillende sociale uitgaven in procent van het bbp voor drie jaren (2000, 2010 en 2030) volgens de vier rapporten van de SCvV.

Op het vlak van de welvaartsaanpassing op lange termijn¹ worden enkel de resultaten volgens het scenario van de SCvV gepresenteerd (jaarlijkse aanpassing met 0,5 % voor de niet-forfaitaire uitkeringen en met 1 % voor de forfaitaire uitkeringen).

---

1. De "langetermijnperiode" begint in 2007 in het rapport 2002, in 2009 in de rapporten 2003 en 2004, en in 2010 in het rapport 2005.

TABEL 9 - Evolutie van de sociale uitgaven in 2000, 2010 en 2030 volgens de 4 rapporten (in % van het bbp)

Sociale uitgaven	2000				2010				2030			
	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005
Pensioenen	8.7	9.0	9.0	9.0	8.3	8.8	8.8	9.0	11.4	11.8	12.0	12.3
Gezondheidszorg ^a	6.2	6.2	6.3	6.2	6.9	7.2	7.8	7.9	8.2	8.7	9.3	9.5
Arbeidsongeschiktheid	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2	1.3	1.3	1.3	1.2	1.3	1.3	1.3
Werkloosheid	1.9	1.9	1.9	1.9	1.5	1.8	1.8	1.9	1.0	1.1	1.1	1.2
Brugpensioen	0.5	0.5	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.5	0.4	0.4	0.4
Kinderbijslag	1.8	1.7	1.7	1.7	1.4	1.4	1.4	1.5	1.2	1.2	1.2	1.3
Andere sociale uitgaven ^b	1.9	1.3	1.3	1.3	1.7	1.5	1.5	1.5	1.8	1.5	1.4	1.5
Totaal	22.2	21.8	21.8	21.7	21.4	22.6	23.1	23.5	25.3	26.0	26.7	27.3
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	4.3	4.2	4.2	4.2	3.8	4.0	4.0	4.0	3.7	3.8	3.8	3.8

a. Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg omvatten de socialezekerheidsuitgaven, de uitgaven van de federale overheid, van de gewesten en de lokale overheden.

b. Voornamelijk arbeidsongevallen, beroepsziekten, bestaanszekerheid, Vlaamse Zorgverzekering.

De gegevens van 2000 opgenomen in het rapport van 2002 steunden bijna volledig op de effectief waargenomen cijfers. Dat verklaart het geringe aantal wijzigingen voor 2000 in de volgende rapporten. In vergelijking met het rapport van 2002 stijgen de pensioenuitgaven en dalen de overige sociale uitgaven in het rapport 2003. Bepaalde pensioenuitgaven (DOSZ¹, raming van sommige pensioenen van overheidsbedrijven) werden in het eerste rapport immers nog in de overige sociale uitgaven verrekend. Bovendien werden in het rapport van 2003 nog andere correcties aan de overige sociale uitgaven aangebracht.

Wat de projecties voor de jaren 2010 en 2030 betreft, stelt men vast dat, in de loop van de publicaties, de geprojecteerde uitgaven voor pensioenen en gezondheidszorg voortdurend stijgen, terwijl de overige uitgaven relatief stabiel blijven. Globaal gezien stijgen de totale sociale uitgaven dus op middellange en lange termijn in procent van het bbp in de loop van de opeenvolgende rapporten.

De factoren die de sterkere toename van de sociale uitgaven in de opeenvolgende rapporten verklaren, worden hieronder gepresenteerd.

2. Evolutie van de budgettaire kost van de vergrijzing in de loop van de verschillende rapporten

Ter herinnering, de variatie tussen twee periodes van het geheel van de sociale uitgaven uitgedrukt in procent van het bbp, wordt in de rapporten van de SCvV de "budgettaire kost van de vergrijzing" genoemd, zelfs indien het beleid en de wetgeving worden toegevoegd aan de vergrijzing om de variaties te verklaren.

De hieronder voorgestelde resultaten hebben opnieuw enkel betrekking op het SCvV-scenario inzake welvaartsaanpassing op lange termijn (jaarlijkse aanpas-

1. De Overzeese Sociale Zekerheid.

sing van 0,5 % voor de niet-forfaitaire uitkeringen en van 1 % voor de forfaitaire uitkeringen).

De verschillende simulaties van de budgettaire kost van de vergrijzing worden eerst voor de langste periode geïllustreerd (2000-2030) en vervolgens voor subperiodes die het mogelijk maken de evolutie van de resultaten te verklaren (2000-2010 en 2010-2030).

a. De periode 2000 - 2030

Tabel 10 geeft de budgettaire kost van de vergrijzing voor de periode 2000-2030 in procent van het bbp volgens de vier beschikbare rapporten..

TABEL 10 - De budgettaire kost van de vergrijzing tussen 2000 en 2030 volgens de 4 rapporten (in % van het bbp)

Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	2030-2000			
	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005
Pensioenen	2.7	2.8	3.0	3.3
Gezondheidszorg	2.0	2.5	3.1	3.2
Arbeidsongeschiktheid	0.0	0.1	0.1	0.1
Werkloosheid	-0.8	-0.8	-0.8	-0.7
Brugpensioen	0.0	-0.0	-0.1	-0.1
Kinderbijslag	-0.6	-0.5	-0.5	-0.5
Andere sociale uitgaven	-0.1	0.1	0.1	0.2
Totaal	3.1	4.2	4.9	5.6
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	-0.5	-0.5	-0.5	-0.4

De raming van de budgettaire kost van de vergrijzing verhoogt aanzienlijk van het ene rapport op het andere (van 3,1 % van het bbp in het rapport van 2002 naar 5,6 % van het bbp in het rapport 2005). Deze tabel bevestigt tevens dat de voornaamste stijgingen zich voordoen in de pensioensector en de gezondheidszorgsector.

Het is bijzonder nuttig die stijging van de raming van de budgettaire kost van de vergrijzing te analyseren door de periodes 2000-2010 en 2010-2030 te onderscheiden.

b. De periode 2000 - 2010

Tabel 11 toont de budgettaire kost van de vergrijzing voor de subperiodes 2000-2005, 2005-2010 en voor het geheel van de periode 2000-2010. Het is duidelijk de periode 2000-2010, en meer in het bijzonder de subperiode 2000-2005, waarin de opeenvolgende verhogingen van de raming van de budgettaire kost van de vergrijzing zich concentreren (cf. tabel 11).

TABEL 11 - De budgettaire kost van de vergrijzing tussen 2000 en 2010 volgens de 4 rapporten (in % van het bbp)

Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	2005-2000				2010-2005				2010-2000			
	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005
Pensioenen	-0.6	-0.1	-0.0	0.2	0.1	-0.2	-0.2	-0.2	-0.5	-0.3	-0.2	0.0
Gezondheidszorg	0.3	0.7	0.9	1.0	0.4	0.3	0.6	0.7	0.7	1.0	1.5	1.6
Arbeidsongeschiktheid	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.2	0.2
Werkloosheid	-0.2	0.3	0.3	0.4	-0.1	-0.3	-0.4	-0.3	-0.4	-0.0	-0.0	0.1
Brugpensioen	-0.1	-0.1	-0.1	-0.0	0.1	0.0	-0.0	0.0	0.0	-0.1	-0.1	-0.0
Kinderbijslag	-0.2	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1	-0.2	-0.2	-0.2	-0.4	-0.3	-0.3	-0.3
Andere sociale uitgaven	-0.2	0.2	0.2	0.2	-0.1	-0.0	-0.0	-0.0	-0.2	0.2	0.2	0.2
Totaal	-1.0	1.1	1.4	1.8	0.3	-0.3	-0.1	-0.0	-0.7	0.7	1.3	1.7
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	-0.2	0.0	0.0	0.1	-0.2	-0.3	-0.3	-0.3	-0.4	-0.3	-0.3	-0.2

In het rapport 2002 was de budgettaire kost van de vergrijzing nog negatief tussen 2000 en 2005 ten belope van 1 % van het bbp (-0,7 % tussen 2000 en 2010); in het rapport 2003 stijgt ze met 1,1 % van het bbp (+0,7 % tussen 2000 en 2010). De twee volgende rapporten bevestigen enkel die groeiende trend van de budgettaire meerkost van de vergrijzing tussen 2000 en 2005 (2000 en 2010).

Deze toenames vloeien enerzijds voort uit de verslechtering van de economische groei, die onvoldoende geanticipeerd werd in de prognoses, en uit de impact op de toekomstige groeivoorzichten. De middellangetermijnvoorzichten die ten grondslag lagen aan het rapport 2002, werden opgesteld in april 2001. Daarbij werd nog geen rekening gehouden met de zeer slechte prestatie van de economische groei in 2001 (0,6 % tegenover 3,8 % in 2000), noch met de aanhoudend slechte economische resultaten in 2002 en 2003. In het rapport 2002 werd de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het bbp geschat op 2,8 % tussen 2000 en 2005, tegenover 1,6 % in het rapport 2003, 1,4 % in het rapport 2004 en 1,5 % in het rapport 2005. Aangezien de budgettaire kost van de vergrijzing wordt uitgedrukt in procent van het bbp, zorgt de daling van de economische groei, die werd opgetekend bij de opeenvolgende rapporten, ervoor dat het gewicht van de budgettaire kost van de vergrijzing groter wordt.

De kleinere economische groei aan het begin van de jaren 2000 heeft er ook voor gezorgd dat het aantal werklozen steeg (en bijgevolg ook de werkloosheidsuitgaven): terwijl het rapport 2002 voorzag dat het aantal werklozen met ongeveer 39 000 eenheden zou dalen tussen 2000 en 2005, meldt het rapport 2003 een stijging met 67 000 werklozen voor dezelfde periode (+ 71 000 werklozen in het rapport 2005).

Anderzijds werden vanaf 2002 verscheidene maatregelen genomen die een directe invloed hebben op de sociale uitgaven, maar waarmee dus nog geen rekening werd gehouden in het rapport 2002.

De belangrijkste daarvan zijn:

- de invoering van de IGO op 1 juni 2001 (rapport 2003);
- het optrekken van het minimumpensioen voor de werknemers en de zelfstandigen in 2003 (rapport 2003);
- de oprichting van het pensioenfonds van de geïntegreerde politie in 2003 (rapport 2003);
- het optrekken van het minimumpensioen in de zelfstandigenregeling van 2004 tot 2007 (rapport 2004);
- de overname door de staat van het pensioenfonds van Belgacom in 2003 (rapport 2004);
- de welvaartsaanpassingen voorzien voor 2006 en 2007 in de werknemersregeling (rapport 2004);
- de reële groeinorm van 4,5 % van de uitgaven voor gezondheidszorg voor de periode 2004-2007 (rapport 2004);
- de opname van de kleine risico's voor de zelfstandigen in 2006 (rapport 2004).

Tussen 2005 en 2010 is de budgettaire kost van de vergrijzing lichtjes positief in het rapport 2002, maar in het volgende rapport wordt ze negatief, voornamelijk door de iets gunstigere evolutie van de uitgaven voor pensioenen en werkloosheid.

Globaal bekeken, voor de vier bestaande rapporten samen, hangt die periode 2005-2010 sterk af van de middellange termijn: in het rapport 2002 eindigen de middellangetermijnvooruitzichten (berekend met een ander model van het Federaal Planbureau) in 2006, daarna in 2008 in de rapporten 2003 en 2004, en in 2009 in het rapport 2005. Dat betekent dat de gehanteerde hypothesen voor de lange termijn reeds spelen vanaf 2007 in het rapport 2002, terwijl ze pas vanaf 2009 in rekening worden gebracht in de rapporten 2003 en 2004 en pas in 2010 in het rapport 2005.

Voor de welvaartsaanpassing bijvoorbeeld impliceren de langetermijnhypothesen van welvaartsaanpassing (jaarlijkse groei van 0,5 % voor de niet-forfaitaire uitkeringen en 1 % voor de forfaitaire uitkeringen) een hoger groeicijfer dan op middellange termijn, in de mate dat voor de middellangetermijnperiode alleen rekening wordt gehouden met de reeds duidelijk besliste maatregelen¹.

Wat de werkloosheidsuitgaven betreft, gaat het tweede rapport, naast de impact van de welvaartsaanpassing, ook uit van een sterkere daling van het aantal werklozen tussen 2005 en 2010 dan het eerste rapport.

---

1. In het laatste rapport betreft het selectieve welvaartsaanpassingen voor de werknemerspensioenen, geleidelijke verhoging van het minimumpensioen voor zelfstandigen, selectieve welvaartsaanpassingen voor invaliditeitsuitkeringen, uitkeringen voor beroepsziekten en arbeidsongevallen tot 2007 en herwaardering van de loongrenzen voor beroepsziekten en arbeidsongevallen.

Het derde en vierde rapport vertonen, tussen 2005 en 2010, een lichte stijging of, anders gezegd, een kleinere daling, van de budgettaire kost van de vergrijzing. Dat komt doordat de gezondheidszorguitgaven stijgen, voornamelijk door bepaalde maatregelen (cf. boven), maar ook door een (lichte) bijkomende daling van de economische groei¹ die het aandeel van de sociale uitgaven in procent van het bbp vergroot.

c. De periode 2010-2030

TABEL 12 - De budgettaire kost van de vergrijzing tussen 2010 en 2030 volgens de 4 rapporten (in % van het bbp)

Componenten van de budgettaire kost van de vergrijzing	2030-2010			
	rapport april 2002	rapport mei 2003	rapport april 2004	rapport mei 2005
Pensioenen	3.1	3.1	3.2	3.3
Gezondheidszorg	1.3	1.5	1.5	1.6
Arbeidsongeschiktheid	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0
Werkloosheid	-0.5	-0.8	-0.7	-0.8
Brugpensioen	0.0	0.0	-0.0	-0.0
Kinderbijslag	-0.2	-0.2	-0.2	-0.2
Andere sociale uitgaven	0.1	-0.1	-0.1	0.0
Totaal	3.9	3.5	3.7	3.9
p.m. personeelsuitgaven onderwijs	-0.1	-0.2	-0.2	-0.2

Voor de periode die nog het verst verwijderd is, van 2010 tot 2030, verschilt de budgettaire kost niet fundamenteel volgens de verschillende simulaties: ze schommelen tussen 3,5 % en 3,9 % van het bbp. Dat is logisch aangezien de belangrijkste langetermijnhypothesen onveranderd blijven in de verschillende rapporten.

Desondanks kunnen we toch enkele kleine aanmerkingen over de sociale uitkeringen formuleren.

De werkloosheidsuitgaven dalen sterker in het rapport 2003 dan in het rapport 2002. In het rapport 2003 vertrekt men namelijk van een hogere werkloosheidsgraad in 2010 om, onder die hypothese, uit te komen op ongeveer hetzelfde niveau van structurele werkloosheid in 2030. Dat zorgt ervoor dat het aantal werklozen sneller daalt en dat de stijging van de totale werkgelegenheid hoger ligt.

Aangezien de productiviteitswinsten onveranderd blijven tussen de rapporten 2002 en 2003 (groei van 1,75 %), impliceert die grotere groei van de werkgelegenheid eveneens dat het bbp meer stijgt in het rapport 2003.

1. In de "Economische Vooruitzichten" opgesteld door het Federaal Planbureau, vervoegt de economische groei op middellange termijn zijn potentieel groeiniveau, dat licht gedaald is in de loop van de verschillende rapporten.

Vermits de modellering van de gezondheidszorg op lange termijn positief, maar met vertraging, afhangt van de economische groei, liggen de gezondheidszorguitgaven eveneens hoger in het rapport 2003.

In de twee volgende rapporten (2004 en 2005) stellen we geen belangrijke veranderingen vast in de raming van de budgettaire kost van de vergrijzing tussen 2010 en 2030.

We stellen wel een lichte stijging vast van de pensioenuitgaven, waarvoor verschillende oorzaken zijn: enerzijds is er een lichte stijging als gevolg van de overname door de staat van het pensioenfonds van Belgacom (rapport 2004) en anderzijds een stijging van de pensioenuitgaven bij de overheid en een lichte daling van de pensioenuitgaven van de zelfstandigen als gevolg van aanzienlijke verbeteringen van de methodologie (rapport 2005).

Het rapport 2005 vertoont ook een zeer lichte stijging van de gezondheidszorg tussen 2010 en 2030 als gevolg van een aangepaste methode: de tegemoetkoming in de verpleegdagprijs kent vanaf nu dezelfde evolutie als de uitgaven voor gezondheidszorg van de sociale zekerheid, terwijl ze voordien constant bleef in procent van het bbp.

3. Conclusie

In de loop van de vier rapporten zijn de sociale uitgaven en de budgettaire kost van de vergrijzing gestegen over de globale periode 2000-2030. Er is echter duidelijk gebleken dat die stijgingen zich voordoen in de vroegste periode (2000-2005) door enerzijds de slechte economische groei aan het begin van de jaren 2000, die nog niet verrekend was in het eerste rapport, en anderzijds de talrijke nieuwe overheidsmaatregelen die de sociale uitgaven doen stijgen.

In dat opzicht past het hier eraan te herinneren dat de wetgeving en het gevoerde beleid in de projecties zijn opgenomen en dus daarmee evolueren.

In de volgende rapporten kunnen er evenwel nog neerwaartse of (opwaartse) herzieningen van de sociale uitgaven en van de budgettaire kost van de vergrijzing plaatsvinden voor de middellangetermijn, afhankelijk van een verbetering (verslechtering) van de economische conjunctuur en/of nieuwe maatregelen. Op langere termijn daarentegen, tussen 2010 en 2030, bij ongewijzigde scenario's, zouden de resultaten niet fundamenteel wijzigen: de vergelijking van de resultaten op lange termijn wijst namelijk op een zekere stabiliteit, de weinige wijzigingen zijn voornamelijk het gevolg van methodologische verbeteringen.

II Langetermijnontwikkeling van de gemiddelde pensioenen in de zelfstandigenregeling

A. De pensioenwetgeving voor zelfstandigen

Sinds de wet van 15 mei 1984 voorziet de regeling in een rustpensioen, een overlevingspensioen voor de langstlevende echtgenoot, een pensioen voor de gescheiden echtgenoot en een bijzondere toelage. Wij beperken ons hier tot het rustpensioen en het overlevingspensioen¹.

1. Het rustpensioen

a. De aanvang

Sinds 1 juli 1997 is de wettelijke pensioenleeftijd voor mannen en vrouwen vastgesteld op 65 jaar. Voor de vrouwen is er echter in een overgangperiode voorzien tot 1 december 2008. Tijdens die periode zal de wettelijke pensioenleeftijd voor vrouwen geleidelijk toenemen van 61 jaar vanaf 1997 tot 65 jaar vanaf 2009. De zelfstandigen kunnen niettemin op 60 jaar met vervroegd pensioen gaan indien zij over voldoende loopbaanjaren beschikken. De loopbaanvoorwaarde bedraagt momenteel 35 jaar. Ook hier is er evenwel een overgangperiode waarin de loopbaanvoorwaarde stijgt van 20 jaar vanaf 1 juli 1997 naar 35 jaar vanaf 1 januari 2005.

b. De berekening van het pensioen

Het pensioen is sinds 1984 gebaseerd op twee elementen: de loopbaan en de beroepsinkomsten.

---

1. Vanaf 1 juli 2005 zijn alle meewerkende echtgenoten verplicht onderworpen aan het volledig sociaal statuut der zelfstandigen. Een bepaalde groep van meewerkende echtgenoten die geboren zijn voor 1 december 1970 kunnen hier echter nadeel van ondervinden. Ze zijn verplicht pensioenbijdragen te betalen, ook al is het mogelijk dat ze gezien hun leeftijd niet genoeg pensioenloopbaan meer kunnen opbouwen om een minimumpensioen te bekomen. Een ontwerp van koninklijk besluit goedgekeurd door de ministerraad van 22 april 2005, biedt die personen een oplossing. Ze kunnen bepaalde periodes vóór de invoering van het sociaal statuut der meewerkende echtgenoten gelijkstellen met periodes van beroepsactiviteit, als ze vrijwillige bijdragen betalen. Met deze maatregel is echter nog geen rekening gehouden in de hier voorgestelde projecties.

---

i. De beroepsloopbaan

Er wordt rekening gehouden met de activiteit uitgeoefend tussen de leeftijd van 20 jaar en de wettelijke pensioenleeftijd, waarvoor het betalen van bijdragen als bewijs geldt. Er wordt geen rekening mee gehouden indien het gaat om een activiteit in bijberoep - dat is een activiteit die terzelfder tijd wordt uitgeoefend met een activiteit die tot een andere regeling behoort - waarvoor een verminderde bijdrage moet worden betaald.

Het belang van de lengte van de loopbaan wordt uitgedrukt door een breuk met als teller het aantal meegerekende loopbaanjaren en als noemer het getal 45. Voor de vrouwen is er een overgangperiode die loopt van 1997 tot 2009 en waarin de noemer stijgt van 40 naar 45. Elk meegerekend activiteitsjaar geeft dus recht op een rustpensioen gelijk aan $1/45e$ van het referentie-inkomen, vermenigvuldigd met 75 % of 60 %, naargelang het gaat om een pensioen aan gezinsbedrag (gezinspensioen) of een pensioen aan bedrag alleenstaande.

ii. Het referentie-inkomen

Het referentie-inkomen is gelijk aan het gemiddelde van de beroepsinkomsten. Voor de jaren die voorafgaan aan 1984 worden de inkomsten forfaitair vastgelegd. Vanaf 1984 worden de inkomsten meegerekend die als basis dienden voor de berekening van de bijdragen, zonder evenwel een bepaald plafond te overschrijden. Voor de jaren tussen 1984 en 1996 wordt het beroepsinkomen vermenigvuldigd met een jaarlijks vastgestelde coëfficiënt die de verhouding weergeeft tussen de bijdragevoet voor de pensioenregeling van de zelfstandigen en de globale bijdragevoet voor de pensioenregeling van de werknemers. Voor de jaren na 1996 worden twee bij wet vastgestelde coëfficiënten toegepast op het beroepsinkomen: 0,567851 voor het deel van de beroepsinkomsten onder 33 371,67 EUR en 0,463605 voor het deel van de beroepsinkomsten boven 33 371,67 EUR.

iii. De kwartaalbonus

De teller kan worden verhoogd indien hij hoger is dan 14,75 en lager dan 30 en de rechthebbende uitsluitend recht heeft op een zelfstandigenpensioen dat effectief en voor het eerst ingaat ten vroegste op 1 juli 1997 en ten laatste op 1 december 2009. De teller wordt aldus vermeerderd met 0,75 wanneer het rustpensioen effectief ingaat tussen 1 juli 1997 en 1 december 1999, met 1,25 als het rustpensioen ingaat in 2000, 2001 of 2002, met 2 als het rustpensioen ingaat in 2003, 2004 of 2005, met 2,75 als het rustpensioen ingaat in 2006, 2007 en 2008, met 3,25 als het rustpensioen ingaat in 2009. Voor de berekening van het pensioen wordt verondersteld dat de verhoging overeenstemt met de kwartalen vóór 1984.

c. Het minimumpensioen

Bij een volledige loopbaan als zelfstandige mag het rustpensioen niet lager zijn dan een jaarlijks minimumbedrag. Dat bedrag wordt toegekend naar rata van de berekeningsbreuk en voor minstens $2/3e$ van een volledige loopbaan als zelfstandige en als werknemer. Bij cumul van rustpensioenen (werknemer + zelfstandige) of van overlevingspensioenen (werknemer + zelfstandige) mag het

---

pensioen niet meer bedragen dan € 9 217,02 (gezinsbedrag) of € 6 912,87 (bedrag alleenstaande).

2. Het overlevingspensioen

De langstlevende echtgenoot (man of vrouw) kan een overlevingspensioen genieten uit hoofde van de zelfstandige activiteit die werd uitgeoefend door de overleden echtgenoot. Indien de overleden echtgenoot recht had op een rustpensioen, stemt het overlevingspensioen overeen met het bedrag alleenstaande van het rustpensioen dat de overleden echtgenoot genoot of kon genieten. Indien de overleden echtgenoot geen recht had op een dergelijk pensioen, is het overlevingspensioen van de overlevende echtgenoot gelijk aan het theoretische rustpensioen dat de overledene had kunnen genieten, maar aan het bedrag alleenstaande. In dat geval is de noemer van de representatieve berekeningsbreuk gelijk aan het aantal jaren tussen 1 januari van het jaar waarin de overleden echtgenoot 20 jaar werd en 31 december van het jaar vóór het overlijden.

TABEL 13 - Verklaring van enkele belangrijke begrippen

Referte-inkomen	Het gemiddeld jaarlijks inkomen dat berekend wordt voor de loopbaanduur als zelfstandige en dat als basis dient voor de pensioenberekening in de zelfstandigenregeling.
Gezinsbedrag	Het pensioen aan gezinsbedrag bedraagt 75 % van het referte-inkomen en is voorbehouden voor gehuwde personen waarvan de partner geen recht heeft (of afziet van zijn recht) op een pensioen, in welke regeling ook.
Bedrag alleenstaande	Het pensioen aan bedrag alleenstaande bedraagt 60 % van het referte-inkomen en wordt toegepast in de andere gevallen.
Zuiver pensioen	Een zuiver pensioen wordt toegekend aan een individu dat een pensioen geniet uit slechts één regeling. Een "zuivere" zelfstandige gepensioneerde is dus een gepensioneerde die enkel recht heeft op een pensioen uit de zelfstandigenregeling.
Gemengd pensioen	Een gemengd pensioen wordt toegekend aan een individu dat pensioenen geniet uit meerdere regelingen. Een "gemengde" zelfstandige gepensioneerde is dus een gepensioneerde die tijdens zijn loopbaan niet enkel in de zelfstandigenregeling gewerkt heeft en daardoor naast een pensioen uit de zelfstandigenregeling, ook recht heeft op een pensioen uit een andere regeling.

B. Modelling van de pensioenregeling voor zelfstandigen

Voor het gemiddelde pensioen in de zelfstandigenregeling werd er een gloednieuw model uitgewerkt (MoSES¹). Het is een model met standaardgevallen dat werd ontworpen en uitgewerkt nadat werd vastgesteld dat de zelfstandigen een zeer heterogene groep vormen. Binnen die regeling vindt men immers zeer uiteenlopende sociaal-economische categorieën terug : landbouwers, advocaten, verkopers, artsen, loodgieters, architecten, enz. Al die beroepen worden samen gevoegd in de regeling, maar zijn qua inkomstenniveau en loopbaan zeer uiteenlopend. Er werd gekozen voor een model met standaardgevallen omdat men rekening wou kunnen houden met de verschillende bestaande situaties. Met andere woorden, het pensioen van landbouwers, advocaten, verkopers, artsen, loodgieters, architecten, enz. berekenen en nadien samenbrengen om aldus tot een 'gemiddeld' zelfstandigenpensioen te komen dat rekening houdt met alle specifieke loopbaanmerken.

---

1. Model of the Self-Employed Scheme

---

1. De zelfstandigen

Bij het ontwerp van een model moet men vooral rekening houden met de beschikbare gegevens. Dankzij het Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen (RSVZ) was het toch mogelijk een databank te analyseren met de zelfstandigen¹ die actief waren in de jaren 1995 tot 2002, opgedeeld in activiteitenklassen volgens de NACE-BEL-nomenclatuur. Die activiteiten worden gegroepeerd in 5 grote bedrijfstakken : landbouw en visvangst, nijverheid en ambachten, handel, vrije beroepen, diensten.

Sommige bedrijfstakken zijn natuurlijk belangrijker dan andere. In 2002 vertegenwoordigde de handel 36 % bij de mannen en 48 % bij de vrouwen ; nijverheid en ambachten 28 % bij de mannen maar slechts 10 % bij de vrouwen ; vrije beroepen 16 % bij de mannen en 22 % bij de vrouwen, landbouw en visserij 13 % bij de mannen en 6 % bij de vrouwen en diensten 7 % bij de mannen en 14 % bij de vrouwen. Er dient ook te worden opgemerkt dat de regeling vooral betrekking heeft op mannen : in 2002 telde men 403 001 mannelijke zelfstandigen en 177 316 vrouwelijke.

Elk van die vijf bedrijfstakken wordt opgedeeld in nog meer gedetailleerde activiteitenklassen volgens de NACE-BEL-nomenclatuur met drie cijfers². Er zijn 62 klassen. Bij de mannen zijn de vijf belangrijkste klassen de kleinhandel (38 274 leden in 2002), de bouwnijverheid (32 873 leden), de landbouwers (32 041 leden), diverse beroepen van manuele aard binnen de diensten (21 234 leden) en de horeca-sector (16 038 leden). Bij de vrouwen zijn dat de kleinhandel (22 860 leden), schoonheidszorg (16 451 leden), paramedisch personeel (14 669 leden), de horeca-sector (11 342 leden) en de landbouwers (7 358 leden).

De RSVZ-databank bevat, naast het aantal leden in elke klasse, het aangegeven gemiddelde inkomen. Die inkomsten variëren ook sterk naargelang de bedrijfstak. Terwijl het aangegeven jaarinkomen voor mannelijke zelfstandigen in 2002 € 19 657 bedroeg, was dat in de 'landbouw' € 11 685, in de 'nijverheid' € 17 218, in de 'handel' € 16 354, voor de 'vrije beroepen' € 37 114 en in de 'diensten' € 15 148. Voor de zelfstandige vrouwen is het gemiddelde inkomen € 9 985, maar in de landbouw € 3 873, in de 'nijverheid' € 7 843, in de 'handel' € 7 801, voor de 'vrije beroepen' € 18 131 en in de 'diensten' € 5 220. Hierbij valt op hoe groot het inkomensverschil is tussen mannen en vrouwen.

Bij de zelfstandige mannen zijn de vijf beroepen met het hoogste inkomen de notarissen (€ 185 149), de gerechtsdeurwaarders (€ 67 578), de artsen (€ 66 279), de apothekers (€ 51 839) en de bankiers (€ 39 189). Bij de zelfstandige vrouwen gaat het om de notarissen (€ 84 340), de gerechtsdeurwaarders (€ 40 885), de artsen (€ 35 691), de apothekers (€ 34 029) en de tandartsen (€ 23 352).

---

1. Zelfstandigen in hoofdberoep.
2. Als bijlage vindt u een gedetailleerde lijst van de activiteitenklassen

---

2. Het referte-inkomen

Op basis van die databank berekent het nieuwe model een pensioen voor elk van die 62 activiteitenklassen. Het eerste element in de berekening van het pensioen is het referte-inkomen of, anders gezegd, het gemiddelde inkomen berekend over de loopbaan van de toekomstige gepensioneerde. De evolutie van het pensioen volgt grotendeels die van het referte-inkomen en wordt er ook door verklaard : het referte-inkomen vermenigvuldigd met de berekeningsbreuk (aantal loopbaanjaren gedeeld door 45¹) en met het percentage (gezinsbedrag of bedrag alleenstaande) geeft het bedrag van het toegekende pensioen. Het referte-inkomen wordt berekend op basis van de loopbaanjaren van de zelfstandige. In het model gebeurt die berekening in zes fasen die elk een licht werpen op de manier waarop de wetgeving de ontwikkeling van dat inkomen beïnvloedt.

a. Eerste fase : de projectie van de jaarlijkse inkomsten

Eén van de kenmerken van de pensioenberekening in de zelfstandigenregeling is dat enkel de inkomsten van de jaren na 1983 werkelijk worden verrekend. De zelfstandige loopbaanjaren vóór 1984 worden verrekend als een vast forfaitair inkomen dat geen verband houdt met de werkelijke inkomsten. Het 'reële' referte-inkomen wordt dus berekend vanaf 1984. Alvorens dat inkomen te berekenen, moeten de jaarlijkse inkomsten geprojecteerd worden en verkrijgt men aldus een chronologische reeks van 1984 tot 2050². Dat gebeurt op basis van de hypothesen van het MALTESE-model.

Zodra het globale inkomen geprojecteerd is, moet de projectie van de inkomsten van mannen en vrouwen bepaald worden. Uit onderzoek van de trends in de zelfstandigenregeling blijkt dat er een inhaalbeweging is van de vrouwen met duidelijk lagere inkomsten op de mannen. De inhaalpercentages kunnen echter moeilijk worden omgezet naar de zeer lange termijn, die kenmerkend is voor de MALTESE-projecties. Als projectiehypothese werd dus genomen dat tegen 2050 het verschil tussen de inkomsten van mannen en die van vrouwen gehalveerd zal zijn.

Daarna wordt het inkomen per activiteitenklasse geprojecteerd. De inkomsten van elke activiteitenklasse worden vooraf omgezet als verhouding tot het gemiddelde van alle klassen door elk inkomen te delen door het gemiddelde inkomen van mannen of vrouwen. Er wordt verondersteld dat die verhoudingen constant blijven over de volledige projectieperiode. Voor elk jaar van de projectie blijft het inkomen van een activiteitenklasse gelijk aan het product van de verhouding (vast) en het gemiddelde inkomen van mannen of vrouwen (dat evolueert).

---

1. Voor de vrouwen stijgt de noemer en bereikt 45 in 2009.
2. In het kader van de Studiecommissie voor de Vergrijzing worden de projecties gemaakt tot 2030. Het model MALTESE en de lange termijnprojecties van het Federaal Planbureau gaan tot horizon 2050.

---

b. Tweede fase - de berekening van het reële referte-inkomen

Het reële referte-inkomen in het jaar t (dat de basis vormt voor de berekening van de pensioenen die ingaan in het jaar t) is het gemiddelde inkomen over de periode tussen 1984 en het jaar t (met een maximum van 45 jaar). Het referte-inkomen in het jaar t is lager dan het jaarlijkse inkomen in datzelfde jaar (berekend in fase 1), vermits het gaat om een gemiddelde berekend over de voorgaande jaren en het inkomen jaar na jaar stijgt. Daar het aantal jaren dat voor de berekening van het gemiddelde in aanmerking genomen wordt (namelijk een maximum van 45 jaar tussen het lopende jaar en 1984), van jaar tot jaar toeneemt tot in 2029 - jaar waarin de volledige loopbaan uit reële inkomsten zal bestaan - is de groeivoet van het referte-inkomen in fase 2 eveneens lager dan die van het jaarlijkse inkomen. In 2030 wordt het gemiddelde berekend over de laatste 45 jaar. Ten opzichte van 2029, zorgt dat voor een verschuiving van het (lage) inkomen in 1984 naar het (hoge) inkomen van 2030. Die nieuwe berekeningsmethode zorgt de jaren nadien voor een sprong van de groeivoet van het referte-inkomen en een hoge en tamelijk stabiele groei 'op kruissnelheid' (cf. grafiek 2).

c. Derde fase : verrekening van het leeftijdseffect op het reële referte-inkomen

Net als de werknemers verdienen de jonge zelfstandigen (begin loopbaan) minder dan de oudere (einde loopbaan). Dat is belangrijk voor de berekening van het zelfstandigenpensioen. In 2004 wordt het pensioen berekend over 20 jaar. Voor de zelfstandige die in 2004 met pensioen gaat, liggen die 20 jaar tussen 1984 en 2004, de laatste periode van zijn loopbaan waarin het gemiddelde inkomen hoger is dan het gemiddelde inkomen berekend over de volledige loopbaan (berekend in fase 2).

Dat specifieke kenmerk van de pensioenberekening in de zelfstandigenregeling samen met de inkomensstructuur volgens de leeftijd (de ouderen verdienen meer dan de jongeren) zorgt ervoor dat het referte-inkomen, dat gebruikt wordt voor de berekening van het pensioen, hoger is dan het in fase 2 berekende gemiddelde, dat steunt op de RSVZ-inkomensgegevens en dat een jaarlijks gemiddeld inkomen is voor alle leeftijdsklassen. Door die kenmerkende berekening van het zelfstandigenpensioen zijn de inkomsten van de laatste x jaar waarmee rekening wordt gehouden (x =aanvangsjaar - 1984), gemiddeld hoger dan het gemiddelde inkomen dat berekend wordt over de volledige loopbaan. Het in fase 2 berekende inkomen wordt dus gecorrigeerd met vermenigvuldigingscoëfficiënten die rekening houden met het leeftijdseffect (op basis van de RSVZ-statistieken die de leeftijdsstructuur van de zelfstandigen in de bedrijfstakken geven). Die coëfficiënten evolueren naargelang het in de berekening gebruikte aantal jaren. Na 2029 zijn ze gelijk aan de eenheid omdat de volledige loopbaan dan uit reële jaren bestaat.

De coëfficiënten variëren per activiteitenklasse naar gelang van de inkomensstructuur per leeftijd, zoals vermeld in de RSVZ-statistieken. Bij de mannen is de coëfficiënt groter voor de vrije beroepen omdat de inkomsten voor die beroepen doorgaans aanzienlijk hoger zijn op het einde van de loopbaan. De zelfstandigen uit de landbouw of de nijverheid daarentegen hebben tijdens hun loopbaan eer-

---

der een stabiel inkomen. Wij stellen eveneens vast dat vrouwen, wat de inkomsten betreft, doorgaans een veel vlakkere loopbaan hebben dan mannen.

d. Vierde fase : de plafonnering van het reële referte-inkomen

Net als in de werknemersregeling geldt er in de zelfstandigenregeling een plafond dat jaarlijks het bedrag van de voor de pensioenberekening gebruikte inkomsten beperkt. Dat plafond stijgt met een jaarlijks groeipercentage dat in de basisprojectie werd vastgelegd op 1,25 % (conventionele loonsverhogingen). In tegenstelling tot de werknemers, is dat plafond van toepassing op weinig zelfstandigen: in 2003 zagen amper 5,63 % van de mannen en 3,48 % van de vrouwen die met pensioen gingen minstens één van hun inkomsten beperkt worden. Al die zelfstandigen behoren tot de vrije beroepen. Doordat het plafond jaarlijks stijgt met 1,25 % en het inkomen met 1,75 %, zal het aantal zelfstandigen waarvan minstens één van de inkomstenjaren beperkt wordt tijdens de projectieperiode toenemen om in 2050 uiteindelijk te eindigen op 8,72 % bij de mannen en 6,60 % bij de vrouwen.

e. Vijfde fase : de verminderingcoëfficiënten

Bij de berekening van het pensioen wordt het reële beroepsinkomen van de zelfstandige voor de jaren die voorafgaan aan 1997 vermenigvuldigd met een jaarlijks vastgestelde coëfficiënt die de verhouding tussen de bijdragevoet voor de zelfstandigenregeling en de globale bijdragevoet voor de werknemersregeling weergeeft. Sinds 1997 is die coëfficiënt vervangen door twee vaste coëfficiënten.

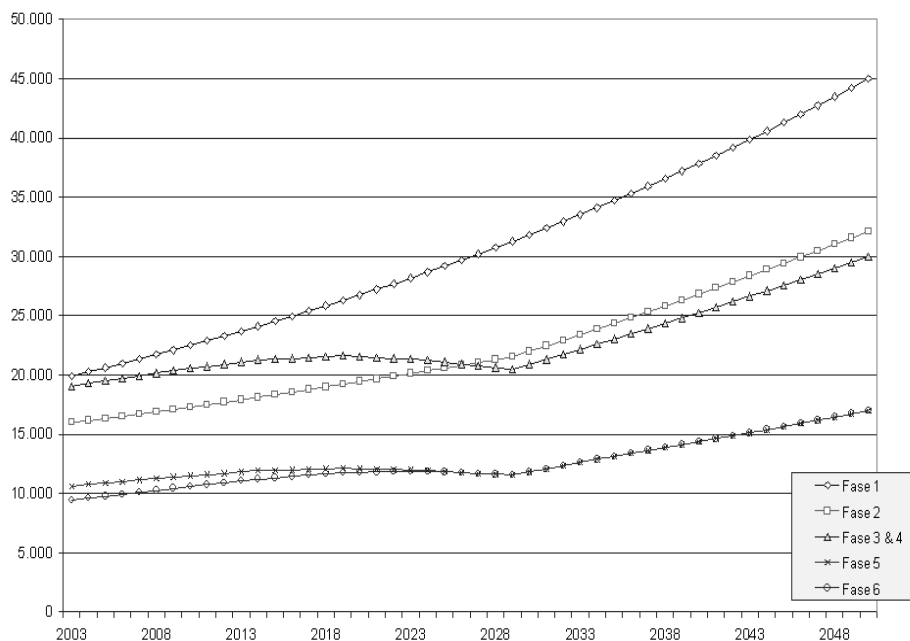
f. Zesde fase : toevoeging van het forfaitaire inkomen

De inkomens van vóór 1984 worden niet gebruikt in de berekening van het zelfstandigenpensioen, maar worden vervangen door een vastgesteld forfaitair inkomen dat jaarlijks met 0,5 % stijgt.

g. De weerslag van de wetgeving op de evolutie van het referte-inkomen

Figuur 1 geeft de ontwikkeling van het inkomen volgens de hieronder beschreven stappen in de berekening van het referte-inkomen en toont de weerslag van die berekening op de groei van het inkomen (en nadien van het pensioen).

FIGUUR 1 - Projectie van het inkomen volgens de verschillende berekeningsfasen van het referentie-inkomen
- mannen en vrouwen samen, in euro (constante prijzen van 2003)

Het inkomen in fase 1 is het jaarinkomen dat met de kernhypothese van MALTESE geprojecteerd werd volgens een vaste groeivoet van 1,75 %.

Het inkomen in fase 2 is gelijk aan het gemiddelde van de x vorige inkomsten (waarbij x staat voor het aantal jaren tussen het lopende jaar en 1984, met een maximum van 45 jaar). Het is lager en groeit minder snel dan het inkomen in fase 1 omdat het hier gaat om een gemiddelde van inkomsten, waarvan het inkomen in fase 1 tijdens het beschouwde jaar het grootst is. In 2030 zal de verrekking van de volledige loopbaan echter leiden tot een snellere stijging van dat inkomen.

Voor het inkomen in de fasen 3 & 4¹ wordt zowel rekening gehouden met het leeftijdseffect als met de weerslag van de plafonnering. Het inkomen in de fasen 3 & 4 is in het begin hoger dan in fase 2 omdat het deel van de loopbaan waarmee rekening wordt gehouden - het einde van de loopbaan - een hoger gemiddeld inkomen heeft. Naarmate men echter vordert in de projectie, daalt het gemiddelde inkomen omdat, hoe verder terug in de loopbaan, hoe lager de inkomsten die aan de berekening worden toegevoegd. In 2004 worden de laatste 20 loopbaanjaren (tussen 45 en 65 jaar) in de berekening opgenomen, terwijl in 2014 de laatste 30 jaren zijn opgenomen (tussen 35 en 65 jaar). De inkomens van de tien jaren die tussen deze twee periodes in de berekening zijn toegevoegd (namelijk tussen 35 en 45 jaar) zijn lager dan die van de jaren tussen 45 en 65 jaar. Tegen 2020, wanneer het begin van de loopbaan- met zeer lage inkomens in vergelijking met die van de rest van de loopbaan- wordt verrekend, gaat het gemiddeld inkomen zelfs lichtjes dalen. Na 2029, ten slotte, wordt de volledige loopbaan verrekend en speelt het remmend effect van de toevoeging van inkom-

1. Die twee stappen worden in het model gelijktijdig berekend en het zou zeer moeilijk geweest zijn ze afzonderlijk toe te lichten.

---

sten op jongere leeftijd niet meer mee. Het inkomen in de fasen 3 & 4 stijgt en verloopt nagenoeg gelijk met dat in fase 2.

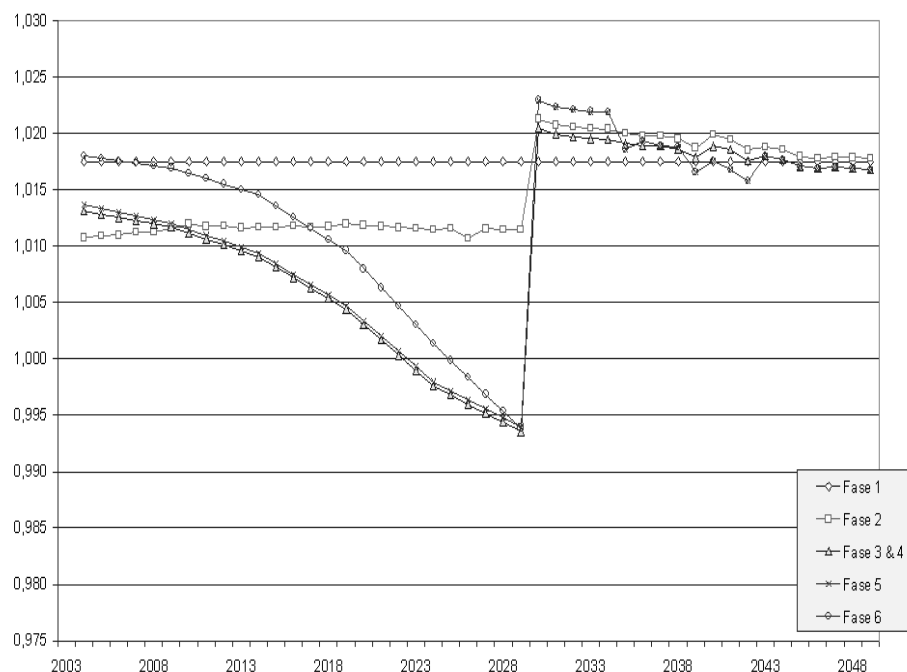
Voor het inkomen van fase 5 wordt rekening gehouden met de weerslag van de verminderingcoëfficiënten die het referte-inkomen verkleinen. Zoals blijkt uit de figuur leiden die coëfficiënten tot een belangrijke daling van het referte-inkomen. Die coëfficiënten hebben echter amper invloed op de groeivoet en de evolutie van het inkomen in fase 5 verloopt nagenoeg parallel met dat in de fasen 3 & 4.

Het inkomen in fase 6, ten slotte, omvat de weerslag van het forfaitaire inkomen van de jaren vóór 1984, waardoor het referte-inkomen nog lichtjes gaat dalen ten opzichte van de vorige fase. Dat verschil verdwijnt naarmate men dichterbij 2029 komt en het aantal forfaitaire jaren in de berekening vermindert. Op het einde valt de inkomenscurve van fase 6 samen met die van fase 5.

Uit de analyse van de berekening van het referte-inkomen kunnen we twee zaken afleiden. Enerzijds is de groei van het referte-inkomen vòòr 2030 merkbaar kleiner dan die van het jaarlijks inkomen. Het referte-inkomen groeit door de regelmatige stijging van het jaarlijks inkomen maar die groei wordt meer en meer beperkt door de daling van het gemiddelde van het referte-inkomen. Dit laatste is te wijten aan de toevoeging van steeds lagere inkomens (door het verder teruggaan in de loopbaan). Tegen 2025 wordt in de berekening rekening gehouden met het reële inkomen van in het begin van de loopbaan (tussen 20 en 25 jaar) en is de weerslag van de daling zo belangrijk dat ze niet meer wordt gecompenseerd door de stijging van het jaarlijks inkomen. Hierdoor wordt de groeivoet van het referte-inkomen negatief. Anderzijds impliceert de berekeningsmethode dat er elk jaar een forfaitair inkomen wordt vervangen door een reëel inkomen. Dit laatste inkomen is groter dan het forfaitair inkomen (gemiddeld genomen, er zijn wel verschillen tussen mannen en vrouwen, zie volgende paragraaf), maar elk jaar daalt het verschil tussen de twee inkomens. De vervanging wordt dus steeds minder en minder interessant voor de gepensioneerde.

Figuur 2 geeft de groeivoet van het referte-inkomen volgens de achtereenvolgende berekeningsfasen.

FIGUUR 2 - Groeivoet van het inkomen volgens de verschillende berekeningsfasen van het referentie-inkomen - mannen en vrouwen samen

Het inkomen van fase 1 groeit in het tempo van de productiviteit, namelijk met 1,75 % per jaar. Als gevolg van de berekeningsmethode (zoals bovenvermeld) wordt de groeivoet van het inkomen van fase 2 afgeremd ten opzichte van het inkomen van fase 1, maar maakt hij een sprong voorwaarts in 2030 wanneer de volledige loopbaan in aanmerking wordt genomen. De lichte verhoging van de groeivoet van het inkomen tussen 2003 en 2009 is het gevolg van een wijziging in het aantal mannelijke en vrouwelijke zelfstandigen in het voordeel van de laatste categorie, waarvan het inkomen sneller toeneemt. Het inkomen van de fasen 3 & 4 is het inkomen gewijzigd door de leeftijdscoëfficiënten. De toepassing van die coëfficiënten remt tevens de groei van het inkomen af (trapsgewijs als gevolg van de opsplitsing in leeftijdsgroepen) tot in 2030 de volledige loopbaan in aanmerking wordt genomen. Tussen 2025 en 2030 wordt de groeivoet kleiner dan één doordat het inkomen van de bijkomende jaren zo klein is dat de groei van het jaarlijks inkomen niet meer voldoet om de stijging van het referentie-inkomen te behouden. Na 2030 vermindert de groei aanzienlijk doordat de inkomens die buiten de berekening vallen (meer dan 45 jaar vóór het lopende jaar) een hogere groeivoet¹ hebben dan de inkomens die in aanmerking komen voor de berekening. Het inkomen van fase 5 is het inkomen vermenigvuldigd met de verminderingcoëfficiënten. Die coëfficiënten hebben slechts een beperkte impact op de groei van het inkomen en de curve valt samen met die van de vorige fase, maar dat verandert na 2030 wanneer de coëfficiënten van vóór 1997 - verschillend voor elk jaar tussen 1984 en 1996 - niet langer in aanmerking komen voor de berekening, wat leidt tot een onregelmatige groeivoet (NB : het is moeilijk om dat na te gaan op de grafiek omdat de inkomenscurve van fase 5 na 2029 samenvalt met die van fase 6). Het inkomen van fase 6 is het totale jaarlijkse

1. De inkomens van de jaren tussen 1984 en 2002 worden bestudeerd en hebben doorgaans een hogere groeivoet dan die van de basisprojectie op lange termijn.

---

referte-inkomen. Bij de aanvang van de periode heeft het forfaitaire inkomen een relatief hoog gewicht waardoor de rem die het reële inkomen plaatst op de groei wordt beperkt (aangezien de groeivoet van het forfaitaire inkomen kleiner is dan die van het reële inkomen). In 2030 komt het forfaitaire inkomen niet langer in aanmerking voor de berekening van het pensioen en valt de curve samen met die van de vorige fase.

Tot slot, terwijl het jaarlijkse inkomen stijgt met 1,75 % per jaar (in het basisscenario), zal de toepassing van de wetgeving over de berekening van het referte-inkomen die als basis zal dienen voor de berekening van het pensioen, niet enkel het inkomensniveau sterk terugschroeven (door het gemiddelde-effect en vooral door de verminderingcoëfficiënten), maar ook de groei ervan sterk afremmen (wegens de verscheidenheid van de inkomens tijdens de loopbaan en doordat in het begin enkel rekening wordt gehouden met de hoogste inkomens). In de basissimulatie¹ schommelt het jaarlijkse inkomen van 2003 rond € 20 000 en bereikt € 45 000 in 2050, terwijl het referte-inkomen lager is dan € 10 000 in 2003 en € 16 000 bereikt op het einde van de projectie.

h. Het referte-inkomen van vrouwen en mannen

Het referte-inkomen van mannen en vrouwen kent niet dezelfde evolutie. De groeivoet van het jaarinkomen is hoger bij vrouwen dan bij mannen door het veronderstelde inhaaleffect. Het spreidingseffect van het inkomen per leeftijd is tevens verschillend omdat vrouwen een vlakkere loopbaan hebben dan mannen wat de inkomensevolutie betreft, en het remeffect op de groei kleiner is bij vrouwen dan bij mannen. Tussen 2020 en 2030 daalt het referte-inkomen van de mannen, terwijl de periode van negatieve groei bij de vrouwen beperkt blijft tot de periode tussen 2025 en 2030 en minder omvangrijk is. Bijgevolg kent het reële referte-inkomen van de vrouwen een sterkere groei dan dat van de mannen.

Onderstaande Figuur 3 toont de groeivoeten van de mannelijke en vrouwelijke inkomens voor de twee laatste fasen van de berekening. We stellen vast dat hoewel de groeivoet van het reële referte-inkomen bij vrouwen (fase 5) hoger is dan bij mannen, het omgekeerde geldt voor fase 6, waar het totale referte-inkomen wordt berekend (met inaanmerkingneming van het forfaitaire inkomen). De reden hiervoor is dat het bedrag van het reële referte-inkomen bij mannen hoger is dan het forfaitaire inkomen, terwijl het reële referte-inkomen bij vrouwen lager ligt (in 2003 bedroeg het reële inkomen bij mannen € 12 820 en bij vrouwen € 6 838 ; het forfaitaire inkomen bedroeg € 8 568). De toevoeging van het forfaitaire inkomen trekt het referte-inkomen van de vrouwen naar omhoog en dat van de mannen naar beneden.

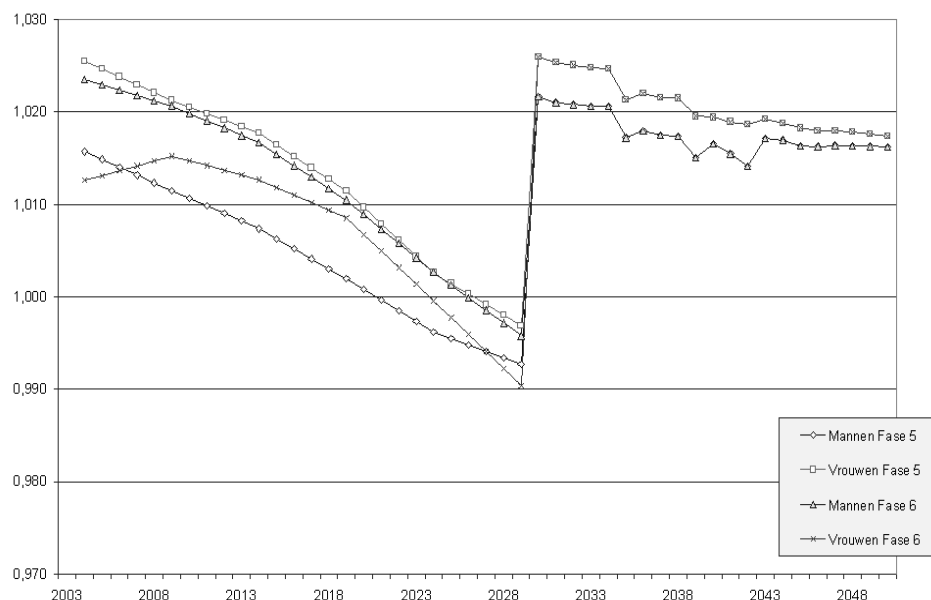
Naarmate het forfaitaire inkomen minder belangrijk wordt in de berekening, wordt de toename kleiner bij de vrouwen (de groeivoet van het totale inkomen is dus lager) en de afname kleiner bij de mannen (de groeivoet van het totale inkomen is dus hoger). De aanwezigheid van het forfaitaire inkomen in de berekening is dus duidelijk voordeliger voor de vrouwen dan voor de mannen en de

---

1. De simulatie die gebruikt werd bij de ontwikkeling van het model : 1,75 % groei van het bbp zonder welvaartsaanpassingen.

geleidelijke verdwijning ervan zet een rem op de groei van de vrouwelijke pensioenen en versnelt die van de mannelijke pensioenen.

FIGUUR 3 - Groeivoeten van het referte-inkomen man/vrouw

3. Duur van de loopbaan

Naast het referte-inkomen is de duur van de loopbaan het andere grote bestanddeel voor de pensioenberekening. In tegenstelling tot de inkomens komt dat gegeven jammer genoeg in geen enkele statistiek voor en kan het dus niet worden bestudeerd. Nochtans wordt de duur van de loopbaan rechtstreeks opgenomen in de berekening en in andere elementen, zoals het recht op het minimumpensioen.

In het model werd een kunstgreep uitgedacht die, ondanks haar beperkingen, informatie oplevert over de duur van de zelfstandigenloopbaan. De werkwijze ziet er als volgt uit : vóór 1984 bestaat de loopbaan van een zelfstandige volledig uit forfaitaire jaren waarvan het bedrag constant is. Voor de berekening van het pensioen wordt de loopbaanduur vermenigvuldigd met dat bedrag, gedeeld door 40 of 45 en nadien vermenigvuldigd met het bedrag alleenstaande of het gezinsbedrag. In die berekening zijn alle elementen bekend behalve het aantal meegerekende loopbaanjaren. Als de berekening wordt omgedraaid, verkrijgt men dus het aantal loopbaanjaren.

a. Analyse van de loopbaanduur in 1984

In de RVP-statistieken van het jaar 1984 vindt men dus, door de berekeningsformule om te draaien, het aantal loopbaanjaren dat vroeger als basis diende voor de berekening van de pensioenen. Op die manier verkrijgt men voor elk van de categorieën¹ en naargelang de gepensioneerde een 'zuiver'² of 'gemengd'³ pensi-

oen heeft, een spreiding van de loopbaanduur en een gemiddelde loopbaanduur, zoals vermeld in tabellen 1 en 2.

Voorbeeld : Wat categorie 11 betreft, zijn er 2 429 mannen met een maandelijks pensioen tussen 14 000 en 15 000 BEF voor een totale uitgave van 35 318 847 BEF. Dat bedrag stemt overeen met een gemiddeld jaarlijks pensioen van € 4 325,39. Als men dat getal deelt door het forfait en door 0,75 en de uitkomst vermenigvuldigt met 45, verkrijgt men een loopbaanduur van 42,81 jaar.

TABEL 14 - Gemiddelde loopbaanduur volgens de RVP-categorieën -1984

Gemiddelde duur	Gehuwde man, gezinsbedrag	Gehuwde man, bedrag alleenstaande	Niet gehuwde man, bedrag alleenstaande	Gehuwde vrouw, bedrag alleenstaande	Niet gehuwde vrouw, bedrag alleenstaande
Zuivere pensioenen	41.22	39.33	42.12	22.19	33.96
Gemengde pensioenen	26.48	20.41	25.60	12.96	18.02

De gepubliceerde statistieken bevatten tabellen met per categorie gepensioneerden, hun aantal en hun gemiddelde pensioen per schijf van 5 000 BEF. Door voor elk van die schijven het aantal in de berekening gebruikte loopbaanjaren te bepalen, verkrijgt men een spreiding van de loopbaanduur voor elk van de categorieën en voor de gepensioneerden met een zuiver en een gemengd pensioen. Die spreidingen tonen per schijf van loopbaanduur, het aandeel gepensioneerden dat een loopbaan van die omvang heeft gehad. Tabel 2 geeft de spreiding van de zuivere pensioenen.

TABEL 15 - Spreiding van de loopbaanduur voor de zuivere pensioenen -1984

Loopbaanduur	Gehuwde man, gezinsbedrag	Gehuwde man, bedrag alleenstaande	Niet gehuwde man, bedrag alleenstaande	Gehuwde vrouw, bedrag alleenstaande	Niet gehuwde vrouw, bedrag alleenstaande
tussen 0 en 5 jaar	0.54 %	1.32 %	0.52 %	6.77 %	3.01 %
tussen 6 en 10 jaar	0.87 %	1.47 %	0.64 %	13.01 %	3.93 %
tussen 11 en 15 jaar	1.04 %	1.88 %	0.83 %	16.53 %	4.21 %
tussen 16 en 20 jaar	1.21 %	2.37 %	1.02 %	16.28 %	4.30 %
tussen 21 en 25 jaar	1.48 %	3.04 %	1.38 %	14.22 %	4.91 %
tussen 26 en 30 jaar	2.16 %	4.68 %	1.90 %	9.51 %	6.29 %
tussen 31 en 35 jaar	11.30 %	13.59 %	9.38 %	6.81 %	7.36 %
tussen 36 en 40 jaar	10.29 %	10.83 %	7.88 %	14.34 %	58.09 %
tussen 41 en 45 jaar	68.83 %	59.39 %	70.75 %	0.00 %	0.00 %

Zoals blijkt, hebben mannen die recht hebben op een 'zuiver' pensioen, meestal lange en nagenoeg volledige loopbanen. Ongeveer 70 % van de gehuwde gepensioneerden met een pensioen aan gezinsbedrag, 60 % van de gehuwde gepensioneerden met een bedrag alleenstaande en 70 % van de niet gehuwde gepensioneerden hebben een loopbaan van 40 à 45 jaar. Bij de vrouwen die recht

1. De RVP-categorieën zijn beschreven in de bijlage.
2. Zuiver : de volledige loopbaan vond plaats in de zelfstandigenregeling.
3. Gemengd : slechts een deel van de loopbaan was men zelfstandig, voor het andere deel heeft men recht op een pensioen in de werknemersregeling.

hebben op een 'zuiver' pensioen, zijn de loopbanen minder lang : slechts 15 % van de gehuwde gepensioneerden en 58 % van de niet gehuwde gepensioneerden hebben een loopbaan van 35 à 40 jaar¹. De waarnemingen uit de RVP-statistieken in tabel 2 bevestigen de analyses van de mannelijke en vrouwelijke activiteitsgraden : een korte loopbaan voor de gehuwde vrouw (die vaak haar loopbaan onderbreekt of stopzet voor het moederschap) en een langere loopbaan die aansluit bij de mannelijke loopbaan voor de ongehuwde vrouw. Bij de gehuwde mannen, is het verschil in de loopbanen tussen diegenen met een gezinsbedrag en een bedrag alleenstaande het resultaat van een selectievertekening. De zelfstandigen met een volledige loopbaan hebben meestal belang bij een pensioen aan gezinsbedrag. Hoe korter de loopbaan van een zelfstandige, hoe meer hij geneigd is een pensioen aan bedrag alleenstaande te nemen.

TABEL 16 - Loopbaanduur voor de gemengde pensioenen -1984

Loopbaanduur	Gehuwde man, gezinsbedrag	Gehuwde man, bedrag alleenstaande	Niet gehuwde man, bedrag alleenstaande	Gehuwde vrouw, bedrag alleenstaande	Niet gehuwde vrouw, bedrag alleenstaande
tussen 0 en 5 jaar	12.12 %	19.60 %	12.28 %	29.54 %	20.14 %
tussen 6 en 10 jaar	6.60 %	10.44 %	7.90 %	22.98 %	15.97 %
tussen 11 en 15 jaar	7.64 %	11.10 %	8.62 %	17.37 %	14.85 %
tussen 16 en 20 jaar	8.89 %	11.48 %	9.58 %	12.36 %	12.88 %
tussen 21 en 25 jaar	11.52 %	13.16 %	11.72 %	8.67 %	11.50 %
tussen 26 en 30 jaar	16.07 %	14.98 %	14.47 %	4.81 %	8.54 %
tussen 31 en 35 jaar	12.70 %	9.28 %	10.73 %	2.27 %	6.25 %
tussen 36 en 40 jaar	10.02 %	5.92 %	9.39 %	1.79 %	9.63 %
tussen 41 en 45 jaar	14.16 %	3.99 %	15.21 %	0.00 %	0.00 %

Tabel 3 geeft de spreidingen voor de gemengde pensioenen. De gepensioneerden met een gemengd pensioen hebben slechts een deel van hun volledige loopbaan doorgebracht in de zelfstandigenregeling. Het is dus logisch dat de duur van hun loopbaan in die regeling duidelijk lager is dan die van de gepensioneerden met een zuiver pensioen.

b. Projectie van de loopbaanduur van 1984 tot in 2050

Het model gebruikt voor zijn berekeningen de spreiding van de loopbaanduur en groepeert die in zes schijven : de schijf 0-15 jaar (de loopbaanduur waarbij de gerechtigde geen recht heeft op het minimumpensioen², noch op de kwartaalbonus³); de schijf 15-25 jaar (de loopbaanduur waarbij de gerechtigde geen recht heeft op het minimumpensioen maar wel op de kwartaalbonus) ; de schijf 25-30 jaar (in dit geval heeft de gerechtigde a priori geen recht op het minimumpensioen, maar de toekenning van de kwartaalbonus kan hem daar wel recht op geven) en de schijven na 30 jaar waarbij de gerechtigde recht heeft op het mini-

1. In 1984 bedraagt de volledige loopbaan bij vrouwen 40 jaar en bij mannen 45 jaar. Er zijn dus geen vrouwen in de schijf 40-45 jaar.
2. Ter herinnering, er is een loopbaan van 30 jaar vereist om te voldoen aan de toekenningsvoorwaarden voor het minimumpensioen.
3. Ter herinnering : tot 2009 kan de duur van de loopbaan worden verhoogd als die hoger is dan 14,75 jaar en lager dan 30 jaar. Het aantal bonusjaren bedraagt 2 jaar tot in 2005, 2,75 tussen 2006 en 2008 en 3,25 in 2009.

mumpensioen en die opgesplitst zijn in 3 schijven (de schijf 30-35 jaar, de schijf 35-40 jaar en de schijf 40-45 jaar), die nauwkeurig modelleren of dat pensioen al dan niet werd opgenomen.

De waarnemingen dateren van 1984. Talrijke studies en statistieken tonen aan dat de vrouwelijke loopbaan elk jaar langer wordt en dat het zo goed als zeker is dat de waarnemingen van 1984 in 2004 reeds achterhaald zijn, zonder te spreken van 2050. Bovendien heeft de pensioenhervorming de wettelijke pensioenleeftijd en de duur voor de volledige loopbaan van de vrouw gewijzigd. Die loopbaan kent momenteel een progressieve toename van 40 naar 45 jaar waardoor de pensioneringsleeftijd lijkt te worden uitgesteld en de loopbaan van de vrouw wordt verlengd. Om die reden wordt voor de vrouwelijke loopbaan, de spreiding van de loopbaanduur vanaf 1984 tot 2050 geprojecteerd op basis van een hypothese over de evolutie van de vrouwelijke loopbanen (het model veronderstelt dat de loopbaan van de vrouw dichter zal aanleunen bij die van de man en dat tegen 2050 het verschil gehalveerd zal zijn). Voor de loopbaan van de man, daarentegen, gaat men ervan uit dat de loopbaanduur stabiel is en de spreiding constant is voor de duur van de projectie. Tabel 4 geeft een overzicht van de projectie van de spreiding.

TABEL 17 - Spreiding van de duur van de vrouwelijke loopbaan - 1984, 2003 en 2050

Zuivere pensioenen Loopbaanduur	1984	1984	2003	2003	2050	2050
	Gehuwde vrouw	Niet gehuwde vrouw	Gehuwde vrouw	Niet gehuwde vrouw	Gehuwde vrouw	Niet gehuwde vrouw
tussen 10 en 15 jaar	37,25 %	12,11 %	32,57 %	10,67 %	20,99 %	7,11 %
tussen 16 en 25 jaar	31,30 %	9,99 %	27,58 %	8,92 %	18,39 %	6,27 %
tussen 26 en 30 jaar	9,76 %	6,83 %	9,04 %	6,13 %	7,26 %	4,42 %
tussen 31 en 35 jaar	6,98 %	7,99 %	7,96 %	8,27 %	10,39 %	8,97 %
tussen 36 en 40 jaar	14,71 %	63,08 %	11,25 %	30,37 %	6,63 %	7,34 %
tussen 41 en 45 jaar	0,00 %	0,00 %	11,59 %	35,63 %	36,31 %	65,89 %

Gemengde pensioenen Loopbaanduur	1984	1984	2003	2003	2050	2050
	Gehuwde vrouw	Niet gehuwde vrouw	Gehuwde vrouw	Niet gehuwde vrouw	Gehuwde vrouw	Niet gehuwde vrouw
tussen 10 en 15 jaar	70,03 %	51,08 %	65,88 %	47,88 %	55,59 %	39,95 %
tussen 16 en 25 jaar	21,08 %	24,44 %	21,59 %	23,99 %	22,87 %	22,88 %
tussen 26 en 30 jaar	4,82 %	8,56 %	6,28 %	9,41 %	9,90 %	11,52 %
tussen 31 en 35 jaar	2,27 %	6,27 %	3,28 %	6,91 %	5,78 %	8,50 %
tussen 36 en 40 jaar	1,80 %	9,66 %	2,25 %	7,43 %	3,50 %	6,55 %
tussen 41 en 45 jaar	0,00 %	0,00 %	0,72 %	4,38 %	2,36 %	10,60 %

4. De berekening van het pensioen

Het model van de zelfstandigenregeling berekent de gemiddelde pensioenen van alle RVP-categorieën die gesimuleerd werden met het MALTESE-model.

Binnen elke categorie berekent het model de pensioenen voor de 62 activiteitenklassen en de 6 loopbaanduren. In totaal betekent dit 372 pensioenen per categorie. De berekening gebeurt in 3 fasen en houdt rekening met alle parameters (duur van de loopbaan en eventuele verhoging ervan, aantal reële jaren en aantal forfaitaire jaren, breuk, percentages, reële inkomens en forfaitaire inkomens). De eerste fase bepaalt het bedrag van het berekende pensioen, namelijk het bedrag dat voortvloeit uit de berekeningsregels voor het pensioen zonder rekening te houden met het minimumpensioen. In de twee volgende fasen wordt het minimumpensioen ingevoerd bij de berekende zuivere en gemengde pensioenen.

De verrekening van het minimumpensioen gebeurt anders voor de zuivere pensioenen dan voor de gemengde pensioenen. Ter herinnering, een gepensioneerde met een loopbaan van minstens 30 jaar kan een minimumpensioen genieten als dit pensioen hoger is dan het bedrag van het berekende pensioen. De regel die toegang geeft tot het minimumpensioen bepaalt dat de loopbaan van de gepensioneerde minstens 2/3e van een volledige loopbaan (die 45 jaar bedraagt) moet bedragen. Het aantal jaren dat bij die regel in aanmerking wordt genomen, is het aantal jaren dat men gewerkt heeft als zelfstandige én als werknemer. Dit betekent dat als een gepensioneerde met een zuiver pensioen en met een loopbaan van minder dan 30 jaar geen recht heeft op het minimumpensioen, dat niet noodzakelijk het geval is voor een gepensioneerde met een gemengd pensioen.

Eén van de kenmerken van de zelfstandigenregeling is het grote aandeel gemengde pensioenen. In tegenstelling tot de werknemersregeling, waarin de gemengde pensioenen een minderheid vormen¹, zijn ze in de meerderheid in de zelfstandigenregeling². De gepensioneerden met een gemengd pensioen hebben noodzakelijkerwijs een kortere loopbaan in de zelfstandigenregeling - en dus een minder voordelig pensioen -, en ook de spreiding van de duur van de loopbaan is verschillend. De weerslag van het minimumpensioen is voor de gemengde pensioenen dan ook verschillend ten opzichte van de zuivere pensioenen.

a. De berekening van het zuiver pensioen

Voor de zuivere pensioenen liggen de zaken veel eenvoudiger. De in de eerste fase berekende pensioenen voor de loopbanen van minder dan 25 jaar worden als dusdanig behouden (geen recht op minimumpensioen), terwijl de pensioenen voor loopbanen van meer dan 30 jaar vergeleken worden met de waarde van het minimumpensioen (berekend in verhouding tot de gemiddelde loopbaanduur van de betrokken groep) en vervangen worden door die waarde als ze hoger is. Voor de groep met loopbanen van 25-30 jaar, berekent men het aantal gerechtigden dat, dankzij de regel van de 'kwartaalbonus', een loopbaan van 30 jaar kon bereiken (uitgaande van een lineaire verdeling over de 5 leeftijden van de groep) en enkele deze laatsten hebben eventueel recht op het minimumpensioen. Vervolgens wordt het gemiddelde pensioen berekend per activiteitenklasse als het gewogen gemiddelde van de pensioenen van de verschillende schijven van loopbaanduur.

---

1. 19,58 % van het totaal in 2003

2. 67,41 % van het totaal in 2003

Bijvoorbeeld : voor categorie 11, zijn in 2003 de verhoudingen op basis van de loopbaanduur voor de zuivere pensioenen : 2,51 % in de schijf 0-15 jaar, 2,76 % in de schijf 15-25 jaar, 2,21 % in de schijf 25-30 jaar, 11,57 % in de schijf 30-35 jaar, 10,53 % in de schijf 35-40 jaar en 70,43 % in de schijf 40-45 jaar. In dat geval is het gemiddelde zuivere pensioen van categorie 11 gelijk aan $0,0251 \cdot \text{gemiddeld pensioen geval 0-15} + 0,0276 \cdot \text{gemiddelde pensioen geval 15-25} + 0,0221 \cdot \text{gemiddeld pensioen geval 25-30} + 0,1157 \cdot \text{gemiddeld pensioen geval 30-35} + 0,1053 \cdot \text{gemiddeld pensioen geval 35-40} + 0,7043 \cdot \text{gemiddeld pensioen geval 40-45}$.

Het gemiddelde 'zuivere' pensioen van elke categorie wordt vervolgens berekend door het gewogen gemiddelde te nemen van de pensioenen van elke activiteitenklasse op basis van het relatieve aantal leden van elke activiteitenklasse.

b. De berekening van het gemengde pensioen

De berekening van de gemengde pensioenen is veel ingewikkelder dan die van de zuivere pensioenen. De grootste moeilijkheid is bepalen wie recht heeft op een minimumpensioen omdat dat recht gebaseerd is op de volledige loopbaan, met name het aantal jaren dat men gewerkt heeft als zelfstandige, maar ook als werknemer. Over die jaren als werknemer zijn geen gegevens beschikbaar.

Voor de gepensioneerden met een gemengd pensioen die meer dan 30 jaar gewerkt hebben in de zelfstandigenregeling, is er geen probleem omdat zij recht hebben op het minimumpensioen ongeacht het aantal jaren dat zij als werknemer gewerkt hebben. Voor de anderen werd verondersteld dat de totale loopbaanduur voor de gemengde pensioenen niet verschilt van de zuivere pensioenen. Met andere woorden, men baseert zich op de hypothese dat het aandeel over alle loopbaanschijven van individuen die recht hebben op het minimumpensioen bij de gemengde pensioenen, in elke categorie gelijk is aan het aandeel over alle loopbaanschijven van individuen die recht hebben op het minimumpensioen bij de zuivere pensioenen : indien 92,53 % van de gepensioneerden met een zuiver pensioen van categorie 11 recht hebben op het minimumpensioen¹, gaat men ervan uit dat 92,53 % van de gepensioneerden met een gemengd pensioen recht hebben op het minimumpensioen. De gepensioneerden met een gemengd pensioen met een loopbaan van meer dan 30 jaar hebben automatisch recht op het minimumpensioen en het aandeel gerechtigden binnen de schijven met een loopbaanduur van minder dan 30 jaar wordt berekend met de regel van drie. Het minimumpensioen van de zelfstandigenregeling wordt dan ook toegekend in verhouding tot het aantal jaren dat men als zelfstandige heeft gewerkt.

De berekening van het gemiddelde gemengde pensioen verschilt dus op twee manieren van het zuiver pensioen : enerzijds wordt het minimumpensioen toegekend aan een bepaald aandeel van de gerechtigden met een loopbaan van minder dan 30 jaar in de regeling en anderzijds, wat het gemiddelde eindpensioen betreft, is het gewicht van elke loopbaanschijf verschillend.

---

1. Opgelet men spreekt hier over het aantal individuen die recht hebben op het minimumpensioen, d.w.z. die aan de toekenningsvoorwaarden voldoen en niet over het aantal individuen die het ook echt ontvangen (een deel van de gepensioneerden in de toekenningsvoorwaarden, nemen het minimumpensioen niet omdat het voor hen lager is dan het berekende pensioen).

---

c. De berekening van het gemiddelde van de zuivere en gemengde pensioenen

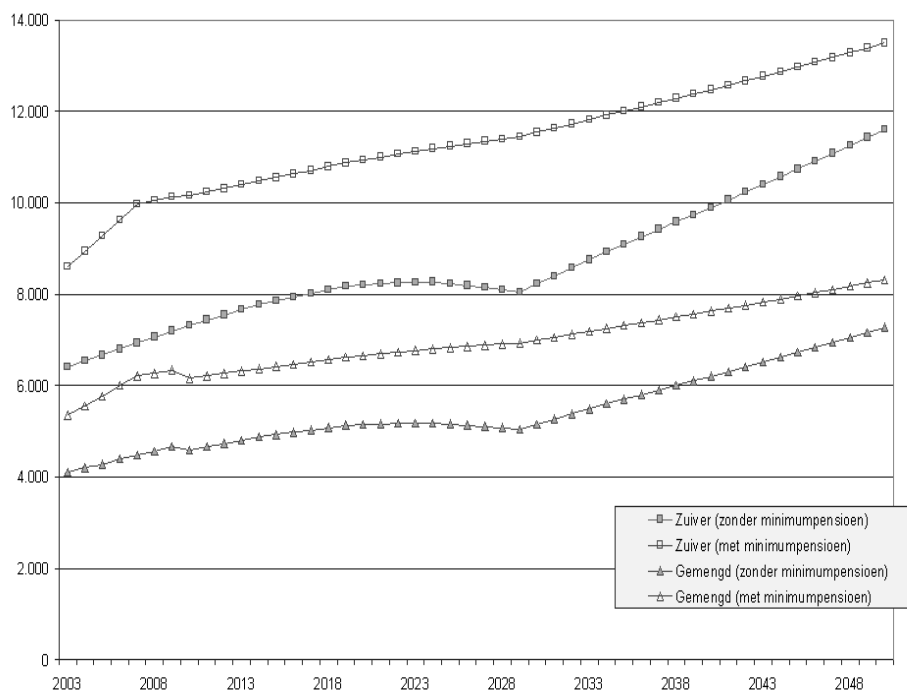
Het model berekent voor elke categorie een zuiver en een gemengd pensioen. Beide pensioenen zijn gebaseerd op dezelfde inkomensspreiding maar op een verschillende loopbaanspreiding in de zelfstandigenregeling. Die twee pensioenen worden vervolgens samengevoegd, volgens een gewogen gemiddelde, om het globale pensioen van de categorie te verkrijgen. De gewichten die gebruikt worden in dit gemiddelde zijn de respectieve aandelen van de zuivere en gemengde pensioenen binnen elke categorie.

C. De pensioenprojectie in de zelfstandigenregeling

1. Het gezinspensioen (pensioen aan gezinsbedrag) van de gehuwde mannen

De mannen die recht hebben op een gezinspensioen vormen, qua aantal, de grootste categorie bij de mannen. In 2004 vertegenwoordigden ze in de zelfstandigenregeling 57 % tegenover 18 % voor de gehuwde mannen met een pensioen aan bedrag alleenstaande, 22 % voor de ongehuwde mannen (aangezien het pensioen aan gezinsbedrag voorbehouden is aan gehuwde gepensioneerden, krijgen de ongehuwden automatisch een pensioen aan bedrag alleenstaande) en 3% voor de mannen met een gecumuleerd rust- en overlevingspensioen. De pensioenprojectie van deze categorie wordt gedetailleerd bestudeerd om na te gaan welke factoren de groei ervan beïnvloeden. Nadien worden de pensioenen van de andere categorieën met deze categorie vergeleken.

FIGUUR 4 - Gemiddelde pensioenen (gehuwde mannen met gezinspensioen) - in euro (constante prijzen van 2003)

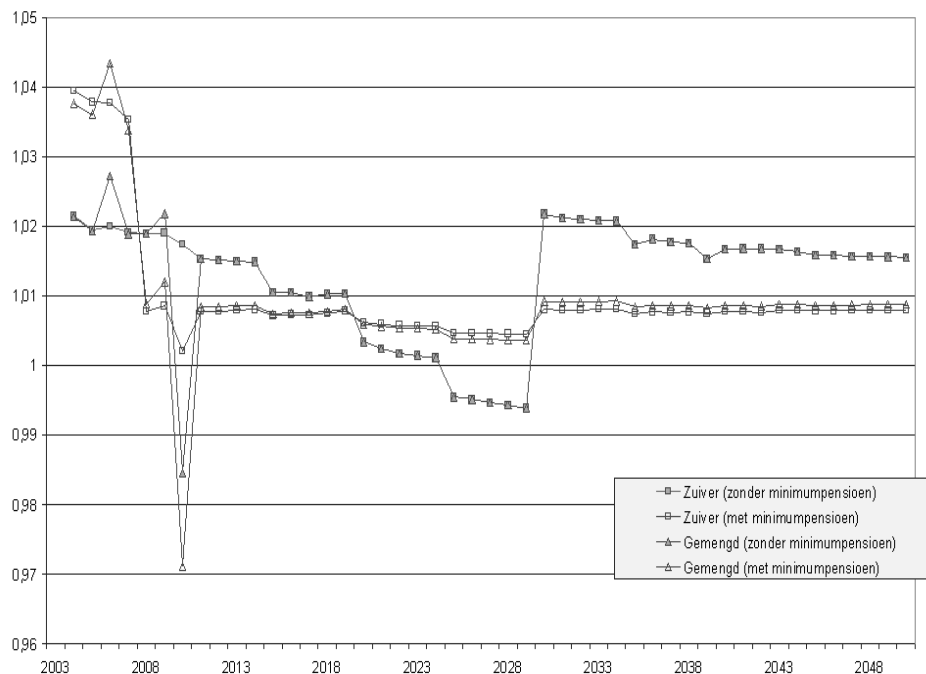
Figuur 4 toont de evolutie van de gemiddelde zuivere en gemengde pensioenen van de categorie, voor de toepassing van de minimumpensioenregel (namelijk de berekende pensioenen op basis van de loopbaan) en na de toepassing van die regel (namelijk de werkelijk gestorte pensioenen). De curve van het zuivere pensioen zonder minimumpensioen verloopt net als die van het referentie-inkomen. Het gemiddelde pensioen neemt toe als gevolg van de stijging van het globale zelfstandigeninkomen; die groei vermindert echter naarmate de geringe inkomsten uit de beginjaren van de loopbaan in aanmerking worden genomen, waardoor het gemiddelde referentie-inkomen daalt. Kort na 2020 krijgt het neerwaartse effect van de beginjaren van de loopbaan de overhand op het opwaartse effect van de productiviteitswinst (1,75 % per jaar) en daalt het gemiddelde pensioen. Vanaf 2030 wordt de volledige loopbaan in aanmerking genomen en stijgt het pensioen opnieuw omdat het effect van de productiviteitsgroei niet meer gecompenseerd wordt door dat van de beginjaren van de loopbaan.

De curve van het gemengde pensioen zonder minimumpensioen verloopt parallel aan die van het zuivere pensioen, zij het op een lager niveau omdat de loopbanen korter zijn. De 'kwartaalbonus'-regel heeft tot gevolg dat het aantal loopbaanjaren tussen 2004 en 2009 kunstmatig wordt opgedreven en dan bruusk stopt. Die regel heeft enkel betrekking op de loopbaanschijven van 15-25 jaar en van 25-30 jaar, die een groter aantal gerechtigden op een gemengd pensioen dan op een zuiver pensioen tellen. Hoewel de regel identiek wordt toegepast, is de weerslag dus meer uitgesproken voor de gemengde dan voor de zuivere pensioenen. In het begin van de projectieperiode liggen de curves van de zuivere en de gemengde pensioenen met een minimumpensioen veel hoger als gevolg van de sterke stijging van het bedrag van het minimumpensioen in 2004, 2005, 2006 en 2007¹.

1. Een jaarlijkse stijging van 324 euro voor het bedrag alleenstaande en van 396 voor het gezinsbedrag.

Figuur 5 geeft de groeivoeten van de zuivere en gemengde pensioenen met of zonder minimumpensioenen.

FIGUUR 5 - Groeivoeten van de pensioenen (gehuwde mannen met gezinspensioenen)

Een eerste opmerking : het verschil tussen de groeivoeten van het zuivere en het gemengde pensioen zonder minimumpensioenen (of het "berekende" pensioen) is zeer klein. In feite zijn die twee percentages alleen maar in 2006, 2009 en 2010 verschillend. Binnen de loopbaanschijven worden de zuivere en de gemengde pensioenen op dezelfde wijze berekend. De verschillen tussen de twee gemiddelde pensioenen hebben dus enkel te maken met het aandeel van de gerechtigden in de verschillende loopbaanschijven (het gewicht van het gewogen gemiddelde) en die aantallen zijn constant over de gehele projectieperiode. De enkele verschillen zijn het gevolg van schommelingen in de 'kwartaalbonus'-regel, namelijk van 2 naar 2,75 jaar in 2006, van 2,75 naar 3,25 in 2009 en van 3,25 naar 0 in 2010. De groeivoeten variëren tijdens die drie jaar omdat de regel slechts op twee loopbaanschijven slaat met een verschillend aantal gerechtigden op een zuiver en een gemengd pensioen.

De groeivoet van het (zuivere of gemengde) pensioen zonder minimumpensioenen lijkt op die van het referentie-inkomen, met een geleidelijke daling tijdens de jaren vóór 2029 en een opwaartse schok in 2030 wanneer de volledige loopbaan in aanmerking wordt genomen. In 2009 kan de weerslag van de opheffing van de 'kwartaalbonus'-regel worden waargenomen. Die weerslag is groter voor de gemengde dan voor de zuivere pensioenen. Na 2030 daalt de groeivoet langzaam als gevolg van de verschillende evolutie van de inkomsten die opgenomen zijn in de berekening van het referentie-inkomen (tussen 2030 en 2040 wordt er, jaarlijks, voor de berekening van het gemiddelde een inkomen van de periode 1985-1995 weggenomen en een inkomen van de periode 2030-2040 toegevoegd).

De groeivoet van de inkomsten tussen 1985 en 1995 is hoger¹ dan tijdens de projectieperiode).

In 2004 kreeg van de gehuwde mannen met een gezinspensioen, meer dan 85 % van de gerechtigden op een zuiver pensioen en 65 % van de gerechtigden op een gemengd pensioen, het minimumpensioen. De weerslag van dat minimumpensioen op de evolutie van het gemiddelde pensioen van de categorie is dus primordiaal. Door de toepassing van de regel van het minimumpensioen, wordt de evolutie van het gemiddelde pensioen afgezwakt omdat het minimumpensioen, los van de evolutie van het referentie-inkomen, jaarlijks met 1,25 % toeneemt. Tussen 2004 en 2007, is de groeivoet van de "gestorte"² pensioenen groter dan die van de "berekende" pensioenen als gevolg van de stijging van het bedrag van het minimumpensioen. Tussen 2008 en 2019 is de groeivoet van de "gestorte" pensioenen lager dan die van de "berekende" pensioenen. Die berekende pensioenen hebben een hoge groeivoet, maar het grote aandeel van de gerechtigden op een minimumpensioen vertraagt de groei van het globale gemiddelde pensioen. Vanaf 2020 tot 2029 zorgt de toevoeging van inkomsten uit het begin van de loopbaan voor een daling van de groeivoet van het "berekende" pensioen. Ditmaal is de groeivoet van het minimumpensioen hoger dan die van het "berekende" pensioen, waardoor de groeivoet van het "gestorte" pensioen wordt opgetrokken. Na 2029 gaat het weer in omgekeerde richting. De groeivoet van het "berekende" pensioen is groter dan die van het minimumpensioen en deze laatste remt de evolutie van het "gestorte" pensioen af. Het minimumpensioen vermindert dus de omvang van de schommelingen in de evolutie van het "berekende" pensioen en zorgt voor een zekere stabiliteit. In de loop van de projectie verliest het minimumpensioen evenwel aan belang omdat de groei van het minimumpensioen kleiner is dan die van het "berekende" pensioen. In 2050 krijgt nog 60 % van de gehuwde gepensioneerden met een zuiver gezinspensioen en iets minder dan 50 % van de gehuwde gepensioneerden met een gemengd gezinspensioen, het minimumpensioen.

De evolutie van het zuivere "gestorte" pensioen en van het gemengde "gestorte" pensioen is niet gelijk omdat het aandeel van de gerechtigden op het minimumpensioen (met andere woorden, het gewicht dat in de berekening van het "gestorte" pensioen wordt toegekend aan het bedrag van het minimumpensioen) steunt op de loopbaanduur en verschilt voor de zuivere en de gemengde pensioenen. De evolutie van de "gestorte" zuivere en gemengde pensioenen blijft echter sterk gelijklopend. Ten opzichte van de zuivere pensioenen zijn de gemengde pensioenen minder gevoelig voor het afvlakkend effect van het minimumpensioen omdat het aantal gerechtigden op een dergelijk pensioen kleiner is. Bijgevolg stijgen de "gestorte" gemengde pensioenen iets sneller tot 2020, iets minder snel tussen 2020 en 2030 en opnieuw iets sneller tussen 2030 en 2050.

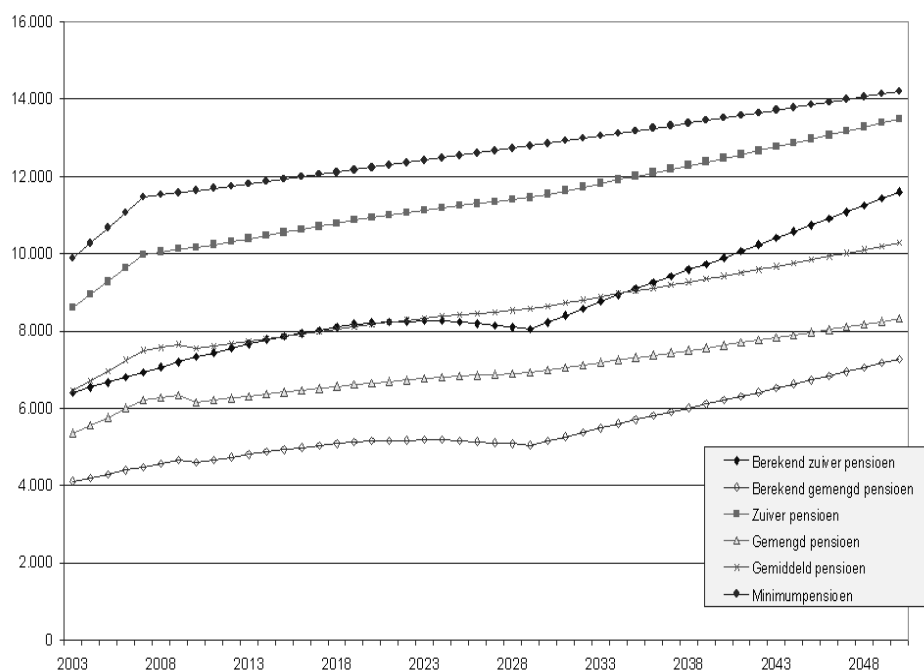
Figuur 6 geeft de evolutie van de verschillende bedragen: het "berekende" zuivere en gemengde gezinspensioen van de gehuwde mannen dat het pensioen is dat voortvloeit uit de berekening op basis van het referentie-inkomen naargelang

-
1. Met een piek in 1990 en 1994, wat 45 jaar later de dieptepunten van 2035 en 2039 verklaart wanneer die inkomsten niet meer in de berekening van het basisinkomen worden opgenomen.
  2. Het "berekende" pensioen is het pensioen dat voortvloeit uit de toepassing van de berekeningsregels in de zelfstandigenregeling. Het "gestorte" pensioen is het pensioen dat in realiteit wordt uitgekeerd aan de begunstigde en ofwel overeenstemt met het "berekende" pensioen ofwel met het minimumpensioen (pro rata de loopbaanduur van de gerechtigde).

de spreiding van de loopbaan van de gepensioneerden met een zuiver/gemengd pensioen. Het minimumpensioen is het minumpensioen aan gezinsbedrag (voor een volledige loopbaan) dat jaarlijks met 1,05 % stijgt. Het zuivere/gemengde pensioen is het "gestorte" pensioen verkregen uit de vergelijking van het "berekende" zuivere/gemengde pensioen en het minimumpensioen. Het "gemiddelde" pensioen, ten slotte, is het pensioen van de categorie dat gelijk is aan het gewogen gemiddelde van de "gestorte" zuivere en gemengde pensioenen.

Zoals blijkt uit de grafiek is het minimumpensioen altijd hoger dan het "berekende" zuivere pensioen¹. Dat verschil lijkt vooral na 2030 te verkleinen. Het zuivere pensioen dat afhangt van de evolutie van het "berekende" pensioen en van het minimumpensioen, ligt tussen beide curven.

FIGUUR 6 - "Berekend" pensioen, minimumpensioen en "gestort" pensioen (gezinspensioen gehuwde mannen) - in euro (constante prijzen van 2003)

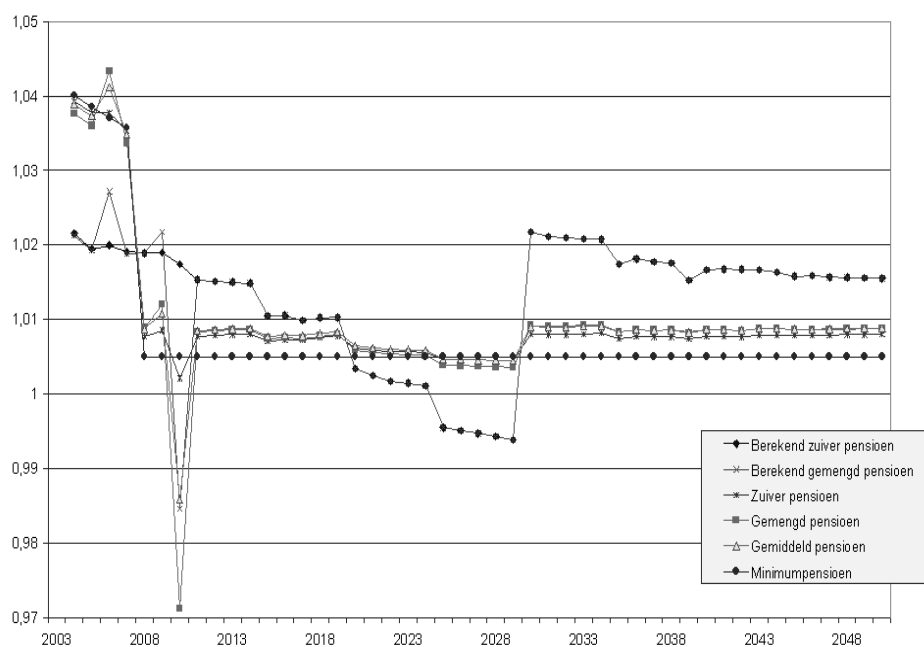
Het "berekende" gemengde pensioen is duidelijk lager dan het "berekende" zuivere pensioen door de kortere loopbanen in de zelfstandigenregeling van de gemengden. Daarnaast is het gemengde pensioen lager dan het zuivere pensioen omdat de weerslag van het minimumpensioen kleiner is bij gepensioneerden met een gemengde loopbaan. Gepensioneerden met een gemengde loopbaan die recht hebben op een minimumpensioen zijn minder talrijk en dat

1. Het pensioen wordt berekend op basis van de activiteitenklassen en de loopbaanduur en wordt op dat niveau vergeleken met het minimumpensioen. De curven in de grafiek geven het pensioen dat voortvloeit uit de gewogen gemiddelden: het feit dat het gemiddelde berekende pensioen lager is dan het minimumpensioen betekent niet dat 100 % van de berekende pensioenen onder het minimumpensioen ligt. Bovendien is het bedrag dat hier weerhouden wordt het bedrag dat geldt voor volledige loopbanen, terwijl het minimumpensioen in verhouding tot de loopbaan toegekend wordt (met een minimum van een 2/3de loopbaan).

minimumpensioen wordt berekend naar rata van hun zelfstandigenloopbaan, die soms heel kort is.

Figuur 7 geeft de groeivoeten van de pensioenen uit de voorgaande figuur. We stellen vast dat de groeivoet van het "berekende" pensioen over de projectieperiode sterk schommelt en afhangt van de evolutie van het referentie-inkomen. De groei van de "berekende" zuivere en gemengde pensioenen is gelijk, behalve in 2006, 2009 en 2010. De groei van het zuivere pensioen, die afhangt van het "berekende" zuivere pensioen en van het - stabiele indien het niet gaat over de vier jaren van verhoging - minimumpensioen, neemt een middenpositie in, en blijft hoger dan de groeivoet van het minimumpensioen behalve in 2010 en tussen 2024 en 2029, wanneer het "berekende" pensioen een sterke daling kent. De groei van het gemengde pensioen hangt af van het "berekende" gemengde pensioen en van het minimumpensioen, maar ligt iets dichterbij het eerste dan bij het laatste door de loopbaanspreiding, waardoor de invloed van het minimumpensioen wordt beperkt. De groei van het gemiddelde pensioen, ten slotte, ligt tussen die van het zuivere pensioen en die van het gemengde pensioen omdat het een gewogen gemiddelde is van de twee.

FIGUUR 7 - Groeivoet van de pensioenen (gehuwde mannen - gezinsbedrag)

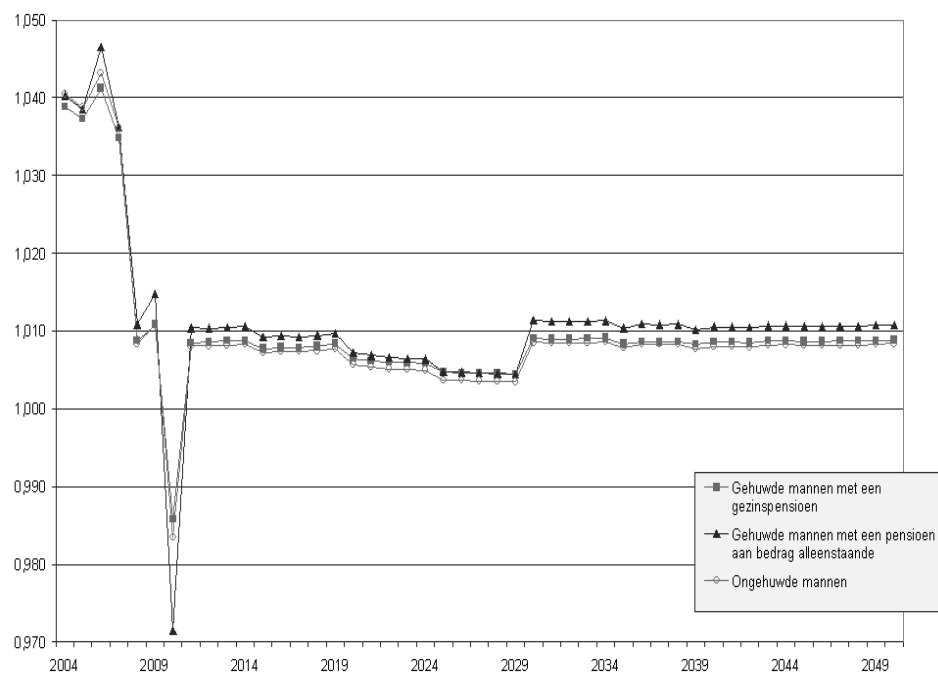
2. De mannelijke rustpensioenen

De gemiddelde pensioenbedragen van de categorieën zijn verschillend. In 2004 bedraagt het gemiddelde pensioen van de gehuwde mannen met een gezinspensioen, die bevoordeeld zijn door het percentage in de berekening, € 6 523. Voor de gehuwde mannen met een pensioen aan bedrag alleenstaande, die benadeeld zijn door de kortere loopbanen, bedraagt het € 3 742. Voor de ongehuwde man-

nen waarvan de loopbaan dezelfde is als die van de gehuwde mannen met een gezinspensioen, maar die niet het gezinspensioen genieten, € 4 777. Proportioneel blijven die verschillen nagenoeg constant over de hele projectie omdat de groeivoeten van de drie categorieën gelijkaardig zijn. Figuur 8 geeft de groeivoet van de pensioenen ("berekend" en "gestort") van de categorieën.

Zoals blijkt, groeit het gemiddelde pensioen van de gehuwde mannen met een rustpensioen aan bedrag alleenstaande iets sneller dan de pensioenen van de andere categorieën. De reden daarvan is dat, aangezien het om kortere loopbanen gaat, het aantal gerechtigden die voldoen aan de voorwaarden van het minimumpensioen kleiner is dan in de overige twee categorieën. Zoals tot 2020, heeft het aantal gerechtigden op het minimumpensioen een neerwaarts effect op de groei van het globaal pensioen, waardoor het pensioen aan bedrag alleenstaande van de gehuwde mannen, dat minder wordt beïnvloed door het minimumpensioen, op een hoger niveau blijft. Men stelt trouwens vast dat tussen 2020 en 2030, wanneer dat effect wordt omgekeerd, de groeivoet van de categorie eerst dicht aanleunt bij en daarna daalt onder die van de categorie van gehuwde mannen met een gezinspensioen.

FIGUUR 8 - Groeivoeten van de mannelijke rustpensioenen

Bij de ongehuwde mannen is de groeivoet tijdens de eerste projectiejaren gelijk aan die van de gehuwde mannen met een gezinspensioen, maar nadien ietwat lager. De reden daarvan is dat het aandeel van de gemengde pensioenen groter is bij de ongehuwden dan bij de gehuwden met een gezinspensioen. In vergelijking met de zuivere pensioenen zijn de gemengde pensioenen minder gevoelig voor het afvlakkend effect van het minimumpensioen, want bij de gemengde pensioenen zijn er proportioneel gezien minder gerechtigden op het minimumpensioen. Bijgevolg stijgen de gemengde pensioenen iets minder snel tussen 2010 en 2030 en iets sneller tussen 2030 en 2050, wat een verklaring vormt voor het groeiverschil tussen het gezinspensioen van gehuwde mannen en het pen-

---

sioen van ongehuwde mannen. Datzelfde effect is merkbaar in de categorie van de gehuwde mannen met een pensioen aan bedrag alleenstaande, maar wordt nog versterkt door het feit dat, zowel voor de zuivere als de gemengde pensioenen, de loopbaan korter is dan in de categorie van de gehuwde mannen met een gezinspensioen. Op het einde van de periode wordt het gemiddelde berekende pensioen van de categorie van ongehuwde mannen groter dan het minimumpensioen en veroorzaakt een forse daling van het aantal gerechtigden op het minimumpensioen, wat leidt tot een stijging van het gemiddelde pensioen. De gemiddelde pensioenen van de categorieën van gehuwde mannen benaderen, weliswaar in mindere mate, het bedrag van het minimumpensioen en de daling van het aandeel van de gerechtigden in die categorie is minder uitgesproken.

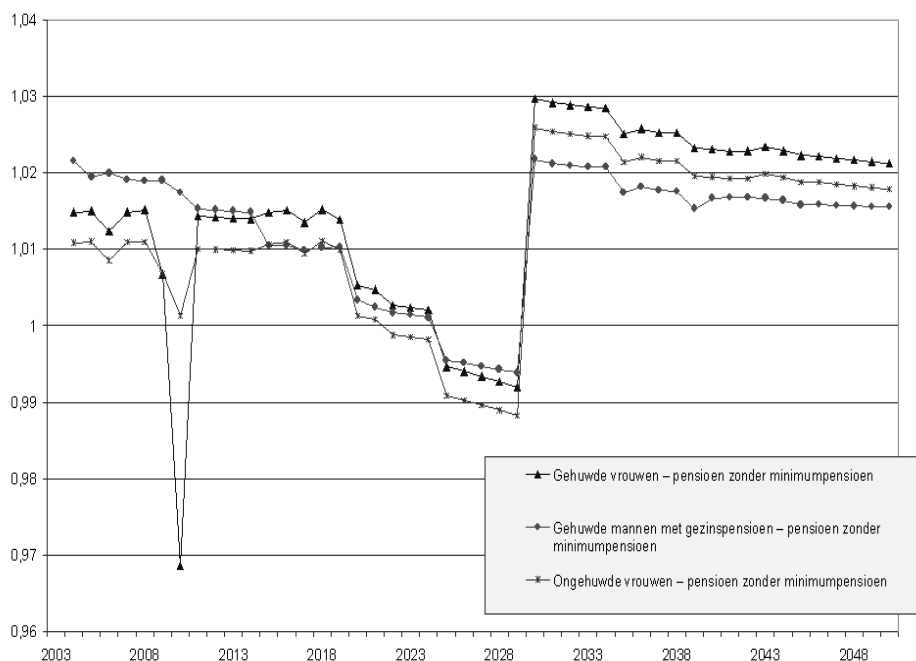
3. De vrouwelijke rustpensioenen

De gehuwde vrouwen die een rustpensioen aan gezinsbedrag genieten, zijn weinig talrijk en worden niet gesimuleerd in MALTESE. Er zijn dus slechts twee categorieën van rustgepensioneerden in het model : de gehuwde vrouwen (die recht hebben op een rustpensioen aan bedrag alleenstaande) en de ongehuwde vrouwen (die recht hebben op een rustpensioen aan bedrag alleenstaande). De evolutie van de pensioenen van de vrouwelijke categorieën verschilt lichtjes van die van de mannelijke categorieën. De categorie van de ongehuwde vrouwen sluit het dichtst aan bij de mannelijke categorieën want de vrouwen hebben er een relatief lange loopbaan die dicht aanleunt bij die van de mannen. Het verschil wordt nog kleiner tijdens de projectie door de hypothese over het inhaaleffect van de loopbaanduur van de vrouwen ten opzichte van de mannen¹.

---

1. In 2004 bedraagt het aandeel van de gepensioneerden met een zuiver pensioen en een loopbaan van meer dan 30 jaar 93 % bij de gehuwde mannen met een gezinspensioen, 85 % bij de gehuwde mannen aan bedrag alleenstaande, 93 % bij de ongehuwde mannen, 31 % bij de gehuwde vrouwen en 74 % bij de ongehuwde vrouwen. In 2050 blijven de aantallen dezelfde bij de mannen en bedraagt het aandeel bij de gehuwde vrouwen 53 % en bij de ongehuwde vrouwen 82 %.

FIGUUR 9 - Vergelijking van de groeivoeten van de "berekende" vrouwelijke pensioenen en de "berekende" mannelijke gezinspensioenen

Er blijven evenwel verschillen bestaan. De vrouwelijke inkomens zijn heel wat lager dan die van de mannen, ook al is er tijdens de projectie een inhaalbeweging merkbaar. Het aandeel van de gemengde pensioenen is ook groter bij de ongehuwde vrouwen dan bij de overeenstemmende mannelijke categorie en het aandeel gerechtigden op een minimumpensioen is er lager (ondanks lager berekende pensioenen) dan in de mannelijke categorieën. In 2004 ontving 27 % van de gehuwde vrouwen en 55 % van de ongehuwde vrouwen een minimumpensioen. Bij de mannen gaat het om 75 % voor de gehuwde mannen met een gezinspensioen, 60 % voor de gehuwde mannen met een pensioen aan bedrag alleenstaande en 70 % voor de ongehuwde mannen.

Figuur 9 toont de groeivoeten van de berekende pensioenen (zonder minimumpensioenen) van de gehuwde mannen met een gezinspensioen, van de gehuwde vrouwen en van de ongehuwde vrouwen. Men kan vaststellen dat de groeivoeten in 2006 en 2009 lichtjes dalen bij de vrouwen omdat de noemer van de breuk stijgt van 43 naar 44 in 2006 en van 44 naar 45 in 2009. Die dalingen worden gedeeltelijk gecompenseerd door de regel van de 'kwartaalbonus'¹. In 2010 leidt de opheffing van de 'kwartaalbonus', net als bij de mannen, tot een grote daling aangezien de intermediaire loopbanen (tussen 15 en 30 jaar) in die categorie sterk vertegenwoordigd zijn.

De groeivoet van de vrouwelijke pensioenen is lager dan de groeivoet van de mannelijke categorie tussen 2004 en 2015 omdat de geleidelijke verdwijning van het forfaitaire inkomen, de groei van de vrouwelijke pensioenen afremt en niet die van de mannelijke pensioenen. Van 2015 tot 2030 blijft de groeivoet van het pensioen van de ongehuwde vrouwen gelijk aan of lager dan die van de gehuwde mannen met een gezinspensioen. Dat komt omdat het effect van de

1. Die compensatie was de rechtvaardiging voor de 'kwartaalbonus'-regel.

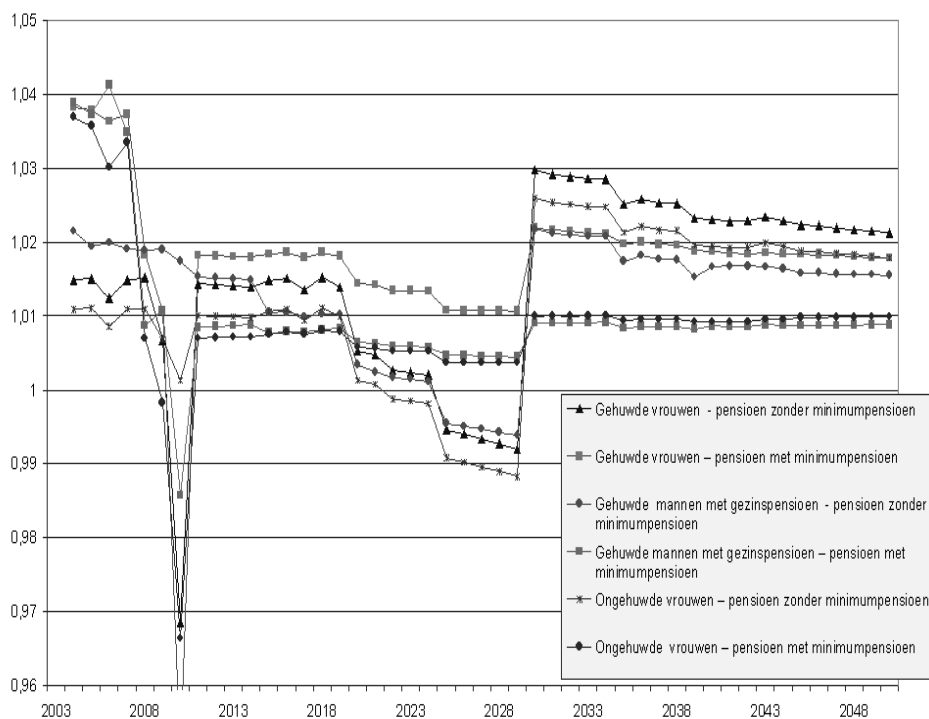
inkomensspreiding op basis van de leeftijd, dat minder uitgesproken is bij de vrouwen, enigszins het effect van de verdwijning van het forfaitaire inkomen compenseert. De groeivoet van het gemiddelde pensioen van de gehuwde vrouwen is echter heel wat hoger dan de andere groeivoeten. De gepensioneerden van die categorie, die in het begin van de projectie een zeer korte loopbaan hebben, profiteren volop van het inhaaleffect. Dat is minder het geval voor de ongehuwde vrouwen, waarvan de loopbaanlengte dichterbij aansluit bij die van de mannen. Ieder jaar is de stijging van de loopbaan van de gehuwde vrouwelijke gepensioneerden proportioneel groter dan die van de ongehuwde vrouwelijke gepensioneerden¹, waardoor de groeivoet van het berekende pensioen van de eersten stijgt. De grotere groeivoet van het vrouwelijk inkomen als gevolg van de inhaalbeweging mannen/vrouwen laat zich vooral gevoelen na 2030 - en meer bij de gehuwde vrouwen dan bij de ongehuwde vrouwen - en duwt de groeivoet van het berekende vrouwelijke pensioen op een hoger niveau dan de groeivoet van het gezinspensioen van de gehuwde mannen.

Figuur 10 toont de groeivoeten van de "berekende" en de "gestorte" pensioenen van de vrouwelijke categorieën en het mannelijke pensioen aan gezinsbedrag. Tot 2030 zorgt de verrekening van het minimumpensioen voor een stijging van de groeivoet van de categorie van gehuwde vrouwen. Die categorie blijft duidelijk hoger dan de andere. De stijging van de loopbaanduur heeft voor die categorie als gevolg dat een groter aandeel van de vrouwen beantwoordt aan de toekenningsvoorwaarden voor het minimumpensioen. Dat is een belangrijk gevolg omdat, gezien hun laag berekende pensioen, het enkel de te korte loopbanen zijn die de vrouwen het recht op dit pensioen ontzeggen. In 2010 ontving 55 % van de ongehuwde vrouwelijke gepensioneerden en 25 % van de gehuwde vrouwelijke gepensioneerden een minimumpensioen. Tien jaar later gaat het nog steeds om 55 % van de ongehuwde vrouwelijke gepensioneerden, maar om 30 % van de gehuwde vrouwelijke gepensioneerden. Terwijl het aandeel van de gerechtigden op een minimumpensioen bij de mannen daalt als gevolg van de loskoppeling tussen de groeivoet van het minimumpensioen en die van het berekende pensioen (en van het referentie-inkomen), wordt dat effect gecompenseerd bij de ongehuwde vrouwen en meer dan gecompenseerd bij de gehuwde vrouwen door het lage berekende pensioen en door de langere loopbanen, waardoor een groter aandeel van de vrouwen beantwoordt aan de voorwaarden voor het minimumpensioen.

---

1. Tussen 2004 en 2005 stijgt de loopbaanduur van de gehuwde vrouwen met 6 jaar, terwijl die van de ongehuwde vrouwen slechts met 3 jaar toeneemt.

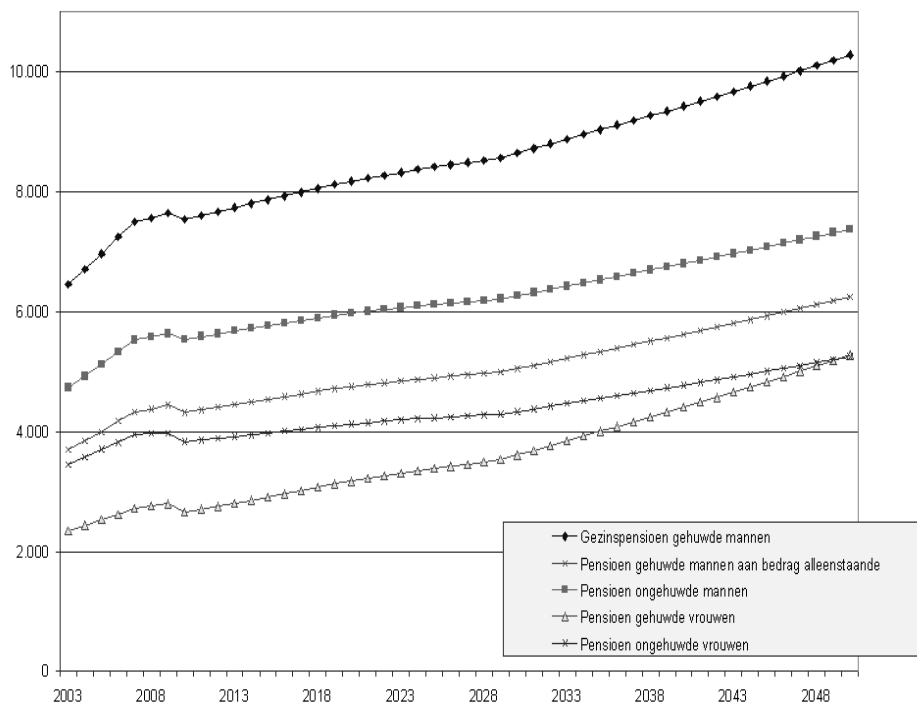
FIGUUR 10 - Vergelijking van de groeivoeten van de "berekende" en "gestorte" vrouwelijke pensioenen en van het "berekende" en "gestorte" gezinspensioen van de mannen

Voor het pensioen van de ongehuwde vrouwen wordt de hoge groeivoet van het berekende pensioen verlaagd door een deel van de berekende pensioenen te vervangen door minimumpensioenen, en dit in dezelfde verhouding als bij de mannen. Aangezien het minimumpensioen van de vrouwen en de mannen in hetzelfde tempo stijgt, benadert de groeivoet van het gemiddeld pensioen van de ongehuwde vrouwen die van de gehuwde mannen met een gezinspensioen.

Figuur 11 toont de evolutie van de gemiddelde pensioenen van de vrouwen en de mannen. De pensioenbedragen van de categorieën zijn zeer verschillend en de vrouwelijke pensioenen zijn veel lager dan die van de mannen. Dat komt door de kortere loopbanen en de lagere inkomens. Ondanks de inhaalbewegingen op het vlak van loopbaan en inkomen, stijgt het pensioen van de ongehuwde vrouwen in hetzelfde tempo als dat van de gehuwde mannen met een gezinspensioen en de ongehuwde mannen als gevolg van het belang van het minimumpensioen in deze categorieën in het "gestorte" pensioen. Het pensioen van de gehuwde vrouwen stijgt echter sneller dan van de overige categorieën en haalt op het einde van de projectieperiode het niveau van het pensioen van de ongehuwde vrouwen.

FIGUUR 11 - Evolutie van de gemiddelde pensioenen - in euro (constante prijzen van 2003)

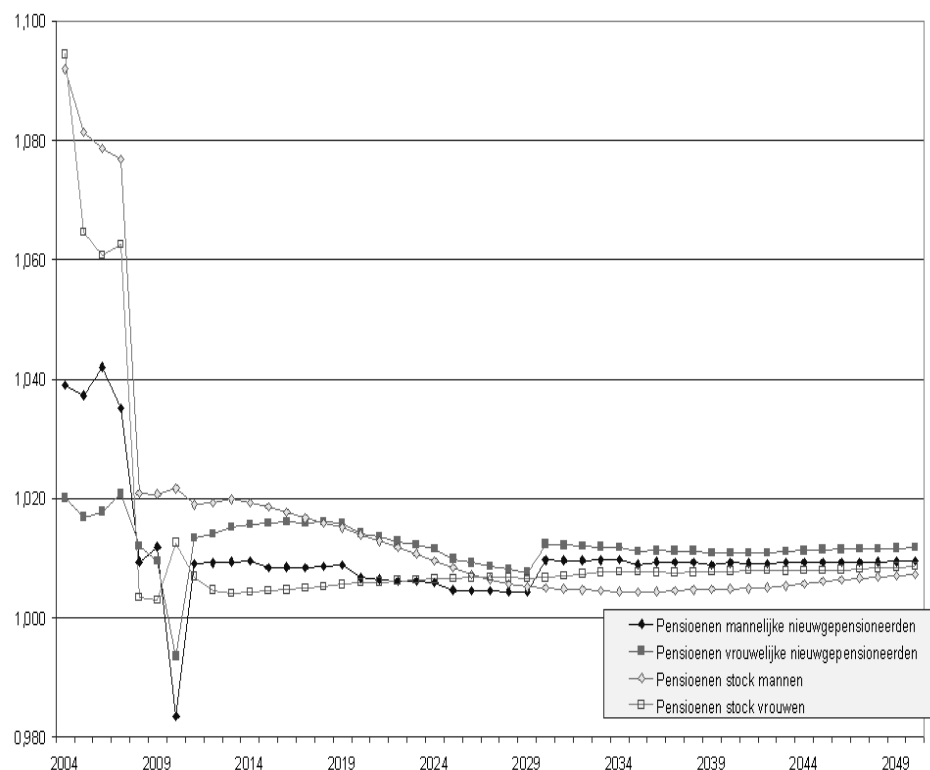

4. De gemiddelde pensioenen van de stock

Na de projectie van de pensioenen van de nieuwgepensioneerden tot 2050, berekent het model de gemiddelde pensioenen van de stock van gepensioneerden, m.a.w. het gemiddelde pensioen van alle personen die met pensioen zijn in het jaar x , ongeacht het jaar waarin hun pensioen is ingegaan. Het gemiddelde pensioen van de stock van gepensioneerden wordt in de RVP-statistieken vastgesteld tot 2003. Na 2003 wordt het gemiddelde pensioen van de stock van gepensioneerden van een categorie berekend als een gewogen gemiddelde, op basis van de geprojecteerde stromen van gepensioneerden: de instroom van nieuwgepensioneerden in het stelsel, de uitstroom van gepensioneerden uit het stelsel en de transfers van de ene categorie naar de andere. De bewegingen van gepensioneerden worden geprojecteerd in een andere module¹ van het centrale MALTESE-model en worden gebruikt als input van het nieuwe model voor het gemiddelde pensioen in de zelfstandigenregeling.

1. Die module is niet gewijzigd ten opzichte van vorige jaren.

FIGUUR 12 - Groeivoeten van de pensioenen van de nieuwgepensioneerden en de stock

Figuur 12 toont de evolutie van het pensioen van de mannelijke en vrouwelijke nieuwgepensioneerden (alle categorieën samen) en van het pensioen van de stock. De evolutie van het gemiddelde pensioen van de stock verschilt van dat van de nieuwgepensioneerden. De evolutie van het reeds vóór de projectie bestaande gemiddelde pensioen van de stock (of de reeds gepensioneerde - en geobserveerde individuen - in 2003), beantwoordt aan de sterftecijfers en aan de vrij onregelmatige leeftijdsstructuur van het gemiddelde pensioen. In het begin van de simulatie heeft het met het model geprojecteerde pensioen (het pensioen van de nieuwgepensioneerden) slechts een geringe invloed op het pensioen van de stock.

De groeivoet van het gemiddelde pensioen van de stock gedurende de eerste simulatiejaren hangt dus grotendeels af van de transfers tussen categorieën en de uitstroom uit categorieën en door de geobserveerde verschillen in de oorspronkelijke stock tussen de gemiddelde pensioenen volgens de leeftijd van de gerechtigden. Naarmate de gepensioneerden uit de bestaande stock overlijden, evolueert de groeivoet onregelmatig aangezien de geobserveerde verdeling heterogeen is (vooral op hoge leeftijd), terwijl die van de gesimuleerde pensioenen meer egaal verloopt (de modellering gebeurt per gemiddelde). Hierbij wordt opgemerkt dat de pensioenhervorming leidt tot een vrij onregelmatige evolutie van het aantal vrouwelijke gepensioneerden en het relatieve gewicht ervan wijzigt aangezien de zeer grote categorieën van vrouwen die een overlevings- en rustpensioen cumuleren en van vrouwen met een rustpensioen¹ niet in dezelfde mate worden getroffen als de andere. De pieken die in 2007 en 2010 in

1. Zie paragraaf J: de overlevingspensioenen

---

de evolutie van het gemiddeld pensioen van de vrouwelijke stock worden vastgesteld, zijn bijvoorbeeld het gevolg van een vertraagde groei van het aantal gerechtigden op een rustpensioen (en cumul), maar niet van het aantal gerechtigden op een overlevingspensioen (die een beduidend hoger gemiddeld pensioen ontvangen), waardoor het gewicht van dat pensioen vergroot en het globale gemiddelde pensioen toeneemt.

Hoe verder men vordert in de simulatie, hoe meer de vroegere evolutie van het pensioen van de nieuwgepensioneerden bepalend is voor de evolutie van het pensioen van de stock. De groeivoet van het gemiddeld pensioen van de mannelijke stock is aanvankelijk hoger dan dat van de nieuwgepensioneerden. Hierdoor daalt het gemiddeld pensioen van de stock tot 2030 wanneer de stijging van de groeivoet van het pensioen van de nieuwgepensioneerden het pensioen geleidelijk weer doet toenemen in de tweede helft van de projectie. De groeivoet van de pensioenen van de vrouwelijke stock daarentegen is lager dan die van het pensioen van de nieuwgepensioneerden en wordt voortdurend door deze laatste opwaarts geduwd. Daardoor wordt de groeivoet van de stock van vrouwelijke pensioenen in 2027 hoger dan die van de mannelijke pensioenen.

5. De vervangingsratio

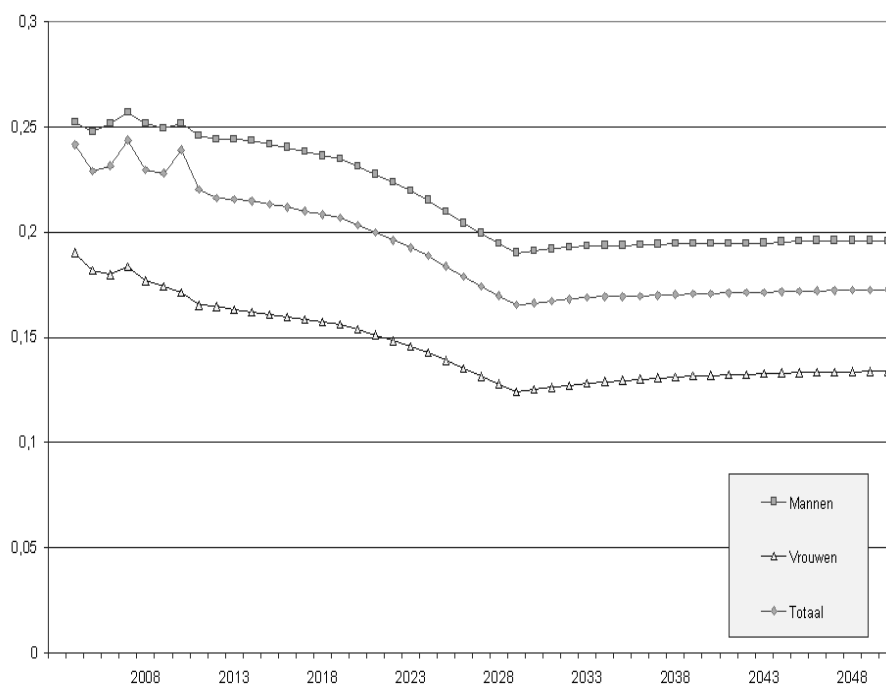
Wat de output betreft, berekent het model op basis van de geprojecteerde gemiddelde pensioenen de evolutie van de bruto micro-economische vervangingsratio, m.a.w. de verhouding tussen het pensioen en het laatste inkomen¹. Figuur 13 geeft de evolutie van die ratio's.

De bruto vervangingsratio in de zelfstandigenregeling ligt niet erg hoog : net boven 0,25 bij de mannen en onder 0,20 bij de vrouwen. Tijdens het eerste deel van de projectieperiode stijgt het pensioen minder snel dan het inkomen en de vervangingsratio gaat achteruit en daalt tot onder 0,20 bij de mannen en tot onder 0,15 bij de vrouwen. Na 2030 zorgt de sterkere stijging van de gemiddelde pensioenen voor een relatieve stabilisering van de ratio's rond 0,19 bij de mannen en 0,13 bij de vrouwen.

---

1. De bruto vervangingsratio vergelijkt het bruto pensioen (het pensioeninkomen vóór afhouding van RIZIV bijdrage, solidariteitsbijdrage en inkomstenbelasting) met het bruto inkomen (het inkomen vóór afhouding van sociale bijdragen en inkomstenbelasting).

FIGUUR 13 - De bruto vervangingsratio

6. De overlevingspensioenen

De rustpensioenen worden berekend op basis van het referentie-inkomen en de lengte van de loopbaan van de zelfstandigen. De overlevingspensioenen die worden opgenomen in de categorie van de vrouwen met een overlevingspensioen, in die van de mannen met een gecumuleerd rust- en overlevingspensioen en eveneens in die van de vrouwen met een gecumuleerd rust- en overlevingspensioen, zijn pensioenen die in het algemeen worden berekend op basis van het rustpensioen van de overleden echtgenoot. Een uitzondering hierop is het geval waarin het overlevingspensioen is toegekend aan een weduwe waarvan de echtgenoot overleden is voordat hij zijn pensioen opgenomen heeft. Het berekeningsprincipe is dus verschillend, net zoals de modellering. Bij de mannen komt het overlevingspensioen niet vaak voor (er zijn maar erg weinig mannen die een overlevingspensioen genieten en ze zijn niet gesimuleerd in MALTESE; slechts 3 % van de mannen cumuleert een rustpensioen met een overlevingspensioen), terwijl het voor de vrouwen van primordiaal belang is (35 % van de vrouwen cumuleert een rustpensioen met een overlevingspensioen en 30 % geniet een overlevingspensioen).

a. Het overlevingspensioen zonder rustpensioen

In het geval dat een overlevingspensioen wordt toegekend aan een weduwe waarvan de echtgenoot is overleden vooraleer hij met pensioen ging, wordt het overlevingspensioen niet berekend op basis van het rustpensioen (aangezien daar geen sprake van is), maar volgens de klassieke berekeningsregels die worden toegepast op de periode tussen de 20e verjaardag en het jaar van overlijden van de echtgenoot. Dat pensioen is gebaseerd op de loopbaan van de overleden

---

echtgenoot, die kort of lang kan zijn, afhankelijk van zijn leeftijd op het moment van overlijden. Het gevolg is dat, terwijl het simulatiemodel voor het rustpensioen gebaseerd was op de duur van de loopbaan (verschillend voor individuen van dezelfde leeftijd), de modellering van het overlevingspensioen gebaseerd zal zijn op de leeftijd van overlijden die gekoppeld zal worden aan één enkele loopbaanduur.

Op basis van die leeftijden worden de inkomsten berekend die als grondslag dienen voor de pensioenberekening. Die inkomsten zijn gebaseerd op dezelfde jaarlijkse inkomsten als die van het rustpensioen, waarbij rekening wordt gehouden met de leeftijd van overlijden. Negen verschillende leeftijden werden geselecteerd: 20 jaar, 25 jaar, 30 jaar, 35 jaar, 40 jaar, 45 jaar, 50 jaar, 55 jaar en 60 jaar, waarbij men ervan uitgaat dat de overledenen vanaf hun 20e zonder onderbreking hebben gewerkt¹. Het referentieinkomen wordt herberekend rekening houdend met de leeftijdscoëfficiënt (het gemiddeld inkomen van een zelfstandige die overlijdt op 30-jarige leeftijd zal lager liggen dan dat van een zelfstandige die overlijdt op 50-jarige leeftijd wegens de inkomensevolutie tijdens het actieve leven) en het overlevingspensioen wordt berekend op basis van het gemiddelde inkomen tijdens de loopbaan van de overledene.

Het overlevingspensioen wordt berekend op basis van de inkomsten die bepaald zijn volgens de loopbaanduur die gekoppeld is aan één van de 9 leeftijden van overlijden². De berekeningsregels zijn dezelfde als die voor het rustpensioen van de mannen, met dat verschil dat de noemer niet 45 is, maar het aantal loopbaanjaren tussen 20 jaar en de leeftijd van overlijden. Volgens de gehanteerde hypothese hebben alle gerechtigden recht op het volledige minimumpensioen (aangezien verondersteld wordt dat de overledene ononderbroken heeft gewerkt en dat het recht op het minimumpensioen bij een overlevingspensioen wordt toegekend indien de verhouding tussen het aantal gewerkte jaren en het aantal jaren tussen 20 jaar en het overlijden hoger ligt dan $\frac{2}{3}$ de). Die regel bevoordeelt uiteraard de lagere pensioenen gekoppeld aan een vroegtijdig overlijden: 100 % van de gerechtigden op een pensioen gekoppeld aan een overlijden op 20 jaar, 99,69 % van de gerechtigden op een pensioen gekoppeld aan een overlijden op 25 of 30 jaar, 94,69 % van de gerechtigden op een pensioen gekoppeld aan een overlijden op 35 jaar, 93,74 % van de gerechtigden op een pensioen gekoppeld aan een overlijden op 40 jaar, 92,11 % van de gerechtigden op een pensioen gekoppeld aan een overlijden op 45 jaar en 88,54 % van de gerechtigden op een pensioen gekoppeld aan een overlijden op 50, 55 en 60 jaar zullen een minimumpensioen genieten.

b. Gecumuleerd rust- en overlevingspensioen

De cumulcategorïeën (14 en 24) zijn gemengde categorieën met gerechtigden op een rust- en overlevingspensioen, waarvan minstens één pensioen onder de zelfstandigenregeling valt. De RVP-statistieken maken een onderscheid tussen de categorieën '14a' en '24a' - die de gerechtigden groeperen waarvan het rustpensioen onder de regeling valt - en de categorieën '14b' en '24b' - die de gerechtig-

-
1. Men gaat ervan uit dat korte, onvolledige loopbanen te licht uitvallen om recht te geven op een interessant overlevingspensioen
  2. Voor de leeftijden van overlijden boven 60 jaar, gaat men ervan uit dat het overlevingspensioen gelijk is aan dat van categorie 11 vermenigvuldigd met coëfficiënt 0,6/0,75

---

den groeperen waarvan het overlevingspensioen onder de zelfstandigenregeling valt. MALTESE maakt dat onderscheid echter niet en het is onmogelijk na te gaan wie, in de projectie van het aantal gerechtigden van die categorieën, recht heeft op een rustpensioen en wie op een overlevingspensioen ten laste van de zelfstandigenregeling. Een gedetailleerde modellering van die categorieën is dus onmogelijk en we zullen ons baseren op de groeivoeten van de andere categorieën om de groeivoeten van de pensioenen van de nieuwgepensioneerden van die categorieën te achterhalen. Die methode is bovendien gerechtvaardigd omdat de gerechtigden van die cumuleerde categorieën doorgaans afkomstig zijn uit een andere categorie, waardoor hun pensioen dus al gemodelleerd is.

Met behulp van de RVP-statistieken voor het jaar 2003, werd vastgesteld dat van de mannen die een gecumuleerd rust- en overlevingspensioen genieten (categorie 14), 87,29 % een rustpensioen geniet dat valt onder de zelfstandigenregeling (categorie 14a) en 12,71 % een overlevingspensioen geniet dat valt onder die regeling (categorie 14b). Er werd berekend dat, voor de geobserveerde jaren, het gemiddelde rustpensioen van de stock gerechtigden in categorie 14a gemiddeld 71,7 % bedroeg van dat van de stock van de categorie gehuwde mannen met een gezinspensioen, en dat dit percentage relatief stabiel bleef. Het pensioen van categorie 14a zal dus geprojecteerd worden met een constante verhouding en met als basis de projectie van het gezinspensioen van de gehuwde mannen. Dit betekent dat het pensioen van de nieuwgepensioneerden met een rust- en overlevingspensioen waarvan het rustpensioen ten laste is van de zelfstandigenregeling, voor elk jaar zal overeenstemmen met 71,7 % van het pensioen van de gehuwde nieuwgepensioneerden met een pensioen aan gezinsbedrag.

Tot categorie 14b behoren de gerechtigden op een overlevingspensioen dat valt onder de regeling. Die overlevingspensioenen worden berekend op basis van de rustpensioenen voor gehuwde vrouwen. Er werd berekend dat het gemiddelde pensioen van categorie 14b gelijk is aan 49,6 % van het pensioen van de gehuwde vrouwen en dat die verhouding relatief constant bleef. De gemiddelde pensioenen van de nieuwgepensioneerde mannen met een rust- en overlevingspensioen waarvan het overlevingspensioen ten laste is van de zelfstandigenregeling, is dan gelijk aan 49,6 % van het rustpensioen van nieuwgepensioneerde gehuwde vrouwen. Tenslotte, is het gemiddelde pensioen van de nieuwgepensioneerden van categorie 14 zo gelijk aan het gewogen gemiddelde van de pensioenen van de nieuwgepensioneerden in de categorieën 14a en 14b.

Voor het pensioen van categorie 24, volgen we dezelfde berekening gebaseerd op de pensioenen van de gehuwde vrouwen voor het rustpensioen van categorie 24a (de verhouding bedraagt 87,8%) en op die van de gehuwde mannen met een gezinspensioen voor het overlevingspensioen van categorie 24b (de verhouding bedraagt 73%).

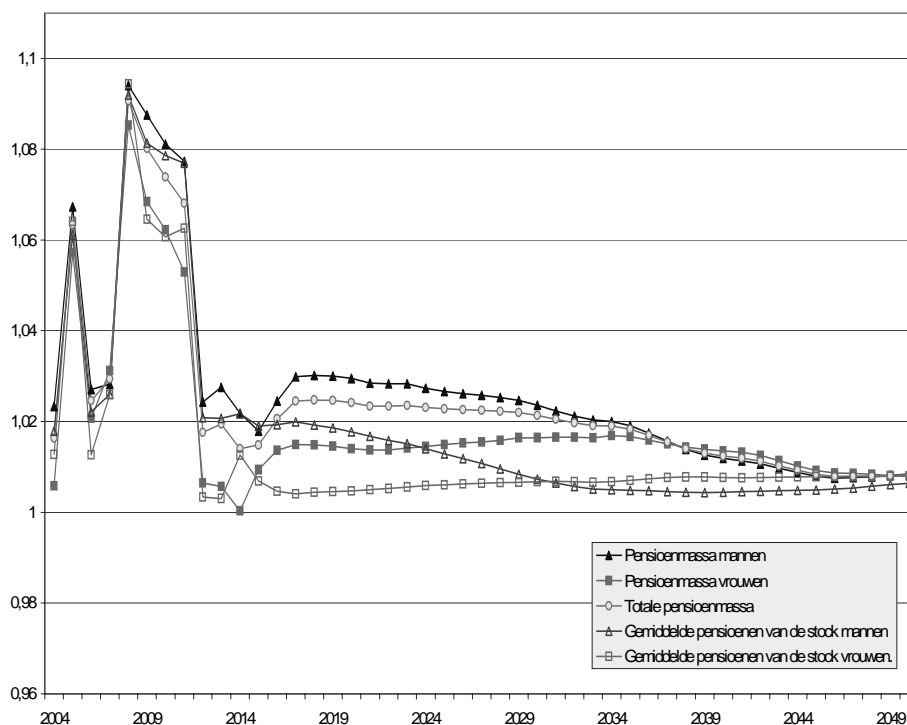
7. De pensioenmassa in de zelfstandigenregeling

De pensioenmassa in de zelfstandigenregeling, die rechtstreeks voortvloeit uit de projectie van het aantal zelfstandigen en van het gemiddelde pensioen, vormt het uiteindelijke doel van de modellering van de pensioenen in die regeling. Vooraf dient te worden opgemerkt dat de projectie van het aantal gepensioneer-

den - die hier niet wordt behandeld - evenveel invloed heeft op de evolutie van de pensioenmassa als de projectie van het gemiddeld bedrag. Figuur 14 geeft de groeivoeten van de gemiddelde pensioenen van de stock (gesimuleerd door het model met behulp van de pensioenstromen) en de groeivoeten van de pensioenmassa (berekend op basis van de gemiddelde pensioenen en het aantal gepensioneerden).

Zoals blijkt, zijn de groeivoeten niet identiek. De toename van het aantal gerechtigden doet de pensioenmassa evenveel stijgen als het gemiddelde pensioen van het nieuwe model. Bovendien voorziet het model dat de aantallen modelleert een stijging van het aantal mannelijke gerechtigden ten nadele van het aantal vrouwelijke gerechtigden, waardoor de pensioenmassa bij de mannen toeneemt.

FIGUUR 14 - Vergelijking van de groeivoeten van de pensioenmassa en de gemiddelde pensioenen

De mannelijke pensioenmassa in de zelfstandigenregeling stijgt in het hier gebruikte basisscenario (groeivoet van de productiviteit van 1,75 % en geen welvaartsaanpassing) van ongeveer een miljard euro in 2004 naar bijna 2,5 miljard in 2050 (tegen constante prijzen van 2003), terwijl de vrouwelijke pensioenmassa minder stijgt (voornamelijk door de daling van het aandeel vrouwen): van iets minder dan een miljard in 2004 tot 1,5 miljard in 2050. De totale massa stijgt van 1,9 miljard in 2004 naar bijna 4 miljard in 2050.

D. Besluit

De nieuwe projectie van de gemiddelde zelfstandigenpensioenen onderstreept in de eerste plaats het bestaan van een overgangsregeling, te wijten aan de aanwe-

---

zigheid van forfaitaire inkomensjaren in de berekening van het referte-inkomen. Deze overgangperiode wordt gekenmerkt door een vrij matige groeivoet van het gemiddelde pensioen die zelfs negatief wordt naar het einde van de periode toe, dit is 2030. Vanaf 2030 komt de regeling op kruissnelheid en kent het gemiddeld pensioen een regelmatigere en hogere groeivoet.

De verfijnde modellering van de wetgeving met betrekking tot het forfaitaire inkomen toont aan dat, in tegenstelling tot wat men zou denken, de jaarlijkse vervanging van het forfaitaire inkomen door een reëel inkomen niet louter gunstig is voor de zelfstandigen. Vooral voor de vrouwelijke zelfstandigen blijkt dit het geval te zijn. Zij hebben overwegend reële inkomens die lager liggen dan het forfaitaire inkomen en voor hen is de progressieve verdwijning van dit laatste negatief. Het duwt immers het toegekende pensioenbedrag omlaag. Indien men rekening houdt met de inkomensontwikkelingen tijdens de loopbaan, blijkt bovendien dat de reële inkomens waarmee op dit ogenblik in de pensioenberekening rekening wordt gehouden, het hoogst zijn en dat diegene die er in de toekomst elk jaar bijgevoegd zullen worden steeds lager en lager zullen liggen. Voor de mannen blijft de vervanging van het forfaitaire inkomen door het reëel inkomen over bijna de volledige overgangperiode voordelig, maar dit voordeel wordt steeds kleiner. Vanaf een paar jaren voor het einde van de overgangperiode, wanneer het forfaitaire inkomen wordt vervangen door kleine reële inkomens uit het begin van de loopbaan, zal de vervanging zelfs negatief zijn en hierdoor het toegekende pensioen naar beneden halen.

Een tweede eigenschap van de pensioenregeling voor zelfstandigen die naar voren komt uit het model, is het belang van het minimumpensioen. De weerslag van de wettelijke berekening van het zelfstandigenpensioen wordt bijna volledig verdoezeld door de aanwezigheid van het minimumpensioen. Bovendien wordt de groeivoet van het gemiddeld zelfstandigenpensioen dat wordt uitgekeerd, meer bepaald door de groeivoet van het minimumpensioen dan door andere variabelen zoals de groei van het inkomen van de zelfstandigen of van het inkomensplafond. Deze situatie is zeer specifiek voor de zelfstandigenregeling want bij de werknemers is het belang van het minimumpensioen gering maar primieren de loongrens en de groeivoet van de lonen. Het aandeel van de gerechtigden op het minimumpensioen daalt echter bij de mannen. Maar bij de vrouwen leidt de verlenging van de loopbaanduur tot een stijging van het aandeel gerechtigden op het minimumpensioen.

III De overheidspensioenen: een verkenning op lange termijn

A. Inleiding

In september 2004 heeft de Kamercommissie voor de Sociale Zaken een verslag gemaakt over “*De vergrijzing van de samenleving: de uitdagingen en financiering van de sociale zekerheid en de pensioenen*”¹, een verslag dat aangenomen werd door de Kamer. Op grond van de hoorzittingen en de besprekingen in die commissie, zoals opgenomen in dat verslag, werden een aantal vaststellingen en aanbevelingen voorgesteld om over te maken aan de regering². Een van de vaststellingen van deze commissie was dat “*onze kennis met betrekking tot de uitgavengroei van de overheidspensioenen, (...), nog te wensen over laat*”. Dit hoofdstuk over de pensioenstelsels, de pensioenreglementering en de uitgavengroei van de overheidspensioenen op lange termijn, tracht tegemoet te komen aan de bekommernis van de Kamercommissie voor de Sociale Zaken.

Reeds in het verleden omvatten de pensioenprojecties van het Federaal Planbureau de resultaten van een specifiek model ‘PUBLIC’ voor de pensioenen van een bepaalde overheidssector, nl. de ‘administratie’. Daarnaast bestonden globale modules voor de sectoren ‘onderwijs’, ‘defensie’ en ‘overheidsbedrijven’. De resultaten werden echter nooit afzonderlijk gepresenteerd in de Jaarlijkse verslagen van de SCvV. Het Federaal Planbureau heeft dit jaar van de gelegenheid gebruik willen maken de module voor ‘administratie’ totaal te hernieuwen en verder te verfijnen in functie van de beschikbare data van de Administratie der Pensioenen (AP) en tevens de nieuwe methodologie uit te breiden naar de pensioenen van de overheidssector ‘onderwijs’, een niet te onderschatten kost in de pensioenuitgaven binnen de overheid.

Deze verwezenlijking zou onmogelijk geweest zijn zonder de medewerking van de Administratie der Pensioenen. De projecties die hieronder gepresenteerd worden, vloeien voort uit een grondige samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de Administratie der Pensioenen. De AP heeft vooral als leverancier van gegevens veel voorbereidend werk geleverd en hun kennis heeft bovendien bijgedragen om de data juist te interpreteren. De hypothesen die in het model van het FPB worden gebruikt, werden onderling bediscussieerd en de resultaten samen bekeken.

-
1. Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2 september 2004, Verslag namens de Commissie voor de Sociale Zaken uitgebracht door de dames Nahima LANJRI en Maggie DE BLOCK, DOC 51 1325/001.
  2. Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 3 september 2004, Tekst aangenomen door de Commissie voor de Sociale Zaken, DOC 51 1325/002.

Dit hoofdstuk begint echter met een overzicht van de pensioenstelsels binnen de overheid (punt B) en de pensioenreglementering (punt C), twee secties die werden gerealiseerd door de AP. Vervolgens wordt de nieuwe modelering, de hypothesen en de resultaten van de pensioenprojecties op lange termijn toegelicht (punt D).

B. Overzicht pensioenstelsels

De toekenning, de berekening, de uitbetaling en het beheer van de overheidspensioenen zijn ondanks een gestadige uitbreiding van de bevoegdheid van de Administratie der Pensioenen nog steeds verspreid over verschillende administraties en organismes. De overheidspensioenen worden in tegenstelling tot de werknemerspensioenen en de pensioenen voor zelfstandigen niet gefinancierd door de sociale zekerheid maar zijn ofwel ten laste van de Openbare Schatkist of van het Fonds voor Overlevingspensioenen ofwel ten laste van diverse repartitiesystemen, poolsystemen, fondsen of kassen. De afwezigheid van een volledige centralisatie heeft aanzienlijke organisatorische gevolgen, zowel op het administratieve als op het financiële vlak. Voor een goed begrip moet het werkdomein van de Administratie der Pensioenen dan ook vooraf nauwgezet worden omschreven.

1. Administratieve organisatie van de overheidspensioenen

De toekenning, de berekening, de betaling en het beheer van de overheidspensioenen (rust- en overlevingspensioenen) zijn in principe in handen van de Administratie der Pensioenen.

Er worden eveneens overheidspensioenen toegekend door:

1. enkele instellingen van openbaar nut die een eigen pensioenregime hebben en die voor hun pensioenverplichtingen niet aangesloten zijn bij de sociale zekerheid: vb. Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen, de Maatschappijen der Waterleidingen ... (rust- en overlevingspensioenen);
2. een aantal niet bij de gemeenschappelijke pensioenregimes van de RSZPPO¹ aangesloten gemeenten, OCMW 's en intercommunales (rust- en overlevingspensioenen);
3. een aantal kassen, fondsen, ... die rust- en overlevingspensioenen toekennen welke voortvloeien uit politieke mandaten (gemeentelijke mandatarissen, provinciale mandatarissen, parlementaire mandatarissen).

---

1. Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Plaatselijke en Provinciale Overheden.

---

2. De rol van de Administratie der Pensioenen in deze administratieve organisatie

De Administratie der Pensioenen is in bovenvermelde lijst ongetwijfeld de belangrijkste pensioenadministratie. In tegenstelling tot de Rijksdienst voor Pensioenen, de Rijksdienst der Sociale Verzekeringen voor Zelfstandigen en de Dienst voor Overzeese Sociale Zekerheid, is de Administratie der Pensioenen geen instelling van openbaar nut maar wel een niet-fiscale administratie van het Ministerie van Financiën. Momenteel loopt er een verzelfstandigingsproces van de Administratie naar een parastatale instelling A.

Waar de Administratie der Pensioenen oorspronkelijk slechts bevoegd was voor de pensioenen van de door de centrale overheid betaalde vastbenoemde personeelsleden, is ze in de loop der jaren geëvolueerd tot een instelling die het overgrote deel van de pensioenen van de openbare sector beheert. Doorheen deze evolutie is het takenpakket van de Administratie gestadig uitgebreid van de pensioenen ten gunste van de ministeriële ambtenaren tot andere pensioendomeinen¹.

Bovendien treedt de Administratie nu ook coördinerend op bij de conceptie en interpretatie van de pensioenwetgeving van de ganse openbare sector.

Voor de uitbetaling van de pensioenen werkt de Administratie nauw samen met een andere niet-fiscale dienst binnen het departement Financiën, namelijk de Centrale Dienst der Vaste Uitgaven van de Administratie der Thesaurie. De takenverdeling tussen de Administratie der Pensioenen en de Centrale Dienst kan als volgt worden omschreven:

- De Administratie is bevoegd voor de vaststelling van het pensioenrecht, voor de pensioenberekening, voor het beheer van de toegekende pensioenen, voor de begroting, de boekhouding en de statistiek en voor juridische en financiële studies van wetsontwerpen en wetsvoorstellen. De Administratie geeft opdracht tot uitbetaling aan de Centrale Dienst.
- De Centrale Dienst is bevoegd voor alle handelingen die betrekking hebben op de uitbetaling.

3. De financiering van de pensioenen toegekend door de AP

Zoals reeds gesteld zijn de overheidspensioenen niet ten laste van de sociale zekerheid. In het geval van de rust- en overlevingspensioenen die toegekend worden door de Administratie der Pensioenen moet het volgende onderscheid worden gemaakt tussen:

---

1. Gemeentelijke Omslagkas, Provinciale onderwijspensioenen, Stelsel van de nieuw bij de RSZPPO aangesloten plaatselijke besturen, De Post, Belgacom, Belgocontrol, Geïntegreerde politie, RTBF, Biac.

---

a. Rustpensioenen ten laste van de openbare schatkist

De rustpensioenen ten gunste van het personeel van de verschillende overheden in België (Federale Overheid, Gemeenschappen en Gewesten) worden gratis - dwz. zonder persoonlijke bijdrage - toegekend. Concreet betekent dit dat deze rustpensioenen rechtstreeks ten laste vallen van de Uitgavenbegroting van de Federale Overheid en bijgevolg worden gefinancierd door de staatsinkomsten. Het gaat om de volgende pensioencategorieën:

- 1) de burgerlijke rustpensioenen ten gunste van personeel van de staat, gemeenschappen en gewesten (ministeries), personeel van het vroeger rijks- en huidig gemeenschapsonderwijs, leden van bijzondere korpsen (magistratuur, Rekenhof, Arbitragehof, Raad van State ...), personeel van de Post, Belgacom en de Regie voor Maritiem Transport, Biac, Belgocontrol;
- 2) de kerkelijke rustpensioenen ten voordele van bedienaars van alle erkende erediensten;
- 3) de militaire rustpensioenen;
- 4) de rustpensioenen van het personeel van het gesubsidieerd onderwijs (vrij, provinciaal en gemeentelijk);
- 5) de koloniale rustpensioenen.

b. Rustpensioenen ten laste van een repartitiesysteem

In deze sector gaat het om rustpensioenen die niet ten laste vallen van de Openbare Schatkist maar die eveneens zonder persoonlijke bijdrage van de werknemer worden uitgekeerd. Deze rustpensioenen vallen ten laste van een repartitiesysteem dat gefinancierd wordt door werkgeversbijdragen. De werkgeversbijdrage wordt jaarlijks vastgesteld en is gelijk aan een bepaald percentage van de loonmassa dat voor iedere aangesloten werkgever hetzelfde is. Deze bijdragevoet wordt bepaald in functie van de globale pensioenlast en van de globale loonmassa die voor het volgende jaar voor alle bij het repartitiesysteemaangesloten organismes samen wordt verwacht.

Concreet betreft het hier enkel rustpensioenen ten voordele van beambten van meer dan honderd federale, gemeenschaps- en gewestinstellingen van openbaar nut aangesloten bij de zogenaamde "Pool der Parastatalen" ingesteld door de wet van 28 april 1958. Het aantal aangesloten instellingen wijzigt voortdurend. Door de uitvoering van de federalisering van België worden voortdurend vroegere staatsinstellingen van openbaar nut afgeschaft of geherstructureerd hetgeen meestal aanleiding geeft tot de oprichting van nieuwe pararegionale en/of paracommunautaire instellingen.

c. Overlevingspensioenen ten laste van het fonds voor overlevingspensioenen

In tegenstelling tot de rustpensioenen worden de overlevingspensioenen niet gratis verleend. De overlevingspensioenen worden gefinancierd door de opbrengst van de persoonlijke bijdragen van 7,5% die ingehouden worden op de

---

bruto maandweden evenals op de andere bezoldigingselementen die in aanmerking worden genomen voor de berekening van de rustpensioenen. Deze bijdragen worden gestort in een organiek fonds, in casu het Fonds voor Overlevingspensioenen.

Het gaat hierbij om pensioenvoordelen ten gunste van rechtverkrijgenden van personeelsleden die onderworpen zijn aan een stelsel inzake rustpensioenen waarvan de last wordt gedragen door de Openbare Schatkist, door De Post, door Belgacom, door de ex-RMT of door de bij de Pool der Parastatalen aangesloten organismes. Het betreft hier concreet:

- 1) burgerlijke overlevingspensioenen ten gunste van het personeel van de staat, gemeenschappen en gewesten (ministeries), personeel van het vroeger rijks- en huidig gemeenschapsonderwijs, leden van bijzondere korpsen: magistratuur, Rekenhof, Arbitragehof, Raad van State ..., personeel van de Post, de Regie voor Maritiem Transport, Belgacom, Belgocontrol en de Dienst voor de Scheepvaart;
- 2) militaire overlevingspensioenen van militairen en ex-rijkswachters;
- 3) overlevingspensioenen van het gesubsidieerd onderwijs (vrij, gemeentelijk en provinciaal);
- 4) overlevingspensioenen van personeel van de bij de "Pool der Parastatalen" aangesloten instellingen van openbaar nut.

De overschotten van het Fonds voor Overlevingspensioenen worden aangewend voor de financiering van de rustpensioenen ten laste van kredieten ingeschreven in de federale pensioenbegroting. Concreet heeft deze overdracht een zekere verlichting van de kredieten tot gevolg. Bovendien moet vermeld worden dat de opbrengst van de responsabiliseringsbijdrage ten laste van de gemeenschappen en gewesten en van de solidariteitsbijdragen een positieve weerslag heeft op die overschotten.

d. Rust- en overlevingspensioenen ten laste van een repartitiesysteem

In deze rubriek worden de pensioenvoordelen bedoeld:

- 1) toegekend aan de personeelsleden en hun rechtverkrijgenden van de plaatselijke besturen die aangesloten zijn bij de gemeenschappelijke pensioenselsels van de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Plaatselijke en Provinciale Overheden (RSZPPO).
In de praktijk gaat het hier om twee interne en parallelle maar toch totaal onafhankelijke poolsystemen die gebaseerd zijn op solidariteit. De werking van deze repartitiesystemen is vergelijkbaar met de werking van de Pool der Parastatalen, met dit verschil dat deze repartitiesystemen in tegenstelling tot de Pool der Parastatalen naast rustpensioenen ook overlevingspensioenen bekostigen. Om de globale pensioenlast te financieren

---

int de RSZPPO een werkgeversbijdrage. Samen met de persoonlijke bijdragen van 7,5% worden de volgende pensioenen betaald:

- rust- en overlevingspensioenen ten laste van “het gemeenschappelijke pensioenstelsel van de lokale overheden” ten voordele van het aangesloten personeel van gemeenten, OCMW’s en intercommunale instellingen;

- rust- en overlevingspensioenen ten laste van het “stelsel van de nieuw bij de Rijksdienst aangeslotenen” ten voordele van het aangesloten personeel van gemeenten, OCMW’s en intercommunale instellingen. Deze tweede pool bestaat slechts sinds 1 januari 1994.

- 2) toegekend aan de personeelsleden en hun rechtverkrijgenden van de geïntegreerde politie. Ook dit is een repartitiestelsel gebaseerd op solidariteit. Het bekostigt zowel rust- als overlevingspensioenen die gefinancierd worden via werkgeversbijdragen aangevuld met een persoonlijke bijdrage van 7,5%.

C. Pensioenreglementering

1. Rustpensioenen

In 2004 was het 160 jaar geleden dat de wet van 21 juli 1844 op de burgerlijke en kerkelijke pensioenen werd afgekondigd, die de basisprincipes betreffende de rustpensioenen van de personeelsleden van de openbare diensten bevat.

Tevens kon de 20ste verjaardag gevierd worden van de wet van 15 mei 1984 houdende maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, die de basisprincipes betreffende de overlevingspensioenen van deze personeelsleden bevat.

Uiteraard is de wet van 1844 achteraf verschillende keren gewijzigd, voor het eerst in 1849 en de laatste keer tot nu toe in 2004. Maar een aantal concepten of basisprincipes die in deze wet vervat zijn, zijn uitzonderlijk duurzaam gebleken.

Sinds het midden van de 19de eeuw worden nog steeds diezelfde concepten toegepast op alle ambtenaren alhoewel een ambtenaar van toen waarschijnlijk nog moeilijk kan worden gelijkgesteld met de huidige ambtenaar van het jaar 2005.

a. De berekening van een rustpensioen

Het rustpensioen van de personeelsleden van de openbare diensten wordt berekend volgens de formule:

$$\text{rustpensioen} = \text{refertewedde} \times \text{duur van de loopbaan} \times \text{tantième}$$

waarbij het relatief maximumpensioen $3/4$ van de refertewedde bedraagt.

---

i. Eerste concept : de refertewedde

De refertewedde is de gemiddelde wedde van de laatste 5 jaar van de loopbaan, met uitzondering van de militairen waarvan de refertewedde gelijk is aan de laatste wedde.

De wedden die in aanmerking genomen worden om de refertewedde vast te stellen, zijn niet noodzakelijk de wedden die de betrokkene in werkelijkheid heeft ontvangen. De wedden worden immers vastgesteld op grond van het geldelijk statuut dat van kracht is op de ingangsdatum van het pensioen. Concreet wil dit zeggen dat wanneer er nieuwe weddeschalen in werking treden, de pensioenen die vanaf die datum ingaan, moeten worden vastgesteld op basis van die nieuwe weddeschalen.

ii. Tweede concept: de duur van de loopbaan (aanneembare diensten en periodes)

Alle *werkelijk gepresteerde* diensten als vastbenoemd ambtenaar of als stagiair in een ambt dat aanleiding kan geven tot het toekennen van een rustpensioen ten laste van de Openbare Schatkist, zijn aanneembaar voor de berekening van dit pensioen.

De tijdelijke en contractuele diensten in een dergelijk ambt worden eveneens in aanmerking genomen als ze gevolgd worden door een vaste benoeming in om het even welk ambt. Hetzelfde geldt voor diensten in het kader van de stage der jongeren of als gesubsidieerd contractueel.

Daarentegen zijn diensten als tewerkgestelde werkloze of in het kader van het Bijzonder Tijdelijk Kader (BTK) of het Derde Arbeidscircuit (DAC) niet aanneembaar voor het pensioen van de openbare sector.

De legerdienst telt ook mee voor de berekening van het pensioen, of hij nu vóór de indiensttreding van het personeelslid dan wel tijdens zijn loopbaan werd volbracht. Hetzelfde geldt voor de diensten bij de burgerbescherming of de diensten als gewetensbezwaarde.

Voor de berekening van het rustpensioen wordt er tevens, onder bepaalde voorwaarden, rekening gehouden met sommige periodes tijdens welke de betrokkene niet effectief prestaties heeft geleverd.

Zo zijn *bezoldigde afwezigheidsperiodes* die gelijkgesteld zijn met dienstactiviteit aanneembaar : bv. gewoon verlof, uitzonderlijke verloven (huwelijk, overlijden, ...), verlof wegens ziekte of gebrekkigheid, verlof voor verminderde prestaties wegens ziekte of gebrekkigheid, halftijdse vervroegde uittreding, vrijwillige vierdagenweek ... .

Ook *onbezoldigde afwezigheidsperiodes* die gelijkgesteld zijn met dienstactiviteit zijn aanneembaar : bv. het verlof voor dwingende redenen van familiaal belang, het verlof voor verminderde prestaties om sociale of familiale redenen, sommige periodes voor internationale opdracht, ...

De periodes van *disponibiliteit* tijdens welke een wachtgeld wordt toegekend zijn ook aanneembaar : disponibiliteit wegens ziekte of gebrekkigheid en disponibiliteit wegens ambtsontheffing in het belang van de dienst.

De periodes van disponibiliteit wegens persoonlijke aangelegenheden worden niet in aanmerking genomen voor de berekening van het pensioen, aangezien er daarvoor geen wachtgeld toegekend wordt.

De periodes van *voltijdse of deeltijdse loopbaanonderbreking* zijn onder bepaalde voorwaarden aanneembaar, hetzij zonder enige geldelijke tegenprestatie, hetzij na storting van een vrijwillige persoonlijke bijdrage door het personeelslid.

Wel kunnen sommige onbezoldigde, met dienstactiviteit gelijkgestelde afwezigheidsperiodes van na 31 december 1982 (het gaat hier vooral om periodes van verlof wegens dwingende redenen van familiaal belang en verlof voor verminderde prestaties om sociale of familiale redenen), de afwezigheidsperiodes in het kader van de halftijdse vervroegde uittredingsregeling of van de regeling van de vrijwillige vierdagenweek, verlof voorafgaande aan het pensioen (TBS¹) alsook aanneembare periodes van voltijdse of deeltijdse loopbaanonderbreking enkel in aanmerking worden genomen voor de berekening van het pensioen ten belope van een bepaalde maximumduur. Die maximumduur is vastgesteld op een percentage van de werkelijk gepresteerde diensten en perioden. Het percentage varieert van 20 % tot 25% naargelang de leeftijd van de betrokkene.

Als een diploma vereist was, hetzij voor de indiensttreding, hetzij voor een latere benoeming, geeft dit aanleiding tot de toekenning van een tijdsbonificatie, en dit zonder enige geldelijke tegenprestatie.

De wet van 12 augustus 2000 houdende sociale, budgettaire en andere bepalingen, voorziet in de toekenning van een *rustpensioencomplement* voor de personeelsleden van de openbare sector die hun loopbaan verlengen tot na de leeftijd van 60 jaar. Dit is de minimumleeftijd vanaf welke een pensioen kan worden aangevraagd.

Het complement wegens leeftijd wordt toegekend voor iedere maand dienst gepresteerd vanaf 1 januari 2001 door een personeelslid dat de leeftijd van 60 jaar reeds heeft bereikt.

Het complement is een percentage van het jaarlijks nominaal pensioenbedrag. Dit percentage is variabel naargelang de leeftijd. Het complement wegens leeftijd is gelijk aan:

- 0,125 % van het jaarlijks pensioenbedrag voor iedere maand werkelijk gepresteerde dienst tussen de 60ste en 62ste verjaardag van het personeelslid ;
- 0,167 % van het jaarlijks pensioenbedrag voor iedere maand werkelijk gepresteerde dienst na de 62ste verjaardag van het personeelslid.

---

1. Ter Beschikking Stelling

Zoals onderstaande tabel aantoont, kan, voor een personeelslid dat in dienst blijft tot de leeftijd van 65 jaar, de totale verhoging oplopen tot 9 %.

Leeftijd	Bonus per jaar	Totaal
60-61	1,5 %	1,5 %
61-62	+ 1,5 %	3,0 %
62-63	+ 2,0 %	5,0 %
63-64	+ 2,0 %	7,0 %
64-65	+ 2,0 %	9,0 %

Het complement maakt integraal deel uit van het pensioen met als gevolg dat het in aanmerking zal worden genomen bij de latere perequaties van het pensioen.

Het complement mag *niet* tot gevolg hebben dat het relatief maximum (3/4 van de refertewedde) wordt overschreden!

iii. Derde concept: het tantième

Het *basistantième* bedraagt 1/60. Voor de berekening van een rustpensioen wordt ieder dienstjaar in aanmerking genomen ten belope van 1/60 van de refertewedde. Men heeft 45 dienstjaren nodig om het op 3/4 van de refertewedde vastgestelde maximum te bereiken ($45/60 = 3/4$), hoewel dit genuanceerd moet worden, want zoals reeds gezegd worden voor de berekening van het pensioen ook andere periodes dan de jaren van beroepsactiviteit in de openbare diensten in aanmerking genomen, zoals de legerdienst of de studiejaren.

In de praktijk wordt dit basistantième echter niet eens op de meerderheid van de personeelsleden van de openbare diensten toegepast. Naast deze algemene regel kunnen immers talrijke personeelscategorieën aanspraak maken op een *preferentieel tantième* voor de berekening van hun pensioen. Deze preferentiële tantièmes worden toegekend: ofwel aan specifieke ambten zoals bv. aan leraars, politieambtenaren, magistraten, provinciegouverneurs, bedienaars van erkende erediensten, ..., ofwel aan specifieke diensten zoals bv. actieve diensten (douanepersoneel, personeel van waters en bossen, loodsen, postbodes, ingenieurs van bruggen en wegen, mijningenieurs, agenten van de buitendiensten van de Staatsveiligheid, luchtverkeersleiders).

De preferentiële tantièmes worden opgesomd in bijlage 2.

Vierde concept: minima en maxima (bruto bedragen op 1 april 2005)

Gewaarborgd minimumpensioen :

- voor een alleenstaande rustgepensioneerde: $9.228,00 \text{ €} \times 1,3459 = 12.419,97 \text{ €/jaar}$ of $1.035,00 \text{ € bruto/maand}$
- voor een gehuwde rustgepensioneerde: $11.535,00 \text{ €} \times 1,3459 = 15.524,96 \text{ €/jaar}$ of $1.293,75 \text{ € bruto/maand}$.

Deze bedragen worden toegekend aan de begunstigen van een onmiddellijk pensioen vanaf de leeftijd van 60 jaar, op voorwaarde dat er 20 dienstjaren zijn. Ze worden niet toegekend voor uitgestelde pensioenen. Deze bedragen stemmen overeen met de laagste minima die toegekend kunnen worden in het kader van de pensioenen wegens lichamelijke ongeschiktheid. De minima worden enkel toegekend als de betrokkene een hoofdambt uitoefende (ten minste de helft van een ambt met volledige prestaties). Als de betrokkene een ambt met onvolledige prestaties uitoefende, worden deze minimumbedragen verminderd met een coëfficiënt die de verhouding tussen de omvang van de uitgevoerde prestaties en een ambt met volledige prestaties vertegenwoordigt.

Opmerking :in tegenstelling tot de stelsels van de werknemers of de zelfstandigen, maakt het rustpensioenstelsel van de personeelsleden van de openbare diensten enkel op het vlak van de minimumpensioenen een onderscheid tussen de alleenstaande en de gehuwde titularissen.

Absoluut maximumpensioen

46.882,44 € x 1,3459 = 63.099,48 €/jaar of 5.258,29 € bruto/maand.

2. Overlevingspensioenen

a. De rechthebbenden

In de openbare sector kan een overlevingspensioen toegekend worden aan :

- de langstlevende echtgenoot; de voorwaarden voor de opening van het recht zijn omzeggens identiek aan die in de stelsels van de werknemers of de zelfstandigen;
- de hele wezen (een dergelijk recht bestaat niet in de andere stelsels);
- de uit de echt gescheiden echtgenoot

opmerking: in tegenstelling met de stelsels van de werknemers of de zelfstandigen die aan de uit de echt gescheiden echtgenoot een **rust** pensioen toekennen, kent het stelsel van de openbare sector een recht op overlevingspensioen ten gunste van de uit de echt gescheiden echtgenoot.

In de openbare sector kan de uit de echt gescheiden echtgenoot dan ook enkel na het overlijden van zijn ex-echtgenoot een overlevingspensioen op basis van diens loopbaan ontvangen. In de andere stelsels kan de uit de echt gescheiden echtgenoot een rustpensioen genieten zodra hijzelf de voorwaarden voor de opening van het recht op dit rustpensioen vervult.

b. De berekening van een overlevingspensioen

Het overlevingspensioen van de rechthebbenden van personeelsleden van de openbare diensten wordt berekend volgens de formule :

$$\text{overlevingspensioen} = \frac{\text{duur van de diensten}}{\text{referteperiode}} \times \text{refertewedde} \times 60\%$$

maar beperkt tot :

$$\text{overlevingspensioen} = \frac{\text{duur van de diensten}}{\text{referteperiode}} \times \text{maximumwedde} \times 50\%$$

Het maximum van de weddeschaal wordt vervangen door de laatste wedde :

-als het pensioen wordt toegekend voor een bijambt (minder dan de helft van een volledig ambt);

-als de echtgenoot niet tijdens zijn loopbaan is overleden en hij minder dan 20 jaar dienst telde.

i. Eerste concept: de refertewedde

De refertewedde is altijd gelijk aan de gemiddelde wedde van de laatste vijf jaar, ook als het voor het rustpensioen een andere refertewedde in aanmerking werd genomen.

ii. Tweede concept: de duur van de diensten

Gelijklopend met de rustpensioenen, maar:

- de koloniale diensten worden niet meegerekend;
- alle diensten tellen slechts voor hun enkelvoudige duur (geen verdubbeling of verdrievoudiging);
- de diensten die door bijkomende persoonlijke stortingen gevalideerd werden krachtens de bepalingen die aan de wet van 15 mei 1984 voorafgingen, worden in aanmerking genomen;
- sommige studies geven aanleiding tot een tijdsbonificatie voor het overlevingspensioen en niet voor het rustpensioen.

iii. Derde concept: de referteperiode

De algemene regel stelt dat de referteperiode overeenstemt met het aantal volledige maanden tussen de 20ste verjaardag en de overlijdensdatum, beperkt tot 480 (d.w.z. een periode van 40 jaar). Een bijzondere regel geldt als de overleden echtgenoot vòòr de leeftijd van 60 jaar oprustgesteld was wegens het bereiken van de leeftijdsgrens (militairen en ex-rijkswachter bijvoorbeeld) of wegens lichamelijke ongeschiktheid want dan is de referteperiode gelijk aan de periode tussen de 20ste verjaardag en de datum van opruststelling (dus een periode korter dan 40 jaar).

---

iv. Vierde concept: minima en maxima (brutobedragen op 1 april 2005)

Gewaarborgd minimumpensioen:

8.044,00 € x 1,3459 = 10.826,42 €/jaar of 902,20 € bruto/maand.

Het minimum wordt enkel toegekend aan een langstlevende echtgenoot (niet aan wezen of een uit de echt gescheiden echtgenoot).

Maximumpensioen voor een enkel overlevingspensioen:

50% van de maximumwedde van secretaris-generaal, d.w.z. 33.390 €/jaar x 1,3459 = 44.939,60 €/jaar of 3.744,97 €/maand.

D. De modellering van het gemiddeld pensioenbedrag in de overheidssector

1. Inleiding

De pensioenen van de overheid binnen de 'budgettaire kost van de vergrijzing' omvatten alle overheidspensioenen in de ruimst mogelijke betekenis.

In de voorgestelde langetermijnvooruitzichten van de overheidspensioenen werden vier subgroepen onderscheiden: 'administratie', 'onderwijs', 'defensie' en 'overheidsbedrijven' (Belgacom, De Post,...). Daarnaast vindt men op de rekening van de overheid subsidies aan bedrijven waaronder o.a. de subsidies voor de financiering van de pensioenen van de NMBS. Al deze pensioenuitgaven maken deel uit van de 'overheidspensioenen' in de budgettaire kost van de vergrijzing.

De tot nu toe toegepaste methodologieën voor de berekening van het gemiddelde pensioenbedrag voor 'onderwijs', 'defensie' en 'overheidsbedrijven' waren gebaseerd op een globale vereenvoudigde methode. Voor de pensioenprojecties van het gemiddeld bedrag voor 'administratie' bestond reeds een verfijnde modellering waarbij het pensioenbedrag berekend werd aan de hand van het administratief niveau. Zo werd het pensioenbedrag voor de ambtenaren van de administratie berekend voor gepensioneerden wegens lichamelijke ongeschiktheid enerzijds (enkel volgens geslacht) en voor de andere gepensioneerden anderzijds, en dit volgens geslacht, leeftijd (60 tot 99 jaar en meer) en administratief niveau (niveau 1 t.e.m. niveau 4). Deze methode werd volledig herzien en verbeterd in functie van de beschikbare data van de AP en toegepast op de sectoren 'administratie' en 'onderwijs'. De bestaande methodologie voor 'defensie' en 'overheidsbedrijven' wordt behouden.

Merk op dat de bedragen en aantallen per geslacht, leeftijd en pensioentype zoals die ter beschikking werden gesteld door de AP, gebruikt worden als wegingsfactoren die toegepast worden op de bedragen en aantallen van het centrale model MALTESE.

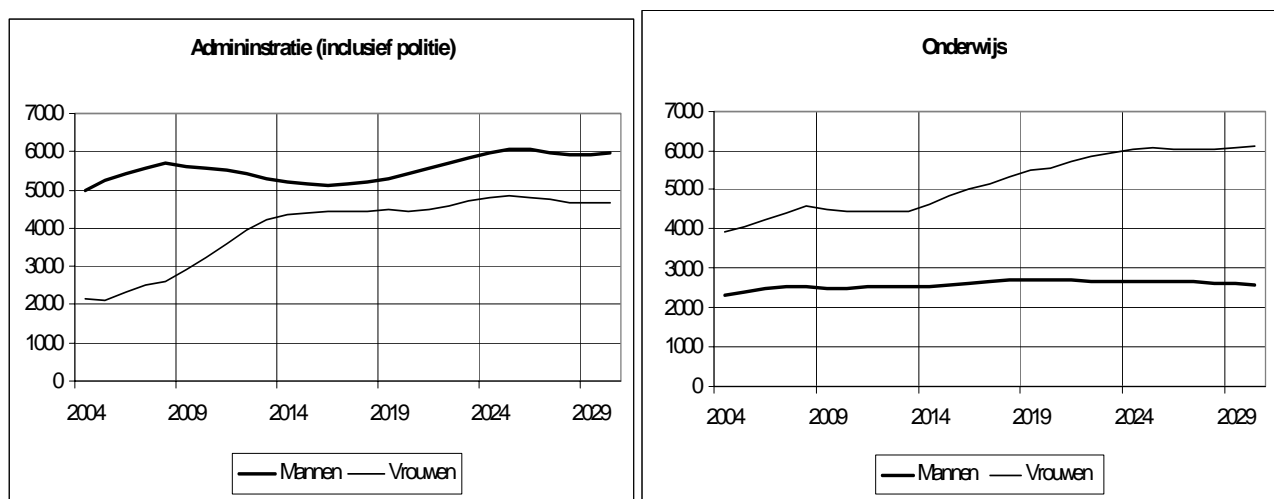
- De nieuwe methodologie, de gebruikte hypothesen en de resultaten voor het pensioenbedrag van de sectoren 'administratie' en 'onderwijs'

Het model bestaat uit vier luiken. Een eerste luik berekent de instroom van de nieuwe gepensioneerden en dit volgens pensioentype en leeftijd. Het tweede deel berekent het gemiddeld pensioenbedrag van de nieuwe gepensioneerden. Het derde luik berekent op zijn beurt het gemiddeld bedrag van het pensioenbestand, na instroom van de nieuwe en uitstroom door overlijden. Tot slot behandelt het vierde deel de overlevingspensioenen.

a. Eerste luik: instroom van nieuwe gepensioneerden

De toenemende activiteitsgraad van de vrouw weerspiegelt zich in een verdere vervrouwelijking bij de instroom van gepensioneerden.

FIGUUR 15 - Evolutie van de instroom van gepensioneerden van de administratie en het onderwijs

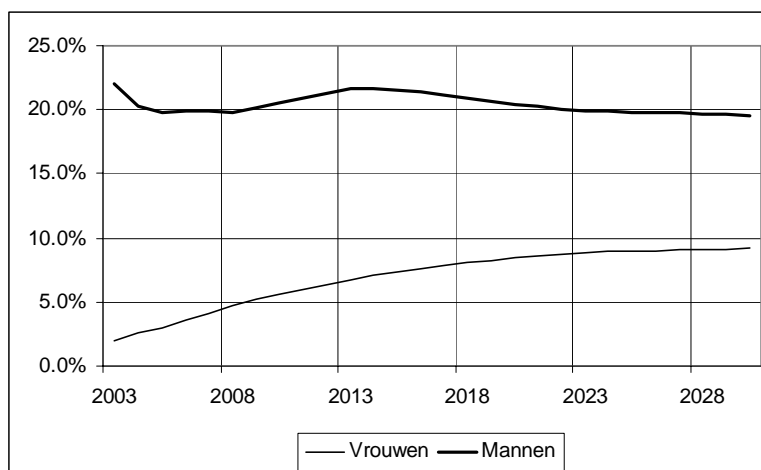

i. Afzonderlijke behandeling inzake de instroom van gepensioneerden afkomstig van het politiekorps

In de overheidssector 'administratie' dient een onderscheid gemaakt te worden tussen pure administratie en politie. Eén van de parameters van de pensioenberekening verschilt immers tussen beiden: het tantième in de administratie bedraagt 1/60 terwijl de politie een gunstiger tantième van 1/50 geniet en dus een onderscheid noodzakelijk maakt. De instroom afkomstig van de geïntegreerde politie wordt afzonderlijk behandeld. Bovendien wordt rekening gehouden met de verschillen tussen de pensioenbedragen van de administratie en de politie. Volgens de laatste observaties is 22 % van de nieuw gepensioneerde mannen afkomstig uit het politiekorps. Bij de vrouwen bedraagt dit slechts 2%. Rekening houdend met de toename van de vrouwelijke werkgelegenheid in deze groep, evolueert het aandeel van de instroom van vrouwen van de geïntegreerde politie van 2 % in 2003 naar 8 % in 2030¹ (zie figuur 16).

1. Bovendien wordt gesteld dat het aandeel van de politie in het geheel van de administratie constant blijft, waardoor het aandeel van de instroom van mannen dat uit het politiekorps komt per saldo wordt berekend. Dit aandeel fluctueert bijgevolg rond de 20 %.

FIGUUR 16 - Aandeel van de instroom van gepensioneerden van de politie in de totale instroom (administratie en politie samen).

ii. Instroom volgens pensioentype en leeftijd

Er worden drie pensioentypes onderscheiden. Type I komt overeen met de gepensioneerden die op rust zijn wegens het bereiken van de wettelijke pensioenleeftijd (65 jaar); type II komt overeen met gepensioneerden die vervroegd op rust zijn (tussen 60 en 64 jaar) en type III zijn de gepensioneerden wegens ziekte (of met de terminologie gebruikt bij de AP, 'wegens lichamelijke ongeschiktheid').

De verdeling tussen de pensioentypes is gebaseerd op de geobserveerde gedragingen¹, weergegeven in tabel 18 en worden constant gehouden.

TABEL 18 - Verdeling van de instroom volgens pensioentype (in %)

	administratie		politie		onderwijs	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Type I (wegens bereiken wettelijke pensioenleeftijd)	10	6	12	4	8	3
Type II (vervroegd)	70	62	75	55	77	62
Type III (wegens ziekte)	20	32	13	41	15	35
	100	100	100	100	100	100

De gepensioneerden van type I komen uiteraard allemaal binnen op de wettelijke pensioenleeftijd, nl. 65 jaar².

De leeftijd van type II of van diegenen die vervroegd op pensioen gaan, kan variëren tussen 60 en 64 jaar, toch voor administratie en onderwijs. De instroom vanuit het politiekorps begint in principe op 58 jaar. Echter, de ex-rijkswachter die in dienst was vòòr 1 mei 1999 kan op zijn aanvraag gepensioneerd worden

1. Bron: Administratie der Pensioenen. In type II (vervroegde pensionering) zijn tevens de uitgestelde pensioenen en pensioenen wegens ziekte na 60-jarige leeftijd opgenomen.
2. Wegens het te beperkt aantal is geen rekening gehouden met pensioenleeftijden groter dan 65 jaar zoals bij de magistratuur.

volgens het oorspronkelijk pensioenstelsel, nl. vanaf 56 jaar. Er wordt dus rekening gehouden met een overgangperiode tot na 2030. Na de overgangperiode is er geen instroom meer op 56 of 57 jaar. De verdeling van de instroom van vervroegd gepensioneerden berust eveneens op de geobserveerde gedragingen¹ (zie tabel 19).

TABEL 19 - De verdeling van de instroom van vervroegd gepensioneerden tussen de leeftijden (in %)

	administratie		politie		onderwijs	
	man	vrouw	man	vrouw ^a	man	vrouw
56 jaar	-	-	22	22	-	-
57 jaar	-	-	10	10	-	-
58 jaar	-	-	29	29	-	-
59 jaar	-	-	9	9	-	-
60 jaar	57	68	20	20	72	84.5
61 jaar	21	20	5	5	17	12
62 jaar	10	5	2	2	5	2
63 jaar	7	4	2	2	3	1
64 jaar	5	3	1	1	3	0.5
	100	100	100	100	100	100

- a. Voor de indeling per leeftijd van de vrouw afkomstig uit het politiekorps werd dezelfde hypothese weerhouden als voor de mannen. De huidige observaties geven wellicht een verkeerd beeld gezien het beperkt aantal vrouwen dat momenteel geregistreerd werd.

Merk op dat in het onderwijs het systeem van *terbeschikkingstelling (TBS) voorafgaand aan het pensioen* een groot succes kent. Indien het personeelslid aan bepaalde voorwaarden voldoet (vast benoemd zijn, ten minste 20 jaren dienst hebben en het ambt als hoofdambt uitoefenen), kan hij op 55 jaar in het systeem van TBS stappen. Het personeelslid ontvangt gedurende deze periode (die eindigt op 60 jaar, het moment dat het personeelslid verplicht is op pensioen te gaan) een wachtgeld. De TBS is dus *geen vervroegd pensioen*; het wachtgeld maakt deel uit van de loonmassa. Sinds 1 september 2002 werd in Vlaanderen de leeftijdsgrens voor TBS opgetrokken tot 58 jaar, behalve voor het kleuteronderwijs waar een leeftijdsgrens van 56 jaar geldt.

De gepensioneerden van type III (pensionering wegens ziekte) stromen binnen volgens de geobserveerde *gemiddelde* leeftijd (tabel 20). In realiteit is de instroom van deze gepensioneerden verspreid over alle leeftijden, gaande van 30 jaar of zelfs jonger tot 60 jaar. Met de geobserveerde gepensioneerden in de verschillende leeftijden wordt rekening gehouden, maar de instroom in projectie wordt beperkt tot de gemiddelde pensioneringleeftijd in deze categorie.

1. Bron: Administratie der Pensioenen

TABEL 20 - De gemiddelde pensioneringsleeftijd wegens ziekte (leeftijd)

	administratie		politie		onderwijs	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
2003	53	51	51	45	55	53
2030	53	51	51	47	55	53

De gemiddelde pensioneringsleeftijd wegens ziekte bij de vrouwen uit het politiekorps lijkt vrij laag in vergelijking met de mannen en in vergelijking met de vrouwen uit de pure administratie. We achten de “geobserveerde” pensioneringsleeftijd bij politievrouwen onvoldoende betrouwbaar wegens hun gering aantal in de statistieken. In dit scenario gaan we ervan uit dat het verschil tussen de pensioneringsleeftijd van man en vrouw (nl. 2 jaar) voor de gepensioneerden van de geïntegreerde politie bereikt wordt in het jaar 2050.

b. Tweede luik: berekening van het pensioenbedrag van de nieuwe gepensioneerden

De pensioenberekening is gebaseerd op vier parameters:

$$\text{refertewedde} \times \text{duur van de loopbaan} \times \text{tantième} \times \text{leeftijdsbonus}$$

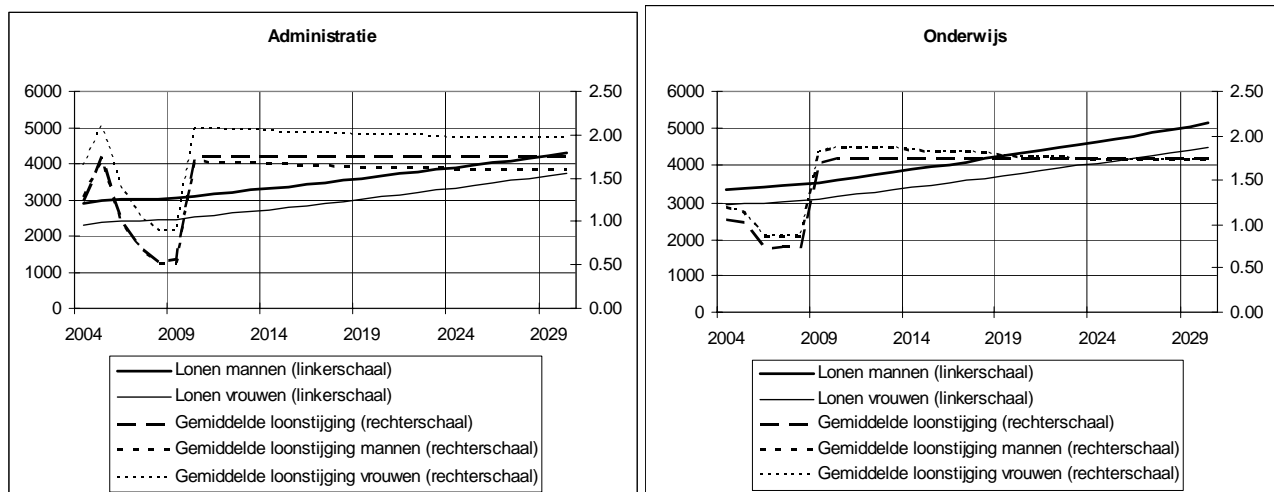
i. Eerste parameter: de refertewedde

In het scenario van de SCvV evolueren de lonen over alle statuten heen met gemiddeld 1,75 % per jaar. Uit de geobserveerde data van de AP blijkt dat er een verschil is in het gemiddeld loon van de man en de vrouw. Merk op dat de loonverschillen resulteren uit het feit dat relatief meer vrouwen de lagere rangen van de weddeschalen invullen. Aan de overheid maakt men immers geen onderscheid in verdiensten tussen man en vrouw in dezelfde functie.

In een scenario waar globaal gezien de activiteitsgraad van de vrouw toeneemt, verwacht men dat de kloof tussen de wedden van man en vrouw in de administratie vermindert, ervan uitgaande dat door de toename van de vrouwelijke werkgelegenheid er steeds meer vrouwen dezelfde (ook hogere) functies gaan uitoefenen als mannen (met gelijke bezoldiging).¹ Figuur 17 toont de evolutie van het gemiddeld loon volgens geslacht in de sectoren ‘administratie’ en ‘onderwijs’.

1. Hoe de loonevolutie van man en vrouw in de administratie en het onderwijs berekend wordt binnen de globale loonstijging van 1,75 %, wordt toegelicht in bijlage 2

FIGUUR 17 - Evolutie gemiddeld loon man en vrouw in de administratie en het onderwijs
(brutomaandbedragen in euro in prijzen van 2003 - linkerschaal;
groeivoeten in % - rechterschaal)

Merk op dat de loonstijging vòòr 2010 gebaseerd is op de loonstijging voor de betreffende sectoren afgeleid uit de “Economische Vooruitzichten 2004-2009”. Vanaf 2010 beantwoordt de gemiddelde loonstijging in de administratie en het onderwijs aan de langetermijnhypothese van jaarlijks 1,75 %. Noteer het verschil in loonstijging tussen mannen en vrouwen in de administratie: gemiddeld 1,6 % per jaar bij de mannen over de periode 2010-2030; 2 % bij de vrouwen. Aangezien steeds meer vrouwen hogere functies gaan bekleden, maakt dat hun loongroei sterker is dan het gemiddelde van 1,75 %. Dit houdt tevens in dat mannen proportioneel minder aanwezig zullen zijn in die hogere rangen, waardoor hun loonstijging in projectie lager ligt dan het globaal gemiddelde van 1,75 %.

Ook in de werkgelegenheid van het onderwijs treedt er een vervrouwelijking op. We houden echter de verhouding tussen het loon van de vrouw en de man constant aangezien de geobserveerde referentewedden reeds dicht bij elkaar liggen (zie tabel 21). Hierdoor veronderstellen we impliciet dat de verdeling van de werkgelegenheid van man en vrouw tussen de verschillende niveaus ongewijzigd blijft.

Voor elke sector, pensioentype en geslacht heeft de AP de referentewedde ter beschikking gesteld voor het basisjaar. Dit is het loon dat in aanmerking wordt genomen bij de pensioenberekening (de gemiddelde wedde van de laatste vijf jaar).

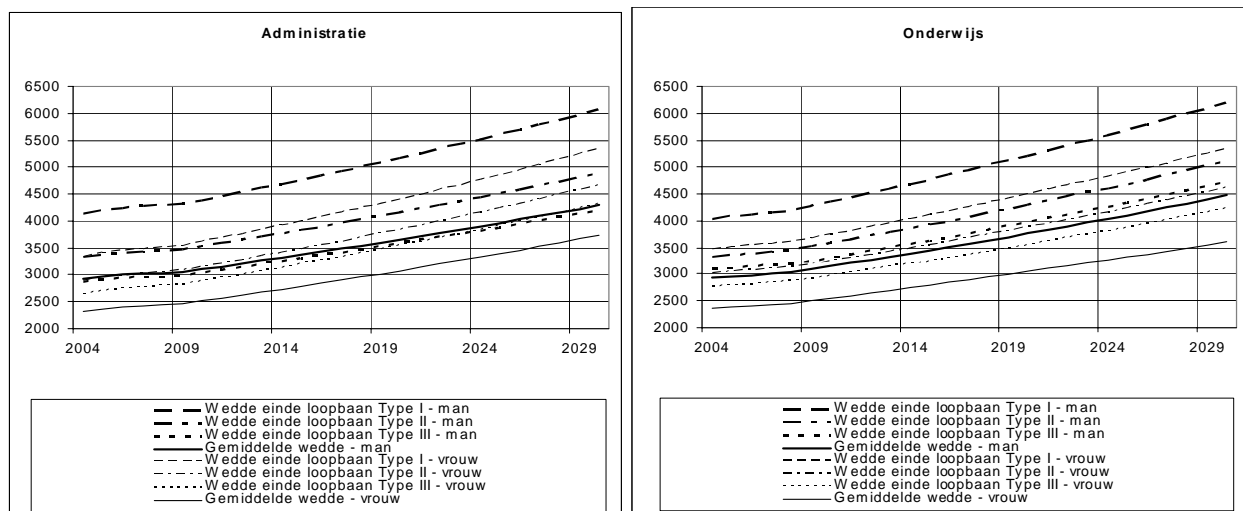
Tabel 21 toont de evolutie van de kloof tussen de referentewedde van man en vrouw in de sectoren ‘administratie’ en ‘onderwijs’.

TABEL 21 - Gemiddelde referentewedde van de vrouw in % van de gemiddelde referentewedde van de man

	2003	2010	2020	2030
administratie (inclusief politie)	84.4%	87.5%	90.7%	94.1%
onderwijs	89,9%	89,9%	89,9%	89,9%

Aangezien de afwijking van de refertewedde van elk pensioentype per geslacht t.o.v. het gemiddeld loon per geslacht in de overeenkomstige overheidssector constant wordt verondersteld, volgt de refertewedde dezelfde stijging als het gemiddeld loon (figuur 18).

FIGUUR 18 - Refertewedde per pensioentype en geslacht t.o.v. gemiddeld loon per geslacht in de administratie en het onderwijs
(brutomaandbedragen in euro in prijzen van 2003)

Merk op dat het grootste gedeelte van de nieuwe gepensioneerden een refertewedde hebben dat ongeveer overeenstemt met de wedde einde loopbaan type II (vervroegde pensionering) (zie tabel 18). Weinigen genieten de hoge refertewedde van type I (pensionering wegens bereiken wettelijke pensioenleeftijd).

ii. Tweede parameter: de loopbaanduur

De tweede parameter die in aanmerking wordt genomen voor de pensioenberekening is de loopbaanduur. Niet enkel de werkelijk gepresteerde diensten maar ook bezoldigde en niet bezoldigde afwezigheidsperiodes die gelijkgesteld zijn met dienstactiviteit worden meegerekend (zie ook punt C “Pensioenreglementering” vanaf p.90). Tevens komen legerdienst en diplomabonificaties in aanmerking. De geobserveerde loopbaanduur voor mannen wordt in projectie constant verondersteld, terwijl we de carrière van de vrouw in de administratie laten evolueren op basis van de toename van de vrouwelijke werkgelegenheid.

In het onderwijs blijken de loopbaanduren van man en vrouw nu reeds elkaar te evenaren. Zij noteren vandaag al een lange loopbaanduur (inclusief diplomabonificaties). Beiden worden daarom constant verondersteld in projectie.

Tabel 22 toont de loopbaanduur per overheidssector, geslacht en pensioentype. De in dit hoofdstuk vermelde loopbaanduren bevatten altijd de duur van de legerdienst en de diplomabonificaties.

TABEL 22 - Loopbaanduur per overheidssector, geslacht en pensioentype

	2003		2010		2020		2030	
	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw	Man	Vrouw
Administratie								
Type I (wegens bereiken pensioenleeftijd)	36.7	33.2	36.7	33.5	36.7	34	36.7	34.6
Type II (vervroegd)	34.3	32.1	34.3	32.3	34.3	32.6	34.3	32.9
Type III (wegens ziekte)	27.8	27.2	27.8	27.2	27.8	27.3	27.8	27.4
Politie								
Type I (wegens bereiken pensioenleeftijd)	39.0	24.1	39.0	25.6	39.0	27.7	39.0	29.9
Type II (vervroegd)	36.0	28.7	36.0	29.3	36.0	30.3	36.0	31.2
Type III (wegens ziekte)	30.4	19.7	30.4	20.6	30.4	22.0	30.4	23.4
Onderwijs								
Type I (wegens bereiken pensioenleeftijd)	36.6	35.5	36.6	35.5	36.6	35.5	36.6	35.5
Type II (vervroegd)	36.3	37.9	36.3	37.9	36.3	37.9	36.3	37.9
Type III (wegens ziekte)	33.8	32.3	33.8	32.3	33.8	32.3	33.8	32.3

Het valt op dat in het onderwijs de gemiddelde loopbaanduur bij de vrouwen die vervroegd op pensioen gaan (type II) hoger ligt dan bij de vrouwen die tot hun 65 jaar werken (type I). De bijna 38 loopbaan jaren van type II lijken op het eerste zicht veel maar dit zijn vooral vrouwen die op 55 jaar op TBS gegaan zijn en daarvoor op 60 jaar op pensioen moeten gaan. Voor zover de maximumduur (20-25 %) van de werkelijke gepresteerde diensten niet is overschreden, worden die 5 jaar tussen het ingaan van de TBS en de pensionering opgenomen. De enkele vrouwen (ongeveer 3 %) die toch tot hun 65 jaar werken doen dit vaak omdat zij een kortere loopbaan gekend hebben.

iii. Derde parameter: het tantième

De tantièmes verschillen naargelang de overheidssector. In de administratie wordt een tantième van 1/60 toegekend, terwijl gepensioneerden van het politiekorps een gunstiger tantième genieten van 1/50. In het onderwijs wordt een tantième van 1/55 gebruikt, met uitzondering van de universiteitsprofessoren. Het aandeel van deze groep in de sector 'onderwijs' is echter te klein om apart te behandelen. Vroeger genoten het bestuurs- en onderwijzend personeel van het kleuter- en lager onderwijs nog een gunstiger tantième (1/50), maar de gelijk-schakeling van de lonen van deze categorieën met die van regenten, maakt dat zij ook wat betreft de pensioenberekening op eenzelfde manier behandeld worden.

iv. Vierde parameter: de leeftijdsbonus

Indien de ambtenaar zijn pensionering uitstelt tot na de leeftijd van 60 jaar, kan hij zijn pensioenbedrag verhogen van 1,5 % op 61 jaar tot zelfs 9 % indien hij wacht tot 65 jaar. Deze bonus komt vooral ten goede van personen met een onvolledige loopbaan, want het 'relatief maximum' mag niet overschreden worden

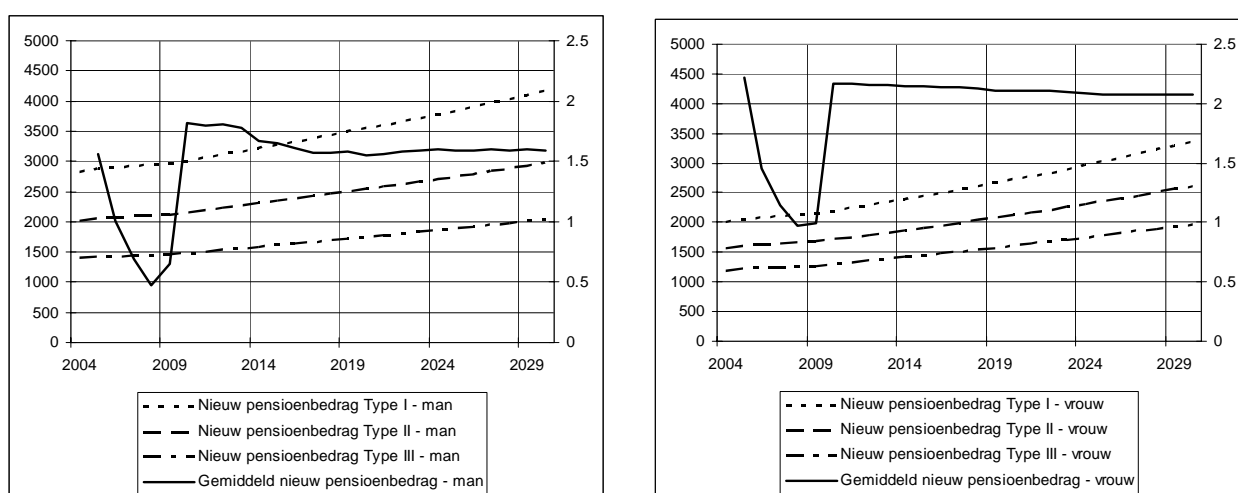
of m.a.w. het gemiddeld pensioenbedrag mag niet meer dan 75 % bedragen van de refertewedde.

v. Het nieuwe pensioenbedrag berekend

Rekening houdend met de vier parameters, wordt het pensioenbedrag van de nieuwe gepensioneerden berekend volgens sector, geslacht en pensioentype.

Administratie

FIGUUR 19 - Evolutie nieuw pensioenbedrag in de administratie per pensioentype (brutomaandbedragen in prijzen van 2003 - linkerschaal) **en gemiddeld nieuw pensioenbedrag** (groei voet in % - rechterschaal)

Merk op dat de loonhypothese overgenomen uit de “Economische Vooruitzichten 2004-2009” de groei voet van het nieuwe gemiddelde pensioenbedrag (figuur 19; rechterschaal) afremt vòòr 2010.

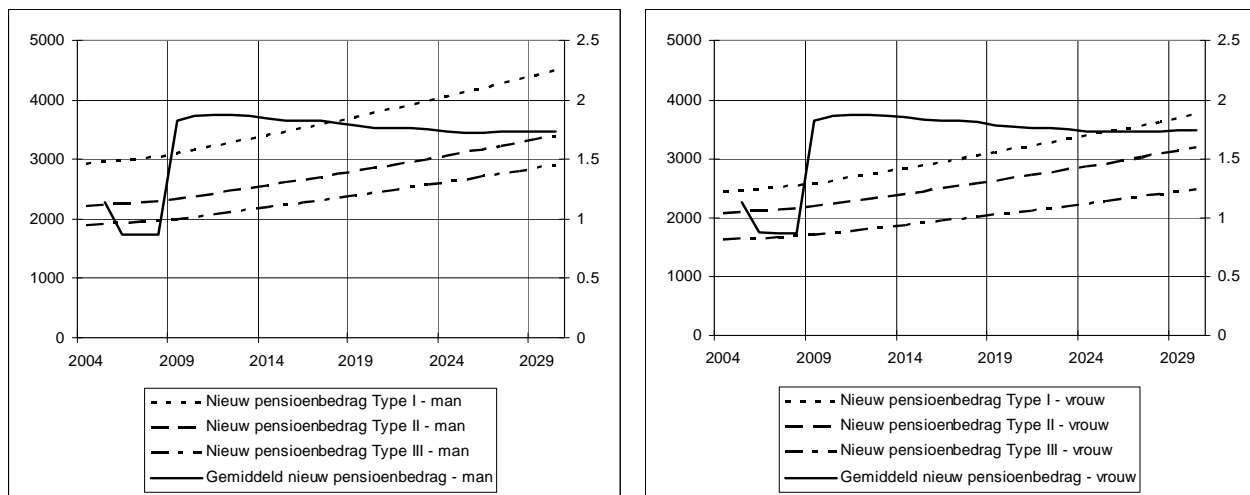
De groei van het nieuwe gemiddelde pensioenbedrag ligt hoger bij de vrouw dan bij de man en weerspiegelt het verschil in loonstijging: figuur 17 toont immers aan dat de loonstijging bij mannen over de periode 2010-2030 gemiddeld 1,64 % bedraagt (1,48 % over de gehele periode 2005-2030). Deze evolutie vindt men volledig terug in het nieuw pensioenbedrag, dat een groei van gemiddeld 1,63 % optekent over de periode 2010-2030. Bij de vrouwen ligt de stijging van het nieuw pensioenbedrag iets hoger dan de loonstijging: nl. 2,12 % t.o.v. 2 %. De verbetering van het nieuwe pensioenbedrag van de vrouw vloeit, naast de hogere loonstijging door de invulling van beter betaalde functies, ook voort uit de verlenging van de loopbaanduur en de vervrouwelijking van het politiekorps (berekend aan een preferentieel tantième) en waar de verlenging van de loopbaanduur belangrijker is dan in de pure administratie.

De daling van de groei voet van het nieuw pensioenbedrag van de man in de periode 2013-2018 is het gevolg van de vervrouwelijking waardoor een deel van de hogere functies wordt ingenomen door de vrouw ten nadele van de man.

Onderwijs

FIGUUR 20 - Evolutie nieuw pensioenbedrag in het onderwijs per pensioentype (brutomaandbedragen in prijzen van 2003 - linkerschaal) en gemiddeld nieuw pensioenbedrag (groeivoet in % - rechterschaal)

Gezien de stijging van de refer teweddes in het onderwijs gelijk is voor man en vrouw (de verhouding tussen man en vrouw blijft constant, zie tabel 21), zien we ook een gelijke stijging van het nieuwe gemiddelde pensioenbedrag bij man en vrouw. Over de periode 2010-2030 bedraagt de gemiddelde groeivoet van de weddes 1,78 %¹ en deze evolutie is volledig terug te vinden in het nieuw pensioenbedrag van man en vrouw. Ook hier wordt de lage groeivoet in het eerste decennium (figuur 20; rechterschaal) beïnvloed door de loonhypothese die werd overgenomen uit de “Economische Vooruitzichten 2004-2009”.

c. Het derde luik: de berekening van het gemiddeld pensioenbedrag

Om het globale gemiddelde rustpensioen te berekenen, wordt de pensioenmassa van de nieuwe gepensioneerden (berekend aan de hand van de instroom en het nieuwe pensioenbedrag) opgeteld bij de pensioenmassa van het jaar t-1 dat verminderd wordt met de uitstroom. Deze berekening gebeurt volgens sector, pensioentype, geslacht én leeftijd².

Van elke gepensioneerde wordt het pensioenbedrag jaarlijks aangepast aan de welvaart. De aanpassing van het pensioenbedrag aan de welvaart is nog steeds gebaseerd op het principe van “uitgestelde wedde”. De automatische perequatie betekent dat een verhoging van het loon van de actieve ambtenaar gepaard gaat met een evenredige verhoging van het pensioen van de gepensioneerde ambtenaar. Uit observaties in het verleden blijkt dat de stijging van het gemiddeld pensioen ongeveer 0,5 % lager ligt dan de loonstijging. Uiteraard kan een ver-

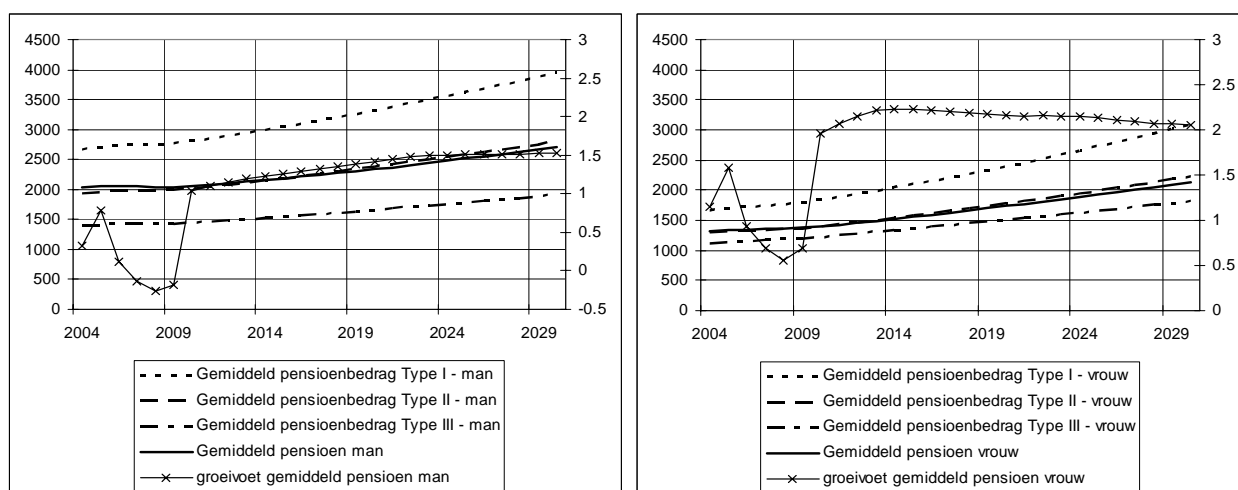
1. Als gevolg van de vervrouwelijking van het onderwijs, waarbij de verhouding tussen de refer teweddes van man en vrouw constant gehouden wordt, ligt de gemiddelde loonstijging van man en vrouw in het onderwijs iets boven de globale loonstijging van 1,75 % (zie ook de formule in bijlage 2, punt B).
2. De formule voor de berekening van het gemiddeld pensioenbedrag per sector, pensioentype, geslacht en leeftijd is opgenomen in bijlage 2.

schil in *wagedrift* (een spontane loonstijging door een verschuiving naar meer gekwalificeerd personeel) tussen de actieve en de gepensioneerde ambtenaar in eenzelfde periode van elkaar verschillen. De invloed van de *wagedrift* op het gemiddeld loon wordt immers pas jaren later weerspiegeld in het pensioenbedrag. Daarnaast is er een trend dat steeds meer loonstijgingen een zodanige vorm aannemen dat de perequatie (al dan niet gedeeltelijk) omzeild wordt (premies, invoeren van nieuwe weddeschalen,...).

Figuren 21 en 23 tonen de verkregen gemiddelde pensioenbedragen.

i. Administratie

FIGUUR 21 - Gemiddeld pensioen in de administratie volgens geslacht
(brutomaandbedragen in prijzen van 2003 - linkerschaal)
en gemiddeld pensioenbedrag (groei voet in % - rechterschaal)(

Tabel 23 vergelijkt de groei van de lonen, de groei van het nieuw pensioenbedrag en de groei van het gemiddeld pensioenbedrag.

TABEL 23 - Evolutie van lonen, nieuw pensioenbedrag en gemiddeld pensioenbedrag in de administratie
(groei voeten in %)

groei voet van	2004-2009	2010-2030
refertewedde - man	0.88	1.64
refertewedde - vrouw	1.27	2.00
nieuw pensioenbedrag - man	0.88	1.63
nieuw pensioenbedrag - vrouw	1.36	2.12
gemiddeld pensioenbedrag - man	0.06	1.37
gemiddeld pensioenbedrag - vrouw	0.89	2.14

Zowel op middellange als op lange termijn zien we dat het *nieuw pensioenbedrag* van de man parallel evolueert aan het loon (dat in het eerste decennium de loonhypothese volgt van de “Economische Vooruitzichten 2004-2009”) terwijl het nieuw bedrag van de vrouw iets hoger ligt dan de loonevolutie te wijten aan de sterkere loonevolutie van de vrouw, de geleidelijke verlenging van de loopbaan-

---

duur en de vervrouwelijking van het politiekorps. Bij deze laatste pensioenen speelt de verlenging van de loopbaanduur een belangrijkere rol dan bij de pensioenen van de administratie.

Het *gemiddeld pensioenbedrag* van zowel man als vrouw in de periode 2004-2009 wordt vooral beïnvloed door het leeftijdsprofiel: figuur 22 toont hoe de oudere generatie (70-plussers bij de mannen; 75-plussers bij de vrouwen) een hoger gemiddeld pensioenbedrag hebben. Dit heeft o.m. te maken met het feit dat die generatie noodgedwongen tot 65 jaar moest werken (vervroegde pensionering is maar mogelijk sinds 1978) en zodoende een langere loopbaanduur hebben opgebouwd met een hoger pensioenbedrag als gevolg. Deze langere loopbanen worden niet alleen in de hand gewerkt door de pensioenleeftijd maar ook door tijdsbonificaties voor oorlogsdiensten en koloniale diensten ten gunste van de betrokken generaties. Deze tijdsbonificaties gaven dikwijls aanleiding tot een pensioenbedrag dat uitsteeg boven het relatief maximum (m.a.w. bedroeg meer dan 75 % van de refertewedde, wat werd toegelaten voor deze diensten). De jongere generaties daarentegen hebben geen oorlogsdiensten of koloniale diensten. Bovendien zijn voortdurend kleine aanpassingen gebeurd waardoor het pensioenbedrag van de jongere generaties verminderd werd: het verstrakken van preferentiële tantièmes indien een minimumloopbaan niet werd gehaald, het invoeren van een maximumduur voor sommige gelijkgestelde afwezigheidsperiodes die in aanmerking worden genomen voor de pensioenberekening,.... Daarnaast zorgt de toename van gemengde loopbanen¹ voor een kleiner overheidspensioen. Ook de aanwervingsgolven in het verleden kunnen hierin een rol spelen: was er in die generatie een grotere instroom van hogere niveaus, dan speelt dat op het gemiddeld pensioenbedrag.

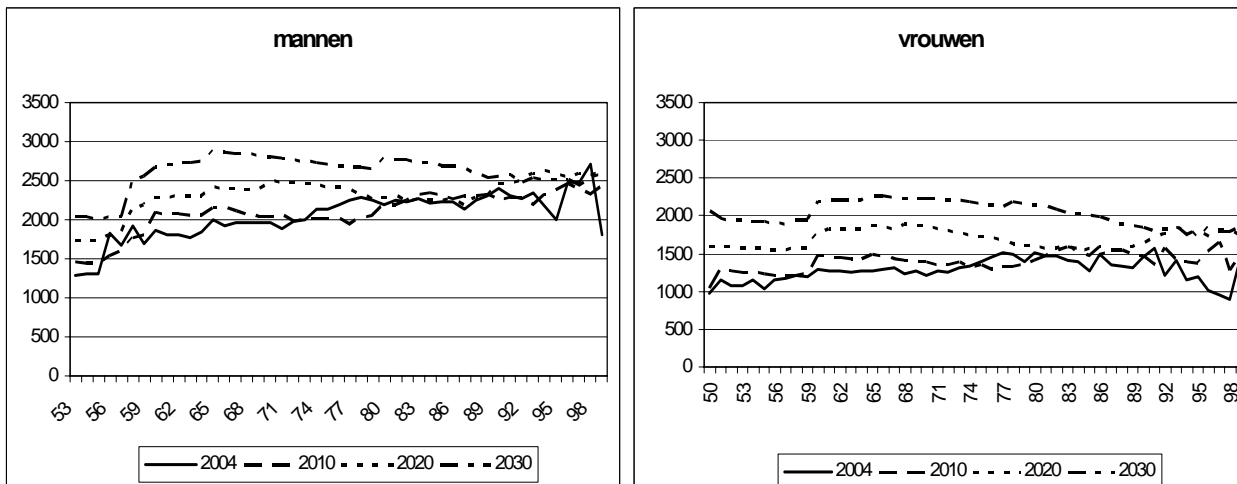
Het feit dat de oudere generatie met een relatief hoog pensioenbedrag het pensioenbestand verlaten door overlijden, trekt het gemiddeld pensioenbedrag van het overblijvend bestand naar beneden.

Op langere termijn speelt tevens de perequatie die ongeveer 0,5 procentpunt lager ligt dan de loonstijging (zie boven: in het verleden werd zulke afwijking tussen loonstijging en pensioenstijging geobserveerd). Deze onvolledige welvaartsaanpassing zorgt dat het gemiddeld pensioenbedrag trager evolueert dan het loon bij de mannen. Bij de vrouwen overstijgt de groei van het gemiddeld pensioenbedrag die van de lonen omwille van de grote instroom van de nieuw gepensioneerden (op een pensioenbestand dat kleiner is dan bij de mannen) met een stijgend nieuw pensioenbedrag).

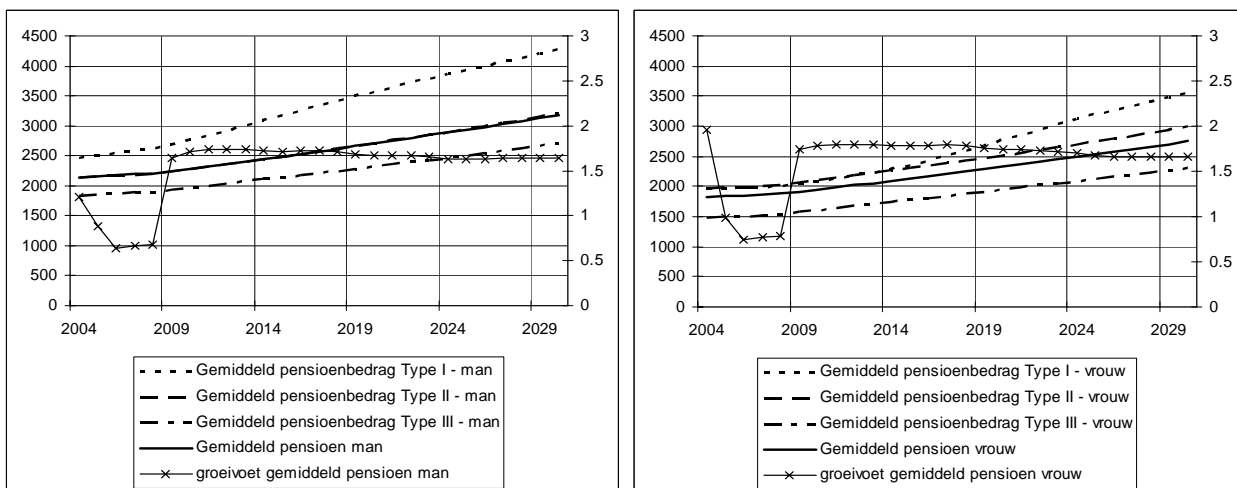
1. De ambtenaar heeft ook gewerkt als werknemer en/of als zelfstandige.

FIGUUR 22 - Leeflijdsprofiel van het gemiddeld pensioenbedrag in de administratie in 2004, 2010, 2020 en 2030 (maandbedragen in euro in prijzen van 2003)

ii. Onderwijs

FIGUUR 23 - Gemiddeld pensioen in het onderwijs volgens geslacht (brutomaandbedragen in prijzen van 2003 - linkerschaal) en gemiddeld pensioenbedrag (groeivoet in % - rechterschaal)

Voor het gemiddeld pensioenbedrag in het onderwijs merken we op dat de groei-voeten voor man en vrouw verschillend zijn, zij het minder uitgesproken dan bij de administratie. Daarnaast valt het op dat de gemiddelde groei-voet groter is op lange termijn dan op middellange termijn waar de loonevolutie wordt gevolgd van de “Economische Vooruitzichten 2004-2009”. De evolutie van het gemiddeld pensioenbedrag kan verklaard worden door verschillende factoren zoals de evolutie van het nieuw pensioen, de leeftijdstructuur en de samenstelling van de stock, de perequatie,... In de volgende paragrafen lichten we het effect van enkele factoren nader toe.

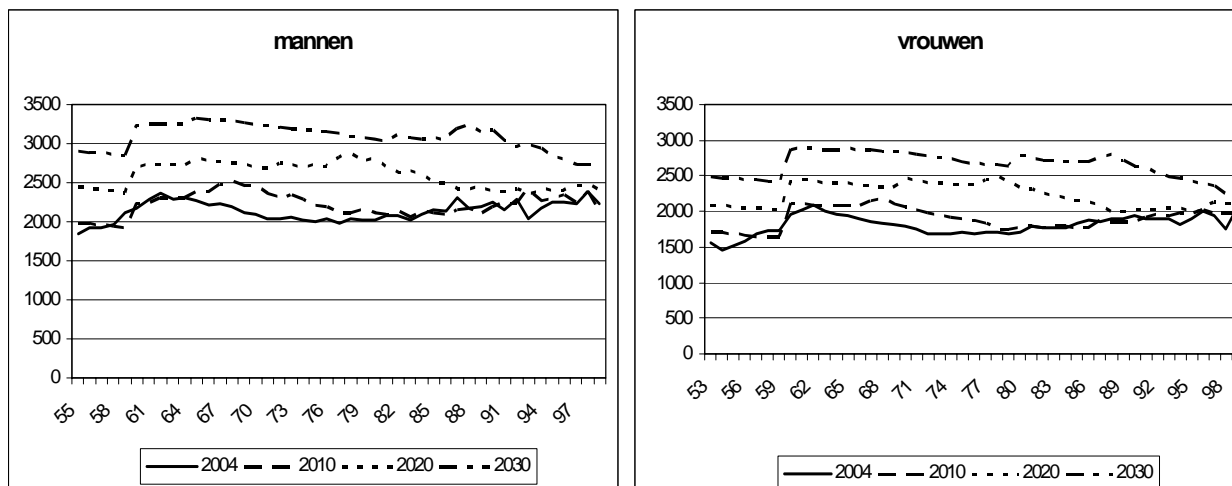
TABEL 24 - Evolutie van lonen, nieuw pensioenbedrag en gemiddeld pensioenbedrag in het onderwijs
(groeivoeten in %)

groeivoet van	2004-2009	2010-2030
refertewedde - man en vrouw	1.11	1.78
nieuw pensioenbedrag - man en vrouw	1.11	1.78
gemiddeld pensioenbedrag - man	0.90	1.68
gemiddeld pensioenbedrag - vrouw	1.01	1.74

In tegenstelling tot de administratie groeit het *nieuw pensioenbedrag* van man en vrouw parallel en gelijk met de loonevolutie (zie tabel 24). Per hypothese werd er immers uitgegaan van eenzelfde loonstijging bij man en vrouw en werd de loopbaanduur van de vrouw in het onderwijs niet verlengd. Aangezien de groeivoet van het nieuw pensioen groter is op lange dan op middellange termijn, groeit ook het gemiddeld pensioen na 2010 gemiddeld sterker dan in de periode 2004-2009.

Ook het *profiel van de stock gepensioneerden* kan een invloed hebben op het gemiddeld bedrag. Figuur 24 geeft het leeftijdsprofiel van het gemiddeld pensioenbedrag in het onderwijs. In vergelijking met de administratie is de pensioenkloof tussen de nieuwe en de oude gepensioneerden minder groot. Voor de periode 2004-2009 kan het positief effect van het hogere nieuwe pensioenbedrag op het gemiddeld pensioen gedeeltelijk gecompenseerd worden door de uittrede van de oudste pensioenen (80 plussers). Die oudste generatie heeft in vergelijking met de 70-80 jarigen, een relatief hoog gemiddeld pensioen. Vooral tijdens de eerste jaren van de projectie, zullen de oudste pensioenen de stock verlaten wat een negatief effect zal hebben op het gemiddeld bedrag van de overblijvende stock. Net zoals bij de administratie zullen ook de aanwervingsgolven uit het verleden en daardoor de samenstelling van het lerarenbestand (verdeling kleuter-, lager-, ... onderwijs, directiefuncties,...) een invloed hebben op het gemiddeld pensioenbedrag, hoewel het onderwijs een meer homogene groep is dan de administratie.

FIGUUR 24 - Leefstijdsprofiel van het gemiddeld pensioenbedrag in het onderwijs in 2004, 2010, 2020 en 2030
(maandbedragen in euro in prijzen van 2003)

Vooraf op lange termijn lijdt de sterke stijging van de *instroom* van gepensioneerde vrouwen (zie figuur 15) ertoe dat de groeivoet van het gemiddeld pensioenbedrag hoger is bij vrouwen dan bij mannen en dit ondanks eenzelfde groeivoet van het nieuw pensioenbedrag voor mannen en vrouwen.

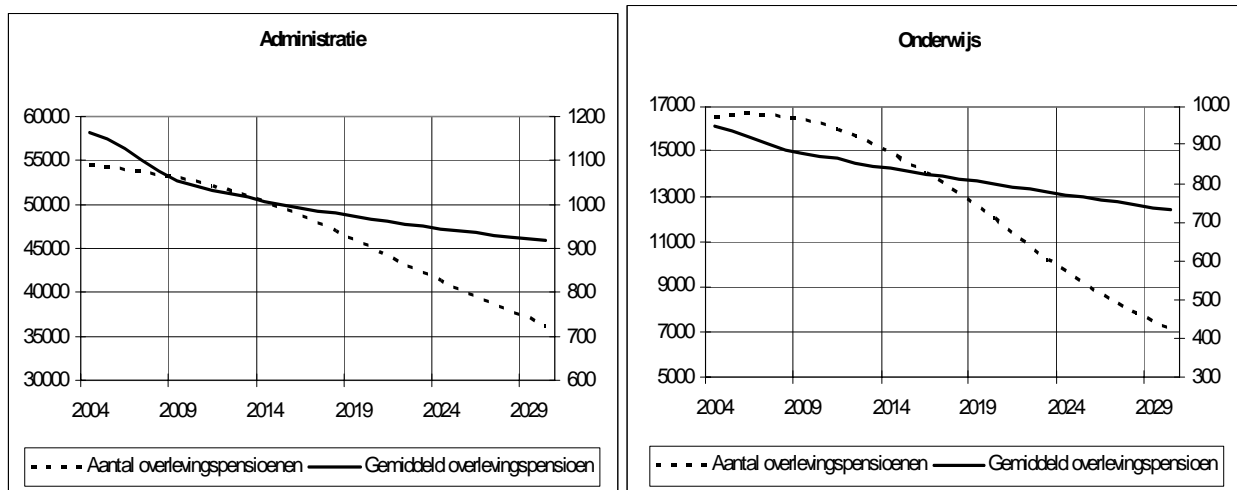
Net zoals in de administratie volgen de pensioenen in het onderwijs de welvaart niet volledig (de *perequatie* ligt ongeveer 0,5 procentpunt onder de gemiddelde loonstijging). Hierdoor evolueert het gemiddeld pensioen trager dan het loon en daardoor ook dan het nieuw pensioenbedrag (dat immers de loonevolutie volgt).

d. Het vierde luik: de berekening van het overlevingspensioen

Uit observaties blijkt dat het aantal overlijdens bij rustgepensioneerde mannen aanleiding geeft tot een steeds kleiner aantal overlevingspensioenen, wat het gevolg is van de toenemende activiteitsgraad van de vrouw.

Het gemiddeld overlevingspensioen evolueert op basis van het gemiddeld rustpensioen van de man. De geobserveerde verhouding tussen beide bedragen kent in projectie een dalend verloop. De vrouw die haar rustpensioen cumuleert met een overlevingspensioen zal het laatste bedrag zien dalen naargelang haar eigen rustpensioen groter wordt door de uitbouw van een langere en beter betaalde loopbaan.

**FIGUUR 25 - Aantal overlevingspensioenen (linkerschaal)
en gemiddeld overlevingspensioen (maandbedragen in euro in prijzen van 2003 - rechterschaal)
in administratie en onderwijs**

e. Enkele vervangingsratio's

In deze sectie hanteren we drie types van bruto vervangingsratio's¹. Tabel 25 geeft hiervan een overzicht.

TABEL 25 - Enkele bruto vervangingsratio's (in %)

Administratie	2004	2010	2020	2030
Nieuw pensioenbedrag / Refertewedde - man	59.9	60.0	60.0	59.9
Nieuw pensioenbedrag / Refertewedde - vrouw	51.9	52.2	52.7	53.3
Nieuw pensioenbedrag / gemidd. wedde - man	73.0	73.1	73.1	73.0
Nieuw pensioenbedrag / gemidd. wedde - vrouw	68.2	68.6	69.3	70.0
Gemiddeld pensioen / gemidd. wedde - man	74.5	71.1	68.4	67.7
Gemiddeld pensioen / gemidd. wedde - vrouw	60.6	59.4	60.3	61.2
Onderwijs	2004	2010	2020	2030
Nieuw pensioenbedrag / Refertewedde - man	66.3	66.3	66.3	66.3
Nieuw pensioenbedrag / Refertewedde - vrouw	65.7	65.7	65.7	65.7
Nieuw pensioenbedrag / gemidd. wedde - man	76.2	76.2	76.2	76.2
Nieuw pensioenbedrag / gemidd. wedde - vrouw	81.8	81.8	81.8	81.8
Gemiddeld pensioen / gemidd. wedde - man	73.4	72.6	71.8	71.1
Gemiddeld pensioen / gemidd. wedde - vrouw	77.1	76.6	76.2	75.9

i. Administratie

De eerste definitie, die het nieuw pensioenbedrag vergelijkt met de refertewedde, geeft een indicatie van de daling van de levensstandaard op het moment van de

1. De bruto vervangingsratio vergelijkt het bruto pensioen (het pensioeninkomen vóór afhouding van de RIZIV-bijdrage, solidariteitsbijdrage, begrafenisvergoeding en inkomstenbelasting) met het bruto loon (het loon vóór afhouding van RSZ werknemersbijdragen en inkomstenbelasting).

---

pensionering. Tabel 25 toont dat deze vervangingsratio voor de man uit de administratie rond 60 % bedraagt. Per pensioentype noteert men wel een onderscheid: type I (pensionering wegens bereiken van de wettelijke pensioenleeftijd) kent een vervangingsratio van 68,5 %, ook al is hun loopbaanduur (inclusief bonificaties) slechts 2 jaar langer. Door het feit dat de gemiddelde ambtenaar geen volledige loopbaan heeft (45 jaar in de administratie), speelt de leeftijdsbonus een grote rol. Zonder leeftijdsbonus zouden de gepensioneerden van type I een vervangingsratio van ongeveer 63 % noteren. Deze vervangingsratio van de gepensioneerden van type II (vervroegde pensionering), die het leeuwenaandeel van de nieuwe gepensioneerden uitmaken, bedraagt rond 61 %, terwijl de gepensioneerden wegens ziekte (type III) 48,5 % noteren voor deze ratio.

Bij de vrouwen is er een stijging van deze vervangingsratio waar te nemen door de ontwikkeling van het nieuw pensioenbedrag: de verlenging van de loopbaanduur speelt hierin een rol. Bovendien zorgt de vrouwelijking van het politiekorps voor een stijging van het nieuw pensioenbedrag omwille van het preferentieel tantième.

De tweede definitie van vervangingsratio vergelijkt het nieuwe pensioenbedrag met de gemiddelde wedde van de actieve ambtenaar op hetzelfde moment. Deze vervangingsratio ligt uiteraard hoger omdat de gemiddelde wedde lager ligt dan de referentewedde. Voor de mannen schommelt deze ratio rond 73 %; bij de vrouw stijgt deze van 68 naar 70 % (o.m. omwille van de verlenging van de loopbaanduur).

De derde definitie stemt overeen met de macro-economische vervangingsratio en vergelijkt het gemiddeld pensioenbedrag met de gemiddelde wedde van de actieve ambtenaar in hetzelfde jaar. Deze vervangingsratio is een indicator om de inkomenskloof te meten tussen de gepensioneerde en de actieve ambtenaar. Bij de man daalt deze vrij sterk in het eerste deel van de projectieperiode: in die periode verlaten immers de oudste gepensioneerden met het hoogste pensioenbedrag het pensioenbestand, waardoor het gemiddelde pensioenbedrag daalt (zie commentaar onder tabel 23). De perequatie die 0,5 procentpunt achterloopt op de loonontwikkeling zorgt voor een verdere daling van deze vervangingsratio.

Bij de vrouw is de daling in het begin van de projectieperiode veel minder groot dan bij de man: de pensioenspanning tussen jonge en oude gepensioneerden is immers minder groot. Ook is het effect van de grote instroom van de nieuw gepensioneerden (op een pensioenbestand dat kleiner is dan bij de mannen) met een stijgend nieuw pensioenbedrag belangrijk, waardoor op termijn de macro-economische vervangingsratio zelfs terug licht toeneemt.

Rekening houdend met de gunstige pensioenberekening, is het opmerkelijk dat de vervangingsratio's niet hoger liggen. Het feit dat de loopbaanduur ver onder een volledige loopbaanduur ligt, wijst op een groot aantal gemengde loopbanen: deze ambtenaren hebben ook als werknemer en/of zelfstandige gewerkt.

---

ii. Onderwijs

In het onderwijs bedraagt het nieuw pensioenbedrag ongeveer 66 % van de referentewedde (*eerste definitie*), zowel voor mannen als voor vrouwen. Uit de verdeling per pensioentype blijkt dat deze vervangingsratio bij de mannen die op 65 jaar op pensioen gaan (type I) ruim 72 % bedraagt, voor de vervroegde pensioneringen (type II) 66 % en voor de pensioneringen wegens ziekte (type III) 61 %. Ook hier speelt de leeftijdsbonus een grote rol voor type I¹ aangezien hun pensioen gemiddeld geen “relatief maximum” bereikt (3/4de van de referentewedde). Zonder de bonus zou de vervangingsratio van deze gepensioneerden ook rond de 66 % schommelen.

Bij de vrouwen is het verschil tussen de ratio's van type I en II minder uitgesproken: het nieuwe pensioen bedraagt respectievelijk 70 % en 69 % van de laatst verdiende wedde. De vrouwen die vervroegd op pensioen gaan, hebben immers een langere loopbaan dan de vrouwen die tot hun 65 jaar werken (zie tabel 22), maar zij kunnen niet genieten van de leeftijdsbonus (althans de 60-jarigen niet, die 84,5 % van de nieuwe gepensioneerden uitmaken die vervroegd op pensioen gaan). Voor type III bedraagt deze vervangingsratio 59 %. Merk op dat de evolutie over de tijd van deze vervangingsratio's constant blijft aangezien de evolutie van het nieuwe pensioenbedrag overeenstemt met groei van de referentewedde.

Het nieuwe pensioenbedrag bedraagt 76 % van de gemiddelde wedde bij de mannen en bijna 82 % bij de vrouwen (*tweede definitie*). Deze relatief hoge vervangingsratio bij de vrouwen kan verklaard worden doordat zij een relatief hoge referentewedde hebben in vergelijking met hun gemiddelde wedde². Het nieuw pensioenbedrag wordt immers berekend op basis van die hogere referentewedde.

De macro-economische vervangingsratio (verhouding gemiddeld pensioen ten opzichte van de gemiddelde wedde, *derde definitie*) daalt bij de mannen van ruim 73 % in 2004 naar 71 % in 2030. Dit is voornamelijk het gevolg van de perequatie die 0,5 procentpunt achterblijft op de loonevolutie. Bij de vrouwen daalt deze vervangingsratio minder (van 77 % naar 76 %) omdat er een relatief grote instroom van nieuwe gepensioneerden is die het gemiddeld pensioenbedrag omhoogtrekken.

iii. Administratie versus onderwijs

Nagenoeg alle vervangingsratio's liggen hoger in het onderwijs dan in de administratie. De oorzaak hiervan ligt enerzijds in het feit dat vele gepensioneerden uit de administratie hun (gedeeltelijk) overheidspensioen cumuleren met een pensioen ten laste van de Rijksdienst voor Pensioenen (RVP). Zij hebben dus nog gewerkt, hetzij als werknemer, hetzij als zelfstandige, hetzij als beide. De AP heeft statistieken ter beschikking gesteld die aantonen dat 43 % van de gepensioneerde mannen (40,5 % van de gepensioneerde vrouwen) uit de administratie een gemengde loopbaan hebben tegenover 6 % van de gepensioneerde mannen (2,5 % van de gepensioneerde vrouwen) uit het onderwijs. Anderzijds kent de administratie een grotere variatie in niveaus en functies, met grotere fluctuaties in het pensioenbedrag als gevolg, terwijl het onderwijs een vrij homogene groep vormt.

-
1. Uit tabel 22 blijkt dat de loopbaanduur voor mannen van type I en II nagenoeg gelijk zijn.
  2. De gemiddelde wedde van de vrouw bedraagt 80 % van de gemiddelde wedde van de man, terwijl de referentewedde oploopt tot 90 % van die van de man.

E. Besluit

De projectie van de overheidspensioenen in de administratie en het onderwijs plaatst een aantal typische kenmerken op de voorgrond.

Ten eerste wordt het pensioenbestand van de *administratie* gekenmerkt door een hoog pensioenbedrag voor de oudste generaties. Hun langere loopbaanduur is niet enkel het gevolg van hun hogere pensioeringsleeftijd, maar tevens van tijdsbonificaties voor oorlogsdiensten en koloniale diensten. De jongere generaties werden dan weer getroffen door aanpassingen in de wetgeving die hun pensioenbedrag afremde in vergelijking met de oudere generatie (verstrakking van preferentiële tantièmes indien een minimumloopbaan niet werd gehaald, het invoeren van een maximumduur voor sommige gelijkgestelde afwezigheidsperiodes die in aanmerking worden genomen voor de pensioenberekening,...). Daarnaast wordt het bedrag van het overheidspensioen kleiner naarmate men meer gaat mengen met de algemene pensioenregeling (werknemers en zelfstandigen). Het verdwijnen van die hoge pensioenbedragen van de oudste generaties door overlijden, remt in het eerste deel van de projectieperiode de groeivoet van het globaal gemiddeld pensioenbedrag af. Bij de *onderwijspensioenen* speelt dit laatste een kleinere rol.

Een tweede kenmerk is de sterkere groei van het pensioenbedrag van de vrouw: de toenemende vervrouwelijking in de *administratie* heeft tot gevolg dat meer en meer vrouwen ook hogere functies gaan uitoefenen (ten nadele van de positie van de mannelijke ambtenaar). De vrouw zal dus niet enkel een beter betaalde loopbaan hebben maar zal haar loopbaan verlengen. De uitgesproken vervrouwelijking in het politiekorps impliceert meer pensioenen bij vrouwen die berekend worden aan een preferentieel tantième. Ondanks de verdere vervrouwelijking in het *onderwijs*, evolueert het nieuw pensioenbedrag van de vrouw parallel aan dat van de man: er wordt immers geen langere of betere betaalde loopbaan voorzien, gezien zij nu reeds een vrij lange loopbaan optekenen.

Het overheidspensioen kent een hoge macro-economische bruto vervangingsratio, die het gemiddeld pensioen vergelijkt met het gemiddeld loon van de actieve ambtenaar in een bepaald jaar. De gunstige pensioenberekening ligt hieraan de basis: hoge referenteweddes (gemiddelde wedde van de laatste vijf loopbaanjaren), een verlenging van de werkelijk gepresteerde loopbaanduur door o.a. diploma-bonificaties en leeftijdsbonussen voor wie na 60 jaar op pensioen gaat, het gebruik van preferentiële tantièmes (politie, onderwijs) waardoor men vlugger een volledig pensioen optekent... Nagenoeg alle vervangingsratio's liggen lager in de administratie dan in het onderwijs omdat veel meer gepensioneerden uit de administratie een gemengde loopbaan hebben dan de gepensioneerde uit het onderwijs. Anderzijds kent de administratie een grotere variatie in niveaus en functies, met grotere fluctuaties in het pensioenbedrag als gevolg, terwijl het onderwijs een vrij homogene groep vormt.

IV Projectie van de gezondheidszorguitgaven en analyse van de leeftijdseffecten

A. Inleiding

De in dit verslag gebruikte projectiemethode voor gezondheidszorguitgaven bestaat uit twee afzonderlijke fasen: de eerste fase houdt rekening met de demografische effecten (effect van het bevolkingsvolume en effect van de vergrijzing); de tweede fase is het effect van de “historische trendmatige evolutie”, namelijk het aandeel in de evolutie van de gezondheidszorguitgaven dat het gevolg is van volume- en prijswijzigingen in de gezondheidszorg bij ongewijzigde demografische structuur¹. Het eerste deel van dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van de projectie van de gezondheidszorguitgaven die werden verkregen met behulp van deze methode.

Nadien gaat dit hoofdstuk in op de methode die werd gebruikt om de impact van de vergrijzing op de uitgaven voor gezondheidszorg te vatten. Om die impact te ramen, past de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV) het uitgavenprofiel naar leeftijd en geslacht van een referentiejaar toe op de toekomstige piramide van de leeftijden. Niettemin gaat dit scenario uit van een uitgavenprofiel naar leeftijd dat constant blijft doorheen de tijd. In de volgende delen zullen we de geldigheid van deze hypothese proberen na te gaan.

Het verband tussen leeftijd en uitgaven voor gezondheidszorg is veel complexer dan men op het eerste gezicht zou denken. Dat verband mag dan erg sterk zijn op individueel niveau, op geaggregeerd niveau is die link veel moeilijker te leggen. De meeste macro-economische analyses tonen aan dat de leeftijd op zich nauwelijks of geen verklaring geeft voor de evolutie van de uitgaven in de tijd of voor de verschillen tussen de landen onderling². Meer nog dan de toenemende behoeften op hogere leeftijd, weerspiegelt de evolutie van de uitgaven in de eerste plaats de sociale en economische keuzes die het gezondheidszorgsysteem kenmerken, zoals de aard van de medisch-technische vooruitgang (of die nu de kosten doet dalen of niet) en de verspreiding ervan, meer bepaald om de ouderen te verzorgen.

Hoewel de leeftijd geen primordiale factor is om de evolutie van de totale gezondheidszorguitgaven te verklaren, zijn bepaalde uitgavencategorieën nauwer gelinkt aan de vergrijzing, met name die voor de opvang van de chronische pa-

1. Voor een gedetailleerde beschrijving van de projectiemethode voor de gezondheidszorguitgaven, zie hoofdstuk III van het Jaarverslag van de SCvV (2004).
2. Zie Gerdtham et al. (2000) voor een zeer volledig overzicht van de literatuur over de determinanten van de uitgaven voor gezondheidszorg. Volgens de auteurs is de leeftijd geen bepalende factor in het merendeel van de studies waarin de uitgaven van verschillende landen worden vergeleken.

tienten. Om een beter beeld te krijgen van de impact van de leeftijd op de gezondheidszorguitgaven, werden ze opgesplitst in twee categorieën: de uitgaven voor “long-term care” (langdurige zorg, voornamelijk de verzorging van langdurig hulpbehoevenden), en de uitgaven voor andere gezondheidszorg (“acute health care”). De uitgavenprofielen naar leeftijd van die twee zorgtypes zijn sterk verschillend.

Een tweede essentieel element in het debat over het leeftijdseffect is de vaststelling dat de gezondheidskosten op het einde van het leven geconcentreerd zijn. De aan het overlijden voorafgaande uitgaven lopen doorgaans hoog op en aangezien het overlijdensrisico bij ouderen veel groter is, zou hun medische consumptie hier een weerspiegeling van zijn, en niet enkel van de leeftijd. Door de toenemende levensverwachting zal de mortaliteitsgraad in de hoge leeftijdsgroepen blijven dalen en bestaat de kans dat het demografisch scenario, dat enkel rekening houdt met profielen naar leeftijd van een referentiejaar, de impact van de vergrijzing op de gezondheidsuitgaven overschat. Het laatste deel van dit hoofdstuk zal een beeld geven van de omvang van die kosten, alsook van de impact ervan op de projectie van de gezondheidsuitgaven tegen 2030.

B. Resultaten van de projectie van de gezondheidszorg

Tabel 26 geeft de evolutie van de totale uitgaven (overheid en privé) in procent van het bbp en in groeivoeten. Over de volledige projectieperiode (2004-2030) stijgen de totale uitgaven voor gezondheidszorg van 9,7 % van het bbp naar 12,8 % van het bbp, dat betekent een groei van 2,8 procentpunt van het bbp. De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de totale uitgaven over deze periode (2004-2030) bedraagt 3,1 %.

TABEL 26 - Totale uitgaven voor gezondheidszorg
(in prijzen van 1998)

<i>in % van het BBP</i>	1970	1980	1990	2000	2003	2004	2010	2020	2030	2030-2004
Totale uitgaven voor gezondheidszorg^a	4.7	6.4	7.0	8.4	9.4	9.7	10.5	11.6	12.8	3.2

a. Uitgaven voor gezondheidszorg ten laste van alle binnenlandse actoren (overheid, huishoudens, ondernemingen)

<i>in gemiddelde jaarlijkse groeivoeten</i>	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2003	2004-2009 ^a	2010-2030	2004-2030 ^b
Totale uitgaven voor gezondheidszorg	7.0	3.1	4.1	4.7	4.0	2.9	3.1
toe te schrijven aan historische trendmatige groei	6.3	2.5	3.3	3.7	-	2.0	-
toe te schrijven aan demografisch effecten	0.6	0.6	0.8	0.9	-	0.8	-
* waarvan effect vergrijzing	0.4	0.5	0.5	0.5	-	0.7	-
* waarvan effect van het bevolkingsvolume	0.2	0.1	0.3	0.4	-	0.2	-

a. Op deze periode is de methode voor de middellange termijn die eveneens rekening houdt met de budgettaire maatregelen binnen de lopende regeerperiode van toepassing

b. Op deze periode is de methode voor de middellange termijn deels van toepassing.

Tabel 26 geeft ook de groeivoet van de totale uitgaven voor gezondheidszorg, gesaggregeerd naar de verklarende factoren, met name de “historische trendmatige groei”¹ en de demografische factoren (“vergrijzing” en “bevolkingsvolume”). Over de langetermijnprojectieperiode (2010-2030) bedraagt de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de totale uitgaven voor gezondheidszorg 2,9 %; 2 % daarvan is toe te schrijven aan de “historische trendmatige groei” en

0,8 % aan de demografische factoren (0,7 % daarvan wordt verklaard door de factor “vergrijzing” en 0,2 % door de factor “bevolkingsvolume”).

Tabel 27 geeft de evolutie van de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg in procent van het bbp en in groeivoeten.

TABEL 27 - Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg (acute zorg en langdurige zorg)
(in prijzen van 1998)

<i>in % van het BBP</i>	1970	1980	1990	2000	2003	2004	2010	2020	2030	2030-2004
Totale overheidsuitgaven voor gezondheidszorg^a	3.1	4.8	5.3	6.2	7.0	7.2	7.9	8.7	9.5	2.3
Sociale zekerheidsprestaties	2.5	3.8	4.4	5.2	5.8	6.5	7.1	7.8	8.7	2.2
voor werknemers	2.3	3.5	4.0	4.8	5.4	5.6	6.0	6.6	7.4	1.8
voor zelfstandigen	0.1	0.3	0.3	0.4	0.4	0.4	0.6	0.7	0.7	0.3
voor anderen	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5	0.5	0.6	0.6	0.1
Overige overheidsuitgaven voor gezondheidszorg	0.7	1.0	1.0	1.0	1.2	0.8	0.8	0.8	0.8	0.1

a. Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg bevatten de uitgaven van de Sociale Zekerheid met betrekking tot de geneeskundige verzorging (regeling van werknemers en zelfstandigen (inclusief de kleine risico's vanaf 2006), DOSZ en andere regelingen), bepaalde uitgaven van de Federale Overheid (voornamelijk de tegemoetkoming van 25 % in de ligdagprijzen in de ziekenhuizen die vanaf 2004 overgeheveld zijn naar Sociale Zekerheid), van de gewesten (sociale voorzieningen voor gehandicapten) en van de lokale overheden (medische prestaties van OCMW's aan behoeftigen inclusief verblijfskosten in bejaardentehuizen).

<i>gemiddelde jaarlijkse groeivoeten</i>	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2003	2004-2009	2010-2030	2004-2030
Totale overheidsuitgaven voor gezondheidszorg	8.2	3.3	3.9	4.7	4.3	2.8	3.1
Sociale zekerheidsprestaties	8.2	3.6	4.2	4.5	5.7	2.9	3.5
voor werknemers	8.3	3.5	4.2	4.6	4.0	2.9	3.1
voor zelfstandigen	10.0	4.6	3.4	4.1	10.1 ^a	2.6	4.3
voor anderen	-3.9	2.6	8.6	1.9	236.4 ^b	2.8	54.7
Overige overheidsuitgaven voor gezondheidszorg	8.2	2.3	3.0	5.4	-2.7 ^c	1.8	0.8

a. De verkregen groeivoet geeft de integratie weer van de kleine risico's voor zelfstandigen in de verplichte ziekteverzekering vanaf juli 2006.

b. De verkregen groeivoet geeft de overdacht weer van de terugbetaling van 25 % van de verpleegdagprijs van de federale overheid naar de Sociale Zekerheid.

c. Idem.

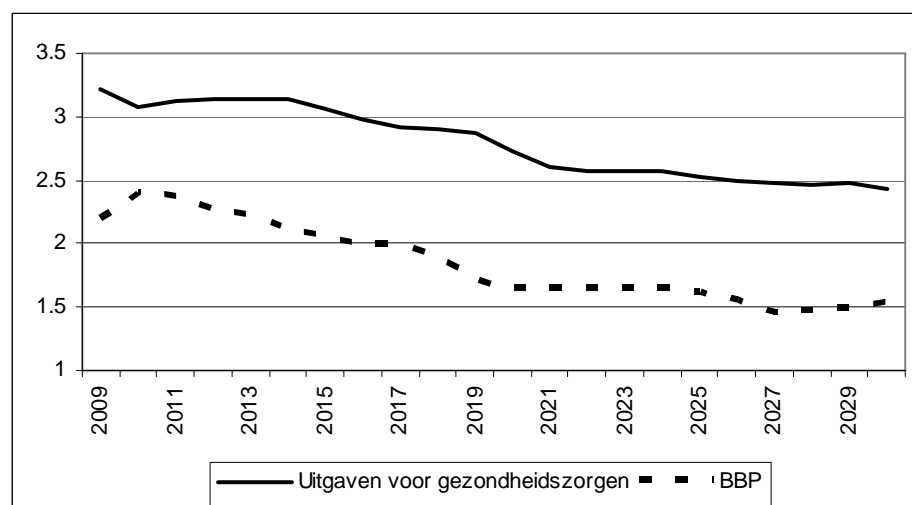
Over de volledige projectieperiode (2004-2030), stijgen de totale overheidsuitgaven voor gezondheidszorg van 7,2 % van het bbp in 2004 naar 9,5 % van het bbp in 2030, dat betekent een groei van 2,3 procentpunt van het bbp. De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de totale overheidsuitgaven over de volledige projectie-

1. De “historische trendmatige evolutie” wordt gedefinieerd als het aandeel van de stijging van de totale uitgaven voor gezondheidszorg ten opzichte van het bbp dat niet voortvloeit uit de demografische factor. Die trendmatige evolutie is het resultaat van een dynamiek die zowel aanbodfactoren (namelijk degene die voortvloeien uit technologische vooruitgang; nieuwe diagnose- en zorgtoestellen, gebruik van hoogtechnologische apparatuur, hyperspecialisatie van zorgverleners, uitbreiding van de therapeutische uitrusting, ...) als vraagfactoren (zoals beleidsdoelstellingen inzake gezondheidszorg) combineert. Ze bestaat zowel uit volume-effecten als prijseffecten: de nationale rekeningen tonen aan dat de prijsstijging van de consumptie van gezondheidszorg gemiddeld hoger ligt dan de stijging van het bbp. Die trendmatige evolutie wordt econometrisch geschat: de te verklaren variabele is de uitgaven voor de gezondheidszorg per inwoner, gedeïnfleerd met de prijs van het bbp (om rekening te houden met het inflatieverschil tussen de prijzen van gezondheidszorg en die van het bbp) en met de indicator van de impact van de vergrijzing (om de consumptie van gezondheidszorg bij een ongewijzigde leeftijdsstructuur te verkrijgen). Die te verklaren variabele hangt af van het reële inkomen per inwoner en van een autoregressieve term: de elasticiteit van het reële inkomen per inwoner ondergaat hierdoor variaties op korte termijn. De elasticiteit, die over de projectieperiode gemiddeld genomen groter is dan de eenheid, neigt op zeer lange termijn naar 1.

periode (2004-2030) bedraagt 3,1 % voor een gemiddelde jaarlijkse economische groei van 1,9 %. Over de periode 2004-2009 (die overeenkomt met de periode waarin de recente concrete beleidsbeslissingen worden meegerekend), bedraagt de gemiddelde jaarlijkse groeivoet 4,3 % voor een gemiddelde jaarlijkse economische groeivoet van 2,3 %. Over de periode 2010-2030 bedraagt de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de overheidsuitgaven 2,8 % voor een gemiddelde jaarlijkse economische groei van 1,8 %.

Figuur 26 toont de evolutie van de jaarlijkse groeivoet van de totale overheidsuitgaven voor gezondheidszorg en van het bbp over de periode 2009-2030. Hoewel de groeivoet van de overheidsuitgaven gemiddeld 2,8 % bedraagt, toont de grafiek dat dit percentage behoorlijk schommelt in het begin van de projectieperiode, en zich vanaf 2021 stabiliseert rond 2,5 %. De grafiek toont eveneens dat, hoewel ze een eigen dynamiek hebben, de uitgaven voor gezondheidszorg na verloop van tijd omgebogen worden in functie van de economische groei.

FIGUUR 26 - Totale overheidsuitgaven voor gezondheidszorg en bbp (groeivoeten)

In het volgende deel behandelen we de meer gedetailleerde resultaten van de projectie, meer bepaald naar opsplitsing van de gezondheidszorguitgaven in acute zorg en langdurige zorg.

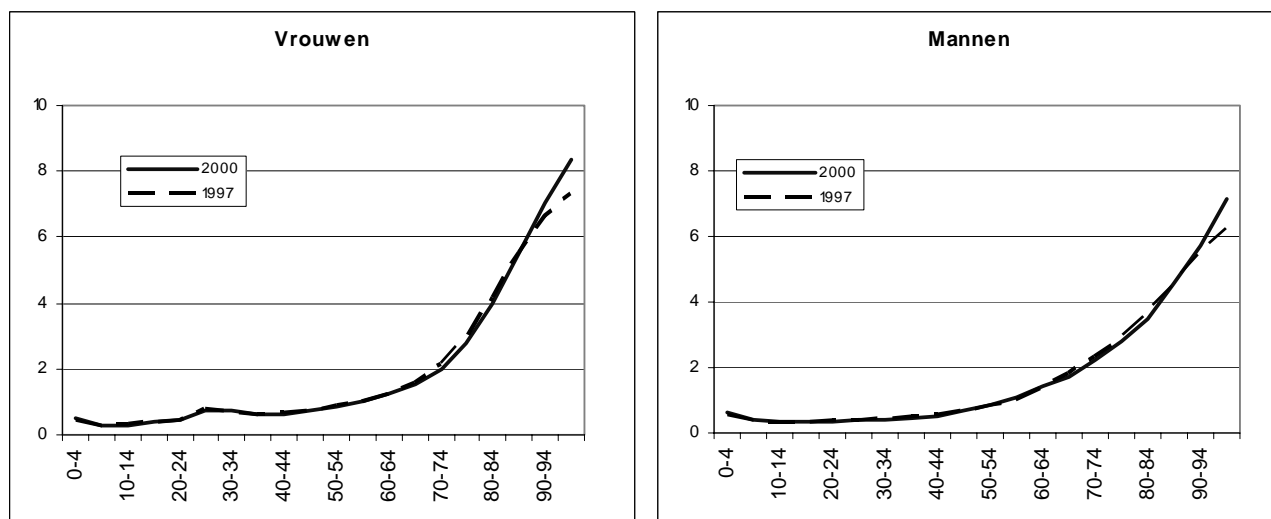
C. Verband tussen leeftijd en gezondheidszorguitgaven

Er is een duidelijk verband tussen leeftijd en uitgaven voor gezondheidszorg : de uitgaven stijgen met de leeftijd, zowel bij de mannen als bij de vrouwen¹. Figuur 27 geeft de profielen² naar leeftijd en geslacht op basis van steekproefgegevens voor de jaren 1997 en 2000. Ze worden in een genormaliseerde vorm

1. Voor België, zie het verslag: " Dépenses normatives des organismes assureurs dans l'assurance obligatoire. Un modèle sur base de données individuelles. Avis des équipes universitaires" (RIZIV, 2003). De individuele uitgaven voor gezondheidszorg (zonder ambulante geneesmiddelen) stijgen significant met de leeftijd, zowel bij mannen als bij vrouwen, en dit bij (indirecte) morbiditeitsindicatoren.
2. Het gaat om de uitgaven per inwoner opgesplitst naar leeftijdscategorie en geslacht.

voorgesteld, in verhouding tot een gemiddelde uitgave van 1, voor alle leeftijden, geslachten en zorgtypes.

FIGUUR 27 - Profiel per leeftijd en geslacht van de terugbetaalde uitgaven voor gezondheidszorg in 1997 en 2000 (acute zorg en langdurige zorg)
(berekeningen door het FPB op basis van steekproefgegevens)

De uitgaven omvatten alle terugbetalingen van de ziekteverzekering, met inbegrip van 'kleine risico's' van de zelfstandigen. De uitgaven voor ambulante geneesmiddelen (die tot 2000 als een geheel werden beschouwd) worden opgedeeld volgens leeftijdscategorie en geslacht naar rata van de overige uitgaven voor gezondheidszorg.

De uitgaven voor gezondheidszorg stijgen significant met de leeftijd, vooral vanaf 55 jaar. De gemiddelde uitgaven liggen bij de zeer jonge mannen (< 15 jaar) en de mannen tussen 55 en 75 jaar iets hoger dan bij de vrouwen, maar tijdens de zwangerschap en boven 75 jaar zijn de uitgaven hoger bij de vrouwen.

1. Evolutie van de uitgavenprofielen naar leeftijd en geslacht in de loop van de tijd

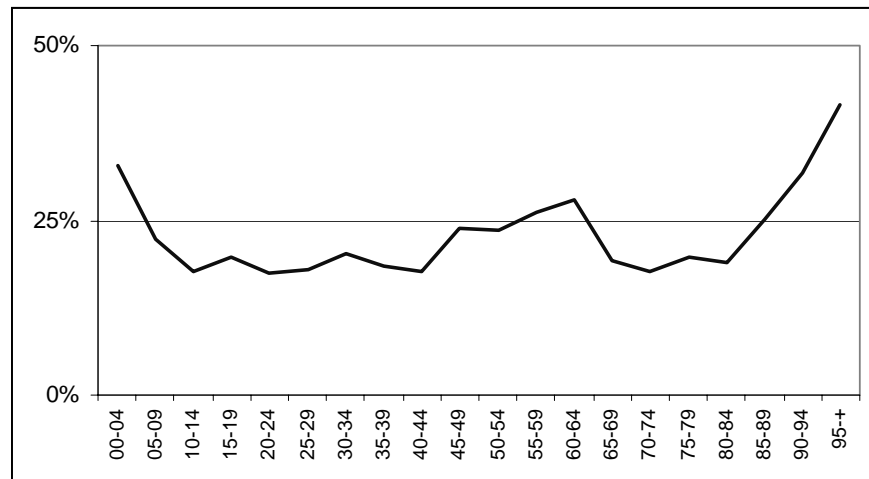
Om de demografische impact op de uitgaven voor gezondheidszorg te evalueren, past de SCvV het genormaliseerde profiel van de uitgaven naar leeftijd en geslacht van een referentiejaar toe op de toekomstige piramide van de leeftijden. Zo houdt de methode rekening met het bevolkingsvolume en met de leeftijdsstructuur in de veronderstelling van een genormaliseerd profiel dat stabiel blijft in de loop van de tijd¹. De methode van de SCvV heeft als voordeel dat het demografische effect geïsoleerd wordt².

1. De evolutie van de totale gemiddelde kosten wordt nadien in rekening gebracht met behulp van het effect van de historische trendmatige evolutie, dat eenvormig wordt toegepast op alle leeftijdscategorieën.
2. Het alternatief voor een (minder "mechanische") macro-econometrische methode om de impact van de vergrijzing op de uitgaven voor gezondheidszorg vast te stellen, levert ook technische problemen op. Zo zijn er bijvoorbeeld de endogene problemen (de uitgaven beïnvloeden op hun beurt de gezondheidstoestand van de ouderen) en problemen van multicollineariteit (de correlatie tussen het aandeel ouderen op de totale bevolking en de levensstandaard is groot in de geïndustrialiseerde landen). Bij gebrek aan beschikbare gegevens wordt er bovendien geen rekening gehouden met factoren die mogelijk een verklaring bieden (bijvoorbeeld de technische vooruitgang), wat eveneens een vertekend beeld kan geven bij de raming van de coëfficiënten met betrekking tot de vergrijzing.

Toch steunt ze op sterke hypothesen¹, met name die van een genormaliseerd profiel naar leeftijd en geslacht dat stabiel is in de tijd.

Figuur 28 gaat dieper in op de evolutie van de gezondheidszorguitgaven naar leeftijdscategorie tussen 1997 en 2000. Ze geeft, naar leeftijdscategorie, de groeivoeten van de uitgaven per inwoner.

FIGUUR 28 - Evolutie van de uitgaven voor gezondheidszorg per inwoner tussen 1997 en 2000 opgesplitst per leeftijdscategorie (acute zorg en langdurige zorg) (berekeningen door het FPB op basis van steekproefgegevens).

De uitgaven voor gezondheidszorg per inwoner zijn met 25 % gestegen in de periode 1997-2000 (de index van de consumptieprijzen steeg in dezelfde periode met 4,5 %). De leeftijdscategorieën die sneller zijn gegroeid dan het gemiddelde zijn de 0 tot 4-jarigen, de 55 tot 64-jarigen en vooral de 90+'ers. Toch zijn de vastgestelde evoluties voor deze laatste categorie mogelijk niet erg betrouwbaar², gezien het beperkte aantal waarnemingen dat voor deze leeftijdscategorie voorhanden is. De groei van de categorieën 45-49 jaar en 50-54 jaar ligt eveneens dicht bij het gemiddelde. De leeftijdscategorie van de 65-84 jarigen tenslotte steeg trager dan het gemiddelde.

Hoewel die evoluties slechts vier jaar beslaan, lijken ze toch aan te geven dat de profielen niet systematisch verder uit elkaar komen te liggen, en dat de ouderen niet steeds meer kosten zoals men zou kunnen vrezen³. De sterkste stijgingen in de periode 1997-2000 doen zich voor op verschillende leeftijden. Ze kunnen toegeschreven worden aan verschillende factoren, in het bijzonder aan de nieuwe behandelingen dankzij de technische vooruitgang, bijvoorbeeld, op de diensten neonatologie of diensten voor kanker en cardiovasculaire aandoeningen, die vooral 45+'ers treffen.

1. Zie ook deel 2 over de hoge gezondheidskosten die voorafgaan aan het overlijden.
2. Als we de leeftijdscategorieën vanaf 70 jaar samennemen zodat het aantal personen in de hoogste leeftijdscategorie stijgt, verkrijgen we een groeivoet van 22 % voor het totale aantal 70+'ers, in plaats van respectievelijk 32 % en 42 % voor de categorieën 90-94 jaar en 95 jaar en ouder.
3. Dezelfde bewerking op gegevens uit Frankrijk (zonder ziekenhuiskosten) lijkt aan te geven dat het profiel tussen 1992 en 1997 toch verder uiteen gaat liggen (Grignon, 2000). De Verenigde Staten zouden eveneens een uitdieping van het profiel kennen, maar over een veel langere periode (1987-1995), terwijl Finland (1983-1990) en Canada (1980-1994) een relatief stabiel profiel in de tijd hebben (Jacobzone, 2005).

Volgens bepaalde auteurs zullen die technologieën zich steeds meer verspreiden en op steeds hogere leeftijdscategorieën worden toegepast. Die afzonderlijke evoluties van de leeftijdsgroepen in de tijd worden vaak “generatie-effecten” genoemd. Het verschil met het leeftijdseffect is dat ze de evolutie weerspiegelen van factoren als de vraag (bijvoorbeeld, de hogere verwachtingen die de jongere generaties hebben van het gezondheidszorgsysteem), het aanbod (bijvoorbeeld, de technische vooruitgang die het mogelijk maakt voordien ongeneeslijke pathologieën te behandelen) en institutionele factoren (namelijk het systeem van de gezondheidszorgfinanciering).

Voor de uitgaven voor langdurige zorg (zie deel 2 voor een precieze omschrijving van dit zorgtype), spelen sociologische factoren zoals de toenemende institutionalisering voor de opvang van afhankelijke personen eveneens een belangrijke rol in de groei van de uitgaven.

De toekomstige evoluties van de profielen naar leeftijd en geslacht zijn moeilijk te voorspellen. Hoewel de gegevens waarover we vandaag beschikken geruststellend zijn, wijden we de volgende hoofdstukken aan elementen die het verband tussen leeftijd en gezondheidsuitgaven, zoals vastgesteld door de SCvV-methode, opwaarts of neerwaarts kunnen beïnvloeden. Zo zal deel 2.c. zich buigen over de evolutie in de tijd van het specifieke profiel naar leeftijd en geslacht voor de langdurige zorguitgaven. In tegenstelling tot het profiel naar leeftijd en geslacht van de totale uitgaven, zou dat profiel zich herstellen in de loop van de tijd¹. In deel 3.b. behandelen we de kosten inzake overlijden die, omgekeerd, de impact van de leeftijd op de uitgaven voor gezondheidszorg zouden doen afzwakken.

Het volgende deel behandelt de desaggregatie van de gezondheidszorg naar twee types: de zorg die rechtstreeks aansluit bij de problematiek van de opvang van de vergrijzing (d.w.z. voornamelijk zorg voor langdurige afhankelijkheid) en de overige zorg (acute zorg).

2. Desaggregatie van de gezondheidszorg naar acute zorg en langdurige zorg

Het toenemende belang van de hoogste leeftijdscategorieën werpt de vraag op naar de toekomstige plaats van de langdurige zorg ten opzichte van de acute zorg. De gegevens waarover we beschikken, maken het mogelijk voor het jaar 1997 de langdurige zorg min of meer te onderscheiden. Ze omvat de thuiszorg, de verblijven in rustoorden voor bejaarden, in rust- en verzorgingstehuizen, in psychiatrische verzorgingstehuizen en in beschutte woningen.

Merk op dat de thuiszorg eveneens voor kortere periodes kan worden verstrekt. Aangezien we dat laatste type van thuiszorg niet kunnen isoleren uit de beschikbare gegevens, overschatten we waarschijnlijk enigszins de chronische of langdurige zorg. Onderlijnen we echter dat het aandeel van de uitgaven voor de langdurige zorg ten opzichte van de totale terugbetaalde uitgaven, verkregen op basis van die steekproef (12,2 %), nauw aansluit bij de schatting voor het referentiejaar op basis van de gegevens van de nationale rekeningen (11,4 %).

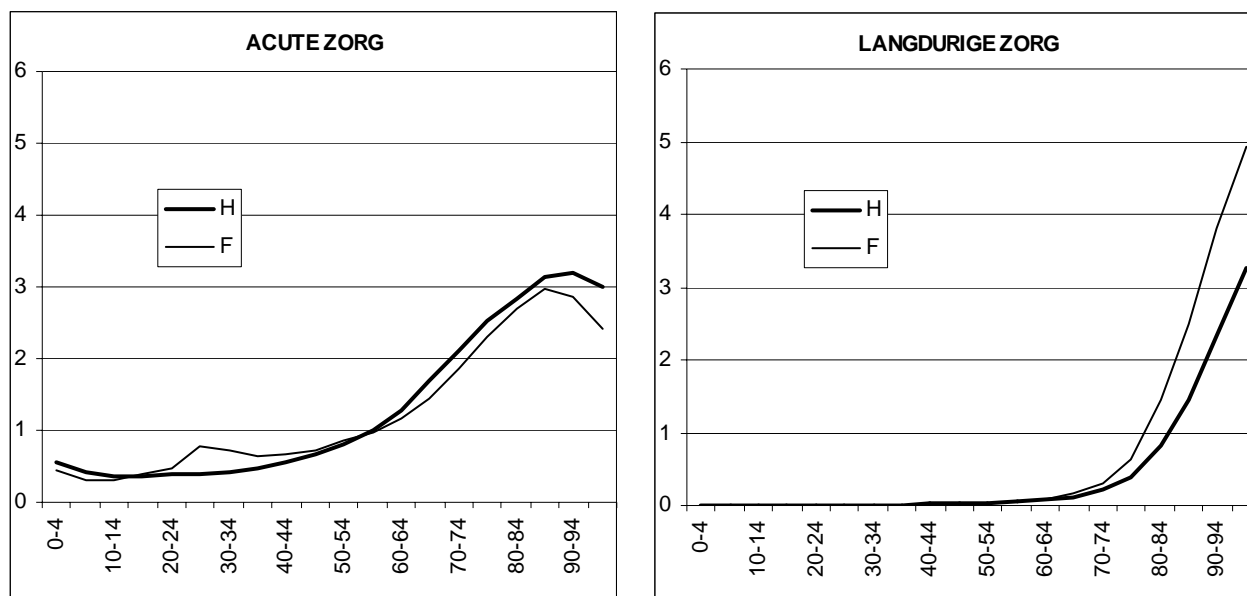
---

1. Op basis van voorlopige gegevens en, in tegenstelling tot het profiel naar leeftijd en geslacht van de langetermijnguitgaven, herstelt het uitgavenprofiel voor acute zorg zich niet in de tijd (zie deel 2.c.).

a. Profielen naar leeftijd en geslacht van de acute en de langdurige zorg

Figuur 28 geeft de uitgavenprofielen naar leeftijd en geslacht, gedesaggregeerd naar acute en langdurige zorg. Die twee zorgtypes hebben een sterk verschillend uitgavenprofiel naar leeftijd. De profielen worden opnieuw in een genormaliseerde vorm voorgesteld (in verhouding tot een gemiddelde uitgave van 1, voor alle leeftijden, zorgtypes en beide geslachten).

FIGUUR 29 - Profiel per leeftijd en geslacht van de uitgaven voor gezondheidszorg in 1997
(berekeningen door het FPB op basis van steekproefgegevens)

Vanaf 75 jaar stijgen de uitgaven voor langdurige zorg exponentieel met de leeftijd, terwijl ze voor de “acute zorg” de neiging hebben te dalen boven 85 jaar. De vrouwen consumeren gemiddeld minder acute zorg dan mannen, behalve tijdens de zwangerschap, maar consumeren aanzienlijk meer langdurige zorg vanaf 65 jaar.

b. Gedetailleerde resultaten van de gezondheidszorgprojectie

Op basis van de naar zorgtype opgesplitste profielen uit het vorige deel, hebben we vervolgens de resultaten van de projectie gedesaggregeerd naar die twee zorgtypes. Tabel 28 geeft de resultaten voor de totale gezondheidszorguitgaven (overheid en privé) en voor de totale overheidsuitgaven (namelijk de gezondheidszorguitgaven van de Sociale Zekerheid¹, de Gewesten² en de lokale overheden³).

1. De uitgaven van de Sociale Zekerheid omvatten de uitgaven in de werknemersregeling, de zelfstandigenregeling - met inbegrip van de kleine risico's zelfstandigen vanaf 2006-, van de DOSZ en van de overige regelingen.
2. De uitgaven van de Gewesten omvatten de gehandicaptenzorg.
3. De uitgaven van de lokale overheden omvatten de medische verstrekkingen van de OCMW's voor personen in moeilijkheden, met inbegrip van de verblijfskosten in de rusthuizen.

TABEL 28 - Projectie van de acute en de langdurige zorg: totale uitgaven en overheidsuitgaven voor gezondheidszorg
(in procent van het bbp)

in % van het BBP	2004	2010	2020	2030	2004-2030
Totale uitgaven (overheid en privé)	9.7	10.5	11.6	12.8	+3.2
- acute gezondheidszorg	8.4	9.0	9.9	10.8	+2.3
- langdurige gezondheidszorg	1.2	1.5	1.7	2.1	+0.8
Totale overheidsuitgaven	7.2	7.9	8.7	9.5	+2.3
- acute gezondheidszorg	6.3	6.8	7.4	8.0	+1.7
- langdurige gezondheidszorg	0.9	1.1	1.3	1.5	+0.6

Over de volledige projectieperiode (2004-2030) stijgen de totale uitgaven voor gezondheidszorg van 9,7 % naar 12,8 % van het bbp, dat betekent een groei van 3,2 procentpunt van het bbp. 2,3 procentpunt van die groei is toe te schrijven aan acute zorg en 0,8 procentpunt aan langdurige zorg.

De overheidsuitgaven van de Sociale Zekerheid worden geprojecteerd in de veronderstelling dat hun groei identiek is aan die van de totale uitgaven op het einde van de middellange termijn. De andere overheidsuitgaven voor gezondheidszorg volgen de evolutie van het bbp. In totaal stijgen de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg van 7,2 % van het bbp in 2004 naar 9,5 % in 2030, dat betekent een groei van 2,3 procentpunt van het bbp. 1,7 procentpunt van die groei is toe te schrijven aan acute zorg en 0,6 procentpunt aan langdurige zorg.

Tabel 29 geeft de groeivoeten van de totale uitgaven voor gezondheidszorg, gesaggreerd naar zorgtype en verklarende factor, met name het demografisch effect (verschillend voor de twee zorgtypes) en het effect "historische trendmatige evolutie"¹ (gelijk voor de twee zorgtypes²), namelijk het aandeel in de evolutie van de gezondheidszorguitgaven dat het gevolg is van volume- en prijswijzigingen in de gezondheidszorg bij ongewijzigde demografische structuur. De impact van de vergrijzing op de uitgaven voor langdurige zorg is veel groter dan op de uitgaven voor acute zorg.

TABEL 29 - Evolutie van de totale gezondheidszorguitgaven (overheid en privé) tijdens de periode 2010-2030: desaggregatie naar zorgtype en per verklarende factor
(in gemiddelde jaarlijkse groeivoet)

in gemiddelde jaarlijkse groeivoet	2010-2020	2021-2030	2004-2030 ^a
Uitgaven voor acute zorg	2.9	2.5	3.0
Totaal demografisch effect	0.7	0.7	-
- waarvan vergrijzingseffect	0.5	0.6	-
- waarvan effect van het bevolkingsvolume	0.2	0.2	-
Effect historische trendmatige evolutie	2.2	1.7	-
Uitgaven voor langdurige zorg	3.9	3.3	4.0
Totaal demografisch effect	1.7	1.6	-
- waarvan vergrijzingseffect	1.5	1.4	-
- waarvan effect van het bevolkingsvolume	0.2	0.2	-
Effect historische trendmatige evolutie	2.2	1.7	-

1. Voor een meer gedetailleerde verklaring van het effect "historische trendmatige evolutie", zie deel B., p.117. Voor een volledige verklaring, zie hoofdstuk III van het Jaarverslag van de SCvV (april 2004).
2. De raming van een afzonderlijke historische trendmatige evolutie voor die twee zorgtypes zal bestudeerd worden tegen het volgende verslag van de SCvV (2006).

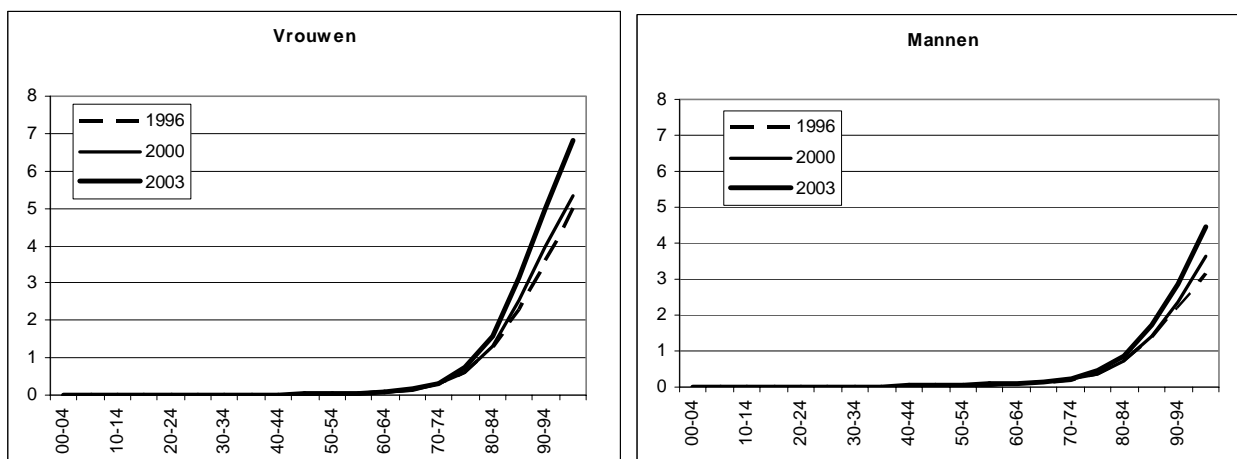
- a. De projectiemethode voor de middellange termijn is van toepassing tijdens de periode 2004-2009. Naast het demografisch effect, houdt ze ook rekening met de budgettaire maatregelen die van toepassing zijn tijdens de lopende regeerperiode.

c. Evolutie in de tijd van de langdurige zorgprofielen

De voorgaande delen hebben aangetoond dat het genormaliseerde profiel van de totale gezondheidszorguitgaven stabiel was tijdens de periode 1997-2000. Dit deel behandelt de evolutie in de tijd van het genormaliseerde langdurige zorgprofiel, waarvoor de impact van de vergrijzing het grootst is. Daartoe doen we een beroep op nieuwe gegevens over de gezondheidszorguitgaven, niet meer van een steekproef, maar van het totale aantal verzekerden van de verplichte ziekteverzekering tijdens de periode 1996-2003. Het gaat evenwel om voorlopige gegevens waarmee de evolutie van de uitgaven voor acute zorg nog niet kan worden bestudeerd.

Figuur 30 geeft de profielen naar leeftijd en geslacht, meer bepaald voor de langdurige zorg tijdens de periode 1996-2003. De profielen worden opnieuw gepresenteerd in een genormaliseerde vorm (in verhouding tot een gemiddelde uitgave van 1, voor alle leeftijden, zorgtypes en beide geslachten). Dit keer tonen de gegevens een groei van de profielen, vooral voor de vrouwen tijdens de periode 1996-2003, met inbegrip van een lichte stijging tijdens de periode 1996-2000. Ter herinnering, figuur 30 vertoonde een totaal profiel (langdurige én acute zorg) dat stabiel bleef in de periode 1997-2000. Vermits de acute zorg 88 % bedraagt van de totale overheidsuitgaven, kunnen we afleiden dat het profiel van de acute zorg tijdens die periode waarschijnlijk niet gestegen is.

FIGUUR 30 - Uitgaven voor langdurige gezondheidszorg: profielen per leeftijd en geslacht in 1996, 2000 en 2003
(Intermutualistisch Agentschap en Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg, berekeningen van het FPB)

De stijging van de langdurige profielen weerspiegelt volop de budgettaire herwaarderingsmaatregelen die werden goedgekeurd tijdens de twee regeerperiodes waarop de bestudeerde periode betrekking heeft. Zo is er bijvoorbeeld in de sector van de rusthuizen, de reconversie van ROB-bedden

---

(rustoorden voor bejaarden) naar duurdere RVT-bedden (rust- en verzorgingste-huizen), de herwaardering van de loonschalen van de werknemers (Sociaal Akkoord 2000) en de financiering van de palliatieve zorg; in de sector van de thuiszorg: de goedkeuring van een nieuwe nomenclatuur die in een forfait voor-ziet voor de meest afhankelijke personen en de financiering van de palliatieve zorg.

Gegeven een profiel naar leeftijd dat stijgt met de tijd, onderschat de huidige pro-jectiemethode van de SCvV enigszins de impact van de vergrijzing op de gezondheidszorguitgaven, vooral voor de langdurige zorg. Toch zou de impact van die onderschatting vrij beperkt zijn, omdat die uitgaven iets minder dan 1 % van het bbp bedragen (in 2004). Voor de acute zorg, die iets meer dan 6 % van het bbp uitmaakt (in 2004), zou de hypothese van de stabiele profielen over de tijd heen geen vertekende onderschatting mogen bewerkstelligen.

Hierbij wordt opgemerkt dat andere factoren dan wel weer kunnen leiden tot een overschatting van de toekomstige gezondheidszorguitgaven. Zo buigt het vol-gende deel zich over een tweede element dat de impact van de leeftijd op de gezondheidszorguitgaven zou afzwakken.

3. Gezondheidszorgkosten vlak voor het overlijden

De kosten voor gezondheidszorg aan het einde van het leven zijn doorgaans aan-zienlijk, ongeacht de leeftijd op het moment van overlijden. Samen met de toekomstige hogere levensverwachting, is de langetermijnprojectie van de ge-zondheidszorguitgaven gebaseerd op een methode die rekening houdt met dat effect, lager dan de projectie die zich beperkt tot een profiel dat stabiel blijft in de tijd. Batljan et al. (2004), bijvoorbeeld, voorzien voor Zweden tegen 2030 een ver-mindering van bijna 37 % van de uitgaven voor acute zorg in % van het bbp, t.o.v. een projectie die geen rekening houdt met de uitgaven op het einde van het leven.

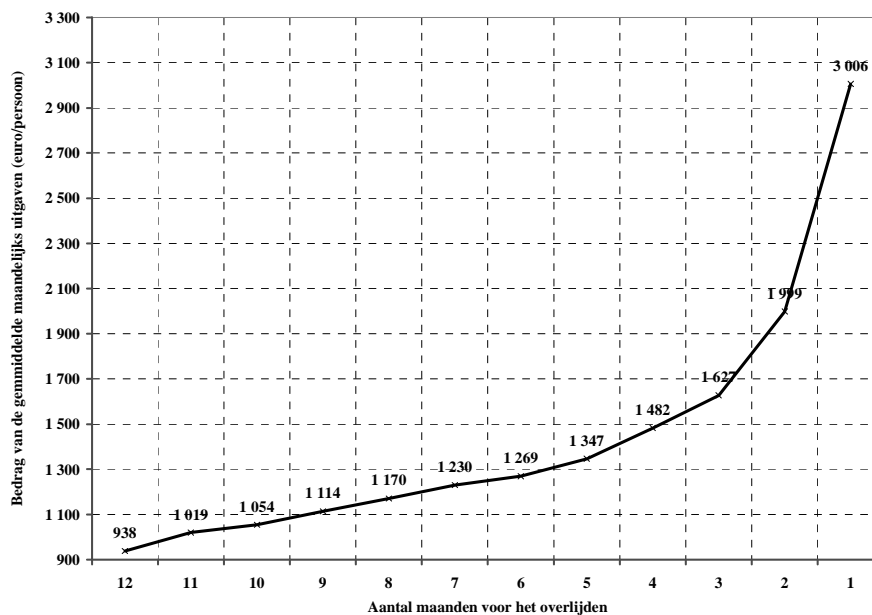
a. Omvang van de kosten aan het einde van het leven in België

Om de omvang van die kosten in België te illustreren, hebben we ons gebaseerd op de studie van Avalosse et al. (2005) die aantoont dat de kosten voorafgaand aan het overlijden ook in België erg hoog zijn. In het volgende deel proberen we de impact in te schatten van de verrekening van die kosten op de in dit rapport gekozen basisprojectie van de gezondheidszorg.

Avalosse et al. (2005) bestuderen de gezondheidszorguitgaven voor 232 000 over-lijdens tussen 1997 en 2002. Het gaat om leden van de Christelijke Mutualiteit van wie de totale overheidsuitgaven voor gezondheidszorg werden verzameld (de totale terugbetalingen via de Ziekteverzekering met inbegrip van de “kleine risi-co's” voor de zelfstandigen, maar met uitzondering van de terugbetalingen voor ambulante geneesmiddelen). De auteurs berekenen dat de uitgaven van de gese-lecteerde overledenen negen of tien keer hoger liggen dan die van de personen die in leven zijn tijdens het referentiejaar. In de loop van de beschouwde periode, bedroegen de uitgaven van de overleden personen jaarlijks tussen 7,5 en 8 % van de totale uitgaven, terwijl die personen 0,8 % à 0,9 % vertegenwoordigden van het totale aantal leden van de Christelijke Mutualiteiten. Figuur 31 toont het ex-ponentiële karakter van de uitgaven aan het einde van het leven. Ze toont de

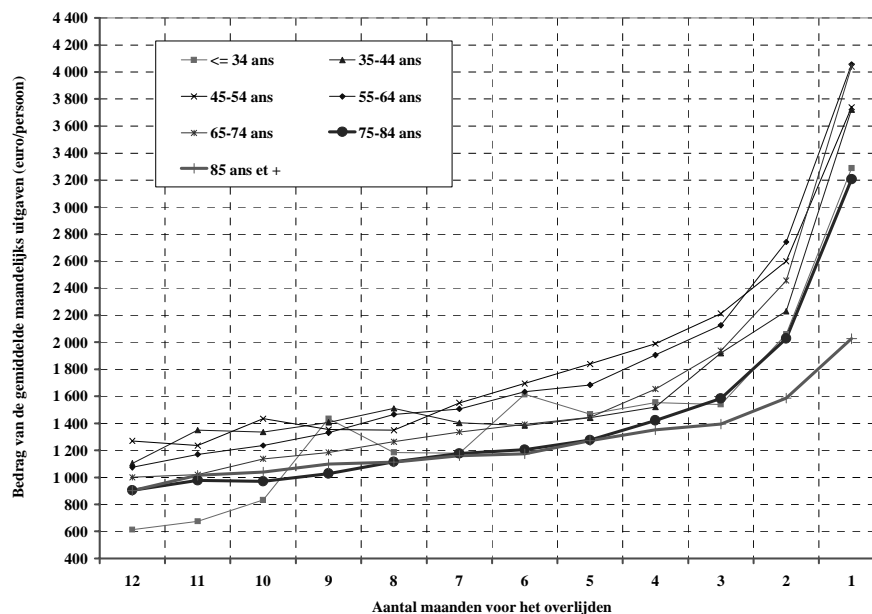
gezondheidszorguitgaven tijdens het laatste levensjaar (laatste twaalf maanden) van de personen die in 2002 overleden.

FIGUUR 31 - Uitgavenprofiel voor gezondheidszorg tijdens het laatste levensjaar (12 maanden) (Avalosse et al. (2005))

Daarnaast blijkt uit de studie van de uitgaven van de overledenen opgesplitst naar leeftijdscategorie dat het niet de alleroudsten zijn die voor de grootste gezondheidszorguitgaven zorgden tijdens hun laatste levensjaar.

FIGUUR 32 - Maandelijke uitgaven van de personen overleden in 2002 tijdens de laatste 12 maanden voor hun overlijden, volgens de leeftijd van overlijden (Avalosse et al. (2005))

Figuur 32 toont dat de uitgaven van de personen overleden na 75 jaar lager zijn dan de uitgaven van de personen die overleden tussen 45 en 75 jaar. De consumptiepiek ligt bij de leeftijdsgroep van 55 tot 64 jaar. De auteurs erkennen echter dat het moeilijk is die verschillen te verklaren en merken op dat “onder invloed van de grote technologische vooruitgang in de medische sector, het erg waarschijnlijk is dat die piek zich geleidelijk aan verplaatst naar hogere leeftijden” (p. 373, Avalosse et al. (2005)).

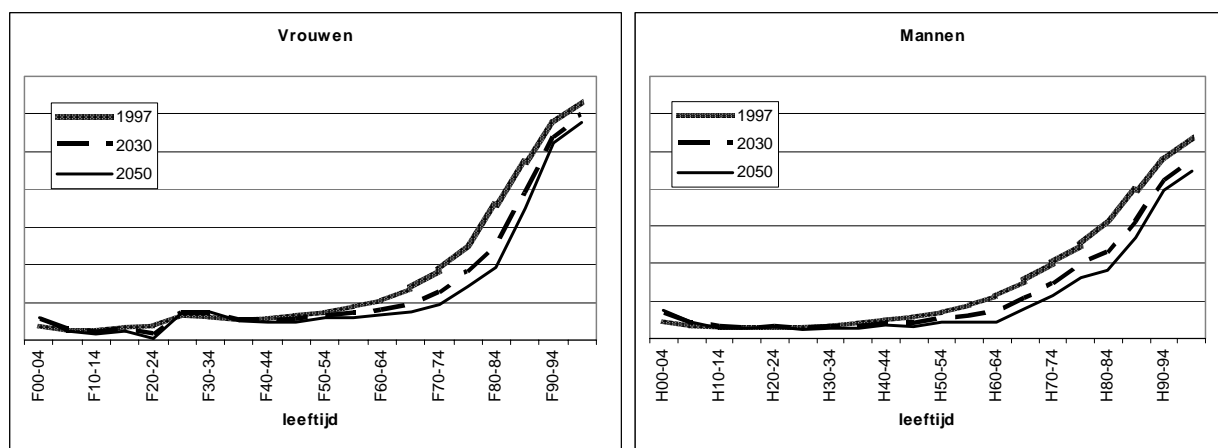
Om de impact van dat effect op onze resultaten te evalueren, behandelen we in het volgende deel een simulatie die rekening houdt met de toekomstige stijging van de levensverwachting.

b. Impact van de hogere levensverwachting in goede gezondheid op de gezondheidszorguitgaven

Om de impact van de kosten vlak voor het overlijden af te stemmen op onze basisprojectie, werd een tweede projectie-oefening uitgevoerd van de gezondheidszorguitgaven onder twee nieuwe hypothesen: 1) de toekomstige stijging van de levensverwachting zal in goede gezondheid verlopen, en 2) enkel de jaren die nog geleefd moeten worden (en niet de leeftijd bij de geboorte) hebben een impact op de gezondheidszorguitgaven. Concreet betekent dit dat steeds lagere kosten worden toegekend aan elke leeftijdscategorie op basis van het jaarlijks aantal bijkomende jaren levensverwachting in de loop van de projectieperiode. Bijvoorbeeld: iemand van 75 jaar, waarvan de levensverwachting in 2050 16 jaar bedraagt (tegenover 12 jaar in 2003), zal in 2050 dezelfde kosten voor gezondheidszorg hebben als iemand die een levensverwachting van 16 jaar had in 2003, namelijk een persoon van 70 jaar.

Op die manier hebben we de profielen voor elke leeftijdscategorie aangepast gedurende de hele projectieperiode. De profielen zijn geleidelijk naar rechts opgeschoven. Figuur 33 geeft de evolutie van de profielen¹ afzonderlijk voor mannen en vrouwen.

FIGUUR 33 - Uitgavenprofiel per leeftijdscategorie en geslacht (acute zorg en langdurige zorg): langere levensverwachting in goede gezondheid
(berekeningen door het FPB op basis van steekproefgegevens)

Een nieuwe projectie van de uitgaven voor gezondheidszorguitgaven werd op basis van die “dynamische” profielen uitgevoerd. Tabel 30 toont de resultaten ervan.

TABEL 30 - Hogere levensverwachting in goede gezondheid: impact op de projectie van de totale gezondheidszorguitgaven (overheid en privé)
(in procent van het BBP)

in % van het BBP	2004	2010	2020	2030	2050
Effect vergrijzing “vaste profielen”	9.7	10.1	10.8	11.5	13.0
Effect vergrijzing “correctie levensverwachting in goede gezondheid”	9.7	10.1	10.7	11.3	12.8

Zoals verwacht, is het effect van de vergrijzing in het nieuwe scenario zwakker dan in de basisprojectie op basis van vaste profielen². De impact van de verrekening van de langere levensverwachting in goede gezondheid laat zich het meest gevoelen vanaf 2020, het decennium waarin de “babyboom”-generatie de leeftijdscategorieën van 65 jaar en ouder bereikt.

Ter herinnering, deze simulatie is een extreem scenario van het mogelijke effect dat de verrekening van de kosten vlak voor het overlijden op onze projectieme-

1. De profielen werden hier niet in genormaliseerde vorm voorgesteld opdat de verschuivingen in de loop van de tijd beter zichtbaar zouden zijn.
2. De vermindering van het vergrijzingseffect in onze simulatie is lager dan die in bepaalde buitenlandse studies (zie bijvoorbeeld de studie van Madsen (2004)). Dat verschil is het gevolg van onze methodologie die geen rekening houdt met de vermindering van de gemiddelde kosten als gevolg van de toename van de levensverwachting. In onze berekening wordt enkel de relatieve vermindering van de oudere leeftijdsklassen t.o.v. de jongere leeftijdsklassen in aanmerking genomen.

---

thode van de gezondheidszorguitgaven kan hebben. In deze nieuwe simulatie zijn de uitgaven immers niet meer gebaseerd op de leeftijd (bij de geboorte), maar enkel op het aantal jaren dat men nog te leven heeft. De meeste auteurs zijn het er echter over eens dat beide elementen een impact hebben op de gezondheidszorguitgaven. Bovendien zijn de profielen volledig afgestemd op de langere levensverwachting, waarbij men er van uitgaat dat de verlenging van de levensverwachting helemaal in goede gezondheid zal verlopen.

Niettemin zou de expliciete verrekening van de kosten vlak voor overlijden in de projectiemethode van de SCvV, de impact van de vergrijzing op de toekomstige gezondheidszorguitgaven verminderen. In deel D.3 hebben we vastgesteld dat een verhoging van de uitgavenprofielen naar leeftijd voor langdurige zorg op haar beurt kon leiden tot een lichte onderschatting van de toekomstige uitgaven in de basisprojectie.

D. Besluit

In dit hoofdstuk werden de resultaten van de projectie van de gezondheidszorguitgaven in detail gepresenteerd. Om de impact van de vergrijzing beter te kunnen inschatten, zijn de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg in twee types opgedeeld: enerzijds de langdurige zorg (voornamelijk de verzorging van langdurig hulpbehoevenden) en anderzijds de acute zorg (alle andere gezondheidszorg). De vergrijzing heeft een veel belangrijkere impact op de uitgaven voor langdurige zorg dan op die voor acute zorg.

In dit hoofdstuk werd eveneens een beschrijvende analyse gegeven van de uitgavenprofielen naar leeftijd en geslacht, zowel voor de totale uitgaven als voor de uitgaven voor langdurige zorg. Hoewel het leeftijds- en geslachtsprofiel van de totale uitgaven (acute en langdurige zorg) relatief stabiel verloopt over de periode 1997-2000, neemt het met verloop van tijd een duik wat betreft de langdurige zorg. De weerhouden methodologie van de projectie van de gezondheidszorguitgaven gaat uit van de hypothese dat de leeftijds- en geslachtsprofielen stabiel zijn doorheen de tijd. De resultaten van de projectie, in het bijzonder die voor de langdurige zorg, riskeren dus de impact van de vergrijzing te onderschatten.

Omgekeerd zou het in rekenschap nemen van de kosten vlak voor het overlijden in de methodologie van de projectie van de SCvV, de impact van de vergrijzing op de gezondheidszorguitgaven verminderen. Andere voornamelijk niet-demografische factoren, zoals de technologische verspreiding onder steeds hogere leeftijdsklassen, tenderen dan weer naar een opwaarts effect op de toekomstige gezondheidszorguitgaven.

E. Bibliographie

Avalosse, H., Léonard C. (2005). *Effets du vieillissement de la population sur l'évolution des dépenses de soins de santé. Un essai de clarification*. 16ème Congrès des Economistes belges de Langue française.

Gerdtham, U-G., Jönsson, B. (2000). *International comparisons of health expenditure*. Handbook of health economics (p.11-53).

Grignon, M. (2003). *Les conséquences du vieillissement de la population sur les dépenses de santé*. Questions d'économie de la santé (n°66).

Hoge Raad van Financiën. Studiecommissie voor de vergrijzing (2004). *Jaarlijks Verslag*.

Jacobzone, S. (2005). *Ageing and the diffusion of new technologies - Challenges for OECD social and health care systems*. 16ème Congrès des Economistes belges de Langue française.

Madsen, M. (2004). *Methodologies to incorporate "death-related" costs in projections of health and long-term care based on Danish data*. Ministère des Finances danois.

RIZIV (2003). *Dépenses normatives des organismes assureurs dans l'assurance obligatoire. Un modèle sur base de données individuelles. Avis des équipes universitaires*.

V De pensioenhervorming van 1996 in de werknemers- en de zelfstandigenregeling

A. Inleiding

De Kaderwet van 26 juli 1996 heeft met ingang van 1 juli 1997 een pensioenhervorming ingevoerd in de werknemers- en de zelfstandigenregeling. De hervorming, ter uitvoering van de EG-richtlijn inzake gelijkberechtiging van mannen en vrouwen, verhoogt geleidelijk de wettelijke pensioenleeftijd van de vrouw alsook de noemer van de berekeningsbreuk. Over dezelfde periode en aan hetzelfde tempo, verhoogt de leeftijd waarop de vrouwen rechten hebben in de overige takken van de sociale zekerheid. De wettelijke pensioenleeftijd die oorspronkelijk op 60 jaar was vastgesteld, wordt opgetrokken tot 61 jaar vanaf 1 juli 1997, 62 jaar vanaf 1 januari 2000, 63 jaar vanaf 1 januari 2003, 64 jaar vanaf 1 januari 2006 en 65 jaar vanaf 1 januari 2009. De noemer van de berekeningsbreuk van het pensioen stijgt gelijkmatig van 40 naar 45. Zowel voor mannen als voor vrouwen blijft de pensioenleeftijd flexibel indien de loopbaanvoorwaarde, over alle stelsels heen, vervuld is¹. Die loopbaanvoorwaarde wordt verhoogd van 20 jaar in 1997 naar 35 jaar vanaf 2005. Die verhoging verloopt in schijven van twee jaar tussen 1997 en 2004, en van één jaar voor 2005.

Die hervorming in de werknemers- en zelfstandigenregeling zou ertoe leiden dat de pensioneringsleeftijd verhoogt en dat men langer actief of in andere vormen van inactiviteit dan het pensioen (brugpensioen, invaliditeit,...) blijft. De analyse van de weerslag van de pensioenhervorming in dit hoofdstuk wordt gevoerd op twee niveaus, de toetreding tot het pensioen en de voortzetting van een ander statuut in één van beide regelingen. Die dubbele benadering is geenszins overtollig. Enerzijds bestaat er binnen een regeling geen eenduidige overeenkomst tussen de toetreding tot het pensioen en de voortzetting van een ander statuut. Wie met pensioen gaat in een welbepaalde regeling (bijvoorbeeld de werknemersregeling) kan immers tot aan de vooravond van zijn pensionering onder een andere regeling vallen (zelfstandigenregeling of openbaar ambt) of inactief zijn en dus tot geen enkel arbeids- of socialezekerheidsstelsel behoren. Zelfs al zijn ze niet direct opspoorbaar in de statistische gegevens, toch vormen de potentiële pensioengerechtigden die tot voor hun pensionering niet vielen onder een ander statuut van dezelfde regeling, geen marginale groep, zoals verder zal blijken.

Anderzijds kan de toetreding tot het pensioen lang of minder lang worden uitgesteld naargelang het oorspronkelijke statuut (en naargelang de regeling).

---

1. Een uitzondering hierop zijn de gerechtigden op een voltijds conventioneel brugpensioen die enkel op de wettelijke leeftijd kunnen toetreden.

Het is dus interessant om na te gaan in welke mate de voortzetting van de statuten van beide regelingen, en vooral het statuut van actieve, wordt verlengd als gevolg van de pensioenhervorming.

De hier voorgestelde analyse van de weerslag van de hervorming, richt zich hoofdzakelijk op de evolutie van de aantallen. Andere effecten, zoals macro-economische, budgettaire of herverdelende effecten van de hervorming worden hier niet onderzocht.

B. De pensioenhervorming en het pensioneringsgedrag van de vrouw¹

1. Intrede van de vrouw in de pensioenregeling voor werknemers

Vóór de pensioenhervorming had bijna de helft van de 60-jarige vrouwen een rustpensioen in de werknemersregeling. Als gevolg van de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd en de verstrenging van de loopbaanvoorwaarde zal een aanzienlijk deel van de 60-jarige vrouwen hun pensioen moeten uitstellen. Hierna bekijken we de evolutie tussen 1995 en 2003 van het aandeel gepensioneerde vrouwen tot de vrouwelijke bevolking van 59 tot 65 jaar. De gegevens van het aantal gepensioneerden² zijn afkomstig van de Rijksdienst voor Pensioenen (RVP) en geven de situatie per leeftijd op 1 januari. Hierdoor zijn zij representatief voor de individuen die een pensioen hebben wanneer ze de leeftijd bereiken tijdens het voorgaande jaar. In tabel 31 en ook in de volgende tabellen, wordt bijvoorbeeld het aandeel gepensioneerden op 61 jaar in 2000 berekend op basis van het aantal gepensioneerden van de RVP op 61 jaar op 1 januari 2001. Uit het aandeel gepensioneerden tot de bevolking kunnen we dan de toetredingsgraden tot het pensioenstelsel op de verschillende leeftijden afleiden³. De toetredingsgraad berekent het aantal gepensioneerden, in verhouding tot de bevolking, die binnenkomen in de pensioenregeling in jaar t wanneer ze de leeftijd a bereiken. We bekijken hier enkel de leeftijden van 60 tot 65 jaar; gepensioneerden die voor of na deze leeftijd toetreden worden niet besproken.

De toetredingsgraad, berekend in verhouding tot de vrouwelijke bevolking van dezelfde leeftijd, weerspiegelt echter niet enkel de effecten van de pensioenhervorming. De toetredingsgraden worden immers ook beïnvloed door de evolutie van de potentiële pensioengerechtigden. Voor de werknemers bestaan de potentiële pensioengerechtigden op 59 jaar uit:

-
1. Ook de invloed van de pensioenhervorming op het pensioneringsgedrag van de man werd onderzocht (i.e. de verhoging van de loopbaanvoorwaarde). Hieruit konden we niet besluiten dat de hervorming al een effect zou hebben op de toetredingsgraden van de man omdat hij meestal aan de (strenger wordende) loopbaanvoorwaarde voldoet.
    2. Merk op dat er in de statistieken van de RVP een onderscheid wordt gemaakt tussen “zuivere” en “gemengde” rustpensioenen. Een “gemengd” pensioen is afkomstig van een gemengde loopbaan als werknemer en zelfstandige waardoor men uit beide regelingen een pensioen ontvangt; een “zuiver” pensioen komt van een loopbaan ofwel als werknemer, ofwel als zelfstandige. Een “gemengd” pensioen wordt tweemaal geteld in de statistieken van de RVP, éénmaal in de werknemersregeling en éénmaal in de zelfstandigenregeling waardoor er dubbelstellingen ontstaan van het aantal gepensioneerden.
    3. Voor meer informatie over de methodologie, zie bijlage.

-
- individuen die zich in de werknemersregeling bevinden (uitgezonderd gepensioneerden): als werkende, werkloze (inclusief oudere werklozen), invalide, bruggepensioneerde of voltijdse loopbaanonderbreker;
  - de inactivieën (zij genieten geen sociale uitkering) die in het verleden als werknemer gewerkt hebben;
  - individuen die zich in een andere regeling zoals die van de zelfstandigen of het openbaar bestuur bevinden en die in het verleden een loopbaan als werknemer gehad hebben.

Een daling in de toetredingsgraad van de 60-jarige vrouwen tot het werknemerspensioen, zou kunnen te wijten zijn aan de stijgende leeftijds- en loopbaanvoorwaarde. Maar die daling kan tegengewerkt worden door de stijgende activiteitsgraad van de vrouw waardoor de potentiële pensioengerechtigden in de werknemersregeling stijgen. Dat effect zou kunnen worden uitgefilterd door de toetredingsgraad te relateren tot de individuen in de werknemersregeling op 59 jaar (exclusief gepensioneerden).

Het is echter zeer moeilijk om de potentiële pensioengerechtigden die uit een andere regeling dan die van de werknemers of uit de inactiviteit komen, te onderscheiden. Nochtans blijkt dat een groot deel van de gepensioneerde vrouwelijke werknemers zich op 59-jarige leeftijd niet in de werknemersregeling bevindt maar in de inactiviteit of in een andere regeling. Zo bevond in 1997 ongeveer 27 % van de 59-jarige vrouwen zich in de werknemersregeling (op de arbeidsmarkt of in een sociale zekerheidstelsel) en dus ruim 70 % was inactief of bevond zich in een andere regeling. Zes jaar later, was 50 % van de vrouwen van 65 jaar gepensioneerd in de werknemersregeling (zie tabel 31). Dit betekent dat vele vrouwen die op 59 jaar niet in de werknemersregeling zitten, later wel hun rustpensioen opnemen in die regeling. Gezien dit hoge percentage, wordt het voorstel om de toetredingsgraad te relateren tot de individuen uit de werknemersregeling op 59 jaar, niet weerhouden.

Bovendien zijn er, naast de hervorming en de evolutie van de potentiële pensioengerechtigden, nog factoren die de evolutie van de toetredingsgraden beïnvloeden. Elementen zoals de familiale situatie, de gezondheidstoestand, het inkomensniveau of de algemene economische situatie kunnen ook een rol spelen bij het keuzeprocess. Bij de verdere analyse houden we echter geen rekening met deze factoren.

a. Globale pensioenintrede in de werknemersregeling

i. Belangrijkste effecten van de pensioenhervorming

Vóór de pensioenhervorming neemt ruim 47 % van de 60-jarige vrouwen haar pensioen op op 60 jaar (zie tabel 31). Na deze wettelijke pensioenleeftijd is de toetreding veel geringer: ruim 3 % komt nog binnen op 61 jaar en nog enkelen op 62 jaar. Op 63 en 64 jaar is er in netto termen geen toetreding meer omdat er enerzijds nog weinig nieuwe toetredingen zijn en anderzijds ook vele vrouwen het pensioenstatuut verlaten omdat het koppel het gezinspensioen van de man verkiest (zie verder).

Als gevolg van de pensioenhervorming zal de meerderheid van de vrouwen haar pensioen uitstellen conform de leeftijdsvoorwaarde. Zoals in het verleden zullen

---

zij dus voornamelijk toetreden op de wettelijke pensioenleeftijd. Een minderheid van de vrouwen zal gebruik maken van de mogelijkheid om vervroegd toe te treden. Immers, met de hervorming ontstaat er ook voor de vrouwen de mogelijkheid om vóór de wettelijke pensioenleeftijd hun pensioen op te nemen, namelijk indien zij aan de loopbaanvoorwaarde voldoen. Er zijn dus drie factoren waarmee de pensioenhervorming op het pensioneringsgedrag van de vrouw kan inspelen: enerzijds zijn er vrouwen die moeten wachten tot ze de wettelijke pensioenleeftijd bereiken (of niet meer zullen toetreden) omdat ze niet aan de loopbaanvoorwaarde voldoen¹. Ten tweede zijn er vrouwen die hun pensionering uitstellen omdat ze willen blijven werken of de uitkering uit de sociale zekerheid² voordeliger is dan hun rustpensioen. Dit laatste wordt immers berekend in functie van de lengte van de loopbaan. Ten slotte zal een deel van de vrouwen haar pensioen later opnemen en langer in de sociale zekerheid (of actief) blijven omdat ze op die manier de teller in hun pensioenberekening kunnen verhogen (via het systeem van gelijkgestelde dagen).

We kunnen het gedrag van de vrouw illustreren aan de hand van de toetredingsgraden uit tabel 31. Terwijl in 1996 de toetredingsgraad op 60 jaar 48 % was, daalt deze naar 31 % in 1997³ en 15 % in 1998 omdat de wettelijke leeftijd verhoogd is tot 61 jaar. De toetredingsgraad op 61 jaar gaat van 19 % in 1998 tot 31 % in 1999 en daalt tot 3,4 % in 2000 als gevolg van de stijging van de leeftijdsvoorwaarde in 2000 tot 62 jaar. In 2001 en 2002 treedt 30 % van de vrouwen die 62 jaar worden op deze leeftijd toe, in 2003 daalt dit tot minder dan 2 % als gevolg van de stijging van de wettelijke pensioenleeftijd tot 63 jaar. In de jaren waarin de leeftijdsvoorwaarde toeneemt, 1997 (1 juli), 2000 en 2003, zijn de toetredingsgraden relatief klein.

Verder zien we in tabel 31 dat de toetredingsgraden op 60 jaar na 1998 verder dalen van 13 % in 1999 tot 9 % in 2003. Ook op 61 jaar daalt de toetreding verder na 2000: van 2,8 % naar 2,5 %. Merk op dat die dalingen hoogstwaarschijnlijk tegengewerkt worden door de toenemende activiteitsgraad van vrouwelijke werknemers in het verleden, maar zoals reeds aangehaald, kunnen we dit effect niet onderscheiden. Deze daling in de toetredingsgraad kan verklaard worden doordat enerzijds steeds minder vrouwen aan de strenger wordende loopbaanvoorwaarde voldoen en anderzijds verkiezen zij om langer te blijven werken of om een andere sociale zekerheidsuitkering te blijven genieten. In de volgende paragrafen worden de effecten van de hervorming op de toetreding voor de verschillende jaren en leeftijden in detail besproken.

-
1. Of ze een voltijds brugpensioen genieten waardoor ze enkel op de wettelijke pensioenleeftijd kunnen toetreden.
  2. Over dezelfde periode als de pensioenhervorming en aan hetzelfde tempo verhoogt de leeftijd waarop de vrouwen rechten hebben in de overige takken van de sociale zekerheid.
  3. Het effect van de stijging van de leeftijdsvoorwaarde van juli 1997 is gespreid over twee jaren: 1997 en 1998.

TABEL 31 - Aandeel van de vrouwelijke gepensioneerd in de bevolking en toetredingsgraden in de pensioenregeling voor werknemers, in %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gepensioneerd in de pensioenregeling voor werknemers, als % van de bevolking									
59 jaar	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
60 jaar	47.8	48.0	31.2	15.5	13.1	10.9	10.1	10.1	9.6
61 jaar	50.6	51.3	51.7	50.0	46.3	16.5	13.6	12.9	12.6
62 jaar	50.8	50.8	51.3	51.7	51.6	49.8	46.5	44.3	14.5
63 jaar	49.9	50.1	50.1	50.6	51.2	51.1	50.6	49.3	49.3
64 jaar	48.5	49.2	49.4	49.5	50.3	50.4	50.5	50.4	49.3
65 jaar	48.0	49.0	49.7	50.1	49.9	50.3	50.6	50.9	51.0
Toetredingsgraad in de pensioenregeling voor werknemers, in % van de bevolking									
60 jaar		47.9	31.1	15.4	13.0	10.6	9.9	9.9	9.3
61 jaar		3.5	3.7	18.8	30.8	3.4	2.8	2.8	2.5
62 jaar		0.2	0.0	0.0	1.5	3.6	30.0	30.7	1.6
63 jaar		-0.7	-0.7	-0.7	-0.5	-0.5	0.8	2.8	4.9
64 jaar		-0.7	-0.7	-0.6	-0.4	-0.8	-0.6	-0.2	0.0
65 jaar		0.6	0.5	0.7	0.4	0.0	0.2	0.4	0.6

1 juli 1997: wettelijke pensioenleeftijd = 61 jaar; loopbaanvoorwaarde= 20 jaren

De invloed van de stijging van de leeftijdsvoorwaarde op de toetredingsgraad spreidt zich voornamelijk over 2 jaren: 1997 en 1998. Het aandeel vrouwen dat haar werknemerspensioen opneemt op 60 jaar daalt van 48 % in 1996 tot 15 % in 1998. Tot 2005 verstrengt de loopbaanvoorwaarde zodat het aandeel vervroegde intredes over deze periode verder zal dalen (zie verder).

In 1998 is de toetredingsgraad op 61 jaar merkelijk kleiner dan in 1999, respectievelijk 19 % en 31 %. Vrouwen die in de eerste helft van 1997 60 jaar werden, konden dan immers nog toetreden en enkel diegenen die hun pensioen in de tweede helft van 1997 uitgesteld hadden, treden in 1998 binnen op 61 jaar.

1 januari 2000: wettelijke pensioenleeftijd = 62 jaar, loopbaanvoorwaarde=26 jaren

Het aandeel van de nieuwe gepensioneerd werknemers is relatief klein in 2000. Een groot deel van de generatie vrouwen van 59 jaar in 1998 die niet aan de loopbaanvoorwaarde voldoet, zal haar pensionering een jaar uitstellen: zij worden immers 61 jaar in 2000 en bereiken de nieuwe wettelijke leeftijd pas in 2001. In 2001 neemt 30 % van de 62 jarigen haar rustpensioen op, net zoals in 2002. Merk op dat de vrouwen die 62 jaar worden in 2000 geen effect ondervinden van de toename van de wettelijke pensioenleeftijd aangezien zij voornamelijk op pensioen gegaan zijn op 61 jaar in 1999.

1 januari 2003: wettelijke pensioenleeftijd = 63 jaar, loopbaanvoorwaarde=32 jaren

Ook bij de verhoging van de pensioenleeftijd tot 63 jaar in 2003, is er een lagere intrede in de pensioenregeling. Ruim 9 % van de 60 jarige vrouwen voldoet aan de loopbaanvoorwaarde en verkiest om toe te treden. De vervroegde intredes op 61 en 62 jaar zijn veel lager.

ii. Vervroegde toetreding en de gemiddelde pensioneringsleeftijd

De toetredingsgraden uit tabel 31 kunnen ook worden voorgesteld per generatie (geboortejaar). Onderstaande tabel geeft voor de generaties vrouwen van 59 jaar in 1995 tot 1999 de toetredingsgraden vóór de wettelijke leeftijden, op de wettelijke leeftijden en één jaar na de wettelijke leeftijden.¹ Hieruit kan de evolutie worden afgeleid van het aandeel vervroegde toetreders bij de verschillende generaties. Immers, als gevolg van de hervorming ontstaat er ook voor de vrouwen een flexibele pensioenleeftijd (afhankelijk van de lengte van de loopbaan).

TABEL 32 - De toetredingsgraden, vervroegde toetreding en gemiddelde pensioneringsleeftijd in de pensioenregeling voor werknemers, per generatie

Generatie vrouwen van 59 jaar in...	1995	1996	1997	1998	1999
Toetredingsgraad (%) op :					
60 jaar	47.9	31.1	15.4	13.0	10.6
61 jaar	3.7	18.8	30.8	3.4	2.8
62 jaar		1.5	3.6	30.0	30.7
63 jaar				2.8	4.9
Aandeel van vervroegde toetreding en gemiddelde pensioneringsleeftijd					
- Aandeel vervroegde toetreders (%)	0.0		31.0		27.3
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a	60.1	60.4	60.8	61.5	61.7
- Verschil pensioneringsleeftijd t.o.v. de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	4.2	9.1	17.4	19.3

a. Dit is de gemiddelde leeftijd waarop de vrouw haar rustpensioen opneemt als gehuwde vrouw (gezinsbedrag of bedrag alleenstaande), als niet-gehuwde vrouw of als het rustpensioengedeelte bij een rust-en overlevingspensioen. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 is gedeeltelijk gebaseerd op ramingen. De toetredingsgraden voor de 65 jarige (in 2004 en 2005) en voor de 64 jarige (in 2004) zijn gebaseerd op hypothesen die afgeleid zijn uit het pensioneringsgedrag in het verleden.

Hoewel het hier nog om een relatief korte observatieperiode gaat, stellen we een daling vast in het aandeel vervroegde toetreders: van de generatie pensioengerechtigde vrouwen van 59 jaar in 1997 trad 31 % vervroegd toe, voor de generatie 59-jarigen in 1999 was dit nog 27 %². Dit is onder meer te verklaren door een meer dan proportionele verstrenging van de loopbaanvoorwaarde over deze periode, van respectievelijk 24 jaar naar 30 jaar.

Een meer synthetische indicator om de weerslag van de pensioenhervorming te meten, is de gemiddelde pensioneringsleeftijd van een generatie, waarbij we veronderstellen dat de toetreding volledig gebeurt tussen 60 en 65 jaar. Als gevolg van de hervorming stijgt de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen

1. Gegeven de aard van de statistieken, worden in tabel 32 ook de toetredingsgraden op de leeftijd na de wettelijke pensioenleeftijd vermeld. De gegevens zijn gebaseerd op de betalingsstatistieken van de RVP, waardoor het waarschijnlijk is dat uitkeringsgerechtigden waarvan het pensioendossier nog in behandeling is op 1 januari en die dus nog niet betaald zijn geweest, ook niet in de statistiek voorkomen. Dit probleem stelt zich voornamelijk bij nieuwe betalingen en dus vooral bij de jongste generaties. Het jaar nadien en dus één jaar ouder, komen zij dan wel voor in de statistieken.
2. Merk op dat we ook de toetredingsgraad van het jaar en de leeftijd na de wettelijke pensioenleeftijd opnemen in de berekening van het aandeel vervroegde toetreders. Dit is het gevolg van het eerder vermelde probleem gelegen in de aard van de statistieken (vertraging betalingsstatistieken).

---

hun rustpensioen opnemen¹ van 60,1 voor de vrouwen die 59 jaar waren in 1995, naar 60,8 jaar voor vrouwen van 59 in 1997 tot 61,7 jaar voor 59-jarige vrouwen in 1999 (tabel 32). Of nog, als gevolg van de verhoging van de leeftijdsvoorwaarde met 1 jaar (en de stijgende loopbaanvoorwaarde) stelt de vrouw haar pensioen met gemiddeld 9 maanden uit².

Ter informatie, de gemiddelde leeftijd waarop de man zijn rustpensioen in het werknemersstelsel opneemt, blijft over deze periode vrij constant, namelijk rond 63,5 jaar. Dit wijst er op dat de meeste mannen hun pensioen niet moeten uitsellen omdat zij aan de loopbaanvoorwaarde voldoen (voor de generatie 59-jarigen in 1999 is dat 30 jaar).

iii. Het aandeel vrouwelijke gepensioneerden in de bevolking: met en zonder hervorming

Het aandeel vrouwen tussen 60 en 64 jaar met een werknemerspensioen daalt naarmate de pensioenhervorming verder evolueert. Om het effect van de hervorming hierop te onderzoeken, vergelijken we het geobserveerde aandeel vrouwen met een rustpensioen met een situatie zonder hervorming. Dat laatste creëren we door te veronderstellen dat de generaties vrouwen van 59 jaar (vanaf 1996) hetzelfde pensioneringsgedrag vertonen als de laatste generatie vrouwen die geen invloed van de pensioenhervorming gekend heeft, met name de vrouwen die 59 jaar werden in 1995. In tabel 33 wordt het aandeel van de vrouwen in de bevolking voorgesteld in het geval er geen hervorming zou zijn geweest (de hypothetische cijfers staan cursief gedrukt). Hieruit blijkt dat het globale aandeel gepensioneerde vrouwen in de leeftijdscategorie 60-64 jaar zonder hervorming rond de 50 % zou blijven schommelen tussen 1996 en 2003. Door de hervorming zou dit aandeel ongeveer 3 procentpunt lager liggen in 1997 en 23 procentpunt in 2003, namelijk op 27,4 % van de bevolking in die leeftijdscategorie.

-
1. Als gevolg van de gehanteerde berekeningsmethode, zal de werkelijke globale gemiddelde pensioneringsleeftijd onderschat zijn. De methode is gebaseerd op de evolutie van de stock van het aantal gepensioneerden, in percentage van de bevolking (zie bijlage 3). Die stock zal veranderen in functie van intredes in de pensioenregeling en uittredes (voornamelijk vrouwen die hun pensioenstatuut verlaten ten voordele van het gezinspensioen van hun man). Die uittredes doen zich per definitie voor na de intredes en dus op latere leeftijden, en zijn niet verwaarloosbaar (zie verder). Hierdoor zal de berekende gemiddelde pensioneringsleeftijd, gebaseerd op de evolutie van de stock van de gepensioneerden over alle categorieën heen, de werkelijke pensioneringsleeftijd onderschatten.
  2. Gezien de onderschatting van de globale gemiddelde pensioneringsleeftijd en de overschatting van de pensioneringsleeftijd bij de vrouwen met een rust- en overlevingspensioen (zie verder), kan de globale gemiddelde pensioneringsleeftijd van de vrouw in de werknemersregeling niet als het (gewogen) gemiddelde van de categorieën worden berekend.

TABEL 33 - Aandeel van de gepensioneerde werknemers in de leeftijdscategorie 60-64 jaar in de bevolking: vergelijking zonder hervorming en met hervorming (geobserveerd)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gepensioneerden in het werknemersstelsel (in % van de bevolking) per leeftijd, zonder hervorming								
60 jaar	48.0	48.0	48.0	48.0	48.2	48.2	48.2	48.2
61 jaar	51.3	51.7	51.7	51.7	51.7	51.8	51.8	51.8
62 jaar	50.8	51.3	51.7	51.7	51.7	51.7	51.8	51.8
63 jaar	50.1	50.1	50.6	51.2	51.2	51.2	51.2	51.4
64 jaar	49.2	49.4	49.5	50.3	50.4	50.4	50.4	50.5
Effecten van de hervorming: aandeel van de gepensioneerden (in %) in de leeftijdsklasse 60-64...								
(1) zonder hervorming	49.9	50.1	50.3	50.6	50.7	50.7	50.7	50.6
(2) met hervorming (observatie)	49.9	46.7	43.2	42.3	36.0	35.5	34.6	27.4
Vershil (2)-(1)	0.0	-3.4	-7.1	-8.3	-14.7	-15.3	-16.1	-23.2

b. Pensioenintrede, opgedeeld per pensioencategorie

We kunnen de vrouwen met een rustpensioen als werknemer opdelen volgens de pensioencategorieën¹, i.e. gehuwde vrouwen met pensioen aan bedrag alleenstaande, ongehuwde vrouwen met pensioen aan bedrag alleenstaande of weduwen met een rust-en overlevingspensioen.

1. We gaan hier niet verder in op de categorie "gehuwde vrouwen met een pensioen aan gezinsbedrag" (dit is het geval wanneer de man geen eigen pensioen zou hebben) omdat deze categorie in zeer beperkte mate voorkomt. In 2004 bedroeg het aantal gepensioneerde vrouwen in deze categorie 0,16% van het totaal aantal vrouwen met een rustpensioen.

i. Gehuwde vrouwen met een pensioen aan "bedrag alleenstaande"

TABEL 34 - Aandeel in de bevolking, toetredingsgraden, vervroegde toetreding (in %) en gemiddelde pensioneringsleeftijd - werknemerspensioen, gehuwde vrouwen- bedrag alleenstaande

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gehuwde vrouwen met een rustpensioen aan bedrag alleenstaande in de bevolking (%)									
59 jaar	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
60 jaar	33.7	33.6	21.5	10.7	9.0	7.6	7.2	7.3	6.9
61 jaar	34.5	34.7	34.9	33.7	31.4	11.1	9.2	8.9	8.7
62 jaar	33.4	33.3	33.4	33.6	33.4	32.8	30.5	28.8	9.7
63 jaar	31.5	31.5	31.5	31.5	32.0	31.9	32.1	31.0	30.7
64 jaar	28.8	29.7	29.5	29.7	30.0	30.3	30.3	30.7	29.7
65 jaar	26.9	27.8	28.6	28.7	28.7	28.8	29.0	29.1	29.8
Toetredingsgraad tot het werknemerspensioen (%)									
60 jaar		33.6	21.4	10.7	8.9	7.4	7.0	7.1	6.7
61 jaar		1.0	1.2	12.2	20.7	2.0	1.6	1.7	1.4
62 jaar		-1.2	-1.3	-1.3	-0.3	1.4	19.4	19.6	0.9
63 jaar		-1.9	-1.8	-1.9	-1.6	-1.5	-0.7	0.5	2.0
64 jaar		-1.7	-2.0	-1.8	-1.6	-1.8	-1.6	-1.4	-1.3
65 jaar		-0.9	-1.2	-0.9	-1.0	-1.2	-1.2	-1.2	-0.9
Aandeel van vervroegde toetreding en gemiddelde pensioneringsleeftijd									
Generatie vrouwen van 59 jaar in...					1995	1996	1997	1998	1999
- Aandeel vervroegde toetreders					0.0		32.6		29.4
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a					60.0	60.4	60.7	61.4	61.5
- Verschil met de generatie van 1995 (in maanden)					0.0	3.9	8.2	16.0	17.9

a. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraad (hypothesen respectievelijk voor de 65 jarige en voor de 64 en 65 jarige).

Uit bovenstaande tabel blijkt dat vóór de pensioenhervorming, de gehuwde vrouwen die hun eigen pensioen aan bedrag alleenstaande opnamen, dit voornamelijk op de wettelijke leeftijd van 60 jaar deden. Vanaf de leeftijd van 62 jaar is er meer uittrede uit deze categorie dan intrede (negatieve toetredingsgraad). Dit is te wijten aan twee redenen. Een gedeelte van hen ruilt haar pensioenrechten in tegen het gezinspensioen van de echtgenoot wanneer dat voordeliger is dan de som van de twee pensioenen aan bedrag alleenstaande (van man en vrouw). Anderzijds, in het geval dat de echtgenoot overlijdt, zal de vrouw, naast haar rustpensioen ook recht hebben op het overlevingspensioen (dat een afgeleid recht is van het pensioen van de man). Zij gaat dan naar de categorie rust-en overlevingspensioen (zie verder).

Als gevolg van de pensioenhervorming stellen de vrouwen die niet aan de loopbaanvoorwaarde voldoen, hun toetreding uit tot zij de wettelijke pensioenleeftijd bereiken (zie tabel 34). Naarmate de leeftijdsvoorwaarde verder stijgt, zal een deel van deze vrouwen haar pensioen helemaal niet meer opvragen omdat de man ondertussen het gezinspensioen heeft opgevraagd. Merk op dat in het geval dat de man een pensioen uit de overheidssector heeft, de vrouw toch nog haar eigen pensioen opvraagt, hoe klein ook, omdat het overheidspensioen geen rekening houdt met het gezinsstatuut. Hoewel het aantal observatiejaren nog

bepikt is, zien we toch een daling in het aandeel vervroegde toetreders: dit was 32,6 % van de generatie 59-jarigen in 1997 en twee jaar later is dit nog 29,4 %, onder andere te wijten aan de verstrenging van de loopbaanvoorwaarde.

De gemiddelde leeftijd waarop die gehuwde vrouwen hun pensioen opnemen neemt toe als gevolg van de pensioenhervorming: van 60 jaar voor de generatie 59-jarige vrouwen in 1995 tot 61,5 jaar voor de 59-jarigen 4 jaar later. Dit stemt overeen met een gemiddelde stijging van ruim 8 maanden per verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met 1 jaar.

ii. Niet gehuwde vrouwen met een pensioen aan "bedrag alleenstaande"

TABEL 35 - Aandeel in de bevolking, toetredingsgraden, vervroegde toetreding (in %) en gemiddelde pensioneringsleeftijd- werknemerspensioen, niet-gehuwde vrouwen- bedrag alleenstaande

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de niet gehuwde vrouwen met een rustpensioen in de bevolking (%)									
59 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1
60 jaar	8.1	8.4	6.0	3.2	2.7	2.3	2.1	2.1	2.0
61 jaar	8.8	9.2	9.5	9.8	9.4	3.6	3.1	2.9	2.8
62 jaar	9.1	9.2	9.7	10.0	10.6	10.5	10.3	10.4	3.4
63 jaar	9.0	9.5	9.6	10.1	10.4	11.0	11.0	11.3	11.9
64 jaar	9.1	9.3	9.8	10.0	10.5	10.7	11.2	11.4	11.7
65 jaar	9.7	9.6	9.9	10.4	10.5	11.0	11.2	11.9	12.0
Toetredingsgraad tot het werknemerspensioen (%)									
60 jaar		8.4	5.9	3.2	2.7	2.3	2.0	2.0	1.9
61 jaar		1.1	1.1	3.8	6.2	0.9	0.8	0.9	0.8
62 jaar		0.5	0.5	0.5	0.8	1.0	6.7	7.4	0.5
63 jaar		0.4	0.4	0.4	0.3	0.4	0.5	1.0	1.5
64 jaar		0.3	0.3	0.4	0.4	0.3	0.3	0.4	0.4
65 jaar		0.5	0.5	0.6	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6
Aandeel van vervroegde toetreding (%) en gemiddelde pensioneringsleeftijd									
Generatie vrouwen van 59 jaar in...					1995	1996	1997	1998	1999
- Aandeel vervroegde toetreders					0.0		30.6		25.6
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a					60.6	60.9	61.2	61.8	61.9
- Verschil met de generatie van 1995 (in maanden)					0.0	3.6	7.1	14.3	15.0

a. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraad (hypothesen respectievelijk voor de 65 jarige en voor de 64 en 65 jarige).

Ook de meeste niet gehuwde vrouwen stellen hun pensioen uit tot de nieuwe wettelijke pensioenleeftijd (zie bovenstaande tabel). Bovendien is er ook nog toetreders na de wettelijke leeftijd, in tegenstelling tot de gehuwde vrouwen waar er meer uittreders was.

Onder meer door de verstrenging van de loopbaanvoorwaarde, lijkt het aandeel vervroegde toetreders te dalen. Terwijl dit aandeel bij de 59-jarigen in 1997 31 % bedroeg, was dat bij de 59-jarigen in 1999 verminderd tot 26 %. De gemiddelde leeftijd waarop de niet gehuwde vrouwen van 59 jaar hun pensioen opnemen, stijgt door de pensioenhervorming: van 60,6 jaar in 1995 tot bijna 62 jaar in 1999.

Gemiddeld genomen stelt deze vrouw haar pensioen met ruim 7 maanden uit per jaar verhoging van de leeftijdsvoorwaarde. Dit resultaat is kleiner dan in het geval van de gehuwde vrouw omdat deze laatste voor de hervorming vooral op 60 jaar haar intrede deed terwijl de ongehuwde vrouw ook voor de hervorming haar pensioen uitstelde tot na de wettelijke leeftijd.

iii. Vrouwen met een rust- en overlevingspensioen

TABEL 36 - Aandeel in de bevolking, toetredingsgraden, vervroegde toetreding (in %) en gemiddelde pensioneringsleeftijd- werknemerspensioen, vrouwen met een rust-en overlevingspensioen

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gepensioneerde vrouwen met een rust-en overlevingspensioen in de bevolking (%)									
59 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
60 jaar	5.8	5.7	3.6	1.5	1.3	0.9	0.7	0.7	0.7
61 jaar	7.1	7.1	7.0	6.3	5.2	1.7	1.3	1.0	1.0
62 jaar	8.1	7.9	7.9	7.8	7.3	6.3	5.6	5.0	1.3
63 jaar	9.2	8.9	8.8	8.7	8.6	8.0	7.3	6.9	6.4
64 jaar	10.4	10.0	9.9	9.5	9.6	9.3	8.7	8.1	7.8
65 jaar	11.3	11.4	11.1	10.9	10.5	10.3	10.2	9.7	9.1
Toetredingsgraad tot het werknemerspensioen (%)									
60 jaar		5.7	3.6	1.5	1.3	0.9	0.7	0.7	0.7
61 jaar		1.3	1.3	2.7	3.7	0.4	0.4	0.3	0.3
62 jaar		0.9	0.9	0.8	1.0	1.1	3.8	3.6	0.2
63 jaar		0.9	0.8	0.8	0.8	0.7	1.0	1.3	1.4
64 jaar		0.8	0.9	0.8	0.8	0.7	0.8	0.9	0.9
65 jaar		1.0	1.1	1.0	0.9	0.8	0.9	1.0	0.9
Aandeel van vervroegde toetreding (%) en gemiddelde pensioneringsleeftijd									
Generatie vrouwen van 59 jaar in...					1995	1996	1997	1998	1999
- Aandeel vervroegde toetreders					0.0		23.5		20.7
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a					61.3	61.5	61.9	62.3	62.5
- Verschil met de generatie van 1995 (in maanden)					0.0	3.2	7.4	12.8	15.0

a. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraad (hypothesen respectievelijk voor de 65 jarige en voor de 64 en 65 jarige).

Gehuwde vrouwen van wie de man overlijdt, kunnen een beroep doen op het overlevingspensioen indien de man recht had op een rustpensioen. Wanneer de weduwen ook zelf aan de pensioenvoorwaarden voldoen, kunnen zij hun eigen rustpensioen opnemen waardoor zij een rust-en overlevingspensioen hebben¹. We onderscheiden hier drie groepen: ten eerste zijn er vrouwen die reeds een overlevingspensioen genieten en die, wanneer ze aan de pensioenvoorwaarden voldoen, hun rustpensioen opnemen (zij verhuizen dan van de pensioencategorie "overleving" naar "rust-en overleving"). Vervolgens zijn er vrouwen die hun eigen rustpensioen hebben en die op het moment van het overlijden van hun man dat pensioen aanvullen met het overlevingspensioen. Ten slotte zijn er vrouwen waarvan de man een rustpensioen aan gezinsbedrag heeft en waar de vrouw bij

1. De cumul van het rust- en overlevingspensioen is beperkt tot 110 % van het bedrag van het overlevingspensioen voor een volledige loopbaan.

---

zijn overlijden het overlevingspensioen toch kan aanvullen met haar eigen klein rustpensioen.

De eerste groep vrouwen bestaat voornamelijk uit jonge weduwen, die hun rustpensioen zullen opnemen wanneer ze de loopbaanvoorwaarde bereiken. De tweede en derde groep zullen hun eigen rustpensioen cumuleren met een overlevingspensioen of opnemen op het moment dat de echtgenoot overlijdt en daardoor waarschijnlijk op hogere leeftijd de overstap naar rust-en overlevingspensioen maken. De pensioenhervorming heeft dus vooral een effect op de toetreding in het rust-en overlevingspensioen van de eerste groep vrouwen : zij zullen hun rustpensioen voornamelijk uitstellen (en dus langer enkel het overlevingspensioen genieten) tot ze aan de loopbaanvoorwaarde voldoen. We zien dit ook in tabel 36: de grootste toetreding in rust en overleving verschuift mee met de wettelijke pensioenleeftijd. Het aandeel vervroegde toetreders lijkt ook te dalen: van 24 % bij de 59-jarigen in 1997 tot 21 % bij de 2 jaar jongere generatie.

De gemiddelde leeftijd waarop het rust-en overlevingspensioen wordt opgenomen¹, neemt toe naarmate de hervorming verder evolueert: van 61,3 jaar voor de 59-jarigen in 1995 tot 62,5 jaar voor de 59-jarigen in 1999. Per jaar dat de leeftijdsvoorwaarde stijgt, wordt het rustpensioen gemiddeld 7 maanden later opgenomen.

c. De weerslag van de pensioenhervorming op kruissnelheid in de regeling voor werknemers

In 2009 verhoogt de wettelijke pensioenleeftijd voor vrouwen de laatste maal met één jaar en bereikt dan 65 jaar. Dit betekent dat de generatie vrouwen die 59 jaar worden in 2004, pas in 2010 de wettelijke leeftijd bereiken en hun pensioen kunnen opnemen (indien zij niet aan de voorwaarden voor vervroeging voldoen). Op basis van vrij beperkte hypothesen kunnen we de effecten van de hervorming tot 2010 evalueren. Zonder hier uitgebreid op in te gaan, zijn de belangrijkste veronderstellingen die we maken:

- 1) de globale potentiële toetredingsgraad voor de generatie 59-jarigen wordt constant gehouden vanaf 2000 op het niveau van 1999 (laatste generatie waarvan we de effecten van de pensioenhervorming op de toetredingsgraden grotendeels kunnen observeren);
- 2) het effect van de stijgende leeftijdsvoorwaarde op de toetredingsgraad wordt geraamd op basis van de geobserveerde gedragsveranderingen in de voorgaande jaren en leeftijden;
- 3) ook de invloed van de stijgende loopbaanvoorwaarde op de pensioenintrede wordt afgeleid uit het gedrag in het verleden.

Merk op dat er bij het onderzoek naar de effecten van de pensioenhervorming geen rekening wordt gehouden met de eventuele cumuls tussen de pensioenstelsels. Immers, meer cumul werknemers-zelfstandigen zal leiden tot latere pensioneringsleeftijd (zelfstandigen gaan later op pensioen). Ook voor de projec-

---

1. Deze gemiddelde pensioneringsleeftijd zal vertekend zijn in die zin dat een deel van de vrouwen reeds vroeger haar rustpensioen had opgenomen, maar bij het overlijden van hun man hun eigen rustpensioen zullen cumuleren met het overlevingspensioen en daardoor naar deze categorie stromen. Hierdoor zal de gemiddelde leeftijd in deze categorie overschat zijn.

tieperiode veronderstellen we dat de mate waarin de opeenvolgende generaties cumuleren, constant blijft.

Onder deze hypothesen zou, tegen 2010, de gemiddelde pensioneringsleeftijd in het werknemersstelsel van vrouwen die 59 jaar waren in 2004, gestegen zijn tot 63,8 jaar (zie tabel 37). De gemiddelde pensioenleeftijd van de generatie vrouwen die nog geen invloed kenden van de pensioenhervorming (59 jaar in 1995), bedroeg 60,1 jaar. Dit betekent dat in vergelijking met die generatie de vrouwen hun pensioen gemiddeld met 3,8 jaar uitstellen of met ongeveer 9 maanden per jaar leeftijdsverhoging.

TABEL 37 - Gemiddelde pensioneringsleeftijd voor vrouwen met een rustpensioen in de werknemersregeling - vooruitzichten tot 2010

Gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generatie...	... 59-jarigen in 1995	60.1
	... 59-jarigen in 2004	63.8
Gemiddelde verhoging van de gemiddelde pensioneringsleeftijd per jaar leeftijdsverhoging (in maanden)	Geobserveerd	9.1
	Vooruitzichten	9.0

Onder dezelfde hypothesen en de veronderstelling dat, zonder hervorming het toetredingsgedrag van de toekomstige generaties hetzelfde zou zijn als van de generatie die 59 jaar werd in 1995, kunnen we het effect van de hervorming op het aandeel gepensioneerd van 60 tot 64 jaar in het werknemersstelsel afleiden (zie tabel 38). De hervorming zou ertoe leiden dat in 2010, het aandeel gepensioneerde vrouwen van 60 tot 64 jaar in de bevolking 39 procentpunten lager ligt. Dit zou overeenkomen met ongeveer 127.400 vrouwen die door de hervorming ofwel werken, ofwel inactief zijn ofwel een ander vervangingsinkomen genieten dan het werknemersrustpensioen.

TABEL 38 - Aandeel van gepensioneerde vrouwen in de werknemersregeling van 60-64 jaar in de totale bevolking - vooruitzichten tot 2010, in %

	Met hervorming (1)	Zonder hervorming (2)	Vershil (1)-(2) (in procentpunten)	Vershil in duizendtallen
Aandeel van gepensioneerd	12.0	50.8	-38.8	-127.4

2. De intrede van de vrouw in de pensioenregeling voor zelfstandigen

a. Globale pensioenintrede in de zelfstandigenregeling

i. Belangrijkste effecten van de pensioenhervorming

Vóór de pensioenhervorming nam ongeveer 10 % van de vrouwen haar rustpensioen in de zelfstandigenregeling op wanneer zij de wettelijke leeftijd bereikte (zie tabel 39). Bijna 3 % treedt nog toe op 61 jaar en ook voor de andere leeftijden is er globaal een positieve instroom, in tegenstelling tot de werknemers.

Als gevolg van de pensioenhervorming moeten de vrouwen, die niet aan de loopbaanvoorwaarde voldoen, hun pensioen uitstellen tot de nieuwe wettelijke

leeftijd. Hierdoor is er in de jaren waarin de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar stijgt (2000 en 2003), relatief weinig toetreding. Het effect van het optrekken van de pensioenleeftijd tot 61 jaar is slechts gedeeltelijk te zien in 1997 omdat de maatregel in het midden van het jaar werd ingevoerd. Nadien daalt het aandeel vrouwen die nog toetreden op 60 jaar van 2,9 % in 1998 tot 1 % in 2003, onder andere omdat zij steeds minder aan de (strenger wordende) loopbaanvoorwaarde voldoen. Bovendien geldt er bij de zelfstandigen een verminderingcoëfficiënt indien het pensioen vervroegd wordt opgenomen¹. Merk op dat deze cijfers, zoals bij de werknemers, ook kunnen beïnvloed worden door de evolutie van de potentiële pensioengerechtigden in de zelfstandigenregeling.

TABEL 39 - Aandeel van de vrouwelijke gepensioneerden in de bevolking en toetredingsgraden in pensioenregeling voor zelfstandigen, in %

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gepensioneerden in de regeling voor zelfstandigen, als % van de bevolking									
59 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
60 jaar	9.5	10.2	6.0	2.9	2.2	1.7	1.5	1.1	1.0
61 jaar	12.4	12.4	12.4	10.9	10.1	3.0	2.3	2.1	1.7
62 jaar	12.8	12.9	12.8	12.7	12.2	11.5	9.2	7.9	2.4
63 jaar	13.0	13.0	13.0	13.0	12.9	12.3	12.3	10.8	10.6
64 jaar	12.9	13.1	13.2	13.1	13.2	13.0	12.5	12.5	11.3
65 jaar	12.9	13.2	13.4	13.6	13.4	13.5	13.2	12.8	12.8
Toetredingsgraad in de pensioenregeling voor zelfstandigen, in % van de bevolking									
60 jaar		10.2	6.0	2.9	2.2	1.7	1.5	1.1	1.0
61 jaar		2.9	2.2	4.9	7.3	0.8	0.6	0.5	0.7
62 jaar		0.5	0.4	0.3	1.3	1.4	6.1	5.6	0.3
63 jaar		0.2	0.1	0.2	0.2	0.2	0.8	1.6	2.6
64 jaar		0.1	0.2	0.1	0.2	0.1	0.1	0.2	0.6
65 jaar		0.4	0.3	0.4	0.3	0.3	0.2	0.3	0.3

ii. Vervroegde toetreding en de gemiddelde pensioneringsleeftijd

Hoewel de observatieperiode nog zeer kort is, is het toch leerrijk eens naar het aandeel vervroegde intredes van een generatie te kijken (tabel 40). Ook bij de zelfstandigen lijkt het aandeel vrouwen die vervroegd toetreden te dalen: voor de generatie 59-jarigen in 1997 was dit 25 %, van de generatie die 2 jaar jonger is trad nog 22 %² vervroegd toe.

1. Deze verminderingcoëfficiënt bedraagt 5 % van het pensioenbedrag per jaar vervroeging. Sinds 1 januari 2003 is deze coëfficiënt afgeschaft, maar enkel indien men een volledige loopbaan heeft.
2. Zie opmerking voetnoot page 136.

TABEL 40 - De toetredingsgraden, vervroegde toetreding en gemiddelde pensioneringsleeftijd in de pensioenregeling voor zelfstandigen, per generatie

Generatie vrouwen van 59 jaar in...	1995	1996	1997	1998	1999
Toetredingsgraad op (<i>wettelijke leeftijd staat schuin gedrukt</i>):					
60 jaar	10.2	6.0	2.9	2.2	1.7
61 jaar	2.2	4.9	7.3	0.8	0.6
62 jaar		1.3	1.4	6.1	5.6
63 jaar				1.6	2.6
Aandeel van vervroegde toetreding en gemiddelde pensioneringsleeftijd					
- Aandeel vervroegde toetreders	0.0		25.1		22.0
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a	60.4	60.8	61.2	62.0	62.2
- Verschil in pensioneringsleeftijd t.o.v. de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	4.9	9.4	19.3	21.7

a. Dit is de gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun rustpensioen opnemen als gehuwde vrouw (gezinsbedrag of bedrag alleenstaande), als niet-gehuwde vrouw of als het rustpensioengedeelte bij een rust-en overlevingspensioen. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraden voor de 65 jarige (in 2004 en 2005) en voor de 64 jarige (in 2004) die afgeleid zijn uit het pensioneringsgedrag in het verleden.

De gemiddelde pensioneringsleeftijd in de zelfstandigenregeling stijgt tijdens de pensioenhervorming van 60,4 voor de 59-jarige vrouwen in 1995 naar 62,2 voor de 59-jarige vrouwen in 1999 (in de veronderstelling dat de pensioenintrede volledig gebeurt tussen 60 en 65 jaar) (zie bovenstaande tabel). Dit betekent dat de vrouwen per jaar dat de leeftijdsvoorwaarde verhoogt, hun pensioen met gemiddeld 10 maanden uitstellen¹.

Ter informatie, de gemiddelde leeftijd waarop mannen hun pensioen als zelfstandige opnemen schommelt over deze periode tussen 63,2 en 63,5 jaar.

iii. Het aandeel vrouwelijke gepensioneerden in de bevolking: met en zonder hervorming

Net zoals bij de werknemers kunnen we de invloed van de hervorming op de evolutie van het aandeel gepensioneerde zelfstandigen tussen 60 en 64 jaar in de bevolking bekijken. We gebruiken hiervoor dezelfde hypothesen en veronderstellen dat zonder hervorming, het pensioneringsgedrag van de generaties 59-jarige vrouwen (vanaf 1996) identiek is aan de laatste generatie vrouwen die geen invloed heeft gekend van de hervorming, namelijk de vrouwen die 59 jaar werden in 1995. In onderstaande tabel wordt dan het aandeel gepensioneerde zelfstandigen in de bevolking van 60 tot 64 jaar voorgesteld indien er geen hervorming zou zijn geweest. In dat geval zou het globale aandeel van die vrouwen in de leeftijdscategorie 60-64 jaar rond 12,3 % van de bevolking blijven schommelen tussen 1996 en 2003. Door de hervorming zou dit aandeel dalen van 12,3 % tot 5,5 % in 2003.

1. Wegens de eerder vermelde redenen, kan de globale gemiddelde pensioneringsleeftijd niet worden berekend als het gewogen gemiddelde van de pensioneringsleeftijden in de verschillende categorieën van de zelfstandigenregeling.

TABEL 41 - Aandeel van de gepensioneerde zelfstandigen in de leeftijdscategorie 60 tot 64 jaar in de bevolking: vergelijking zonder hervorming en met hervorming (geobserveerd)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gepensioneerden in de regeling voor zelfstandigen (in % van de bevolking) per leeftijd, zonder hervorming								
60 jaar	10.2	10.2	10.2	10.2	10.2	10.2	10.2	10.2
61 jaar	12.4	12.4	12.4	12.4	12.4	12.4	12.4	12.4
62 jaar	12.9	12.8	12.7	12.7	12.7	12.7	12.8	12.7
63 jaar	13.0	13.0	13.0	12.9	12.9	12.9	12.9	12.9
64 jaar	13.1	13.2	13.1	13.2	13.0	13.0	13.0	13.0
Effecten van de hervorming: aandeel van de gepensioneerden (in %) in de leeftijdsklasse 60-64...								
(1) zonder hervorming	12.3	12.3	12.3	12.3	12.3	12.3	12.3	12.2
(2) met hervorming (observatie)	12.3	11.5	10.4	10.1	8.4	7.9	7.2	5.5
Vershil (2)-(1)	0.0	-0.8	-1.8	-2.2	-3.9	-4.5	-5.1	-6.7

b. Pensioenintrede, opgedeeld per pensioencategorie

In dit deel wordt de toetredingsgraad van de zelfstandigen met een rustpensioen onderverdeeld volgens de pensioencategorieën¹. Vooral bij de zelfstandigen dienen deze gegevens met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden en kunnen veranderingen in de toetredingsgraad niet louter worden verklaard als effecten van de pensioenhervorming. Niet alleen is het verloop van de werkgelegenheid (potentiële pensioengerechtigden) al minder stabiel dan in de werknemersregeling, bovendien is het aandeel van de zelfstandige vrouwen per categorie relatief klein.

i. Gehuwde vrouwen met een pensioen aan "bedrag alleenstaande"

Zoals bij de werknemers is verduidelijkt, nemen ook bij de zelfstandigen vele vrouwen uit deze categorie hun pensioen slechts tijdelijk op. Met de verstrenging van de leeftijds- en loopbaanvoorwaarde, zullen de vrouwen die niet aan de loopbaanvoorwaarde voldoen, enkel nog toetreden wanneer ze de nieuwe leeftijd bereiken en hun echtgenoot de pensioenleeftijd nog niet bereikt heeft, of hun echtgenoot geen gebruik maakt van het gezinsbedrag. In dit laatste geval moet het pensioen van de vrouw voldoende hoog zijn. Bij de gehuwde vrouwelijke zelfstandigen zijn er, in vergelijking met andere pensioencategorieën, relatief veel korte loopbanen, waardoor het aandeel vrouwen die vervroegd kunnen toetreden relatief vlug zou kunnen dalen.

1. De categorie "gehuwde vrouwen met een pensioen aan gezinsbedrag" behandelen we hier niet verder.

TABEL 42 - Aandeel in de bevolking, toetredingsgraden, vervroegde toetreding (in %) en gemiddelde pensioneringsleeftijd - zelfstandigenpensioen, gehuwde vrouwen- bedrag alleenstaande

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gehuwde vrouwen met een rustpensioen aan bedrag alleenstaande in de bevolking (%)									
59 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
60 jaar	6.1	6.5	3.9	2.0	1.5	1.2	1.1	0.8	0.8
61 jaar	7.9	7.7	7.8	6.8	6.4	2.0	1.6	1.4	1.1
62 jaar	7.8	8.0	7.7	7.8	7.4	7.0	5.4	4.8	1.6
63 jaar	7.6	7.6	7.8	7.5	7.7	7.3	7.3	6.2	6.2
64 jaar	7.2	7.4	7.5	7.6	7.4	7.4	7.2	7.2	6.3
65 jaar	6.8	7.2	7.3	7.4	7.5	7.3	7.3	7.2	7.1
Toetredingsgraad tot het zelfstandigenpensioen (%)									
60 jaar		6.5	3.9	2.0	1.5	1.2	1.1	0.7	0.7
61 jaar		1.6	1.2	3.0	4.4	0.5	0.4	0.3	0.4
62 jaar		0.0	0.0	0.0	0.6	0.7	3.5	3.2	0.2
63 jaar		-0.2	-0.2	-0.2	-0.1	-0.1	0.2	0.8	1.3
64 jaar		-0.2	-0.1	-0.2	-0.1	-0.2	-0.2	-0.1	0.1
65 jaar		0.0	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1	0.0	0.0
Aandeel van vervroegde toetreding (%) en gemiddelde pensioneringsleeftijd									
Generatie vrouwen van 59 jaar in...					1995	1996	1997	1998	1999
- Aandeel vervroegde toetreders					0.0		28.0		25.3
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a					60.2	60.6	60.9	61.7	61.9
- Verschil met de generatie van 1995 (in maanden)					0.0	4.7	8.7	18.6	21.1

a. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraad (hypothesen voor de 64 en 65 jarigen in 2004 en voor de 65 jarigen in 2005).

Uit bovenstaande tabel blijkt dat het aandeel vrouwen die op 60 jaar toetreden, daalt van 2 % in 1998 tot 0,7 % in 2003. Hoewel het hier over een zeer korte periode gaat, lijkt ook het aandeel vrouwen die vervroegd toetreden te dalen van 28 % voor de generatie 59-jarigen in 1997 naar 25 % voor de generatie 59-jarigen in 1999.

De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de 59-jarige generaties stijgt van 60 jaar in 1995 tot 62 jaar in 1999, of met gemiddeld 9,5 maanden per jaar dat de wettelijke pensioenleeftijd stijgt.

ii. Niet gehuwde vrouwen met een pensioen aan "bedrag alleenstaande"

Uit tabel 43 blijkt dat de niet-gehuwde vrouwen die niet aan de loopbaanvoorwaarde voldoen (of die blijven werken of in een stelsel van de sociale zekerheid willen blijven), voornamelijk hun pensioen uitstellen tot ze de leeftijdsvoorwaarde behalen. Ook na de wettelijke pensioenleeftijd blijven zij toetreden; meer dan de gehuwde vrouw. Het aandeel vrouwen die vervroegd toetreden lijkt te dalen: van 20 % naar bijna 18 % voor de generaties 59-jarige vrouwen in respectievelijk 1997 en 1999.

TABEL 43 - Aandeel in de bevolking, toetredingsgraden, vervroegde toetreding (in %) en gemiddelde pensioneringsleeftijd - zelfstandigenpensioen, niet-gehuwde vrouwen- bedrag alleenstaande

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de niet gehuwde vrouwen met een rustpensioen in de bevolking (%)									
59 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
60 jaar	1.9	2.2	1.2	0.6	0.5	0.3	0.3	0.2	0.2
61 jaar	2.4	2.5	2.7	2.5	2.4	0.7	0.5	0.4	0.4
62 jaar	2.6	2.6	2.7	2.8	2.8	2.8	2.4	2.2	0.5
63 jaar	2.7	2.7	2.7	2.8	2.9	2.9	3.0	2.9	2.9
64 jaar	2.7	2.7	2.8	2.8	2.9	2.9	3.0	3.1	3.1
65 jaar	2.8	2.8	2.8	3.0	2.9	3.0	3.1	3.1	3.3
Toetredingsgraad tot het zelfstandigenpensioen (%)									
60 jaar		2.2	1.2	0.6	0.5	0.3	0.3	0.2	0.2
61 jaar		0.7	0.5	1.2	1.8	0.2	0.2	0.1	0.2
62 jaar		0.1	0.1	0.1	0.4	0.4	1.7	1.6	0.1
63 jaar		0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.5	0.8
64 jaar		0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2
65 jaar		0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.2
Aandeel van vervroegde toetreding (%) en gemiddelde pensioneringsleeftijd									
Generatie vrouwen van 59 jaar in...					1995	1996	1997	1998	1999
- Aandeel vervroegde toetreders					0.0		20.1		17.7
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a					60.6	61.1	61.4	62.1	62.4
- Verschil met de generatie van 1995 (in maanden)					0.0	5.2	9.3	17.8	20.8

a. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraad (hypothesen respectievelijk voor de 65 jarige en voor de 64 en 65 jarige).

De gemiddelde leeftijd waarop de ongehuwde vrouwen op pensioen gaan, stijgt van 60,6 jaar (generatie 59-jarige vrouwen in 1995) tot 62,4 jaar (generatie 59-jarige vrouwen in 1999). Per jaar leeftijdsverhoging, wordt de pensionering gemiddeld 9,5 maanden uitgesteld.

iii. Vrouwen met een rust-en overlevingspensioen

Ook in het zelfstandigenstelsel zullen vrouwen die reeds een overlevingspensioen genieten, het opnemen van hun eigen rustpensioen uitstellen tot aan de wettelijke pensioenleeftijd. Het aandeel vrouwen die hun rustpensioen vervroegd willen opnemen, daalt ondermeer omdat ze steeds minder aan de strengere loopbaanvoorwaarde voldoen. Van de generatie 59-jarigen in 1997 trad een beetje minder dan 21 % vervroegd toe, van de 2 jaar jongere generatie is dit een beetje minder dan 17 %.

TABEL 44 - Aandeel in de bevolking, toetredingsgraden, vervroegde toetreding (in %) en gemiddelde pensioneringsleeftijd - zelfstandigenpensioen, rust-en overlevingspensioen

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de gepensioneerde vrouwen met een rust-en overlevingspensioen in de bevolking (%)									
59 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
60 jaar	1.4	1.3	0.8	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
61 jaar	1.8	2.0	1.8	1.5	1.3	0.3	0.2	0.2	0.2
62 jaar	2.3	2.2	2.3	2.0	1.8	1.6	1.2	0.9	0.2
63 jaar	2.6	2.6	2.4	2.5	2.3	2.0	1.9	1.6	1.4
64 jaar	2.9	2.9	2.9	2.6	2.8	2.5	2.2	2.1	1.8
65 jaar	3.3	3.2	3.2	3.1	2.9	3.1	2.8	2.4	2.3
Toetredingsgraad tot het zelfstandigenpensioen (%)									
60 jaar		1.3	0.8	0.3	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
61 jaar		0.6	0.5	0.7	0.9	0.1	0.1	0.0	0.1
62 jaar		0.3	0.3	0.2	0.3	0.3	0.9	0.7	0.0
63 jaar		0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.5
64 jaar		0.2	0.3	0.2	0.3	0.3	0.2	0.2	0.3
65 jaar		0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2
Aandeel van vervroegde toetreding (%) en gemiddelde pensioneringsleeftijd									
Generatie vrouwen van 59 jaar in...					1995	1996	1997	1998	1999
- Aandeel vervroegde toetreders					0.0		20.8		16.7
- Gemiddelde pensioneringsleeftijd ^a					61.4	61.5	61.9	62.6	62.9
- Verschil met de generatie van 1995 (in maanden)					0.0	1.3	5.9	14.6	17.3

a. De gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generaties 59-jarigen in 1998 en 1999 zijn gedeeltelijk gebaseerd op ramingen van de toetredingsgraad (hypothesen respectievelijk voor de 65 jarige en voor de 64 en 65 jarige).

Als gevolg van de pensioenhervorming, nemen vrouwen met een rust-en overlevingspensioen hun rustpensioen gemiddeld later op¹: voor de generatie 59-jarigen in 1995 was de gemiddelde leeftijd 61,4 jaar, voor de generatie 59-jarigen in 1999 was dit 63 jaar. Of, per jaar dat de leeftijdsvoorwaarde stijgt, wordt het pensioen gemiddeld ruim 7 maanden later opgenomen.

c. De weerslag van de pensioenhervorming op kruissnelheid in de regeling van de zelfstandigen

In dit deel onderzoeken we de effecten van de hervorming in de pensioenregeling van de zelfstandigen tot 2010 (59-jarigen in 2004). Om de gegevens tot deze periode te bekomen, maken we gebruik van dezelfde hypothesen als de regeling voor werknemers.

Tegen 2010 zou de gemiddelde pensioneringsleeftijd voor vrouwen in het zelfstandigenstelsel 64,3 jaar bedragen (zie tabel 45), wat overeenkomt met een toename van 4 jaar ten opzichte van de generatie 59-jarigen in 1995, of van 9,5 maanden per jaar leeftijdsverhoging.

1. Deze leeftijd zal overschat zijn (zie supra).

TABEL 45 - Gemiddelde pensioneringsleeftijd voor vrouwen met een rustpensioen in de zelfstandigenregeling - vooruitzichten tot 2010

Gemiddelde pensioneringsleeftijd voor de generatie...	... 59-jarigen in 1995	60.3
	... 59-jarigen in 2004	64.3
Gemiddelde verhoging van de gemiddelde pensioneringsleeftijd per jaar leeftijdsverhoging (in maanden)	Geobserveerd	9.9
	Vooruitzichten	9.5

Als gevolg van de pensioenhervorming zou het globaal aandeel van de zelfstandige gepensioneerde vrouwen in de leeftijdscategorie 60-64 ruim 11 procentpunt lager liggen in 2010 (zie tabel 46) dan zonder hervorming. Dit zou overeenkomen met ongeveer 38.700 vrouwen minder met een zelfstandigenpensioen.

TABEL 46 - Aandeel van de gepensioneerden in de zelfstandigenregeling van 60-64 jaar in de totale vrouwelijke bevolking - vooruitzichten tot 2010, in %

	Met hervorming (1)	Zonder hervorming (2)	Vershil (1)-(2) (in procentpunt)	Vershil in duizendtallen
Aandeel van gepensioneerden	0.5	12.3	-11.8	-38.7

C. De pensioenhervorming en de voortzetting in een ander statuut dan dat van gepensioneerde in de werknemers- en de zelfstandigenregeling

1. De voortzetting van de statuten in de werknemersregeling

a. De voortzetting van de statuten in de werknemersregeling als geheel

Als gevolg van de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd, maken meer vrouwen van 60 jaar en ouder deel uit van de werknemersregeling, ongeacht of ze hun beroepsactiviteit voortzetten of tot een ander statuut van de regeling behoren, met name de werkloosheid, het brugpensioen of de invaliditeit. Tabel 47 geeft de evolutie, tussen 1997 en 2003, van het aandeel van die statuten in de bevolking van 59 tot 64 jaar. Dat aandeel wordt verder in de tekst omschreven als de dekkingsgraad van de werknemersregeling. De kans op voortzetting (voortzettingsgraad) van die statuten kan worden geraamd door het aandeel van alle statuten voor twee opeenvolgende leeftijden gedurende twee opeenvolgende jaren te vergelijken. U vindt hiervan een formele definitie in de bijlage 3. De cursieve cijfers in tabel 47 zijn het resultaat van ramingen over de werkgelegenheidsgraad van werknemers. We zullen terugkomen op die ramingen wanneer het voortzettingsgedrag in het statuut van werkgelegenheid wordt behandeld.

De ontwikkeling van de voortzettingsgraad in de tabel, is niet alleen het resultaat van de pensioenhervorming. De beslissing om met pensioen te gaan of in een ander statuut van de werknemersregeling te blijven, wordt ook beïnvloed door andere factoren dan de wettelijke leeftijd of de loopbaanvoorwaarde die nodig is om vervroegd met pensioen te kunnen gaan. De gezinssituatie, de gezondheidstoestand, het inkomen of de algemene economische situatie,

---

bijvoorbeeld, kunnen die beslissing ook beïnvloeden. Rekening houden met die factoren valt buiten het voorgestelde methodologische kader.

Wij herinneren er nogmaals aan dat de voor de volgende analyse gebruikte databank recenter is dan die waarop het scenario van de SCvVsteunt. Zij werd immers aangevuld met gegevens die pas onlangs werden doorgespeeld door de Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid voor de jaren 1998, 1999, 2001 en 2002. Voorheen beschikte die instelling alleen maar over gegevens voor 2000.

Vóór de hervorming verlieten de meeste vrouwen het werknemersstatuut op de leeftijd van 60 jaar. Slechts 20 % van de vrouwen, die zich in 1995 op de leeftijd van 59 jaar in één van de statuten bevond, behoorde het jaar nadien op 60-jarige leeftijd nog tot één van die statuten. De pensioenhervorming leidt tot een stijging van de voortzettingsgraad van het werknemersstatuut in de scharnierjaren van de pensioenhervorming. De weerslag van de verhoging van de wettelijke leeftijd is niet alleen merkbaar in de jaren waarin die verhoging plaatsvindt, maar ook het jaar nadien.

Als gevolg van het optrekken van de wettelijke pensioenleeftijd naar 62 jaar in 2000 stijgt de kans dat men op 61-jarige leeftijd in het werknemersstatuut blijft van 22 % in 1999 naar 68 % in 2000 en 91 % in 2001. De spreiding van de weerslag van de pensioenhervorming over twee kalenderjaren wordt verklaard door het feit dat die hervorming geen betrekking heeft op degenen die 61 jaar worden aan de vooravond van de toepassing van de verhoging naar 62 jaar (op 1 januari 2000). Met andere woorden, begin 2000 is de hervorming slechts van toepassing op een minderheid van de 61-jarigen, namelijk zij die in 2000 61 jaar geworden zijn. De meerderheid is er niet bij betrokken, namelijk zij die in 1999 die leeftijd bereikten. De volle weerslag van de hervorming zal pas op het einde van 2000 zichtbaar worden. De aard van de in dit deel gebruikte gegevens, namelijk jaargemiddelden - die dus een gemiddelde zijn van registraties over verschillende jaren (trimestrieel voor de werkgelegenheid, maandelijks voor de werkloosheid) - maakt het mogelijk het progressieve karakter van de weerslag van de hervorming te onderscheiden. Dat is niet mogelijk met de pensioengegevens, die het aantal pensioengerechtigden op 31 december weergeven.

Met de verhoging van de pensioenleeftijd naar 63 jaar, verhoogt de kans dat het werknemersstatuut op 62-jarige leeftijd wordt voortgezet van 21 % in 2002 tot 71 % in 2003. Tijdens de tweede helft van de jaren negentig ontwikkelt de voortzettingsgraad op 60 jaar zich des te progressiever omdat de hervorming van kracht werd op 1 juli 1997. De voortzettingsgraad op 60 jaar stijgt van 20 % in 1996 tot 33 % in 1997, 64 % in 1998 en 72 % in 1999.

TABEL 47 - Dekkingsgraad van de werknemersregeling en voortzettingsgraad (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de werknemersstatuten behalve dat van gepensioneerde in de bevolking, in % (SALa,t)									
59 jaar	25.2	24.7	27.1	28.3	28.5	29.2	31.0	32.4	33.7
60 jaar	4.4	5.0	8.1	17.3	20.2	21.4	22.9	24.7	26.8
61 jaar	2.6	2.4	2.4	3.0	3.7	13.7	19.5	21.1	23.0
62 jaar	2.2	2.2	2.1	2.1	2.1	2.2	3.7	4.0	14.9
63 jaar	1.8	1.8	1.8	1.7	1.8	1.9	1.9	2.1	2.5
64 jaar	1.6	1.5	1.6	1.6	1.5	1.6	1.7	1.7	1.9
Kans op voortzetting van die statuten, in % (PSALa,t=SALa,t/SALa-1,t-1)									
60 jaar		19.9	32.8	63.9	71.6	75.2	78.1	79.8	82.5
61 jaar		55.2	48.6	36.8	21.5	67.9	91.1	92.2	93.1
62 jaar		85.6	85.2	84.8	70.3	58.4	27.0	20.5	70.9
63 jaar		81.5	81.3	83.7	87.6	88.4	87.1	56.6	61.7
64 jaar		86.7	87.6	91.2	88.9	87.1	91.3	89.1	90.4

Naast een (progressieve) stijging van de voortzettingsgraad op de scharnierleeftijden van de hervorming, leidt de hervorming de jaren nadien ook tot een daling van de voortzettingsgraad op hogere leeftijd. Bijvoorbeeld, de kans op voortzetting van het statuut in de werknemersregeling voor de 62-jarigen daalt van 58 % in 2000 naar 27 % in 2001 en 21 % in 2002. Die daling gebeurt echter niet ten nadele van de gecumuleerde kans op voortzetting van een statuut in de werknemersregeling na de wettelijke pensioenleeftijd. Die kans verhoogt zelfs als gevolg van de hervorming. Van de honderd 60-jarigen in de werknemersregeling in 1998, blijven er twee jaar later nog 13¹ over met een statuut in die regeling. Dat cijfer bedraagt 18 voor de generatie 60-jarigen in 1999, die de gevolgen ondervinden van de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd naar 62 jaar in 2000. Voor de andere statuten dan actieve, heeft die daling van de voortzettingsgraad te maken met de uitdoving van die statuten op de wettelijke pensioenleeftijd (het is wettelijk niet mogelijk om na de wettelijke rustpensioenleeftijd nog een werkloosheids- of invaliditeitsuitkering te genieten). De kans om na de wettelijke pensioenleeftijd in die statuten te blijven, is dan ook nagenoeg onbestaande. We zullen hierna bekijken hoe de voortzettingsgraad van het statuut van werkgelegenheid evolueert.

Om de weerslag van de pensioenhervorming op een meer synthetische manier te kunnen vatten, werd de gemiddelde uitstapleeftijd uit de werknemersregeling berekend (tabel 48). U vindt een formele definitie van die indicator in bijlage 3. Als gevolg van de pensioenhervorming, stijgt de gemiddelde uitstapleeftijd uit de werknemersregeling van 60,5 jaar voor de 59-jarigen in 1995, naar 61 jaar voor de 59-jarigen in 1997 en naar 61,7 jaar voor de generatie van 1999².

1. Hetzij 100 vermenigvuldigt met het product van de voortzettingsgraad van de generatie 61-jarigen in 1999 - 21,5 % - en van de voortzettingsgraad van de generatie 62-jarigen in 2000 - 58,4 %.
2. Voor dit laatste cijfer, luidt de hypothese dat de voortzettingsgraad op 64 jaar in 2004 in de verschillende statuten van de regeling gelijk is aan het niveau van 2003, namelijk een voortzettingsgraad in de werknemersregeling op 64 jaar van 90 % in 2004.

De verhoging van de pensioenleeftijd met één jaar (evenals de strengere loopbaanvoorwaarde om vervroegd met pensioen te kunnen gaan) leidt dus voor de beschouwde periode tot een gemiddelde verlenging van iets meer dan 7 maanden (0,6 jaar) van de voortzetting in andere statuten. Dat resultaat kan asymmetrisch lijken (6 maanden of 0,5 jaar bij de verhoging van de wettelijke leeftijd tot 61 jaar en 9 maand of 0,7 jaar bij de verhoging tot 62 jaar). Om de hiervoor vermelde redenen, is de weerslag van de hervorming nog niet volledig opgenomen in de voortzettingsgraad voor de 60-jarigen in 1998, die als basis werd gebruikt voor de berekening van de gemiddelde uitstapleeftijd uit de werknemersregeling in 1997.

TABEL 48 - Gemiddelde uitstapleeftijd uit het werknemersstatuut

Generatie werknemers van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999
Gemiddelde uitstapleeftijd	60.5	60.7	61.0	61.5	61.7
Vershil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	2.0	5.7	11.5	14.7

Een andere benadering bestaat erin de door de hervorming teweeggebrachte stijging van het aandeel van de 60-64 jarige werknemers die vallen onder de statuten van de werknemersregeling, uitgezonderd dat van gepensioneerde, te ramen. Daartoe veronderstellen wij dat, zonder hervorming, de vrouwelijke werknemers van 59 jaar zich net zo zouden gedragen als de laatste generatie die de hervorming niet heeft meegemaakt, namelijk de vrouwelijke werknemers van 59 jaar in 1995. De dekingsgraad van de werknemersregeling die wordt verkregen met die hypothese vindt u in tabel 49¹ (cursief, de hypothetische percentages 'zonder hervorming'). Voor de leeftijdscategorie van 60-64 jaar, zou het aandeel van de werknemersregeling 'zonder hervorming' tussen 2,5 en 3 % liggen. Ten opzichte van dat hypothetische aandeel, stijgt de geobserveerde dekingsgraad van de werknemersregeling met ongeveer 3 procentpunt in 1998 en 1999, ongeveer 7 procentpunt in 2001 en 2002 en meer dan 10 procentpunt in 2003.

1. De dekingsgraden van de werknemersregeling op 59 jaar zijn per hypothese niet beïnvloed door de hervorming. De dekingsgraden op 60 jaar zijn berekend op basis van de geobserveerde dekingsgraden op 59 jaar van het voorgaande jaar.

TABEL 49 - Dekkingsgraad van de werknemersregeling: vergelijking zonder hervorming en met hervorming (geobserveerd)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Dekkingsgraad (in %) per leeftijd, zonder hervorming op								
60 jaar	5.0	4.9	5.4	5.6	5.7	5.8	6.2	6.5
61 jaar	2.4	2.4	2.4	2.6	2.7	2.8	2.8	3.0
62 jaar	2.2	2.1	2.1	2.0	2.2	2.3	2.3	2.4
63 jaar	1.8	1.8	1.7	1.8	1.8	1.9	2.0	2.0
64 jaar	1.5	1.6	1.6	1.5	1.6	1.5	1.7	1.8
Weerslag van de hervorming								
Dekkingsgraad (in %) in de leeftijdscategorieën 60-64 jaar, zonder hervorming (1)	2.6	2.5	2.7	2.8	2.8	2.8	2.9	3.1
Geobserveerde dekkingsgraad (in %) in de leeftijdscategorieën 60-64 jaar (2)	2.6	3.2	5.2	6.0	8.2	9.6	10.1	13.5
Vershil (2)-(1)	0.0	0.6	2.5	3.2	5.4	6.8	7.1	10.3

b. De voortzetting van de verschillende statuten in de werknemersregeling

In dit deel wordt de voortzettingsgraad voor de verschillende statuten van de werknemersregeling, namelijk als werkende, werkloze, oudere werkloze, bruggepensioneerde of invalide, geraamd. Gelet op het geringe aantal begunstigen van een loopbaanonderbreking, komt dit statuut niet aan bod. Bij een dergelijk desagregatieniveau is spreken over voortzettingsgraad in één statuut ietwat misleidend omdat er stromen bestaan tussen de verschillende statuten van de regeling. Voor de werknemersregeling als geheel, zijn de instromen vanuit andere externe statuten op de bestudeerde leeftijden wellicht marginaal. We spreken dan ook over de schijnbare voortzettingsgraden (of kansen). De evolutie van de schijnbare voortzettingsgraad weerspiegelt niet enkel de toepassing van de hervorming voor de reeds aangehaalde redenen, maar ook omdat de stromen tussen de verschillende statuten van de regeling beïnvloed worden door de economische conjunctuurontwikkeling.

In het eerste deel zal het voortzettingsgedrag in de andere statuten dan dat van werkgelegenheid worden behandeld. De voortzetting van het statuut van werkgelegenheid zal aan bod komen in een tweede deel, waar eveneens zal worden getracht de weerslag van de pensioenhervorming in termen van bruto werkgelegenheidscreatie te ramen.

i. De statuten invaliditeit en werkloosheid

Invaliditeit

Tijdens de scharnierjaren van de hervorming neemt de schijnbare voortzettingsgraad van het invaliditeitsstatuut aanzienlijk toe (tabel 50). Op 60 jaar verhoogt deze graad van 8 % in 1996 naar 84 % in 1998. Op 61 jaar verhoogt die graad van 8 % in 1999 naar 95 % in 2000. Tussen 2002 en 2003 is er een

gelijkaardige evolutie van de voortzettingsgraad voor de 62-jarigen van 7 % naar 98 %. Een grote meerderheid van de invaliden lijkt er de voorkeur aan te geven hun uitkering verder te genieten eerder dan vervroegd met pensioen te gaan. De voortzettingsgraad voor de 60-jarigen bedraagt ongeveer 90 % na 1997 en voor de 61-jarigen bijna 100 % na 2000. We wijzen er echter nogmaals op dat de percentages 'schijnbaar' zijn : meer invaliden verlaten dit statuut om met pensioen te gaan (of naar een ander statuut over te stappen) maar er zijn instromen in dit statuut vanuit andere categorieën. De schijnbare voortzettingsgraden worden berekend op basis van de invaliditeitsgraad, die gedefinieerd is als percentage van de bevolking. De voortzettingsgraad van het invaliditeitsstatuut zou nog hoger kunnen zijn als het specifieke sterftecijfer bij de invaliden hoger is dan dat van de gemiddelde bevolking.

TABEL 50 - Invaliditeitsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd - werknemersregeling (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de invaliden in de bevolking (in %)									
59 jaar	5.0	5.0	5.3	5.3	5.1	5.2	5.5	5.8	5.7
60 jaar	0.4	0.4	2.2	4.4	4.5	4.6	4.7	4.9	5.3
61 jaar	0.0	0.0	0.0	0.3	0.3	4.2	4.4	4.6	4.9
62 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.3	4.5
63 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
64 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kans op voortzetting van het invaliditeitsstatuut (in %)									
60 jaar		7.9	44.0	84.1	85.1	89.2	90.2	89.6	92.7
61 jaar		0.0	0.0	12.4	7.8	94.9	97.0	97.9	100.4
62 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	8.2	7.4	98.4
63 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
64 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het invaliditeitsstatuut									
Generatie invaliden van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999				
Gemiddelde uitstapleeftijd	60.1	60.5	60.9	61.7	61.8				
Vershil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	5.0	9.9	19.7	20.9				

Door de hervorming wordt de gemiddelde leeftijd in het invaliditeitsstatuut opgetrokken, namelijk van 60,1 jaar voor de generatie invaliden van 59 jaar in 1995 naar 60,9 jaar voor de generatie van 1997 en naar 61,8 jaar voor de generatie van 1999. Dit komt dus neer op een verhoging van iets meer dan 10 maanden per verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar.

De vrouwelijke bruggepensioneerden

In tegenstelling tot de andere categorieën werknemers, kunnen de bruggepensioneerden niet vervroegd met pensioen. Doordat de wettelijke pensioenleeftijd met een jaar werd verhoogd, zullen de bruggepensioneerden dus een jaar langer hun statuut behouden. Bij zij die jonger zijn dan de wettelijke pensioenleeftijd zouden de voortzettingsgraden dus stijgen tot 100 %. Tabel 51 bevestigt die verwachting. De verhoging van de voortzettingsgraad bij vrouwen die jonger zijn dan de wettelijke pensioenleeftijd is gespreid over 2 jaar (in 2000 en 2001 of in 2003 en 2004), aangezien het aantal bruggepensioneerden maandelijks wordt geregistreerd. De kans op voortzetting van het statuut van bruggepensioneerde bij vrouwen jonger dan de wettelijke pensioenleeftijd ligt boven de 100 %. Dat komt door de werkenden uit die leeftijdscategorie die met brugpensioen gaan.

TABEL 51 - Brugpensioneringsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Aandeel van de bruggepensioneerden in de bevolking (in %)										
59 jaar	5.3	5.2	5.3	5.2	5.0	4.7	4.5	4.4	4.4	4.3
60 jaar	0.5	0.5	1.2	4.8	5.4	5.2	4.9	4.8	4.9	4.9
61 jaar	0.0	0.0	0.0	0.3	0.4	3.4	5.3	5.1	5.0	5.1
62 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	0.4	3.1	5.1
63 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4
64 jaar	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kans op voortzetting van het statuut van bruggepensioneerde (in %)										
60 jaar		9.1	22.8	91.0	102.5	104.0	105.7	108.0	109.5	111.9
61 jaar		0.0	0.0	20.9	9.3	62.8	101.6	103.0	103.7	105.4
62 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	13.2	7.8	61.3	101.4
63 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	13.3
64 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van bruggepensioneerde										
Generatie bruggepensioneerden van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999					
Gemiddelde uitstapleeftijd	60.1	60.3	61.0	61.7	62.1					
Vershil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	2.2	10.8	19.4	23.9					

Oudere vrouwelijke werklozen

De schijnbare kans dat vrouwen in het statuut van oudere werkloze blijven, stijgt tijdens de scharnierjaren van de pensioenhervorming. Het merendeel van de niet-werkzoekende werkloze vrouwen blijven in dit statuut tot ze de wettelijke pensioenleeftijd bereiken. Toch is dat hier minder uitgesproken het geval dan bij de invaliden. De voortzettingsgraad stijgt bijvoorbeeld tot 57 % op 60 jaar in 1999 of tot 91 % op 61 jaar in 2002, tegenover 85 en 98 % bij de invaliden. We

benadrukken echter dat de vermelde schijnbare graden met de nodige omzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd.

Zo valt het bijvoorbeeld moeilijk te onderscheiden welk deel van de verhoging van de voortzettingsgraden op 60 jaar opgetekend na 1999, toe te schrijven is aan de stijging van de loopbaanvoorwaarden (weerslag pensioenhervorming), en welk deel toe te schrijven is aan een waarschijnlijke stijging van de instromen vanuit een ander statuut, in dit geval de vrouwelijke werkzoekende werklozen (conjunctuureffect).

TABEL 52 - Oudere werkloosheidsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Aandeel van de vrouwelijke oudere werklozen in de bevolking (in %)										
59 jaar	5.3	5.4	7.1	8.3	8.9	9.6	10.5	11.1	12.0	12.3
60 jaar	0.0	0.6	1.0	3.3	4.7	5.7	6.8	7.6	8.4	9.2
61 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	2.5	5.1	6.2	7.1	7.7
62 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.4	3.6	6.7
63 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5
64 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kans op voortzetting van het statuut van oudere werkloze (in %)										
60 jaar		10.8	18.9	46.5	57.4	64.6	70.4	72.0	75.2	77.0
61 jaar		0.0	0.0	0.0	9.2	52.4	89.4	91.1	93.3	92.1
62 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	6.9	13.4	8.7	57.9	94.7
63 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	6.9	13.5
64 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van oudere werkloze										
Generatie oudere werkloze vrouwen van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999					
Gemiddelde uitstapleeftijd	60.1	60.2	60.5	60.9	61.3					
Vershil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	1.0	4.8	9.7	14.0					

De hervorming heeft ertoe geleid dat de gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van oudere vrouwelijke werkloze is toegenomen van 60,1 jaar voor de generatie werkloze vrouwen van 59 jaar in 1995 naar 60,5 jaar voor de generatie van 1997, en naar 61,3 jaar voor de generatie van 1999. Dit betekent dus een gemiddeld uitstel van 7 maanden bij elke verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar. Die stijging kan een plafond vormen mits de uittrekkers met pensioen gaan en de instromen in het statuut afkomstig zijn uit het statuut van vrouwelijke werkzoekende werkloze.

Vrouwelijke werkzoekende werklozen

De evolutie van de voortzettingsgraden in dit statuut is zeer gelijkmatig met de evolutie bij de oudere vrouwelijke werklozen. Hoewel die evoluties bij de 60-

jarigen nagenoeg gelijk is, is de kans op voortzetting op 61 en 62 jaar iets lager bij de vrouwelijke werkzoekende werklozen. Dat er vaker uit dit statuut wordt overgestapt naar een ander statuut dan het pensioen, namelijk de oudere vrouwelijke werkloosheid, kan een verklaring zijn voor dit verschil.

De gemiddelde uitstapleeftijd stijgt van 60,1 jaar voor de vrouwelijke werklozen van 59 jaar in 1995 naar 61,1 jaar voor de generatie 59 jarigen van 1999. Dit betekent dus een voortzetting van het statuut met 6 maanden als de wettelijke pensioenleeftijd stijgt met 1 jaar.

TABEL 53 - Werkloosheidsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Aandeel van de vrouwelijke werkzoekende werklozen in de bevolking (in %)										
59 jaar	1.9	1.3	1.0	0.9	0.9	0.8	0.8	0.9	0.9	1.0
60 jaar	0.1	0.1	0.2	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7
61 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.4	0.4	0.5	0.6
62 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.4
63 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
64 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kans op voortzetting van het statuut van werkzoekende werkloze (in %)										
60 jaar		7.2	13.2	51.7	67.4	64.4	67.2	76.4	72.1	83.4
61 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	34.9	65.6	79.4	70.6	87.7
62 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	52.3	88.2
63 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
64 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van werkzoekende werkloze										
Generatie werkzoekende werklozen van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999					
Gemiddelde uitstapleeftijd	60.1	60.1	60.5	60.9	61.1					
Vershil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	0.7	5.3	10.0	11.9					

ii. Voortzetting van het statuut van werkgelegenheid

Wat de werkgelegenheid betreft¹, bestaan de gegevens die werden gebruikt uit exhaustieve opsplitsingen per leeftijd voor de jaren 1997 tot 2002. Voor de voorafgaande jaren² 1995 en 1996 werd,

1. Zowel de loontrekkers uit de privé-sector als de contractuele werknemers van de overheid.
2. De voortzettingsgraad van het statuut van actieve op 60 jaar in 1995 werd voornamelijk berekend door de evolutie van de graad op 61 jaar tussen 1999 en 2001 toe te passen op de graad op 60 jaar in 1998. De voortzettingsgraad op 61 jaar in 1997 wordt zodanig gekalibreerd dat de kans dat een individu dat op 59 jaar werkt en dat twee jaar later nog steeds is, even groot is voor een individu van 59 jaar in 1995 als voor een individu van 59 jaar in 1996. De kans op voortzetting van het statuut van werkgelegenheid wordt verondersteld constant te zijn vanaf 62 jaar.

---

net als voor 2003¹, de werkgelegenheidsgraad bepaald op basis van hypothesen over de voortzetting van het statuut van werkgelegenheid. Die hypothesen berusten op de evolutie van de geobserveerde voortzettingsgraad tussen 1998 en 2002.

Bovenal is het belangrijk te benadrukken dat de evolutie van de schijnbare voortzettingsgraad van het statuut van werkgelegenheid, zoals hieronder beschreven, waarschijnlijk de weerslag van de hervorming op het arbeidsvolume te laag inschat. De voortzettingsgraad van het statuut van werkgelegenheid is allesbehalve verwaarloosbaar op de wettelijke pensioenleeftijd en ouder. De voortzettingsgraad op 61 jaar bedraagt ongeveer 65 % in 1998 en 1999. Voor de hogere leeftijden ligt die boven de 85 %. Het is echter niet zeker dat de personen die blijven werken hetzelfde arbeidsvolume presteren vanaf de wettelijke pensioenleeftijd, noch dat ze geen rustpensioen genieten. Het is inderdaad mogelijk een rustpensioen te genieten en toch een beroepsactiviteit uit te oefenen, op voorwaarde dat de inkomsten van die activiteit bepaalde grenzen niet overschrijden. De evolutie van de schijnbare voortzettingsgraad, die veroorzaakt werd door de hervorming, onderschat dus waarschijnlijk de weerslag van de hervorming op het arbeidsvolume. Bepaalde personen blijven een voltijdse professionele activiteit uitoefenen tot aan de wettelijke pensioenleeftijd, waarna ze het volume van hun prestaties terugschroeven om recht te kunnen hebben op een rustpensioen. Als de hervorming er niet was gekomen, hadden die personen waarschijnlijk hun arbeidsvolume terugschroefd vanaf 60 jaar.

De weerslag van de hervorming is vooral geobserveerd wanneer in 2000 de wettelijke pensioenleeftijd op 62 jaar wordt gebracht. De schijnbare voortzettingsgraad op 61 jaar stijgt van 62 % in 1999 naar 68 % in 2000 en naar 81 % in 2001. Parallel daalt de voortzettingsgraad op 62 jaar, namelijk van 81 % in 2000 naar 66 % in 2002. Het merendeel van de werkende loontrekkende vrouwen die hun pensionering uitstellen, verlaten de arbeidsmarkt op de wettelijke pensioenleeftijd : het aandeel van de vrouwen dat tot na de wettelijke leeftijd blijft werken, stijgt slechts lichtjes. Op 100 werkende vrouwen van 60 jaar in 1998, 1999 en 2000, werken er nog 50 op 62 jaar in 2000, 52 in 2001 en 53 in 2002.

---

1. Voor 2003 zullen we ervan uitgaan dat voor de voortzettingsgraad op 60 en 61 jaar de opwaartse tendens aanhoudt die het jaar voordien werd geobserveerd (en die met name te maken heeft met de verlenging van de loopbaanvoorwaarde). De kans op voortzetting op 62 jaar vertoont dezelfde evolutie als die van de kans op voortzetting op 61 jaar in 2000. De kans op voortzetting op 63 en 64 jaar vertoont de gemiddelde waarde die werd geobserveerd tijdens de twee voorafgaande jaren.

TABEL 54 - Werkgelegenheidsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd - werknemersregeling (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de werkenden in de bevolking (in %)									
59 jaar	7.5	7.5	8.2	8.3	8.3	8.7	9.4	9.9	10.4
60 jaar	3.4	3.4	3.5	4.3	5.0	5.2	5.8	6.7	7.4
61 jaar	2.5	2.4	2.4	2.4	2.6	3.4	4.2	4.7	5.5
62 jaar	2.2	2.2	2.1	2.1	2.1	2.1	2.6	2.8	3.5
63 jaar	1.8	1.8	1.8	1.7	1.8	1.9	1.9	2.1	2.4
64 jaar	1.5	1.5	1.5	1.6	1.5	1.6	1.7	1.7	1.9
Kans op voortzetting van het statuut van werkgelegenheid (in %)									
60 jaar		45.5	46.5	51.7	59.7	63.3	67.1	71.1	75.2
61 jaar		71.6	71.1	69.8	61.5	68.3	80.5	81.4	82.3
62 jaar		85.8	85.6	85.4	85.8	80.7	75.8	66.1	73.5
63 jaar		81.5	81.3	83.6	87.5	88.3	89.4	81.7	85.5
64 jaar		86.5	86.5	87.2	88.6	86.5	90.5	88.4	89.5
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van werkgelegenheid									
Generatie werkende vrouwen van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999				
Gemiddelde uitstapleeftijd	61.5	61.5	61.5	61.8	62.0				
Verskil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	0.4	0.2	3.5	6.3				

De gemiddelde uitstapleeftijd stijgt van 61,5 jaar voor een werknemster van 59 jaar in 1995 naar 62 jaar voor een werknemster van 59 jaar in 1999¹. Die stijging komt gemiddeld overeen met de verlenging van de werkgelegenheid met iets meer dan 3 maanden per verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar.

Het is eveneens interessant na te gaan wat de weerslag is van de hervorming op de werkgelegenheid. Net zoals bij de regeling als geheel, gaan we ervan uit dat, zonder hervorming, de generaties werknemsters van 59 jaar hetzelfde voortzettingsgedrag zouden hebben vertoond als de laatste generatie die de hervorming niet heeft meegemaakt, namelijk de werknemsters die 59 jaar waren in 1995. De werkgelegenheidsgraad die wordt verkregen met die hypothese vindt u in tabel 55. Wat de leeftijdscategorie 60-64 jaar betreft, zou de werkgelegenheidsgraad zonder hervorming voor die periode rond 2,5 % liggen. De geobserveerde werkgelegenheidsgraad ligt ten opzichte van die hypothetische graad 0,24 procentpunt hoger in 1999, 0,71 procentpunt in 2001 en 1,37 procentpunt in 2003. Dat komt neer op bijna 3500 arbeidsplaatsen meer in 2003 dan in een scenario zonder hervorming. Gemiddeld is de werkgelegenheidsgraad met bijna 0,5 procentpunt gestegen per verhoging van

1. Dit laatste cijfer werd berekend aan de hand van een hypothese waarbij de voortzettingsgraad van het statuut van werkgelegenheid op 64 in 2004 gelijk is aan dat van 2003.

de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar. In 2003 zijn de gevolgen van het optrekken van de wettelijke leeftijd tot 63 jaar nog niet helemaal merkbaar. Het is eveneens belangrijk te benadrukken dat de hier aangehaalde werkgelegenheidscreatie is uitgedrukt in hoofden. Om de reeds vermelde redenen wordt de weerslag van de pensioenhervorming op het arbeidsvolume in die telling waarschijnlijk onderschat.

TABEL 55 - Werkgelegenheidsgraad van werknemers: vergelijking zonder en met hervorming (geobserveerd)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Werkgelegenheidsgraad van werknemers (in %) per leeftijd en zonder hervorming op								
60 jaar	3.4	3.4	3.7	3.8	3.8	3.9	4.3	4.5
61 jaar	2.4	2.4	2.4	2.7	2.7	2.7	2.8	3.0
62 jaar	2.2	2.1	2.1	2.1	2.3	2.3	2.3	2.4
63 jaar	1.8	1.8	1.7	1.8	1.8	2.0	2.0	2.0
64 jaar	1.5	1.5	1.6	1.5	1.6	1.6	1.7	1.7
Weerslag van de hervorming								
Werkgelegenheidsgraad (in %) van de leeftijdscategorie 60-64 jaar zonder hervorming(1)	2.3	2.2	2.3	2.4	2.4	2.5	2.6	2.7
Geobserveerde werkgelegenheidsgraad (in %) van de leeftijdscategorie 60-64 jaar (2)	2.3	2.3	2.4	2.6	2.8	3.2	3.5	4.1
Vershil (2)-(1)	0.0	0.0	0.1	0.2	0.4	0.7	0.9	1.4
Vershil in duizendtallen	0.0	0.0	0.3	0.6	1.1	1.9	2.3	3.4

c. De weerslag van de pensioenhervorming op kruissnelheid in de werknemersregeling

Op basis van vrij strikte hypothesen kan men de weerslag van de pensioenhervorming tot 2010 evalueren. Die hypothesen zijn :

- een representativiteitsgraad op 59 jaar van elk statuut van de regeling die gelijk is aan het meest recent waargenomen niveau (2003, of 2004 voor de verschillende categorieën vrouwelijke werklozen en bruggepensioneerden) ;
- een constante voortzettingsgraad voor de leeftijden die niet betrokken zijn bij de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd ;
- een (relatieve) toename van de voortzettingsgraad die gelijk is aan de toename bij de meest recente verhoging van de wettelijke leeftijd;
- een constante gecumuleerde kans op voorzetting op de wettelijke leeftijd en de leeftijd die volgt op de wettelijke leeftijd voor de werkenden.

Onder die hypothesen zouden de werknemers die aan het werk zijn op 59 jaar in 2005, hun activiteit verlengen tot gemiddeld 62,8 jaar (tabel 56, die als vergelijking de gemiddelde stijging weergeeft van de uitstapleeftijd per statuut

tussen de generaties werknemers van 59 jaar in 1995 en van 59 jaar in 1999). In vergelijking met de generatie van 1995 komt dit neer op een verlenging met iets meer dan een jaar van de voortzettingsgraad van het statuut van werkgelegenheid, of een verhoging met 3 maanden per verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd met één jaar. De hervorming leidt eerder tot een verlenging van het recht op een andere sociale uitkering dan het pensioen, dan tot de voortzetting van een verloonde activiteit. De uitstap uit het statuut van vrouwelijke bruggepensioneerde wordt (wettelijk) uitgesteld tot 65 jaar. Het recht op een invaliditeitsuitkering wordt verlengd tot gemiddeld 64,5 jaar. De gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van werkloze bedraagt gemiddeld 63 jaar (62,5 voor de vrouwelijke werkzoekende werklozen en 63,5 jaar voor de oudere vrouwelijke werklozen).

TABEL 56 - Gemiddelde uitstapleeftijd voor de verschillende statuten van de werknemersregeling tegen 2010

	Gemiddelde uitstapleeftijd voor de generatie...		Verhoging van de gemiddelde leeftijd per jaar verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd (in maanden)	
	van 59 jaar in 1995	van 59 jaar in 2005	Vooruitzichten	Observatie
Invaliditeit	60.1	64.5	10.7	10.5
Brugpensioen	60.1	65.0	11.8	11.9
Oudere werkloosheid	60.1	63.4	7.9	7.0
Werkloosheid	60.1	62.6	6.2	6.0
Werkgelegenheid	61.5	62.8	3.0	3.1
Werknemersregeling	60.5	63.7	7.6	7.4

Voor de werknemersregeling als geheel zou de hervorming tegen 2010, onder dezelfde hypothesen en onder een hypothese van gedragingen zonder hervorming die gelijk zijn aan die van de generatie werknemers van 59 jaar in 1995, zorgen voor een toename van de dekkingsgraad met 21,5 procentpunt, of met ongeveer 70 000 eenheden in de categorie 60 tot 64 jaar. Door de hervorming zou de activiteitsgraad (definitie FPB, d.w.z. inclusief de oudere werklozen) met iets meer dan 11 procentpunt toenemen. Die verhoging betekent dat het aantal actieven tegen 2010 zou toenemen met 36 000 eenheden. De groei van de werkgelegenheidsgraad zou beperkt blijven tot 2,5 procentpunt of ongeveer 8 500 nieuwe jobs. Het aantal vrouwelijke werklozen zou toenemen met ongeveer 28 000 eenheden. Het aantal invaliden en bruggepensioneerden zou stijgen met ongeveer 16 000 eenheden.

De weerslag van de hervorming op het vlak van activiteit en werkgelegenheid wordt echter geraamd op basis van behoudsgezinde hypothesen inzake werkgelegenheidsgraad en activiteitsgraad. Dat zijn niet de hypothesen die gebruikt werden in het scenario van de SCvV. Bij de raming in dit deel gaat men ervan uit dat de werkgelegenheids- en activiteitsgraden (op 59 jaar) vanaf 2004 constant blijven. In het scenario van het SCvV stijgt de activiteit van de oudere vrouwen als gevolg van de vergrijzing van generaties die meer aanwezig waren op de arbeidsmarkt (hun activiteitsgraden zijn op dezelfde leeftijden hoger dan die van de vorige generaties) en de werkgelegenheidsgraden stijgen in het kader van een geleidelijke daling van de structurele werkloosheidsgraad. De voorliggende oefening onderschat bijgevolg de weerslag van de

pensioenhervorming op de activiteit en de werkgelegenheid in een context van een stijgende activiteitsgraad van de (oudere) vrouwen en van een dalende werkloosheidsgraad. We wijzen er ook op dat de groei van de werkgelegenheid per hoofd, die in dit deel wordt geraamd, wellicht ook een onderschatting is van de groei van het arbeidsvolume.

TABEL 57 - Aandeel van de werknemersregeling van 60 tot 64 jaar en de componenten ervan in de bevolking tegen 2010 (in %)

	Met hervorming(I)	Zonder hervorming(II)	Vershil (I)-(II)	Vershil in duizendtallen
Invaliditeit	5.2	0.1	5.1	16.6
Brugpensioen	5.1	0.1	5.0	16.3
Activiteit	14.7	3.4	11.3	36.3
<i>waarvan Oudere werklozen</i>	<i>8.4</i>	<i>0.3</i>	<i>8.1</i>	<i>26.2</i>
<i>waarvan Werklozen</i>	<i>0.5</i>	<i>0.0</i>	<i>0.5</i>	<i>1.6</i>
<i>waarvan Werkenden</i>	<i>5.8</i>	<i>3.1</i>	<i>2.6</i>	<i>8.5</i>
Werknemersregeling	25.1	3.6	21.5	69.6

2. De voortzettingsgraad van de statuten in de zelfstandigenregeling

In de regeling voor zelfstandigen onderscheidt men twee statuten : werkenden en invaliden. Voor de jaren 1995 en 1996 worden de werkgelegenheidsgraden geraamd op basis van soortgelijke hypothesen als die uit de werknemersregeling.

a. De voortzetting van de werkgelegenheid

Reeds vóór de hervorming zijn de voortzettingsgraden van de werkgelegenheid hoog in de zelfstandigenregeling. De gemiddelde uitstapleeftijd bedraagt 63 jaar voor de werkende vrouwelijke zelfstandigen die 59 jaar zijn in 1995. De pensioenhervorming heeft geleid tot een relatief gematigde stijging van de voortzettingsgraden tijdens de jaren waarin de wettelijke pensioenleeftijd werd verhoogd. De gemiddelde uitstapleeftijd uit de werkgelegenheid stijgt van 63 jaar voor de generatie van vrouwelijke zelfstandigen die 59 jaar zijn in 1995 tot 63,3 jaar voor de generatie van 59-jarigen in 1999. Gemiddeld gaat het om een stijging van iets meer dan 2 maanden per jaar van verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd. Merk op dat de evolutie van de voortzettingsgraden van de werkgelegenheid de weerslag van de hervorming op het arbeidsvolume te laag kan inschatten. Het is waarschijnlijk dat sommige vrouwelijke zelfstandigen hun arbeidsvolume verminderen om op de wettelijke pensioenleeftijd hun pensioen te kunnen genieten.

TABEL 58 - Werkgelegenheidsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd - zelfstandigenregeling (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de werkende zelfstandigen in de bevolking (in %)									
59 jaar	4.7	5.0	6.3	6.9	6.9	7.0	7.5	7.4	7.6
60 jaar	3.6	3.6	4.1	5.4	5.9	6.0	6.1	6.5	6.4
61 jaar	3.3	3.2	3.2	3.4	4.3	5.1	5.4	5.6	6.0
62 jaar	2.8	2.8	2.8	2.8	3.1	3.9	4.3	4.5	4.9
63 jaar	2.3	2.3	2.2	2.2	2.2	2.5	3.2	3.4	3.7
64 jaar	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.0	2.3	2.9	3.1
Kans op voortzetting van het statuut van werkgelegenheid (in %)									
60 jaar		76.6	83.3	85.8	84.9	87.4	87.1	86.3	86.6
61 jaar		88.2	88.6	81.7	80.2	87.2	89.7	91.3	92.1
62 jaar		86.5	86.8	87.1	92.6	89.5	83.1	83.5	87.3
63 jaar		79.2	79.4	79.6	81.0	80.9	81.4	80.1	80.8
64 jaar		92.3	92.7	93.0	94.4	91.6	91.0	90.9	90.6
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het statuut van werkgelegenheid									
Generatie van werkende vrouwelijke zelfstandigen van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999				
Gemiddelde uitstapleeftijd	63.0	63.1	63.1	63.1	63.3				
Verskil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	2.0	2.0	2.3	4.4				

b. Voortzetting van het invaliditeitsstatuut

Alle invaliden in de zelfstandigenregeling lijken tot de wettelijke pensioenleeftijd het recht op hun uitkering te verlengen. De schijnbare voortzettingsgraden van het invaliditeitsstatuut bedragen tot meer dan 100 % voor invaliden die de wettelijke pensioenleeftijd nog niet bereikt hebben. Die schijnbare kansen op voortzetting van het statuut die hoger liggen dan de eenheid, duiden op instromen in dit statuut vanuit de werkgelegenheid op de beschouwde leeftijden. De gemiddelde uitstapleeftijd verhoogt dus met één jaar per jaar van verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd.

TABEL 59 - Invaliditeitsgraad, voortzettingsgraad en gemiddelde uitstapleeftijd - zelfstandigenregeling (in %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aandeel van de invaliden in de bevolking (in %)									
59 jaar	0.6	0.6	0.6	0.7	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6
60 jaar	0.0	0.1	0.4	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.7
61 jaar	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.7	0.6	0.6	0.7
62 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.6
63 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1
64 jaar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Kans op voortzetting van het invaliditeitsstatuut (in %)									
60 jaar		8.5	60.9	104.5	100.3	105.2	103.3	100.6	105.6
61 jaar		0.0	0.0	15.5	9.7	102.9	102.0	108.3	112.2
62 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	7.9	11.3	102.5
63 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	97.9
64 jaar		0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gemiddelde uitstapleeftijd uit het invaliditeitsstatuut									
Generatie invaliden van 59 jaar in ...	1995	1996	1997	1998	1999				
Gemiddelde uitstapleeftijd	60.1	60.7	61.1	62.1	62.2				
Vershil ten opzichte van de generatie van 1995 (in maanden)	0.0	7.4	12.1	23.9	24.3				

c. De weerslag van de pensioenhervorming op kruissnelheid in de zelfstandigenregeling

Dit deel evalueert de weerslag van de pensioenhervorming in de regeling voor zelfstandigen tegen 2010. Die evaluatie gebeurt op basis van dezelfde hypothesen als bij de werknemersregeling.

TABEL 60 - Gemiddelde uitstapleeftijd voor de verschillende statuten van de zelfstandigenregeling tegen 2010

	Gemiddelde uitstapleeftijd voor de generatie...		Verhoging van de gemiddelde leeftijd per jaar verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd (in maanden)	
	van 59 jaar in 1995	van 59 jaar in 2005	Vooruitzichten	Observatie
Invaliditeit	60.1	65.0	11.8	12.2
Werkgelegenheid	63.0	63.7	1.7	2.2
Zelfstandigenregeling	62.6	63.8	2.8	3.7

Tegen 2010 zal de gemiddelde leeftijd in de werkgelegenheid (voor de generatie vrouwelijke zelfstandigen van 59 jaar in 2005) iets meer dan 63,5 jaar bedragen, wat neerkomt op een voortzetting van het statuut met 7 maanden ten opzichte

van de generatie van 1995. De invaliditeitsuitkering wordt behouden tot de wettelijke pensioenleeftijd.

Voor de zelfstandigenregeling zou de hervorming ertoe leiden dat de dekkingsgraad van de categorie van 60 tot 64 jaar tegen 2010 1,7 procentpunt groter zou zijn, of ongeveer 5500 eenheden meer. De stijging van de werkgelegenheidsgraad zou 1,1 procentpunt bedragen of 3500 nieuwe banen. Dit cijfer vormt echter een minimumpeil wat werkgelegenheidscreatie betreft, zowel op het vlak van eenheden als op het vlak van uren.

TABEL 61 - Aandeel van de zelfstandigenregeling voor de leeftijdscategorie van 60 tot 64 jaar en de componenten ervan in de bevolking tegen 2010, in %

	Met hervorming(I)	Zonder hervorming(II)	Verschil (I)-(II)	Verschil in duizendtallen
Invaliditeit	0.7	0.0	0.7	2.2
Werkgelegenheid	5.6	4.5	1.1	3.4
Zelfstandigenregeling	6.2	4.5	1.7	5.6

D. Besluit

In dit hoofdstuk werd de weerslag van de pensioenhervorming in de werknemers- en de zelfstandigenregeling op twee niveaus onderzocht : de toetreding tot het pensioen en de voortzetting van een ander statuut in elk van beide regelingen. Die aanpak gebeurt via het aantal gerechtigden en houdt bijgevolg geen rekening met andere, met name budgettaire, gevolgen van de hervorming. Uit de analyse blijkt dat de meeste vrouwen hun pensionering uitstellen tot de wettelijke pensioenleeftijd, die geleidelijk wordt opgetrokken van 60 tot 65 jaar. Dat uitstel valt op verschillende manieren te verklaren : sommige vrouwen voldoen niet aan de vereiste loopbaanvoorwaarde om vervroegd met pensioen te kunnen gaan, anderen geven er de voorkeur aan hun beroepsactiviteit voort te zetten en nog anderen genieten een hogere sociale uitkering. Soms wordt het pensioen om nog andere redenen uitgesteld (de mogelijkheid om een hoger pensioen te genieten, zich voegen naar de wettelijke pensioennorm,...).

Volgens onze ramingen zou tegen 2010 de gemiddelde pensioneringsleeftijd in de werknemersregeling 63,8 jaar bedragen voor de generatie vrouwelijke pensioengerechtigden van 59 jaar in 2005. Geraamd op basis van het voortzettingsgedrag in de verschillende statuten van de werknemersregeling (behalve gepensioneerde), stijgt de gemiddelde uitstapleeftijd in de werknemersregeling tot eenzelfde niveau, namelijk 63,7 jaar voor de generatie pensioengerechtigden van 59 jaar in 2005. Het gemiddelde uitstapgedrag van de pensioengerechtigden die niet onder de werknemersregeling vallen, lijkt zeer sterk op dat van degenen die er wel toe behoren. Dat gemiddelde gedrag dekt waarschijnlijk uiteenlopende situaties op het vlak van de verschillende categorieën van vrouwelijke gerechtigden die niet onder een statuut van de werknemersregeling vallen. Een grote meerderheid van de inactieven (die geen sociale uitkering genieten) voldoet waarschijnlijk niet aan de vereiste loopbaanvoorwaarde om vervroegd met pensioen te gaan en gaat dus op 65 jaar met pensioen. De 59-jarigen die onder een andere arbeidsregeling vallen,

---

daarentegen, zullen gemiddeld een langere loopbaan hebben en dus vroeger met pensioen gaan (voornamelijk overheidsambtenaren).

In de zelfstandigenregeling leveren die twee benaderingen minder gelijklopende resultaten op. Voor de generatie vrouwelijke pensioengerechtigden van 59 jaar in 2005 wordt de gemiddelde pensioneringsleeftijd op 64,3 jaar geraamd. Voor dezelfde generatie gebeurt de uitstap uit de andere statuten dan dat van gepensioneerde in de zelfstandigenregeling op 63,8 jaar. De gerechtigden die niet onder de zelfstandigenregeling vallen, grotendeels inactieven, zullen later met pensioen gaan. De samenstelling en het relatieve belang van die groep binnen de categorie van 59-jarige potentiële gerechtigden is waarschijnlijk sterk verschillend van de werknemersregeling. Veel vrouwelijke zelfstandigen hebben zeer korte loopbanen en zijn op 59 jaar inactief. Minder vrouwelijke zelfstandigen hebben een gemengde loopbaan met een deel in overheidsdienst.

Met behoudende hypothesen op het vlak van werkgelegenheids- en activiteitsgraad, zou de hervorming op kruissnelheid leiden tot een verhoging van de activiteitsgraad met iets meer dan 12 procentpunt (40 000 actieven in 2010) binnen de leeftijdsklasse van 60-64 jaar. De werkgelegenheidsgraad zou stijgen met 3,7 procentpunt of 12 000 nieuwe jobs in vergelijking met een situatie zonder hervorming. Het aantal werklozen zou met ongeveer 28 000 eenheden toenemen. Het aantal vrouwelijke gerechtigden op een andere uitkering dan een rustpensioen of een werkloosheidsvergoeding (ongeacht of het gaat om invaliditeit, brugpensioen of een vergoeding voor loopbaanonderbreking) zou met 35 000 eenheden toenemen. De werknemers- en zelfstandigenregeling zou dus tegen 2010 in totaal 75 000 eenheden meer tellen tussen 60 en 64 jaar. Het aantal vrouwelijke gepensioneerden zou met iets meer dan 165 000 eenheden afnemen. Dat cijfer bevat echter dubbeltellingen, namelijk zij met een gemengde loopbaan in de werknemers- en zelfstandigenregeling. De categorie van de inactieven tussen 60 en 64 jaar zou maximaal 90 000 eenheden meer tellen dan in een situatie zonder hervorming.

Die raming in aantallen leidt waarschijnlijk tot een sterke onderschatting van de groei van het werkgelegenheidsvolume als gevolg van de hervorming. In de werknemers- en de zelfstandigenregeling zijn er slechts weinigen die met pensioen gaan na de wettelijke pensioenleeftijd. De voortzetting in de werkgelegenheid, daarentegen, op die leeftijd en op hogere leeftijden is niet te verwaarlozen. Dat fenomeen kan worden verklaard door het feit dat veel vrouwen hun arbeidsvolume op de wettelijke pensioenleeftijd terugschroeven om ook een rustpensioen te genieten. Zonder hervorming deden die vrouwen dat reeds op 60 jaar. Dat verklaart waarom de weerslag van de hervorming groter zal zijn in termen van arbeidsuren dan in termen van werkgelegenheid uitgedrukt per hoofd. Bovendien wordt die raming van de door de pensioenhervorming teweeggebrachte jobcreatie in sterke mate beïnvloed door het feit dat zij tegen een vaste werkgelegenheidsgraad werd gerealiseerd (op 59 jaar). Binnen het kader van werkgelegenheids- en activiteitsgraden die overeenstemmen met die van het scenario van de SCvV, zou de hervorming op lange termijn meer nieuwe jobs opleveren. Op basis van een werkgelegenheidsgraad van 47 % voor 59-jarige vrouwen, wat overeenstemt met die van het scenario van de SCvV in 2025 (namelijk 25 % in de werknemersregeling, 12 % bij de overheid en 10 % in de zelfstandigenregeling)¹, zou de pensioenhervorming leiden tot een stijging van

---

1. Die cijfers steunen evenwel op een oudere versie van de databank dan die welke in dit hoofdstuk gebruikt werd.

---

de werkgelegenheidsgraad van de 60-64 jarigen met 8 procentpunt ten opzichte van een situatie zonder hervorming. De grootteorde van dat theoretische resultaat is te vergelijken met het resultaat dat bekomen wordt in het scenario van de SCvV. In de toekomst zal dit laatste verfijnd worden op basis van deze studie.

VI Bijlage I

A. De activiteitenklassen

De 5 bedrijfstakken worden vervolgens opgedeeld in meer gedetailleerde categorieën :

Visserij en landbouw : groentekwekers, tuinbouwers, wijnbouwers, landbouwers en houders van hoevedieren, bosexploitatie, diverse aan de landbouw verwante activiteiten (pluimveehouders, vogelkwekers, imkers, herders,...), vissers en reders, diverse aan de visserij verwante activiteiten (vis-, oester- en mosselteelt), bestuurders van vennootschappen die beantwoorden aan een voornoemde activiteit.

Nijverheid en ambachten : mijnnijverheid, steengroefnijverheid, metaalnijverheid, keramieknijverheid, glasnijverheid, chemische nijverheid, voedingsnijverheid (meelproducten, bakkerijen, inmaakbedrijven, drank-en azijnfabrieken, dorsondernemingen, maalders, slaggers, vleeswarennijverheid,...), textielnijverheid, kledingnijverheid, bouwnijverheid (steenkapperijen, marmerbewerking, metselwerk, loodgieterij, schilderwerken, voegwerk, elektrische installaties, openbare werken,...), hout-en meubelnijverheid, huid-en ledernijverheid : leerlooierijen, vervaardigen van lederartikelen, schoenmakers, bontwerkers, tabaksnijverheid, papiernijverheid, boekdruknijverheid, kunst-en precisienijverheid, vervoer, binnenschippers, sleepbootexploitanten, bestuurders van vennootschappen die beantwoorden aan een voornoemde activiteit.

Handel : Groothandel, kleinhandel, groot-en kleinhandel, banken (kredietinstellingen, handel in edelmetalen en roerende waarden, wisselkantoren,...), verzekeringen, tussenpersonen (handelsreizigers, makelaars, nijverheids-en handelsagenten, veilingsagenten, publiciteitsagenten), horeca-sector, vermaaklijkheden (schouwburg, bioscoop, spektakelzaal, circus,...), foorkramers, marktkramers, bestuurders van vennootschappen van een voornoemde activiteit.

Vrije beroepen : artsen, tandartsen, apothekers, dierenartsen, paramedici, privé-onderricht, wetenschap (geologen, scheikundigen, natuurkundigen, amanuensissen), letteren (letterkundigen, journalisten, vertalers, tolken, particuliere bibliothecarissen, publicisten,...), kunst (kunstschilders, decorateurs, stemmers van muziekinstrumenten, componisten, toneelspelers, kineasten, artiesten, modellenmakers,...), advocaten, notarissen, gerechtsdeurwaarders, experts (landmeters, ingenieurs, accountants, fiscale experts, vastgoedexperts,...), architecten, diverse intellectuele beroepen (raadgevers, informatici, servicebureaus, ...), bestuurders van vennootschappen die beantwoorden aan een voornoemde activiteit.

Diensten : schoonheidszorg (kappers, manicuren, pedicuren,...), diverse beroepen van manuele aard (garagist, radio-en tv-herstellers, diverse diensten,...), bestuurders van vennootschappen die beantwoorden aan een voornoemde activiteit.

B. De RVP-categorieën

Het MoSES-model berekent de gemiddelde pensioenen van de RVP-categorieën die gesimuleerd zijn met het MALTESE-model. Ter herinnering, het gaat om de volgende categorieën :

Categorie 11 groepeert de gehuwde mannen met een gezinspensioen. Categorie 12 groepeert de gehuwde mannen met een rustpensioen aan bedrag alleenstaande. Categorie 13 groepeert de ongehuwde mannen met een rustpensioen (het gezinspensioen is voorbehouden aan gehuwden). Categorie 14 groepeert de mannen die zowel een rustpensioen als een overlevingspensioen genieten waarvan minstens één van beide pensioenen valt onder de zelfstandigenregeling. Categorie 15 groepeert de mannen met enkel een overlevingspensioen. Categorie 21 groepeert de gehuwde vrouwen met een gezinspensioen. Categorie 22 groepeert de gehuwde vrouwen met een rustpensioen aan bedrag alleenstaande. Categorie 23 groepeert de ongehuwde vrouwen met een rustpensioen. Categorie 24 groepeert de ongehuwde vrouwen die zowel een rustpensioen als een overlevingspensioen genieten waarvan minstens één van beide pensioenen valt onder de zelfstandigenregeling. Categorie 25 groepeert de vrouwen met enkel een overlevingspensioen.

Het aantal gerechtigden binnen die categorieën is sterk verschillend : slechts weinig mannen genieten een overlevingspensioen, terwijl dit wel het geval is voor een grote meerderheid van de vrouwen. Voor 2002 ziet het aantal gerechtigden van de categorieën er als volgt uit :

- Categorie 11 : 117 428 gepensioneerden
- Categorie 12 : 52 632 gepensioneerden
- Categorie 13 : 49 969 gepensioneerden
- Categorie 14 : 6 186 gepensioneerden
- Categorie 15 : 208 gepensioneerden
- Categorie 21 : 444 gepensioneerden
- Categorie 22 : 59 188 gepensioneerden
- Categorie 23 : 37 333 gepensioneerden
- Categorie 24 : 104 527 gepensioneerden
- Categorie 25 : 71 632 gepensioneerden

VII Bijlage 2

A. Opsomming van de preferentiële tantièmes :

1/55: Dit tantième wordt gebruikt voor diensten in het bestuurs- en onderwijzend personeel van het kleuter en lager onderwijs en in het secundair en hoger niet universitair onderwijs. Met dit tantième wordt het relatief maximum (3/4) bereikt na 41,25 jaar. Wanneer men rekening houdt met een tijdsbonificatie van 3 of 4 jaar voor het diploma, wordt het relatief maximum dus bereikt :

- na $41,25 - 3 = 38,25$ dienstjaren voor een kleuterleid(st)er, onderwijzer(es) of regent(es)
- na $41,25 - 4 = 37,25$ dienstjaren voor een licentiaat.

1/50 : Dit tantième wordt gebruikt :

- voor de in de basiswet van 21 juli 1844 vermelde actieve diensten;
- voor de kerkelijke diensten van de bedienaars van de erkende erediensten (met uitzondering van de rooms-katholieke eredienst) die niet gepensioneerd worden vanaf de leeftijd van 70 jaar of die, op de leeftijd van 70 jaar, minder dan 35 dienstjaren tellen.
- voor de personeelsleden die behoren tot de operationele diensten van de geïntegreerde politie.

Met dit tantième wordt het relatief maximum (3/4) bereikt na 37,5 dienstjaren.

1/35: Dit tantième wordt gebruikt voor de diensten die gepresteerd worden na de eerste 5 jaar (de eerste 5 jaar worden aangerekend aan 1/30) door een magistraat die oprustgesteld wordt wegens lichamelijke ongeschiktheid of die zijn pensioen vraagt vóór de leeftijdsgrens (67 jaar; Hof van Cassatie, Raad van State of Arbitragehof : 70 jaar). Met deze tantièmes wordt het maximum (3/4) bereikt na 21,5 dienstjaren. Immers: $5/30 + (16,5 + 4)/35 = 75/100$ (4 = diplomabonificatie)

1/30 : Dit tantième wordt gebruikt :

- voor de academische diensten in het universitair onderwijs;
- voor de federale ombudsmannen op voorwaarde dat zij minstens 12 jaar aanneembare dienst als ombudsman kunnen voorleggen;
- voor sommige diensten in de magistratuur. Dit tantième wordt op de volledige loopbaan toegepast als de magistraat wegens leeftijdsgrens

---

oprustgesteld wordt (67 jaar of 70 jaar). Als de magistraat oprustgesteld wordt wegens lichamelijke ongeschiktheid of op zijn aanvraag vóór de leeftijdsgrens, wordt dit tantième enkel toegepast op de eerste 5 jaar van de loopbaan.

-voor de diensten als lid van het Rekenhof. Dit tantième wordt ambts-halve toegepast als het lid gedurende ten minste 12 jaar lid van het Rekenhof is geweest. Ook een lid van ten minste 68 jaar oud, van wie het mandaat niet meer hernieuwd wordt, kan de Kamer van Volksvertegenwoordigers verzoeken dit tantième te doen toepassen.

-voor de diensten als bedienaar van de rooms-katholieke eredienst, maar enkel voor de jaren begrepen tussen het 20ste en het 30ste jaar. Dit tantième wordt enkel toegepast als de bedienaar van de rooms-katholieke eredienst meer dan 20 en minder dan 30 dienstjaren telt.

Met het tantième $1/30$ bereikt een universiteitsprofessor het relatief maximum na 22,5 jaar academische dienst. Een magistraat bereikt hetzelfde relatief maximum na $22,5 - 4 = 18,5$ dienstjaren (4 = bonificatie voor het diploma van doctor in de rechten).

1/25: Dit tantième wordt gebruikt voor de eerste 15 jaar gepresteerd als arrondissementscommissaris of als adjunct-arrondissementscommissaris. Ze bereiken het relatief maximum ($3/4$) na 24 dienstjaren : immers : $15/25 + 9/60 = 75/100$.

1/20: Dit tantième wordt gebruikt voor de eerste 10 dienstjaren als bedienaar van de rooms-katholieke eredienst (tenzij hij gepensioneerd wordt op de leeftijd van 65 jaar met 30 dienstjaren). Met dit tantième krijgt de bedienaar van de rooms-katholieke eredienst na 10 dienstjaren een pensioen dat gelijk aan de helft van de refertewedde ($10/20$). Het relatief maximum ($3/4$) wordt bereikt na 22,5 dienstjaren : immers, $10/20 + 10/60 + 2,5/30 = 75/100$.

1/18: Dit tantième wordt gebruikt voor de diensten als lid van de Vaste Toezichtscomités op de Politie- en de Inlichtingendiensten. Na 10 jaar wordt een pensioen bereikt gelijk aan 55,55% van de refertewedde.

1/12: Dit tantième wordt gebruikt voor de eerste 7 jaren als provinciegouverneur of vice-provinciegouverneur. Met dit tantième krijgt een provinciegouverneur na 7 jaar dienst een pensioen dat gelijk is aan 58,3% van de refertewedde. Het relatief maximum ($3/4$) wordt bereikt na 17 dienstjaren : $7/12 + 10/60 = 75/100$.

Algemene opmerkingen

1. Voor mensen die geen 20 dienstjaren tellen die aanneembaar zijn voor het recht op pensioen met uitsluiting van de diplomabonificatie, en die hun recht op pensioen enkel ontlenuen aan Boek I, titel III van de wet van 15 mei 1984, d.w.z. voor alle uitgestelde pensioenen, worden de tantièmes die gunstiger zijn dan $1/50$ vervangen door het tantième $1/50$.

B. Berekening van de loonstijging van man en vrouw in de sectoren 'administratie' en 'onderwijs'

Om te beantwoorden aan de globale loonstijging van 1,75 % dient de volgende vergelijking op te gaan:

$$\frac{\frac{(LM_{s,t} \times WM_{s,t}) + (LM_{s,t} \times X_{s,t} \times WV_{s,t})}{W_{s,t}}}{\frac{(LM_{s,t-1} \times WM_{s,t-1}) + (LM_{s,t-1} \times X_{s,t-1} \times WV_{s,t-1})}{W_{s,t-1}}} = LS_t$$

waarbij $LM_{s,t}$ = Loon Man in overheidssector s in jaar t
 $WM_{s,t}$ = Werkgelegenheid Man in overheidssector s in jaar t
 $X_{s,t}$ = gemiddeld loon vrouw/gemiddeld loon man
 $WV_{s,t}$ = Werkgelegenheid Vrouw in overheidssector s in jaar t
 $W_{s,t}$ = Totale werkgelegenheid in overheidssector s in jaar t
 LS_t = macro-economische loonstijging (gemiddeld 1,5 % op middellange termijn; 1,75 % op lange termijn)

C. De berekening van het gemiddeld pensioenbedrag

$$GP_t = \frac{((NA_t \times GNP_t) + GP_{t-1} \times \text{perequatie} \times A_{t-1} \times oc_{t-1})}{A_t}$$

met GP_t = Gemiddeld Pensioenbedrag van jaar t
 NA_t = Nieuw Aantal gepensioneerden van jaar t
 GNP_t = Gemiddeld Nieuw Pensioenbedrag van jaar t
 A_t = Aantal gepensioneerden van jaar t
 oc_t = overlevingscoëfficiënt van jaar t

VIII Bijlage 3

A. De toetredingsgraad tot het pensioen en de gemiddelde pensioneringsleeftijd

De toetredingsgraad van de vrouw (in % van de vrouwelijke bevolking), wordt als volgt berekend:

$$\text{TNP}_{a,t} = \frac{P_{a,t}}{D_{a,t}} - \frac{P_{a-1,t-1}}{D_{a-1,t-1}}$$

$P_{a,t}$ = het aantal gepensioneerden met een rustpensioen met leeftijd a in het jaar t ,

$D_{a,t}$ = bevolking met leeftijd a in jaar t .

Aangezien deze indicator berekend is op basis van de stock van de gepensioneerden, geeft zij de netto instroom, namelijk het saldo van de nieuwe intredes en uitredes. Voor bepaalde jaren en leeftijden kan de toetredingsgraad negatief zijn in het geval dat er meer gepensioneerden het pensioenstatuut verlaten dan binnenkomen. De toetredingsgraad wordt niet beïnvloed door de overlijdens omdat ze berekend is in verhouding tot de bevolking.

De toetredingsgraad houdt geen rekening met de evolutie van de potentiële gerechtigden op een rustpensioen. Indien we veronderstellen dat alle potentiële pensioengerechtigden hun pensioen opgenomen hebben op 65 jaar, kunnen we het aantal potentiële pensioengerechtigden op 59 jaar in t (TAD) bepalen als:

$$\text{TAD}_{59,t} = \frac{\text{AD}_{59,t}}{D_{59,t}} = \sum_{i=0}^5 \text{TNP}_{60+i,t+1+i} \quad \text{pour } \text{TNP}_{60+i,t+1+i} > 0$$

De pensioenintredes kunnen dan ook in % van de graad van potentiële pensioengerechtigden op 59 jaar uitgedrukt worden ($PNPAD$) als volgt:

$$\text{PNPAD}_{a,t} = \frac{\text{TNP}_{a,t}}{\text{TAD}_{59,t-(a-59)}}$$

Door een generatie 5 jaar lang te volgen, kunnen we de gemiddelde leeftijd waarop het rustpensioen opgenomen wordt (AMR), als volgt berekenen :

$$AMR_{59,t} = 60.PNPAD_{60,t+1} + 61.PNPAD_{61,t+2} + \dots + 65.PNPAD_{65,t+6}$$

Merk op dat vooral in de regeling van de zelfstandigen nog een aanzienlijk aantal toetredingen na 65 jaar gebeurt. Maar de belangrijkste doelstelling van deze indicator is niet zozeer het berekenen van een effectieve gemiddelde pensioneringsleeftijd, maar wel van de effecten van de pensioenhervorming te onderzoeken. De intredes worden dus per hypothese beperkt tot 65 jaar zodat de periode waarover de berekeningen kunnen worden uitgevoerd zo lang mogelijk wordt. Indien we de hypothese van de maximumleeftijd voor intrede met 1 jaar zouden verlengen, zou dit ook de periode waarover we de indicator kunnen berekenen met 1 jaar beperken.

De laatste gemiddelde pensioneringsleeftijd die volledig geobserveerd is, is die voor de generatie geboren in 1938: die generatie wordt 59 jaar in 1997 en 65 jaar in 2003. Voor de volgende generaties zijn er telkens minder en minder observaties, en zijn de toetredingsgraden berekend op basis van hypothesen.

B. Het behoud in een ander statuut dan dat van gepensioneerde en de gemiddelde uittredeleeftijd uit dat statuut

De kans dat men in een ander statuut (S) van de de werknemers- of zelfstandigenregeling (TMS) blijft dan het statuut van gepensioneerde, is gedefinieerd als:

$$TMS_{a,t} = \left(\frac{S_{a,t}}{D_{a,t}} \right) \div \left(\frac{S_{a-1,t-1}}{D_{a-1,t-1}} \right)$$

waarbij

$S_{a,t}$ het aantal individuen is dat zich in een statuut bevindt van de werknemersregeling (werkgelegenheid, werkloosheid, brugpensioen, invaliditeit, loopbaanonderbreking) of zelfstandigenregeling (werkgelegenheid, invaliditeit) op leeftijd a in het jaar t ;

$D_{a,t}$ de bevolking op leeftijd a in het jaar t is.

De gemiddelde uittredeleeftijd uit één van deze statuten ($AMSS_{59,t}$) van de generatie individuen die zich op 59-jarige leeftijd in dat statuut bevinden, is bepaald als:

$$AMSS_{59,t} = 60.(1 - TMS_{60,t+1}) + 61.TMS_{60,t+1} \cdot (1 - TMS_{61,t+2}) + \dots + 65.TMS_{60,t+1} \cdot TMS_{61,t+2} \cdot TMS_{62,t+3} \cdot TMS_{63,t+4} \cdot TMS_{64,t+5}$$